

Војно

ДЕЛО



1  
1997

# Војно ДЕЛО

општевојни теоријски часопис

УДК 355/359 □ YU ISSN 0042-8426

БРОЈ 1/1997.

ГОДИНА XLIX

јануар – фебруар

Издази двомесечно

НАЧЕЛНИК

Станоје ЈОВАНОВИЋ, пуковник

---

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

---

Др Славољуб ШУШИЋ, генерал-мајор (председник);  
проф. др Андреја МИЛЕТИЋ; мр Душан ВИШЊИЋ, пуковник;  
доц. др Радомир ЈАНКОВИЋ, пуковник; проф. др Александар  
ДРАШКОВИЋ; проф. др Мирољуб ЈЕВТИЋ; доц. др Радован  
ИЛИЋ, пуковник; др Милорад ЂОРЂЕВИЋ, пуковник;  
мр Милован ВЛАЈКОВИЋ, пуковник; проф. др Радосав  
АНЂЕЛКОВИЋ, пуковник; мр Петар ДРАЖИЋ, пуковник;  
др Радосав ШУЉАГИЋ; др Светозар РАДИШИЋ, пуковник  
(секретар); мр Слободан ЈАУКОВИЋ; др Милинко  
СТИШОВИЋ, пуковник; мр Јан МАРЧЕК,  
потпуковник; мр Милан ШУМОЊА, мајор

---

РЕДАКЦИЈА

---

Главни и одговорни уредник

др Светозар РАДИШИЋ, пуковник

Уредници

Станислав АРСИЋ, потпуковник

Нада ДРАГИШИЋ, проф.

---

Адреса: Редакција часописа „Војно дело“, (ВЕ) 11002 Београд,  
Ул. Бирчанинова бр. 5 \* Главни и одговорни уредник: цивилни  
681-565, војни – централа 2351-020, локал 29-487; уредници:  
33-060 и 33-928; технички секретар 33-258 \* Претплата: централа  
656-122, локал 22-584 (за часопис „Војно дело“) \* Пошт. фах 692  
\* Жиро-рачун НИУ „ВОЈСКА“ код Службе платног промета:  
40823-849-0-2393 \* Цена броја 20,00 динара; за иностранство 8,00  
УСД, 13 ДЕМ.

---

## *Међународни односи*

|   |  |    |
|---|--|----|
| Проф. др<br>Радомир М. Милашиновић                    | Актуелни чиниоци реализације политике силе . . . . .   | 9  |
| Мр Јован Матовић,<br>генерал-потпуковник<br>у пензији | Светско тржиште наоружања и војне опреме . . . . .   | 24 |
| Др Тодор Мирковић                                     | Тенденције у развоју војне привреде у свету . . . . .  | 43 |
| Мр Мирко Иванчевић                                    | Могућа пројекција војних буџета до 2000. године и њихова расподела на основне намене . . . . . | 65 |

## *Одбрамбени систем*

|                                   |   |    |
|-----------------------------------|---|----|
| Доц. др Радован Илић,<br>пуковник | Проблеми прилагођавања привредног система Југославије захтевима одбране | 77 |
| Др Недељко Родић                  | Утицај физичких способности на војничку оспособљеност . . . . .         | 99 |

## *Ратна вештина*

|  |  |     |
|--|--|-----|
| Мр Јан Марчек,<br>потпуковник и<br>мр Митар Ковач, мајор | Научна утемељеност система војних наука . . . . .                      | 121 |
| Мр Душан Вишњић,<br>пуковник                             | Контроверзе такозваних сукоба ниског интензитета . . . . .             | 149 |
| Мр Радивој Нинић,<br>пуковник                            | Конзервативно и дијалектичко мишљење у теорији ратне вештине . . . . . | 159 |

## *Искуства из ратова*

|                                  |   |     |
|----------------------------------|---|-----|
| Др Милинко Стишовић,<br>пуковник | Искуства из локалних ратова о припреми и ангажовању оклопних и механизованих јединица . . . . . | 177 |
|----------------------------------|---|-----|

## *Портрети великана*

|                 |   |     |
|-----------------|---|-----|
| Божидар Јововић | Матија Бан – први српски војни теоретичар . . . . . | 197 |
|-----------------|---|-----|

## *Приказ*

|             |   |     |
|-------------|---|-----|
| Раде Дробац | Југославија у раљама „новог светског поретка“ . . . . . | 223 |
|-------------|---|-----|

# CONTENTS

---

## ***International relations***

|   |   |    |
|---|---|----|
| Prof. D Sc<br>Radomir Milašinović         | Current factors of realization of power<br>politics . . . . .   | 9  |
| M Sc Jovan Matović,<br>Lt. General, retd. | World market of armaments and military<br>equipment . . . . .   | 24 |
| D Sc Todor Mirković                       | Trends of development of military eco-<br>nomy in the world . . . . .                                       | 43 |
| M Sc Mirko Ivančević                      | Possible projection of military budgets up<br>to 2000 and their distribution to basic<br>purposes . . . . . | 65 |

## ***Defence system***

|                                      |   |    |
|--------------------------------------|---|----|
| D Sc Docent Radovan Ilić,<br>Colonel | Problems of adaptation of economic sy-<br>stem of Yugoslavia to demands of de-<br>fence . . . . . | 77 |
| D Sc Nedeljko Rodić                  | Impact of physical abilities to combat<br>preparedness of soldiers . . . . .                      | 99 |

## ***Art of war***

|   |  |     |
|---|--|-----|
| M Sc Jan Marček,<br>Lt. Colonel,<br>M Sc Mitar Kovač, Major | Scientific foundation of the system of<br>military sciences . . . . .      | 121 |
| M Sc Dušan Višnjić,<br>Colonel                              | Controversies of so called low intensity<br>conflicts . . . . .            | 149 |
| M Sc Radivoj Ninić,<br>Colonel                              | Conservative and dialectical thought in<br>the art of war theory . . . . . | 159 |

## ***Experiences from wars***

|                                   |   |     |
|-----------------------------------|---|-----|
| D Sc Milinko Stišović,<br>Colonel | Experiences from local wars regarding<br>preparation and employment of armou-<br>red and mechanized units . . . . . | 177 |
|-----------------------------------|---|-----|

## ***Portraits of outstanding personalities***

|                 |  |     |
|-----------------|--|-----|
| Božidar Jovović | Matija Ban – first Serbian military theo-<br>rizer . . . . . | 197 |
|-----------------|--|-----|

## ***Reviews***

|             |   |     |
|-------------|---|-----|
| Rade Drobac | Yugoslavia in jaws of the new world order | 223 |
|-------------|---|-----|

# SOMMAIRE

## ***Rapports internationaux***

|  |  |    |
|--|--|----|
| Prof. dr<br>Radomir Milašinović                              | Faits actuels de réalisation de la politique<br>de force . . . . .   | 9  |
| Mr Jovan Matović,<br>Général de Corps<br>d'Armée en retraite | Marché mondial de l'armement et de<br>l'équipement militaire . . . . .   | 24 |
| Dr Todor Mirković  | Tendances dans le développement de<br>l'économie militaire dans le monde . .   | 43 |
| Mr Mirko Ivančević   | Projection possible des budgets militaires<br>jusqu'à l'an 2000 et leur distribution aux<br>destinations de base . . . . . | 65 |

## ***Système de défense***

|                                  |  |    |
|----------------------------------|--|----|
| Doc. dr Radovan Ilić,<br>Colonel | Problèmes de l'adaptation du système de<br>l'économie aux demandes de la défense . | 77 |
| Dr Nedeljko Rodić                | Influence des capacités physiques sur la<br>capabilité militaire . . . . .         | 99 |

## ***Art de guerre***

|  |   |     |
|--|---|-----|
| Mr Jan Marček,<br>Lieutenant-Colonel et<br>mr Mitar Kovač,<br>Commandant | Fondement scientifique du système des<br>sciences militaires . . . . .              | 121 |
| Mr Dušan Višnjić, Colonel  | Controverses des soidisant conflits de<br>basse intensité . . . . .                 | 149 |
| Mr Radivoj Ninić, Colonel  | Opinion conservatrice et dialectique sur<br>la théorie de l'art de guerre . . . . . | 159 |

## ***Expériences des guerres***

|                                 |  |     |
|---------------------------------|--|-----|
| Dr Milinko Stišović,<br>Colonel | Expériences tirées des guerres locales sur<br>les préparatifs et l'engagement des unités<br>blindées et mécanisées . . . . . | 177 |
|---------------------------------|--|-----|

## ***Portraits des grands***

|                 |   |     |
|-----------------|---|-----|
| Božidar Jovović | Matija Ban – le premier théoréticien<br>militaire serbe . . . . . | 197 |
|-----------------|---|-----|

## ***Compte – rendu***

|             |  |     |
|-------------|--|-----|
| Rade Drobac | Yougoslavie parmi les machoires du nou-<br>vel ordre mondial . . . . . | 223 |
|-------------|--|-----|

# INHALT

## **Die Internationalebeziehungen**

|   |   |    |
|---|---|----|
| Der Professor dr.<br>Radomir Milašinović    | Die aktuelle Faktoren der Realisation<br>der Politik der Maches . . . . .   | 9  |
| Mr Jovan Matović,<br>General-oberstleutnant | Die Weltmarkt der Waffen und die mili-<br>täre Ausrüstung. . . . .  | 24 |
| Dr. Todor Mirković                          | Die Tendenzen in der Entwicklng der<br>militären Wirtschaft in der Welt. . . . .                                    | 43 |
| Mr Mirko Ivančević                          | Das mögliche Projekt der militären Etat<br>bis 2000. Jahre und seine Verteilung auf<br>der Grundbestimmung. . . . . | 65 |

## **Das Verteidigungssystem**

|                                 |  |    |
|---------------------------------|--|----|
| Doc. dr Radovan Ilić,<br>Oberst | Die Probleme der Adaptiengen des<br>Wirtschaftsystems des Jugoslawien der<br>Verlangen der Verteidigung. . . . . | 77 |
| Dr Nedeljko Rodić               | Der Einfluss der physikalischen Fähigkei-<br>ten auf dem militärischen Befähigung. .                             | 99 |

## **Die Kriegskunst**

|   |   |     |
|---|---|-----|
| Mr Jan Marček<br>Oberstleutnant und<br>mr Mitar Kovač,<br>Major | Das wissenschaftliche Gründung des Sy-<br>stems der militärischen Lehre. . . . .  | 121 |
| Mr Dušan Višnjić, Oberst  | Die Kontroverse des Zusammenstosses<br>der niedrigen Intensität. . . . .          | 149 |
| Mr Radivoj Ninić, Oberst  | Die Konservative und dialektrische Mei-<br>nung in der Theorie der Kriegskunst. . | 159 |

## **Die Erfahrungen aus den Kriegen**

|                                |  |     |
|--------------------------------|--|-----|
| Dr Milinko Stišović,<br>Oberst | Die Erfahrungen aus der lokalen Kriegen<br>über die Vorbereitung und der Einsatz<br>der Panzer und der mehanisierten Einhei-<br>ten. . . . . | 177 |
|--------------------------------|--|-----|

## **Die Porträt der Grossen**

|                 |   |     |
|-----------------|---|-----|
| Božidar Jovović | Matija Ban – Der erste serbische Militär-<br>theoretiker. . . . . | 197 |
|-----------------|---|-----|

## **Die Darstellungen**

|             |   |     |
|-------------|---|-----|
| Rade Drobac | Das Jugoslawien in den Gabeln der neuen<br>Weltordnung. . . . . | 223 |
|-------------|---|-----|

# СОДЕРЖАНИЕ

## **Международные отношения**

|  |   |    |
|--|---|----|
| Проф. д-р<br>Радомир Милашинович                                   | Актуальные факторы осуществления политики силы . . . . .  | 9  |
| Канд. наук<br>Йован Матович,<br>генерал-подполковник<br>в отставке | Мировой рынок вооружения и военного оборудования . . . . .  | 24 |
| Д-р Тодор Миркович   | Тенденции развития военной экономики в мире . . . . .   | 43 |
| Канд. наук<br>Мирко Иванчевич                                      | Возможная проекция военных бюджетов до 2000 года и их распределение по основным назначениям . . . . . | 65 |

## **Оборонительная система**

|                                     |   |    |
|-------------------------------------|---|----|
| Доц. д-р Радован Илич,<br>полковник | Проблемы приспособления хозяйственной системы Югославии к требованиям обороны . . . . . | 77 |
| Д-р Неделько Родич                  | Влияние физических способностей на солдатскую подготовленность . . . . .                | 99 |

## **Военное искусство**

|  |  |     |
|--|--|-----|
| Канд. наук Ян Марчек,<br>подполковник,<br>и канд. наук<br>Митар Ковач, майор | Научная обоснованность системы военных наук . . . . .                  | 121 |
| Канд. наук<br>Душан Вишнич, полковник  | Противоположности так называемых столкновений низкой интенсивности . . | 149 |
| Канд. наук<br>Радивой Нинич, полковник                                       | Консервативное и диалектическое мышление в теории военного искусства . | 159 |

## **Опыт войн**

|                                    |  |     |
|------------------------------------|--|-----|
| Д-р Милинко Стишович,<br>полковник | Локальные войны и опыт подготовки и привлечения бронетанковых и механизированных войск . . . . . | 177 |
|------------------------------------|--|-----|

## **Портреты знаменитых людей**

|                 |  |     |
|-----------------|--|-----|
| Божидар Йовович | Матия Бан – первый сербский военный теоретик . . . . . | 197 |
|-----------------|--|-----|

## **Разборы книг**

|             |   |     |
|-------------|---|-----|
| Раде Дробац | Югославия в лапах нового мирового порядка . . . . . | 223 |
|-------------|---|-----|



# Актуелни чиниоци реализације политике силе

УДК 327:355.01

Проф. др Радомир М. Милашиновић

У чланку се истражују релативно нови чиниоци који све више утичу на међународну заједницу као агенси реализације спољне политике државе и њених стратешких циљева. Аутор наглашава криминогене карактеристике делатности наведених чинилаца којом се изазивају жељени ефекти, првенствено формирање светског јавног мњења у односу на нападнуту земљу, народ или регион. Тиме се стварају повољни услови, околности и могућности за мешање у унутрашњи живот одређене земље. Као најтрагичнији пример такве праксе наводи догађаје у претходној Југославији, али и примере из других земаља у свету.

Аутор наводи конкретне примере ратних збивања на подручјима недовољно развијених земаља, на основу којих се може схватити који су чиниоци и снаге иницијатори или директни изазивачи многих крвавих сукоба у свету.

Апострофира политику најразвијенијих земаља и њихово понашање у светским пословима, које је одлучујуће утицало на положај већине држава и стање у њима, уз бројне проблеме у свим сферама друштвено-политичког и економског живота.

Свет је у садашње време више него икада раније суочен са чињеницом да доминантне силе потчињавају друге земље и народе не само средствима и методама рата и уобичајеним дипломатским активностима, већ, све више, на основу нових чинилаца, а ту активност карактеришу криминогени садржаји највећег степена. Наиме, креатори политике оцењују да је у постојећим условима њихова примена најсврсисходнија, пошто се често уобичајеним средствима нападнута страна не може натерати на безусловно потчињавање. Последице деловања криминогених чинилаца углавном су катастрофалне по нападнуту страну и претежно страдају недужно цивилно становништво и њихова материјална добра. И поред бројних примера још од Вијетнамског рата, па до најсвежијих недела на просторима претходне Југославије, свет је суочен

с одсуством покушаја да се барем донекле објасне наведени чиниоци, иако су, и институционално и делатно, брижно обавијени тајношћу.

Оружана агресија, као начин да се остваре циљеви агресивне политике, није замењена другим облицима силе из „арсенала“ специјалног рата. То су, најчешће, два комплементарна чиниоца којима се придодају и најпрљавији облици криминалних дела, чиме се изазивају и остварују постављени циљеви. У оскудној литератури такве радње се називају тајним субверзијама, а под њима се подразумевају најразличитије активности јер тај појам није прецизно дефинисан у уџбеницима међународног права и међународних односа. Тумачења се односе на прикривену субверзивну делатност коју спроводе поједине земље у остваривању циљева своје спољне и унутрашње политике.

Тајне субверзије на просторима претходне Југославије послужиле су као повод за мобилисање међународне заједнице (без озбиљнијег гласа протеста) против једног народа и његовог права на живот, и за употребу ратне машине НАТО-а у сламању његовог отпора. Реч је о криминалним активностима које предузимају владе појединих земаља у процесу доношења спољнополитичких одлука. Њима се, између отворене оружане интервенције и дипломатских активности, изазива или остварује жељени развој догађаја. Остварују их специјална одељења (тзв. одељења за прљаве послове), која су инкорпорирана у институционалну структуру обавештајних служби или система.

---

### ***Операције специјалних снага***

---

Зачетак наведене активности може се тражити у далекој прошлости међудржавних обрачуна, али њихова институционализација је отпочета почетком педесетих година у Сједињеним Америчким Државама.<sup>1</sup> Као модел за њихово конституисање послужиле су обавештајно-диверзантске формације САД и неких других земаља у Другом светском рату („командоси“). У почетку (1952), те снаге су биле у саставу Министарства одбране, и то у оквиру новоформиране управе за посебне методе вођења рата којој су биле подређене снаге за специјалну намену. Замишљене су као продужена наоружана рука Централне обавештајне службе (ЦИА), која је требало да делује иза линије фронта и ствара могућност за друге врсте планираних активности. Иницијатори и оснивачи тих снага били су чувени амерички обавештајци – бригадни генерал Едвард Ландсел, пуковник Френсис Милз и пуковник Арон Бенк. Мисију специјалних снага, у свом декрету, формулисао је председник САД Хари Труман на следећи начин: „Организација, обука, руковођење и снабдевање незадовољника, партизански рат у другим земљама и обарање влада које су непријатељске према Сједињеним Државама“. Ту делатност је требало сматрати методом стратегијских наступања и видом садејства свих родова и снага војне силе, а њиховим дејствима тре-

---

<sup>1</sup> Г. Бразилиен, *The Future of the U.S. Government*, New York, 1971.

бало је проширити бојно поље до самог центра нападнуте земље. Биле су познате као „зелене беретке“, због зелених капа са знаком тројанског коња, које су носили одреди кажњеника који су, за време рата САД за независност у 18. веку, уништили индијанско племе Махаук, побивши све мушкарце, жене и децу, а које имају сличности с неким садашњим капама, симболима и примерима на нашим просторима.<sup>2</sup>

Џон Кенеди је 1961. године трансформисао специјалне снаге проширивши њихов делокруг на терен „необичног рата са необичним средствима“. Главне личности ангажоване на том послу били су бивши начелник Генералштаба М. Тејлор, министар правде Роберт Кенеди и начелник адмиралитета РМ адмирал А. Берк. Џон Кенеди је 1962. године изјавио: „Наше специјалне снаге, које су посебно обучене за необјављене мрачне ратове нашег времена, увећане су за осам пута“. Наиме, имале су више од 9.000 људи, а због специјалне обуке и регрутовања по веома строгим критеријумима чиниле су респектну снагу висококвалификованих убица.

После Кенедијеве погибии, његов наследник Л. Џонсон, према писању тадашње америчке штампе, увећао је те снаге на више од 25.000 људи. Било је планирано да се у наредних пет година тај број повећа на 50.000 лица, а за њихово одржавање требало је издвајати око пет милијарди долара. Иако формално постоје у армијској структури, њихов главни руководилац је и даље Централна обавештајна служба. У вези с тим, француски недељни часопис „Ваљер актјузл“ писао је да су америчке специјалне снаге под њеном директном надлежношћу, разврстане у бројне специјализоване јединице („руска“, „мађарска“, „чешка“, „украјинска“, „пољска“ итд.), а размештене су у различитим местима САД и других земаља, њихових савезника (СР Немачка и други).<sup>3</sup>

Како наводи Ф.Ј. Јаковљев у књизи *Тајне тајних служби САД*, Пентагон и ЦИА специјалне снаге третирају не само као диверзанте и терористе већ и као организаторе обавештајно-субверзивних акција у непријатељевој позадини помоћу домаћих издајника и непријатеља (познат је Пентагонов омиљени метод да друге упућује да извлаче вруће кестење из ватре). У вези с тим, неки аутори наводе да многе америчке научноистраживачке установе и лабораторије које раде за те снаге интензивно разрађују, усавршавају и испробавају нова оружја и диверзантска средства – бешумне пиштоље, аутомате, снајперске пушке, минобацаче, фугасе, ампуле с отровима, борбена отровна средства и смртоносне бактерије.<sup>4</sup> Америчка штампа је својевремено писала да су у тим лабораторијама реализовани пројекти производње атомског оружја у диверзантској варијанти и завршена испитивања диверзантске варијанте гранате величине куглице за крокет с тротилним еквивален-

<sup>2</sup> Ф.И. Яковлев, *Секреты секретных служб США*, Издательство политической литературы, Москва, 1973, стр. 71–79.

<sup>3</sup> Philip Agee, *Дневник агента*, „Глобус“, Загреб, 1975, стр. 477–501.

<sup>4</sup> Ф.И. Яковлев, *исто*, стр. 121.

том од десет тона. У каснијем периоду те снаге су се повећале и усавршиле до невероватних размера. Бивши припадник ЦИА, после дванаест година рада у ЦИА, одлучио је да у интервјуу свету саопшти чиме се све та агенција бави. Наиме, после дванаест година рада у Агенцији схватио је колико патњи она изазива, колико је људи убила или им упропастила живот, по целом свету, директно или преко оних чинилаца које држи. Такође, напоменуо је да је та тајна служба, највећа и најмоћнија која је икада постојала, оперисала на свим континентима и упуштала се у насилне акције. Обучавала је, финансирала и контролисала „полицијске“ и војне обавештајне службе многих земаља. Поубијала је хиљаде људи, од којих су неки били познати, док их је већина остала анонимна. Ако је потребно, сматра Аге, она ће спровести и војне акције, све до изазивања правог рата. У последњих двадесет пет година ЦИА је била умешана у заверу против влада у Ираку, Судану, Сирији, Гватемали, Еквадору, Гвајани, Заиру и Гани. У Грчкој је саучествовала у успостављању војног режима, у Бразилу је радила на довођењу проамерички оријентисане владе на власт, у Чилеу је после атентата на Аљендеа довела војну хунту с Пиночеом на челу, у Индонезији је 1965. стајала иза још крвавије завере која је свргнула Сукарна и довела до покоља готово милион људи, у Доминиканској Републици организовала је убиство Рафаела Трухиља, а затим учествовала у инвазији која је спречила повратак бившег либералног председника Хуана Боша, а у Куби је руководила инвазијом која је пропала у Заливу свиња, и више пута покушала атентат на Фидела Кастра.<sup>5</sup> То је само део тврдњи бившег припадника ЦИА од пре двадесет година, па се може наслутити колико је од тог времена почињено криминалних радњи и злодела. Трагедије у Сарајеву, када су побијени бројни недужни људи, тек почињу, веома стидљиво, да се анализирају пошто је постало очигледно да су то била намештена бомбардовања како би се изнашао разлог да се најсуровијим средствима и методама казни недужни српски народ.

### **Субверзивно деловање**

Чини се да је у разбијању Југославије наведени чинилац имао значајну улогу, односно, обавештајне службе западних земаља, посебно САД, биле су главни креатори у стварању услова за ескалацију југословенске трагедије, а разлози за то су вишеструки. Наиме, Југославија је током целокупног послератног периода на међународном плану спроводила активности које су значајно допринеле афирмацији политичке и економске независности многих земаља савременог света, инсистирајући на уклањању свих облика потчињавања и експлоатације земаља и народа који нису у могућности да се адекватно супротставе политици силе и њеним манифестацијама. Такве активности биле су усмерене на стварање нових односа међу субјектима међународне заједнице и, посеб-

<sup>5</sup> Philip Agee, *исто*, стр. 422–425.

но, новог међународног економског поретка којим би се побољшали место и улога земаља у развоју и њихов економски положај, и створиле могућности за даљи развој и напредовање. Међутим, постојали су бројни покушаји снажних центара и економске моћи у најразвијенијим земаљама света да се такве активности онемогуће или осујете, па су налажени савезници у земљи и иностранству који су давали несебичну помоћ разбијачкој делатности против СФР Југославије. Тим снагама је последњих деценија највише сметала југословенска ванблоковска позиција, посебно њена несврстана спољнополитичка улога у Покрету несврстаних, друштвено-политички систем и, нарочито, географски положај. Све се то није уклапало у интересе и претензије Запада према нашем подручју. Те снаге су, због тога, постављале себи стратешке циљеве и правила непосредне и дугорочне планове како би се према утврђеној шеми одвијала делатност која је у супротности с оним што се у билатералним или мултилатералним сусретима прокламује, односно са званично прокламованом политиком (политика дуплог стандарда).<sup>6</sup>

Главни стратешки циљеви деловања спољних чинилаца били су срачунати на то да се у првој фази дестабилизује друштвено-политички и економски систем у СФР Југославији. У позадини тих циљева били су и непосредни стратегијски интереси, чије остварење није било могуће уколико би југословенско друштво имало стабилан и несметан развој. Због тога је СФР Југославија континуирано изложена најразличитијим облицима напада, уз настојање Запада да осујети позитивне спољнополитичке активности Југославије и, директним или посредним активностима, наметне нашој земљи обавезе којима би је привукла на своју страну.

Западне земље су усмеравале своје акције на изазивање билатералних сукоба између појединих земаља или унутар њих (Етиопија, Заир, Западна Сахара, неке земље Блиског истока итд.) док се на другој страни одвијао сукоб између Вијетнама и Кампучије, Ирана и Ирака, и Ирака и Кувајта. Као једна од водећих несврстаних земаља, Југославија је, на платформи борбе против политике са позиција силе, окућала знатан број држава и залагала се за равноправност и немешање у унутрашње ствари других земаља и нови економски поредак у свету, што је најнепосредније задирало у интересе империјалистичке политике. Због тога је била у средишту интереса најразвијенијих земаља Запада, па су чињени најразноврснији напори да се на рачун Југославије прошири њихова доминација и несметано присуство. При томе, постижана је потпуна сагласност о подели њене територије, односно о осамостаљивању њених република, у чему је била превалентна улога уједињене Немачке. То је нарочито изражено по престанку борбе антагонистичких блокова за престиж на тлу Југославије. Интензивно и систематски анализирано је стање и праћено кретање у свим областима друштвеног живота. На основу тога, правила су се процене о перспек-

<sup>6</sup> Мираш Стожичић, *Савремени аспекти специјалног рата*, ИПОС, Београд, 1983, стр. 47-49.

тивама постојећег друштвено-политичког и економског система, оријентацији Југославије и њеној стратегији на унутрашњем и спољњем плану, а све је то произишало из дугорочних интереса великих сила према југословенском простору.

Субверзивно деловање против СФРЈ и њених интереса било је континуирано, различитог интензитета, зависно од стања у земљи и међународних односа. Велике силе су настојале да створе повољнију основу за рад у самој земљи напада. Њихова полазна радна претпоставка било је изазивање неповерења грађана у постојећи систем и његову будућност, а на ширем плану – анулирање позитивних ефектива несврстане политике и Покрета несврстаних земаља, у којем је Југославија имала кључну улогу. Делатност се развијала на основу процене стања и односа у нашој земљи, а посебно у вези са судбином и будућим развојем. Рачунали су на наступање повољног тренутка у земљи и међународној заједници у којем ће бити могуће остварење њихових стратешких циљева, при чему је охрабривана идеолошка класа, националшовинистичка и друга заслепљеност, а пренебрегавано мноштво објективних чињеница и истина. Нарочито се, с правом, рачунало на национализам, јер је сматрано да је „главни противник комунизма“ и природна брана против комунизма.<sup>7</sup> Тај „изум“ је дао познати амерички стратег Збигњев Брежњински, који је њиме изазвао след веома трагичних догађаја и последица које су бројене стотинама хиљада жртава, незапамћеним егзодусима народа и стравичним материјалним разарањима. Све је то учињено у име „права“ човека и демократских слобода, па ће, вероватно, проћи много времена док свет схвати истину о свему што је задесило многе земље и народе.

Примена специјалних метода и средстава против Југославије имала је одређену сврху. Међу њима је нарочито значајно било следеће:

- настојање да се сачувају стечене позиције у политичком, економском, културном и другим областима живота земље или подручја;
- освајање нових квалитетнијих позиција у тим областима;
- парирање утицају и деловању неке супарничке стране;
- истиснуто (или померено у своју корист) присуство и позиције друге стране.

Због свих тих чинилаца неопходно је да све земље у којима субверзивне активности имају дугу традицију, а таквих је мноштво у свету (међу њима и Југославија), правовремено разоткрију суштину стратешких и конкретних циљева непријатеља како би се могле супротставити и одбранити. Осим тога, нужно је сазнати све чиниоце који условљавају наведену доктрину и све димензије њене практичне примене, јер се све те активности одвијају плански, при чему се прецизира мноштво елемената, као што су простор, време, методе, средства, и друго. Постоје и јасно дефинисани наменски задаци који се дају обуче-

<sup>7</sup> Carl J. Frjedorich, Zbigniew Brzezinski, *Пропаганда и монопол над масовним комуникацијама* (рад објављен у часопису „Психолошке операције“, у Вашингтону јула 1976).

ним и добро припремљеним извршиоцима. Они се упућују и на помоћне снаге, односно на снаге од којих могу добити помоћ или подршку.

Да би се примењеним активностима постигли жељени циљеви нужно је поседовање бројних релевантних података о ономе ко се напада и о месту, односно подручју напада, затим о могућностима примене различитих поступака и средстава, као и да се обезбеди строга дискреција, што утиче на њихову конкретну безбедност.<sup>8</sup> Временска димензија је прецизирана само у конкретном и ограниченом поступку за извођење појединачне акције или акција, док су субверзивне активности континуиране. При томе, границе нису лимитиране територијом једне земље, већ то могу да буду простори континената или чак светских димензија.<sup>9</sup>

### **Сукоби ниског интензитета**

Спровођење криминалних делатности веома је флексибилно, а њихови носиоци најчешће су камуфлирани. Основа свега наведеног садржана је у чину примене силе и насиља њихових прображених носилаца. Њима се директном употребом оружја приморавају поједине државе на послушност и потчињавање, односно изнуђују најразличитији уступци. Тиме се постижу и стратешко-политички резултати, с тим што се до њих долази етапно. У првој етапи обезбеђују се сигурни ослонци, односно одговарајуће позиције са којих се може утицати на токове друштвеног развоја одређене земље, а у другој етапи утиче се на стварање кризног стања, а тиме и на дестабилизацију друштвених основа. Тек у трећој етапи чине се покушаји да се кроз одржавање кризе и нуђење „помоћи“ направе радикални захтеви, који у суштини значе промену друштвено-политичког и економског система према рецепту нападача или уништење и распарчавање земље.<sup>10</sup> Очигледно, у садашње време исписује се ново поглавље у стварању не само тзв. новог светског поретка већ и новог система безбедности, чија је будућност крајње неизвесна и пуна разлика за многе земље и народе.

На основу пажљиве анализе нивоа насиља који су, на посредан или непосредан начин, иницирале САД и друге велике силе у неколико прошлих деценија, може се закључити да су десетине суверених земаља прошле или пролазе кроз ратна пустошења која су имала за последицу више милиона жртава и неизмерљива материјална разарања. Сагледавање те проблематике стално је актуелно, а за нас има и посебну важност због збиље рата кроз који су прошли народи на подручју претходне Југославије. Наведене узроке и последице ратних сукоба потврђују многа ратна збивања која су се одвијала на подручјима недовољно развијених земаља, а на основу њих се могу схватити

<sup>8</sup> Carl J. Frjedorich, *исто*.

<sup>9</sup> The Structure of Modern Ideology; Critical Perspectives on Social and Political Theory; Edited by Noel O. Sullivan, University of Hull, 1989. year, pp. 188–191.

<sup>10</sup> Paul Kennedy, *Preparing for the Twenty-First Century*, Horper Perennial, 1993. year, pp. 128–131.

наведене чињенице, које доводе до сазнања о чиниоцима и снагама које су иницирале или биле уплетене у неке од облика насиља. У периоду од 1955. године вођени су следећи већи ратови и грађански ратови ниског интензитета:

- Авганистан (рат од 1979);
- Алжир (рат за независност 1954–1962. и рат између Алжира и Марока 1963–1964);
- Ангола (рат за независност 1961–1976. и рат 1975);
- Аргентина (догађаји 1955, перонистички догађаји 1956–1957, догађаји 1962–1963, рат 1976–1983. и рат око Фолкландских острва 1982);
- Боливија (герилски рат 1966–1967. и догађаји 1971);
- Бурунди (рат 1972);
- Кампучија (Вијетнамски рат 1956–1975, рат у Кампучији 1970–1975, погранични рат између Кампучије и Тајланда 1977. и рат у Кампучији 1978);
- Чад (рат 1965. и погранични рат између Чада и Либије);
- Колумбија (герилски рат 1976);
- Куба (кубанска револуција 1956–1959. и инвазија у Заливу свиња 1961);
- Еквадор (грађански немири од 1956. до 1963);
- Египат (арапско-израелски рат 1956, рат у Јемену 1962–1970, арапско-израелски рат 1973. и либијско-египатски догађаји 1977);
- Етиопија (етиопско-еритрејски догађаји 1961. и погранични сукоби између Етиопије и Сомалије 1963);
- Гренада (инвазија САД 1983);
- Гвинеја Бисао (рат за независност од 1962. до 1973);
- Гвајана (догађаји 1969);
- Индија (погранични спор између Кине и Индије 1959–1962, рат између Индије и Пакистана 1965, догађаји на Цејлону 1971, Пакистански рат 1971. и рат између Индије и Пакистана 1971);
- Индонезија (аћински догађаји 1953–1959, ратови у Индонезији 1957–1962, рат између Индонезије и Малезије 1963–1966. и догађаји у Индонезији и Источном Тимору 1975);
- Иран (иранска револуција 1979. и ирачко-ирански рат 1980);
- Кенија (устанак од 1952. до 1956);
- Лаос (рат 1954–1973. и герилски рат 1977);
- Либан (грађански рат 1958, палестински герилски отпор 1960–1983, јордански догађаји 1970–1971, рат у Либану 1975. и израелска инвазија Либана 1982);
- Малезија (ратови у малајским џунглама 1948–1960 и рат између Индонезије и Малезије 1963–1966);
- Мозамбик (рат за независност 1962–1974. и грађански немири и герилски догађаји 1976);
- Мароко (догађаји у Шпанској Сахари 1976. и алжирско-марокански догађаји 1963–1964);

- Никарагва (рат 1978–1979. и рат 1982);
- Нигерија (рат између Нигерије и Бијафре 1967–1970);
- Перу (герилски догађаји 1980);
- Руанда (рат од 1959. до 1961);
- Саудијска Арабија (догађаји у Јемену 1962–1970. и 1979);
- Сирија (арапско-израелски рат 1967, догађаји у Јордану 1970–1971, арапско-израелски рат 1973. и грађански рат у Либану 1975);
- Тајланд (погранични рат између Кампучије и Тајланда 1977);
- Танзанија (догађаји у Занзибару 1964);
- Тринидад и Тобаго (устанак 1970);
- Турска (Кипарски рат 1963–1964. и 1973);
- Уганда (рат од 1978. до 1979);
- Вијетнам (рат 1955–1956. и 1956–1975, рат у Кампучији 1970–1975, догађаји у Лаосу 1977, рат у Кампучији 1978. и кинеско-вијетнамски догађаји 1979).

У многим конфликтима учествовале су и спољне силе:

- Кина (погранични спор између Кине и Индије 1959–1962, герилски рат у Лаосу 1977. и кинеско-вијетнамски рат 1979);
- Велика Британија (ратови у малајским џунглама 1948–1960, устанак Мау-Мау 1952–1956, рат око Фолкландских острва 1982. и суецка инвазија 1956);
- Француска (рат Алжира за независност 1954–1962. и суецка инвазија 1956);
- Грчка (Кипарски рат 1963–1964. и 1973);
- Израел (рат 1956, 1967. и 1973, инвазије у Либану 1982. и окупирање области западне обале Јордана и Газе 1988);
- Холандија (индонежански ратови од 1957. до 1962);
- Португалија (рат Мозамбика за независност 1962–1974, рат Гвинеје Бисао за независност 1962–1974. и рат Анголе за независност 1961–1976);

- Совјетски Савез (рат у Авганистану од 1979. до 1988);
- Шпанија (шпанско-сахарски рат 1976);
- Сједињене Америчке Државе (рат у Вијетнаму 1956–1975, грађански рат у Либану 1958, инвазија у Заливу свиња 1961, грађански рат у Доминиканској Републици 1965–1966, грађански рат у Кампучији 1970–1975, грађански рат у Либану 1975, грађански рат у Никарагви 1982, инвазија Гренаде 1983, Југославија 1991–1994, Руанда 1994, сукоби на подручју бившег СССР-а, искрцавање на Хаити 1994. и напад на Ирак 1996).

Из наведених примера несумњиво произилази да суштинска питања односа у међународној заједници и даље остају неизвесна и отворена.

### ***Јаз између развијених и неразвијених***

Диспропорције у развоју између развијених и неразвијених све су изразитије. Суштина пресија САД и других западних земаља не попушта ни на једном сектору. Њихова неспремност да помогну слабије развије-

ним повећава неизвесност у међународним односима. Укупне међународне односе компликује мноштво кризних жаришта, заоштравање односа између новостворених земаља и њихово надметање и сукоби, различити облици пенетрације на просторима других суверених земаља, и слично. Новостечене позиције у међународним односима, по свему судећи, САД чуваће разним облицима доминације, чак и силом оружја. Прекрајају се чак и државне границе које капитал лако трансформише, што указује на то да су неке државе изазвале вештачке кризе и подстрекавале сукобе. Због тога су утврђени државно-територијални принципи изгубљени под контролом моћника. Економски империјализам, дакле, снажно је потпомогнут војно-политичким хегемонизмом.

Подстицање социјално-економских разлика од стране транснационалних компанија у источноевропским и другим неразвијеним земљама стварањем ситних оаза богатства један је од својеврсних проблема који има далекосежне последице. С обзиром на то да су многе недовољно развијене земље, на пример источноевропске, затим Индија, Бразил и друге, многољудне државе, број људи који живе „увезеним начином живота“ (по узору на живот буржоазије у развијеним капиталистичким земљама) достиже десетине милиона. То је бројна потрошачка армија „идеолошки“ припремљених на такав начин живота. Али, таква „друштвена елита“ не чини озбиљну снагу која би вукла друштво напред, јер су њени стваралачки импулси умртвљени лагодним животом. Све то заоштрава друштвене противуречности. Стране корпорације рекламним порукама подстичу на потрошњу, али укупним програмима не чине ништа што би водило ка друштвеним променама које би олакшале тежак положај сиромашних маса. Напротив, на основу података, њихов живот се у последњој деценији знатно погоршава. Томе је нарочито допринела презадуженост тих земаља, која их је довела до привредног колапса. Глад је била узрок смрти десетина хиљада људи, а опасност се надвила над милионима житеља Африке и Азије, па чак и Европе. Процењује се да се више од четвртине светског становништва налази на граници глади и да пати од неисхрањености, па није тешко претпоставити какве све последице изазива такво стање.

Концентрисање богатства у релативно мало руку компликује ионако тешку ситуацију. Стране компаније, увођењем савремене технологије, смањују број радних места и повећавају незапосленост. Због тога је једна од највећих аномалија светске заједнице у скоро невероватним разликама између развијених индустријских земаља и неразвијених земаља Југа. Она је несхватљива јер је потпуно јасно да су Север и Југ међусобно зависни, с мноштвом нераскидивих органских веза. Међутим највише забрињава то што се разлике у неким видовима и даље повећавају, уз потпуно одсуство добре воље и конкретне акције од стране развијених земаља да се та основна противуречност међународне заједнице барем донекле ублажи како би се учинили први кораци на стабилизовању светске ситуације. Истина, на појединим међународним скуповима даване су тачне „дијагнозе“ те болести и покретани су разни

дијалози, али тиме није отклоњена опасност по стотине милиона људи који живе у условима крајње беде и сиромаштва. Дубљи трагови које је оставила колонијална и неоколонијална пракса у многим земљама не могу бити брзо избрисани уколико и даље економске силе, уз свестрану подршку стратешко-политичких, војних и других чинилаца, буду деловале на уобичајени начин, водећи искључиво рачуна о властитим интересима, стварајући све драстичније неједнакости између развијеног и неразвијеног дела света.<sup>11</sup> На разлике између њих најбоље указује чињеница да три четвртине светског становништва које живи у недо-вољно развијеним земљама живи од петине светског дохотка. Уколико се зна да се 90 одсто прерађивачке индустрије налази у развијеним земљама, да су транснационалне компаније моћних капиталистичких држава власници већине патената и нове технологије, да су највећи инвеститори и извозници капитала, и да су у могућности да владају многим трговинским и финансијским институцијама, није чудно што је међународни привредни систем под контролом најмоћнијих, који владају његовим правилима и прописима. Веровање да ће модерни производни апарат, посредством великих корпорација с организованим знањем и адекватном поделом и организацијом рада, бити главна покретачка снага у превазилажењу неразвијености осталог света снажно је демантовано савременом праксом односа у међународној заједници.

Поред историјских околности и мноштва социјалних, културних и других елемената који су условљавали и одређивали темпо и степен укупног развоја тих земаља, постоје и други чиниоци који, делујући у функцији међународне акумулације капитала, доводе до драстичне једностране експлоатације, чиме се увећава понор у развоју између земаља експлоататора и експлоатисаних земаља. Тако су историјски токови који су оставили у наследство неразвијеност замењени новим видовима и садржајима новог производног процеса, који их укључује у свој производни механизам и доводи у релативно или потпуно зависан положај. Објашњавањем садашњег заостајања многих земаља у односу на развијени део света на основу неких политичких, националних, регионалних, културних, расних и других ставки треба да се прикрију савремени облици експлоатације који су природни продукт владајућег друштвено-политичког и економског система.

Политика најразвијенијих земаља и понашање економских експоната одлучујуће су утицали на положај већине земаља и народа у свету. Приморане да узимају кредите под неповољним условима, многе земље, због отплате дужничких обавеза, онемогућене су у повећавању стопе развоја. Повећавање трошкова кредитирања и додатна оптерећења која се намећу као услов за репрограмирање дугова додатне су тешкоће за те земље. То потврђује и податак да је додатак на камату у последњих десетак година двоструко већи од оног у претходној декади, а готово

<sup>11</sup> Опширније: Радомир М. Милашиновић, *Амерички поход на свет*, ЗАД, Београд, 1996.

три пута већи од оног који плаћају индустријски развијене земље. Мада је у 1985. години постојао вишак понуде капитала у свету додаци на камате које плаћају неке земље економски је неподношљив. То ствара додатне тешкоће тим земљама и многима спречава излазак из кризе, а тиме се погоршава економска ситуација у њима и утиче на њихово економско и технолошко заостајање. Ситуацију у тим земљама отежава сплет проблема, нарочито проблем незапослености, који је много израженији него у развијеним земљама и због тога што није само проблем стабилности већ, пре свега, проблем опстанка. Осим тога, ради се о више стотина милиона људи. Према подацима које даје Међународна комисија за проблеме развоја, само би у Индији требало сваке године до почетка 21. века отворати осам милиона нових радних места да би се ишло укорак са стопом пораста становништва и незапослености која потиче из прошлих година. Ако се томе дода податак да Индија, са више од девет стотина милиона становника, има национални бруто-производ који износи једва две петине националног бруто-производа Велике Британије, која има седамнаест пута мање становника, представља о тежини стања много је потпунија. Постоје, међутим, и много тежи проблеми, нарочито у земљама јужно од Сахаре, у којима је производна снага још слабија, а прираштај радно способног становништва које нема изгледа да се запосли бржи него у земљама јужне Азије.<sup>12</sup>

Са унутрашњим снагама и потенцијалима, без свестраније помоћи међународне заједнице, посебно најразвијенијих земаља Запада, тај проблем неће моћи да се реши и поред сазнања да прети друштвени и привредни слом у многим земљама. Садашње слабе зараде радног дела становништва једва да задовољавају њихове најелементарније потребе.

---

### Закључак

Излаз је могуће тражити једино у свестраном настојању националних снага и обезбеђењу, путем међународне сарадње, средстава за рационална и разноврсна улагања како би се отворила нова радна места на којима би се оствариле зараде које би побољшале животне услове у тим земљама, у којима би било могуће даље црпети средства за акумулацију. Такви услови се, међутим, не могу остварити на основу садашњих улагања транснационалних компанија које, уместо да олакшавају, отежавају ионако веома тешку ситуацију у тим земљама. Тежећи за што већим екстра профитом, ти светски колоси воде искључиво бригу о сопственим интересима. Због тога су те земље изгубиле поверење у стране компаније, које не увиђају да се једино одговарајућим праведнијим и равноправнијим понашањем и једне и друге стране могу створити услови за стабилизовање и оживљавање ослабљене светске привреде. На тај начин би се умногоме ублажио проблем не само у

---

<sup>12</sup> Вили Брант (и сарадници), *Север и Југ, програм опстанка*, „Глобус“, Загреб, 1982, стр. 39.

неразвијеним земљама већ и у најразвијенијим земљама, у којима такође поприма драстичне размере и прети да из основа уздрма њихове привреде. Не треба, међутим, занемарити чињеницу да постоји и међузависност између развијених и осталих земаља, која се најбоље испољава кроз међусобне трговинске односе.

Развијене земље не могу бити имуне на економске кризе у земљама у заостајању и због тога што су им оне купци огромне количине роба, посебно индустријских прерађевина, опреме, технологије итд. То потврђује и податак да је више од трећине извоза Сједињених Америчких Држава, Јапана и неких других развијених земаља усмерен на подручја у развоју. Економске кризе у које западају те земље у последњих неколико година утицале су на њихово нагло смањење увоза из развијених делова света. Како се то одразило на поједине развијене земље

Табела 1

| Стратешки материјали | Увезено из свих извозних извора (у %) |       |       |       | Увезено из неразвијених земаља (у %) 1971. |
|----------------------|---------------------------------------|-------|-------|-------|--|
|                      | 1950.                                 | 1970. | 1985. | 2000. |  |
| Боксит               | 64                                    | 85    | 96    | 98    | 95   |
| Хром                 | —                                     | 100   | 100   | 100   | 25   |
| Бакар                | 31                                    | 17    | 34    | 56    | 44   |
| Жељезо               | 8                                     | 30    | 55    | 67    | 32   |
| Олово                | 39                                    | 31    | 61    | 67    | 32   |
| Манган               | 88                                    | 95    | 100   | 100   | 57   |
| Никал                | 94                                    | 90    | 88    | 89    | 71   |
| Калај                | 13                                    | 42    | 47    | 61    | ?  |
| Сумпор               | 2                                     | 15    | 28    | 52    | 31   |
| Коситар              | 77                                    | 98    | 100   | 100   | 94   |
| Волфрам              | 37                                    | 50    | 87    | 97    | 37   |
| Ванадиј              | 24                                    | 21    | 32    | 58    | 48   |
| Цинк                 | 38                                    | 59    | 73    | 84    | 21   |

Све већа зависност САД од увоза стратешког материјала

Табела 2

| Стратешки материјал | Укупна (1971) светска производња стратешког материјала (у %) |                               | САД  |
|---------------------|--|-------------------------------|------|
|                     | произвеле неразвијене земље                                  | потрошиле све развијене земље |      |
| Антимон             | 54,1   | 59,8                          | 19,5 |
| Боксит              | 55,6   | 75,5                          | 24,6 |
| Бакар               | 41,0   | 75,23                         | 24,8 |
| Калцијев флуорид    | 46,4   | 80,7                          | 26,3 |
| Графит              | 67,3   | 69,4                          | 22,6 |
| Олово               | 26,3   | 72,8                          | 23,5 |
| Манган              | 41,5   | 33,8                          | 11,0 |
| Коситар             | 80,5   | 83,8                          | 28,5 |

Конкуренија између САД и других развијених земаља за придобијање природних ресурса неразвијеног света

Табела 3

| Развијене земље                   | Укупна домаћа потрошња (у %) |       |       |       |
|-----------------------------------|------------------------------|-------|-------|-------|
|                                   | 1960.                        | 1965. | 1970. | 1971. |
| <i>Укупна енергија</i>            |                              |       |       |       |
| САД                               | 6,2                          | 10,55 | 8,4   | 10,2  |
| Западна Немачка                   | 7,6                          | 44,5  | 58,9  | 60,6  |
| Јапан                             | 46,6                         | 74,9  | 94,5  | 98,5  |
| <i>Нафта</i>                      |                              |       |       |       |
| САД                               | 16,3                         | 21,5  | 21,5  | 24,0  |
| Западна Немачка                   | 83,8                         | 90,4  | 94,4  | 94,7  |
| Јапан                             | 100,0                        | 98,2  | 100,0 | 100,0 |
| <i>Земни гас</i>                  |                              |       |       |       |
| САД                               | 1,2                          | 2,79  | 3,5   | 3,8   |
| Западна Немачка                   | 0,0                          | 29,3  | 22,7  | 29,3  |
| Јапан                             | 0,0                          | 0,0   | 32,3  | 34,5  |
| <i>Угаљ и друга чврста горива</i> |                              |       |       |       |
| САД                               | 0,0                          | 0,0   | 0,0   | 0,0   |
| Западна Немачка                   | 6,5                          | 7,6   | 8,8   | 7,7   |
| Јапан                             | 13,3                         | 26,5  | 56,3  | 58,7  |

Све већа зависност од увозних извора енергије САД и других развијених индустријских земаља<sup>13</sup>

довољно јасно илуструје податак да САД, управо због смањења извоза на подручја латиноамеричких земаља, имају од 1983. године стално погоршање трговинског биланса, који је у 1985. износио 150, а у 1986. години око 200 милијарди долара. Дрastiчно погоршање трговинског биланса потврђује и податак да се 7,4 милијарде долара дефицита САД у 1982. години већ у 1984. години повећало на 101,6 милијарди, и да се у каснијем периоду даље повећавао. Да би зауставиле даље погоршање позиције у међународним односима САД направиле су заокрет у својој укупној међународној политици на начин који тој политици даје не само офанзивни већ и агресивни карактер. Мерама које спроводи та политика не треба да се обезбеди само ефикасно супротстављање конкурентима из Јапана и западноевропских земаља и да се дотуку бивше социјалистичке земље већ и учвршћивање претендионистичког система у пракси међународних односа. У вези с тим су САД преузеле мноштво конкретних акција које ремете међународне односе и изазивају, за сада, тешко сагледиве последице.<sup>14</sup>

Безбедност сваког народа, поготову малих и неразвијених земаља, па и читаве светске заједнице, управо зависи од превазилажења бројних и сложених противуречности које карактеришу савремени свет и међународне односе. Концентрација економске, политичке и војне снаге у мањем броју земаља, с водећом улогом САД, обезбеђује услове за шири војни и политички утицај и постаје инструмент међународне доминације.

<sup>13</sup> R.J. Barnett и R.E. Müller, *Глобални захват, Моћ мултинационалних корпорација*, „Глобус“, Загреб, 1979, стр. 130–131.

<sup>14</sup> Теренс Кофин, *Страст јастребова*, Седма сила, Београд, 1967, стр. 184.

Преко капитала се обезбеђује економска доминација и стварају могућности за политичке и војне интервенције. Стални притисци на бројне земље указују на тесну повезаност и испреплетаност економских, политичких и војних интереса империјалистичких земаља.

Као инструмент међународне доминације САД и осталих развијених земаља јављају се наднационалне компаније, које угрожавају економску, политичку и војну самосталност великог броја неразвијених земаља. Помоћу њих се остварују различити облици неоколонијализма јер су исходишта политике силе, разних облика политичког и економског потчињавања народа и читавих региона. То је узрок опште нестабилности у свету и изазива нове међународне кризе. Због бројних супротстављених интереса савремена међународна заједница није нашла начин да трајније осигура сопствену безбедност и мирну будућност. Рат, као средство међународних односа, реалност је савременог света, а опасностима од ратних сукоба и других грубих притисака изложене су многе земље и народи.

Мр Јован Матовић, генерал-потпуковник у пензији

У првом поглављу приказан је извоз оружја и војне опреме у свету од 1950. до 1990. године. У том периоду извезено је оружја у вредности већој од 1.000 милијарди долара. Извоз оружја из претходне Југославије у том периоду остварен је у вредности од 14 милијарди долара.

Стање на светском тржишту оружја после 1990. године приказано је у другом поглављу. Рат у Персијском заливу и регионални сукоби (у 1993. години било их је 35) потенцирали су ранија ратна жаришта на Средњем истоку, Балкану, Кавказу, источној Азији, Африци и јужној Азији, што је условило повећање производње оружја и извоз на те просторе.

У трећем поглављу процењене су могућности за извоз оружја у регионе света. Војноиндустријски комплекс усмерава произведено оружје према великим ратним жариштима и богатим земљама, које скупо и модерно оружје могу прихватити и платити. Та и таква политика поспешује нестабилност у свету, па производња и извоз оружја морају да се смање ако се жели безбедност света.

Свака земља која жели да има сигурну и јаку одбрану мора да има и модерну војну индустрију. Међутим, војна индустрија је скупа, јер њена технологија, развој и производња морају да прате токове савременог оружја. Зато свака земља, упоредо с изградњом капацитета за производњу појединих врста оружја, тражи и тржиште на које би пласирала део произведеног оружја и тако поделила настале трошкове. Али, нису само трошкови разлог да се оружје и војне услуге стављају у међународне трансфере већ и жеља (поготову великих и моћних земаља) да се обезбеди утицај на техничке и војне односе одређених земаља и региона.

## **Кратак приказ извоза наоружања и војне опреме у свету и у Југославији до 1990. године**

Постоји мноштво информација о трговини оружјем, тржишту оружја и војним пословима (војни инжињеринг, ремонт, обука војних лица), па те изворе треба упоређивати да би се добили сигурнији подаци.<sup>1</sup> Од

<sup>1</sup> Сада у свету постоји више извора у којима се региструју подаци о војној индустрији, развоју оружја, куповини и продаји оружја, ценама и банкарско-финансијским механизмима, трансферима оружја и других војних услуга на том тржишту. Главни извори су: америчка агенција за контролу промета наоружања и разоружања (ACDA); годишњак СИПРИ-а, који издаје Међународни институт за истраживање мира у Стокхолму; часопис „Military Balance“, који годиш-

1950. до 1985. године извоз наоружања и војне опреме, поклони и помоћ били су знатни, што се види из табеле 1.

Табела 1

| Земље извознице | Извоз<br>1950–1985. | Помоћ–<br>поклони<br>1950–1985. | Извоз у<br>разне<br>земље | Укупно<br>у 2, 3<br>и 4 | Број<br>земаља<br>купаца |
|-----------------|---------------------|---------------------------------|---------------------------|-------------------------|--------------------------|
| 1               | 2                   | 3                               | 4                         | 5                       | 6                        |
| САД             | 146                 | 53                              |                           |                         | 93+<br>71 помоћ          |
| Француска       | 89                  |                                 |                           |                         |                          |
| В. Британија    | 50                  |                                 |                           |                         |                          |
| СССР            | 116                 | 53                              |                           |                         |                          |
| Кина            | 12                  |                                 |                           |                         |                          |
| Свега           | 413                 | 106                             | 534                       | 1.053                   | 163                      |

За 35 година извезено је оружја у вредности већој од 1.000 милијарди долара. У поклонима оружја предњачили су САД и СССР, али су поклоне давале и Француска, Велика Британија, Кина, а нарочито Немачка од 1989. године, када је дошла до огромних складишта оружја некадашње ДР Немачке. Чак су и мале земље давале на поклон оружје, а међу њима је била и СФР Југославија. Наиме, често се на тржишту оружја конвенционално оружје даје као поклон ако купац купи скупо и модерно оружје (авиони, ракете, подморнице, тенкови итд.). Извоз НВО из СФРЈ отпочет је 1953. године, а у периоду до 1975. године извезено је оружја за, само, 487 милиона долара. Од 1976. до 1990. године извоз је био у успону, што се види из табеле 2.

Табела 2

| Извоз               | 1976–1980. | 1981–1985. | 1986–1990. | Укупно |
|---------------------|------------|------------|------------|--------|
| НВО                 | 1.194      | 2.650      | 2.689      | 6.533  |
| Послови инжињеринга | 988        | 4.611      | 1.763      | 7.352  |
| Укупно              | 2.182      | 7.251      | 4.452      | 13.885 |
| Учешће (%)          | 16         | 52         | 32         | 100    |

Извоз НВО и војног инжињеринга 1976–1990.<sup>2</sup> (милијарде долара)

ње издаје Међународни институт за стратегијске студије (IISS) у Лондону; иностране војне студије (часописи, публикације); публикације о војној помоћи, које годишње издаје Агенција војне безбедности и помоћи (DSAA) Министарства одбране САД, и статистичке студије које периодично издаје истраживачка служба Конгреса (CSR) и Конгресна библиотека Сједињених Америчких Држава.

<sup>2</sup> Међународно тржиште оружја, „Дечје новине“, Горњи Милановац – Београд, 1994, стр. 208.

Извоз по регионима света био је следећи: Африка – 17,7, Блиски исток – 34,8, Азија — 4,6, Латинска Америка – 3,8, западне земље – 3,9 и источноевропске земље – 35,2 одсто.

Извоз НВО у периоду од 1976. до 1985. године био је у порасту, а већ у периоду 1986–1990. лагано је опадао. За извоз НВО СФР Југославија је била ангажовала 25–30 одсто капацитета војне индустрије годишње, што се може сматрати високим извозним коефицијентом. У периоду од 1981. до 1985. године извоз НВО обављан је у 64 земље, од чега и 42 земље у развоју, осам источноевропских и 14 западних земаља. Највећи извоз је остварен на подручју Блиског истока. Укупно, 90 одсто извоза остварено је у Ирак, СССР, Либију, Анголу, Алжир и Пољску, а 10 одсто у све друге земље света. Око 60 одсто свих инвестиционих послова обављено је у Ираку. Структура извоза НВО приказана је у табели 3.

Табела 3

| Борбена средства, ремонт, обука         | Година     |            |            |
|---|------------|------------|------------|
|   | 1976–1980. | 1981–1985. | 1985–1990. |
| Средства КоВ (без оклопних возила)      | 17,9       | 19,7       | 19,3       |
| Ваздухопловна средства                  | 6,8        | 9,2        | 7,5        |
| Средства морнарице                      | 6,4        | 8,3        | 9,2        |
| Оклопна средства и возила               | 9,5        | 8,0        | 20,7       |
| Ремонт                                  | 9,2        | 9,3        | 10,7       |
| Обука стручњака                         | 0,1        | 0,1        |            |
| Остала средства                         | 4,8        | 7,0        | 1,5        |
| Муниципалитет                           | 34,7       | 30,6       | 25,3       |
| Средства телекомуникације (електроника) | 5,4        | 7,6        | 5,8        |
| Укупно                                  | 100        | 100        | 100        |

### Структура извоза НВО и војних услуга (у %)<sup>3</sup>

Муниципалитет свих врста била је главни предмет извоза, затим оклопна и друга возила и стрелачко оружје, а у последње време значајну ставку извоза чинио је ремонт средстава источног порекла (авиони, тенкови, ракете В–В, и друго). (Сасвим је сигурно да ће за те ставке извоза бити могућности и наредних година, па то треба узимати у обзир приликом процене извоза за наредни век).

Свака земља настоји да из сопствених извора обезбеди опремање оружаних снага масовним средствима и муницијом, па приступа развоју војне индустрије и њених капацитета тако да модерна и скупа средства буду у складу с економским ресурсима и могућностима националне економије. Рационалан систем развоја и производње НВО, релативно складан, примењиван је у СФРЈ од 1947. године, тако да је опремање оружаних снага средствима која су се могла производити у земљи, уз

<sup>3</sup> Исто.

извоз од 25–30 одсто капацитета, било јефтиније од увоза, а сложени системи су обезбеђивани увозом (суперсонични авиони, ракете З–В, В–В, В–З, електронска опрема, радар и итд.).

Табела 4

| Извори опремања | Година |       |       |       |            |            |
|-----------------|--------|-------|-------|-------|------------|------------|
|                 | 1981.  | 1982. | 1983. | 1984. | 1985–1990. | 1981–1990. |
| Домаћи          | 61,6   | 61,6  | 58,0  | 51,0  | 66,1       | 62,7       |
| Увоз            | 38,4   | 38,4  | 42,0  | 49,0  | 33,9       | 37,3       |

Извори опремања оружаних снага СФРЈ у периоду 1976–1990. (у %)<sup>4</sup>

Из домаћих извора су оружане снаге опремане више од 62 одсто, а тај проценат је варирао зависно од увоза сложених борбених система, чије су цене на светском тржишту оружја високе (авиони, опрема за морнарицу, електронска опрема итд.), и тај однос је био у корист опремања из домаћих (сопствених) извора. Ипак, значајна средства су издвајана за увоз НВО, што се види из табеле 5.

Табела 5

| Увоз НВО | Периоди – године |            |            |       |
|----------|------------------|------------|------------|-------|
|          | 1976–1980.       | 1981–1985. | 1985–1990. | Свега |
|          | 1.506            | 1.879      | 1.000      | 4.385 |

Вредност увоза НВО у периоду 1976–1990. (милиони долара)

Ако се упореди извоз из табеле 2 (13,9 милијарди долара) и увоз од 4,4 милијарде, јасно је да су били позитивни ефекти војне индустрије на економске токове земље.

## Садашње стање на светском тржишту оружја

### Војне снаге, војни буџети и односи

Војне снаге, војни буџети, економски положај земаља и односи који владају међу државама и народима значајно опредељују стање на тржишту оружја и одређују квалитативне и квантитативне димензије. Превирања која су се догодила на европском простору из основа су променила односе у Европи и у свету у целини. Рушењем Берлинског зида, 1989. године, уједињењем Источне и Западне Немачке у једну државу (СРН), 3. октобра 1990, распадом Совјетског Савеза и престанком совјетског утицаја над источноевропским земљама, остварен је распад источног војног и политичког супарника Сједињеним Америчким Државама, које су сада преузеле кормило у вођењу послова света.

<sup>4</sup> Исто.

Русија повлачи своје војне ефективне из Немачке, Мађарске и других земаља. Совјетска армија је имала у Источној Немачкој 380.000 војника, 50.000 тенкова, 3.500 авиона и другог модерног наоружања и све то оружје остаје без оперативне употребе, а моћни војноиндустријски комплекс Русије без посла, јер нема захтева за новим оружјем. Залихе оружја су огромне, магацини су пуни, а извоз је заустављен јер је „хладни рат“ такође заустављен.

Табела 6

| Земља          | Тен-<br>кова | Оклопна<br>борбена<br>возила | Артиље-<br>ријска<br>оружја | Борбени<br>авиони | Наоружани<br>хеликоп-<br>тери | При-<br>медба |
|----------------|--------------|------------------------------|-----------------------------|-------------------|-------------------------------|---------------|
| Азербејџан     | 180          | 1.040                        | 185                         | 20                | —                             |               |
| Белорусија     | 2.050        | 1.270                        | —                           | 357               | —                             |               |
| Грузија        | 630          | 940                          | 85                          | 140               | —                             |               |
| Јерменија      | 30           | 420                          | 65                          | —                 | —                             |               |
| Молдавија      | 20           | 90                           | 80                          | —                 | —                             |               |
| Русија         | 4.600        | 6.820                        | 2.785                       | 500               | —                             |               |
| Украјина       | 2.220        | 1.120                        | —                           | 290               | —                             |               |
| Бугарска       | 625          | 53                           | 379                         | 24                | —                             |               |
| Мађарска       | 522          | 109                          | 200                         | —                 | —                             |               |
| Пољска         | 1.120        | 103                          | 706                         | 49                | —                             |               |
| Румунија       | 1.500        | 1.106                        | 2.534                       | 56                | 100                           |               |
| Словачка       | 267          | 261                          | 430                         | 7                 | —                             |               |
| Чешка          | 476          | 474                          | 651                         | 21                | —                             |               |
| Белгија        | 25           | 910                          | 56                          | —                 | —                             |               |
| Вел. Британија |              | 183                          | —                           | 3                 | —                             |               |
| Грчка          | 144          | —                            | 30                          | —                 | —                             |               |
| Данска         | 146          | —                            | —                           | —                 | —                             |               |
| Италија        | —            | —                            | —                           | —                 | —                             |               |
| Канада         | —            | —                            | —                           | —                 | —                             |               |
| Немачка        | 2.924        | 4.254                        | 1.882                       | 89                | —                             |               |
| Норвешка       | 41           | —                            | —                           | 4                 | —                             |               |
| Португал       | —            | —                            | —                           | —                 | —                             |               |
| Франц.         | 37           | 23                           | —                           | 8                 | 48                            |               |
| САД            | 894          | —                            | —                           | —                 | —                             |               |
| Турска         | 5            | —                            | —                           | —                 | —                             |               |
| Шпанија        | —            | —                            | 45                          | —                 | —                             |               |
| Холандија      | 170          | 396                          | 217                         | —                 | 21                            |               |
| Укупно         | 18.150       | 18.320                       | 10.330                      | 1.566             | 169                           |               |

Преглед вишкова оружја према споразуму о ограничењу конвенционалног наоружања у Европи од 19. нов. 1990, 15. маја 1992. и 17. јула 1992 (Споразум се односи само на регион Европе – од Атлантика до Урала)

Споразум о ограничењу конвенционалног оружја у Европи од 17. јуна 1988, 1. новембра 1990. и 15. маја 1992. определио је количину оружја земљама од Атлантика до Урала, што је створило огромне резерве оружја на европском простору, поред оружја које је било у складиштима као резерва. Вишкови оружја у складиштима и према споразуму приказани су у табелама 6 и 7.

Табела 7

| Назив оруђа и оружја | Источна Немачка | Пољска | Словачка | Белорус. | Укр. | РФ ист. од Урала |
|----------------------|-----------------|--------|----------|----------|------|------------------|
| Тенкови              | 955             |        |          |          |      | 858              |
| Оклопна борб. возила | 1824            |        |          |          |      | 3.170            |
| Оклопни транспортери | 1970            |        |          |          |      |                  |
| Арт. оруђа           | 433             |        |          |          |      | 764              |
| ВБР                  | 103             |        |          |          |      |                  |
| Минобацачи           | 1017            |        |          |          |      |                  |
| Хеликопт. Ми-24      | 86              |        |          |          |      |                  |
| Бесп. летелица       | непоз. број     |        |          |          |      |                  |
| Школ. авиони Л-39    | 26              |        |          |          |      |                  |
| Лов. авион МиГ-21    | 127             | 49     | 30       | 350      | 300  |                  |

Вишкови оружја који се налазе у складиштима<sup>5</sup>

Извор: „Military Balance“, 1994/1995, IISS, London, Octobr. 1994.

Војноиндустријски комплекс, са 80.000 фабрика и више од 100 милиона радника и стручњака, нашао се пред проблемом опстанка. Извоз оружја је смањен, а понуде вишкова биле су такве и толике да су цене знатно опале. Тај војноиндустријски комплекс имао је у 1988. години годишњу производњу оружја, према проценама, од око 350 милијарди долара, од чега је око 34 милијарде долара вредности оружја било усмерено према извозу. И знатан обим војних услуга оствариван је кроз извоз (око 20 милијарди долара), чиме је такође обезбеђиван висок профит војној индустрији. Због тога је војноиндустријски комплекс пружио отпор застоју и тражио је могућност да се трка у наоружању настави, како би научни и производни потенцијал почео да поново ради уносан и профитабилан посао. Само у САД 35.000 фабрика живи од производње оружја, а још 150.000 фабрика учествује у тој производњи. У Русији 62 одсто индустријских потенцијала радило је за војне потребе. Војни гиганти имали су посебне привилегије у свакој земљи, како финансијске (камате, кредити), тако и ценовне. Тим комплексом у западним земљама и САД влада финансијски капитал, па оптимизам света да ће после завршетка тзв. хладног рата доћи до прекида трке у наоружању није био реалан. И, није се дуго чекало, а

<sup>5</sup> Источна Немачка у складиштима има још 1,2 милиона комада ручног наоружања и 300.000 тона муниције.

отпочео је рат у Персијском заливу 1991. године (Америка, Западна Европа и њихови савезници водили су рат против Ирака), због којег је озбиљно започето оживљавање војних послова. Наиме, отпочела је производња модерних средстава и компаније су нашле богата и сигурна тржишта оружја на просторима Средњег истока. Америчке компаније су већ у периоду 1991–1994. оствариле продају оружја у износу већем од 30 милијарди долара, или више од 50 одсто укупне продаје оружја на тим просторима.

Распад Варшавског уговора утицао је да се значајније смање војни ефективи на простору Европе (табела 8) само у земљама некадашњим чланицама тог блока, док се у осталим земљама света, посебно у западним земљама, САД, Азији и земљама Средњег истока, војни ефективи нису значајније смањили. Ако је и дошло до смањења, оно је било само квантитативно, док су се квалитативно и по разорној моћи војни ефективи повећали. У сваком случају, учињен је напредак, али не код свих равномерно.

Табела 8

| Назив           |              | 1988.      | 1994.      | Смањење   |
|-----------------|--------------|------------|------------|-----------|
| 1               |              | 2          | 3          | 4         |
| Цео свет        | војника      | 28.000.000 | 23.500.000 | 4.500     |
|                 | тенкова      | 177.000    | 135.000    | 42.000    |
|                 | авиона       | 43.000     | 34.010     | 4.000     |
|                 | војн. буџет* | 1.000      | 677        | 323       |
| САД             | војника      | 2.247.000  | 1.800.000  | 447.000   |
|                 | тенкова      |            |            |           |
|                 | авиона       |            |            |           |
|                 | војн. буџет  | 290        | 286        | 4         |
| Русија          | војника      | 5.080.000  | 2.030.000  | 3.050.000 |
|                 | тенкова      |            |            |           |
|                 | авиона       |            |            |           |
|                 | вој. буџет   | 290        | 90         | 200       |
| Земље у развоју | вој. буџет   | 130        | 114        | 16        |

Стање војних ефектива после 1989. године

\*(у милијардама долара)

### **Рат у Персијском заливу, ратна жаришта и извоз оружја**

Због рата у Персијском заливу 1991. године, а и због заинтересованости САД и западних земаља за изворе енергије (нафта и гас) Средњи исток је постао веома значајан за војну индустрију и трговце оружјем.

Војне снаге у свим земљама Средњег истока наоружавале су се модерним оружјем, јер су на том простору и даље, углавном, конфронтиране арапске и муслиманске земље, са једне, и Израел, са друге

стране, а постоје озбиљни сукоби и између арапских земаља. Само шест арапских земаља (Сирија, Јордан, Ирак, Саудијска Арабија, Либија и Алжир) имају више од 3,2 милиона војника и модерно наоружање усмерено против малог Израела као земље која „угрожава“ тако велику територију арапског света. У ствари Израел је „мамац“ за два витална интереса САД и Западне Европе:

- служи као основа за очување виталних интереса тих земаља због извора нафте на тим просторима;

- недефинисаном поделом територија треба да се створи стално жариште сукоба народа и обезбеди сигурно тржиште оружја за војне компаније западних земаља и, посебно Сједињених Америчких Држава.

За сада, тај циљ је постигнут. Према изворима СИПРИ-а, планира се да се у наредних пет година на то подручје извезе оружја и војне опреме и изради војних објеката у вредности од 145 милијарди долара. Само у периоду од 1990. до 1994. године компаније војне индустрије и трговци оружјем продали су оружја и опреме у вредности од 63 милијарде долара.

Друго жариште ратних немира је регион Балкана, у којем су концентрисане стране војне снаге и војна техника (табела 9). На том простору је било шест држава, а распадом СФРЈ створено је још пет, са малим бројем становника (Словенија, Хрватска, Република Српска, Муслиманско-хрватска федерација и Македонија), које су веома погодне за тржиште оружја и војне базе великих сила. Према подацима СИПРИ-а, само су муслимани у периоду од 1991. до 1995. године добили регистровану помоћ за наоружање од муслиманских земаља у вредности од пет милијарди долара. Аналитичари су проценили да ће само Грчка и Турска у наредне три године купити оружје за више од четири милијарде долара. Наоружање босанских муслимана, Хрватске и других минијатурних држава створених на Балканском полуострву, биће прави „рај“ за трговце оружја, посебно из вишкова и складишта Немачке, Западне Европе и Сједињених Америчких Држава. Према подацима француских војних експерата, до сада је унесено оружја и војне опреме на просторе Балкана у износу од 15 милијарди долара. Највећи део је дат као помоћ или је купљен из складишта источних земаља (нарочито из Немачке) по веома ниским ценама. Само крајем 1990. и почетком 1991. године у Хрватску (према мемоарима генерала Шпегелја) допремљено је оружје у огромним количинама. Према енглеском часопису „Економист“, само у 1994. години Хрватска је купила оружја (без онога што је добила као поклон) у вредности од 660 милиона долара. Стварна вредност тог оружја је много већа, јер су цене оружја из складишта Источне Немачке симболичне (авион МиГ-21, који кошта 7–8 милиона долара, продаван је за 1,4 милиона долара, колико сада кошта један бољи тенк). Према истом извору, муслимани су у 1994. години купили оружја за 162 милиона долара из истих извора. Од 1991. године, када

| Држава-оружане снаге | Бројно стање   |                              |   |   | Ратни бродови (разне намене)        | Војни буџет (у милијардама долара) |
|----------------------|--|------------------------------|---|---|-------------------------------------|------------------------------------|
|                      | Људство (у хиљадама)                                 | Тенкови, окл. борбена возила | Артиљеријско-ракетна оруђа / системи (разних калибра)   | Борбени авиони (хеликоптери)                                    |                                     |                                    |
| 1.                   | 2.   | 3.                           | 4.  | 5.  | 6.                                  | 7.                                 |
| Аустрија             | 52.000<br>(КоВ 46.000,<br>РВ 6.000)                  | 159 тенкова,<br>460 ОТ       | 429 (хаубица 105 mm, 155 mm,<br>СО „кирасир“, ВБР 128 mm)   | 30 ЛБА,<br>24 ЛА,<br>80 хеликоптера                             | –                                   | 1,54                               |
| Мађарска             | 80.800<br>(КоВ 63.500<br>РВ 17.300)                  | 1.350 тенкова,<br>2 ОТ и БВП | 1.018 (хаубица 122, 155,<br>СО–122, ПО ракета „фаланга“ и 9К11 „маљутка“<br>ПАРС „стрела 2М“ и „стрела 10“)   | 134 борбена авиона,<br>39 хеликоптера                           | –                                   | 1,3                                |
| Румунија             | 200.000<br>(КоВ 161.000,<br>РВ 20.000<br>РМ 19.000)  | 2.875 тенкова,<br>2.638 ОТ   | 3.700 (ВБР, хаубица 122, 155,<br>105 mm, ракет. лансера 3–3,<br>ПТ топова 57–100 mm,<br>ПЛА 30–100 mm, ракетни системи „куб“ и „стрела 2М“ „двина“)                       | 486 борбених авиона,<br>220 хеликоптера                         | 113 мањих и већих војних бродова    | 1,15                               |
| Бугарска             | 107.000<br>(КоВ 75.000<br>РВ 22.000,<br>РМ 10.000)   | 2.100 тенкова,<br>1.903 ОТ   | 2.145 (топова 100, 122, 130 и 152 mm, СО, ВБР, 120 и 130 mm, ракета 3–3 димета 65, 300 и 600 km, ПТ лансера 9К11, „маљутка“ и топова 100 mm, ПАРС „нева“, „круг“ и „куб“) | 259 борбених авиона,<br>44 хеликоптера                          | 69 пловних објеката разне намене    | 1,31                               |
| Грчка                | 159.300<br>(КоВ 113.300,<br>РВ 32.000,<br>РМ 24.000) | 1.880 тенкова,<br>2.100 ОТ   | 1.900 (АРТ ракетних оруђа разног калибра, ПАРС „хок“ и „редај“, ПА топови 23–100 mm)  | 380 борбених и 150 авиона помоћне авијације,<br>120 хеликоптера | 80 бродова разне намене             | 4,3                                |
| Албанија             | 40.000<br>(КоВ 27.000,<br>РВ 11.000<br>РМ 2.000)     | 180 тенкова,<br>250 ОТ       | неодређен број хаубица 122–152 mm, ВБР 107 mm.<br>ПТ топова 45–100 mm,<br>ПА топова 23–100 mm   | 112 борбених авиона,<br>28 хеликоптера                          | 67 подморница,<br>ТЧ и ПЧ миноловци | 0,103                              |

Упоредни преглед основних података о оружаним снагама земаља из околности СР Југославије  
Извор: извештај СИПРИ-а, Стокхолм, 1995. година.

су почели сукоби на том простору, унесено је оружја, по разним основама, у вредности већој од 21 милијарде долара, од чега су Грчка и Турска, за своје потребе, купиле оружја у вредности од шест милијарди долара, а остало је доспело на простор Хрватске, сукобљеним странама Босне и Херцеговине и у друге земље Балкана. У сваком случају, рат је користан за војну индустрију великих сила, као и свих других земаља које производе и продају оружје. На основу анализе, структура продаје оружја зарађеним странама у претходној Југославији је следећа: муниција за стрељачко наоружање, артиљеријска муниција, вишецевни бацачи ракета и одговарајућа муниција (ракете), против-авионско оружје, (топови, ракете), мине, аутоматско оружје, оклопна возила, минобацачи и муниција, артиљеријска оруђа до калибра 155 mm итд.

Треће жариште где су трговци оружја и компаније војне индустрије нашле pogodно тле јесте простор Азије (Централна, Југоисточна и Источна Азија). У том делу света, према подацима СИПРИ-а, из 1994. године, оружане снаге се процењују на више од 7,414.000 војника (Кина – три милиона, Северна Кореја – 1,127.000, Вијетнам – 857.000, Јужна Кореја – 633.000, итд.). Војни буџет се процењује на више од 100 милијарди долара у 1994. години. На тим просторима САД имају 130.000 војника (Јапан, Јужна Кореја). Према подацима СИПРИ-а за 1994/1995. годину и Америчке агенције за контролу наоружања и разоружања (ACDA) у 1994. години највећи извоз наоружања и војне опреме остварен је на просторима Азије – око 7,29 милијарди долара или више од 33 одсто укупног светског извоза оружја те године (Средњи исток 31 и Европа 31 одсто). Поред тих жаришта, на којима се масовније продаје оружје, постоје и друга, од којих су посебно активна: кавкаско, афричко и латиноамеричко.

### ***Производња оружја после 1990. године***

После распада Варшавског уговора и прекида трке у наоружавању производња оружја је успорена, а у неким деловима света сведена на минимум. Русија, као један од највећих произвођача оружја пре 1986. године, користила је свега 10–25 одсто капацитета, великим делом је и обуставила производњу. Вишкови оружја су огромни, а извоз је сведен са четири милијарде долара 1989. на свега 1,3 милијарде долара у 1990. години. Према подацима СИПРИ-а и америчке агенције која прати наоружавање и разоружавање у свету, Русија је за војне потребе могла да ангажује до 60 одсто укупних производних капацитета земље. Међутим, ратни сукоби у свету у 1993. години (било их је 38), потенцијална жаришта на Средњем истоку, на Пацифику, у кавкаском региону, на Балкану и у Африци поново су покренули машинерију војноиндустријског комплекса.

Само у тих 11 земаља и у земљама северне Африке у 1993/1994. години произведено је наоружања и војне опреме у вредности од 210 милијарди долара, што је знатно мање него пре 1989, када је вредност производње достизала више од 350 милијарди долара, али је повећање знатно у односу на 1991. годину.

У прве три године (од 1989. до 1992) у западноевропској војној индустрији отпуштено је 100.000 радника, а у Русији више од два милиона. Слично је било и у великим компанијама Сједињених Америчких Држава.<sup>6</sup>

Процењено је да војна индустрија прво мора темељито да реструктурира своју производњу, и да се фузија компанија повећа и убрза. Институт СИПРИ обавио је опсежну анализу „Сто највећих“ у индустрији.

<sup>6</sup> „Lochid“ је најавио отказ за 8.000, „Hughes Aircraft“ за 7.000, „General Electric“ за 4.000, „Rockwell“ за 4.000, „Gruman“ за 3.100, „Northrop“ за 2.500, а „Tehtron“ за 3.000 радника.

стрији наоружања с намером да прикаже каква искушења очекују компаније које производе наоружање и војну опрему у свету и да укаже на правце њиховог деловања (табела 10). Анализом нису обухваћене земље бившег Варшавског уговора, већ само фирме из 15 земаља Европе и 46 фирми из Сједињених Америчких Држава. Од 20 највећих произвођача оружја 15 чине америчке фирме. Од укупно 100 компанија 46 америчких остварује промет од две трећине оружја, а од тих 100 највећих компанија 40 остварује више од половине производње и промета разног оружја.

Табела 10

| Број компанија | Земља из које је компанија | Учешће у укупној продаји оружја (у %) |       |       | Продаја оружја (милијарде долара) |       | Укупна продаја оружја 1993 (милиони долара) | Укупан промет (милиони долара) |
|----------------|----------------------------|---------------------------------------|-------|-------|-----------------------------------|-------|---|--------------------------------|
|                |                            | 1991.                                 | 1992. | 1993. | 1992.                             | 1993. |   |                                |
| 1              | 2                          | 3                                     | 4     | 5     | 6                                 | 7     | 8   | 9                              |
| 46             | САД                        | 61,3                                  | 59,8  | 62,4  | 99,9                              | 97,4  | 84.052                                      | 649.847                        |
| 38             | Зап. Европа                | 32,3                                  | 33,5  | 30,6  | 56,6                              | 47,8  | 61.008                                      | 402.731                        |
| 12             | Француска                  | 12,0                                  | 13,2  | 12,0  | 22,0                              | 18,8  | 27.968                                      | 66.317                         |
| 11             | В. Британ.                 | 9,9                                   | 9,9   | 9,2   | 16,5                              | 14,3  | 8.040                                       | 29.460                         |
| 8              | Немачка                    | 4,8                                   | 5,3   | 5,2   | 8,4                               | 8,1   | 13.100                                      | 188.408                        |
| 2              | Италија                    | 3,0                                   | 2,3   | 1,8   | 5,3                               | 2,8   | 6.610                                       | 91.242                         |
| 2              | Швајцарска                 | 1,1                                   | 1,1   | 0,9   | 1,3                               | 1,4   | 1.440                                       | 2.762                          |
| 2              | Шведска                    | 0,8                                   | 1,0   | 0,8   | 1,7                               | 1,2   | 1.640                                       | 2.294                          |
| 1              | Шпанија                    | 0,8                                   | 0,7   | 0,7   | 1,1                               | 1,1   | 1.870                                       | 20.020                         |
| 9              | Остале зап. земље          | 4,0                                   | 4,1   | 4,4   | 7,1                               | 6,9   | 6.910                                       | 154.430                        |
| 8              | Јапан                      | 3,4                                   | 3,8   | 4,2   | 6,3                               | 6,5   | 6.530                                       | 153.614                        |
| 1              | Канада                     | 9,7                                   | 0,3   | 0,2   | 0,8                               | 0,4   | 380   | 796                            |
| 7              | Земље у развоју            | 2,4                                   | 2,9   | 2,6   | 4,1                               | 4,0   | 4.030                                       | 6.694                          |
| 4              | Израел                     | 1,2                                   | 1,5   | 1,5   | 2,2                               | 2,3   | 2.330                                       | 468                            |
| 2              | Индија                     | 0,7                                   | 0,8   | 0,7   | 1,2                               | 1,1   | 1.060                                       | 1.158                          |
| 1              | Јуж. Африка                | 0,4                                   | 0,4   | 0,4   | 0,7                               | 0,6   | 640   | 876                            |
| 100            |                            | 100                                   | 100   | 100   | 231,2                             | 214,7 | 227.608                                     | 1.771.117                      |

Преглед 100 највећих компанија света које производе оружје и учешће у продаји оружја 1991, 1992. и 1993. године

Извор: СИПРИ, Стокхолм, 1994/1995, и други извори

Осцилације у производњи оружја лакше подносе фирме чије је учешће у укупном промету оружја и војне опреме 10 одсто. Неке фирме, као што је „General Dinamics“, 84 одсто промета остварују производњом оружја. Укупна продаја „Сто највећих“ пала је са 167,7 милијарди долара 1992. на 156 милијарди у 1993. години. Значајно је да производња наоружања и војне опреме мањих фирми, у односу на укупну производњу

„Сто највећих“, износи просечно око 10 одсто, а пет највећих производи више од 60 одсто. Извоз оружја је за те компаније приоритетан, па лоби индустријског комплекса сигурно утиче на стварање нових ратних сукоба, а тиме и нових тржишта оружја.

У 1984. години извоз конвенционалног оружја износио је више од 42 милијарде долара, да би у 1993. години опао за половину (око 22 милијарде долара). Од 1990. до 1995. извоз је опадао, а од 1994. године постепено се повећавао, тако да је у 1994. години достигао око 30 милијарди долара. Повећање производње оружја и извоза последица је ратних сукоба, посебно на подручју Средњег истока, Источне и Јужне Азије, Каспијског мора, Балкана и др. Највиднија промена у извозу оружја у 1995. години јесте повећање извоза из Русије, које је износило 17 одсто укупног извоза конвенционалног оружја у односу на свега четири одсто у 1994. години. Тај однос је, истина, лошији него 1986, када је извоз СССР-а износио 43 одсто светског извоза оружја. Сједињене Америчке Државе су остале водећи извозник оружја, с уделом од 44 одсто, али то је мање у односу на извоз 1986. године, када је износио 56 одсто. Ако се упореде највећи извозници оружја у последње две године, види се да је дошло до одређених померања (табела 11).

Табела 11

| Земља          | 1994.  | 1995.  | Повећање–<br>смањење |
|----------------|--------|--------|----------------------|
| САД            | 12.821 | 9.894  |                      |
| Русија         | 962    | 3.905  |                      |
| Немачка        | 2.483  | 1.964  |                      |
| Вел. Британија | 1.493  | 1.663  |                      |
| Кина           | 744    | 868    |                      |
| Француска      | 1.024  | 815    |                      |
| Узбекистан     | 406    | 464    |                      |
| Холандија      | 588    | 448    |                      |
| Чешка          | 371    | 326    |                      |
| Италија        | 338    | 324    |                      |
| Израел         | 231    | 317    |                      |
| Канада         | 263    | 301    |                      |
| Шведска        | 91     | 271    |                      |
| Пољска         | 117    | 201    |                      |
| Словачка       | 29     | 178    |                      |
| Укупно         | 21.961 | 21.889 |                      |

Преглед извоза конвенционалног оружја 1994/1995 (милиони долара)

У табели је приказан извоз само конвенционалног оружја, и то највећих извозника у последње две године. Ако би се приказао и извоз савременијих система, извоз оружја би био знатно већи. Јер, поред тога

што је „хладни рат“ заустављен, не смањује се трансфер на међународном тржишту оружја. Према подацима СИПРИ-а, у 1995. години трансфер оружја и војних услуга достигао је износ од око 30 милијарди долара. Занимљиво је да се НАТО није знатније смањио иако се распао Варшавски пакт, главни супарник Запада; задржао је постојеће ефективе и „тражи“ послове за извоз оружја, односно изазива сукобе, а онда зараћене стране мири војним ефективима.

---

## ***Могућности СР Југославије за извоз оружја и других војних услуга***

---

С обзиром на промене настале на територији претходне Југославије треба размотрити могућности и услове под којима би се СР Југославија могла наћи на светском тржишту оружја и у којим регионима.

---

### **Тржиште оружја крајем 20. века**

---

У садашње време постоје три главна тржишта оружја у свету:

1) тржиште развијених земаља (Западна Европа, Јапан, Аустралија, Нови Зеланд, Америка и др.);

2) тржиште „трећег света“ (често се под земљама „трећег света“ подразумева 111–140 земаља, међу којима има богатих и сиромашних, као и земаља које су богате изворима нафте);

3) тржиште источних земаља, а то су, углавном, бивше социјалистичке земље, чије су везе и односи покидани, па више не чине компактно тржиште.

Постоји и црно тржиште оружја, које је веома значајно за мале земље. Према неким подацима, вредност купопродаје на том тржишту достиже и 10 милијарди долара. Наиме, многи учесници у ратним сукобима обезбеђују оружје преко црног тржишта.

*Тржиште оружја развијених земаља.* Период 1988–1991. година карактеришу нагле промене у европској констелацији снага и односа, које утичу на све токове војних ресурса, а посебно на стање тржишта оружја. После уједињења Немачке и распада Варшавског уговора дошло је до наглог опадања производње оружја и отпуштања радника запослених у војноиндустријском комплексу, јер је међународно тржиште оружја било засићено. Пре тога, трка у наоружавању подстицала је производњу оружја. У табели 12 дат је преглед производње одабраних система оружја за период 1977–1987. година – пре рушења Берлинског зида.

Само за десет година произведено је у тим земљама толико оружја да су се могле опремити све армије света. Ако се узме у обзир производња тих система или сличних њима у земљама Азије, Латинске Америке и Африке, вишак оружја у тим условима био је толики да домаће потребе земаља и међународно тржиште нису могли да га апсорбују. Складишта оружја су се пунила, цене су падале, а фабрике су заустављале рад и отпуштале раднике. Извоз оружја је нагло опао

| Систем<br>оружја                              | Количина |                       |        |        |                      |        | Укупно<br>НАТО + ВУ |
|---|----------|-----------------------|--------|--------|----------------------|--------|---------------------|
|   | НАТО     |                       |        | ВУ     |                      |        |                     |
|   | САД      | Ев. земље<br>и Канада | Свега  | СССР   | Остале<br>ист. земље | Свега  |                     |
| Оклопних транспортера                         | 10.300   | 19.150                | 29.450 | 42.000 | 48.000               | 90.800 | 120.250             |
| Тенкова                                       | 7.100    | 10.550                | 18.650 | 28.900 | 24.400               | 53.300 | 71.950              |
| Арт. оружја,<br>минобадача,<br>лансера ракета | 2.750    | 6.550                 | 9.300  | 28.200 | 35.550               | 63.750 | 75.050              |
| Авиона  | 3.600    | 6.750                 | 10.350 | 8.250  | 19.400               | 17.650 | 28.000              |

*Производња главних борбених система у Европи и Америци за период 1977–1987. године.<sup>7</sup>*

све до рата у Персијском заливу, када је поново покренут војноиндустријски комплекс. Но, без обзира на то шта се сада дешава наша војна индустрија на тржишту на просторима Европе нема никаквих могућности; отуда, нереални су било какви планови о продаји оружја европским државама и Америци, али на тим просторима постоји могућност за кооперацију у производњи сложених система и система оружја за које се купује лиценца. Предузеће „Утва“ је и раније имало кооперацију с компанијама „Даглас“ и „Боинг“, и то веома успешну, па треба неговати такав облик повезивања.

*Тржиште оружја земаља „трећег света“.* Економски положај и потенцијали земаља „трећег света“ значајно су се променили, а нарочито неких земаља Средњег истока. Тај простор је до 1990. године био главни купац оружја и инвестиционих послова. Стога, простор и земље „трећег света“ и даље морају бити предмет наше пажње, али селективно, уз економске и друге процене, које морају да буду реалне. Тај простор је под веома великим утицајем војноиндустријског комплекса САД, Француске, Енглеске, Русије, Кине и још неких европских земаља, а наша земља је од 1990. године с њим делимично покидала везе. Наиме, рат у Босни је значајно утицао на односе и поверење који су били раније успостављени. Приликом процене тржишта оружја земаља „трећег света“ требало би узимати у обзир следеће:

1) већ 30 земаља „трећег света“ има развијене капацитете који могу озбиљно да конкуришу на тржиштима класичног оружја Азије, Африке, Латинске Америке, Средњег и Блиског истока (Бразил, Аргентина, Египат, Индија, Пакистан, Северна Кореја, Јужна Кореја, Јужноафричка Република, Иран, Ирак и др.). Ирак је веома оштећен у рату у Персијском заливу, али ће ипак на том простору, с обзиром на богатство нафтом, бити основа за даљу озбиљну сарадњу. То може бити повољна прилика нашој војној индустрији и Савезној дирекцији за

<sup>7</sup> Међународно тржиште оружја, исто, стр. 184, и СИПРИ, 1994.

промет наоружања (СДПР) за поновно упостављање не само куповине и продаје оружја, већ и за војну сарадњу широких размера. Том послу се мора прићи стручно и пословно, уз поштовање наших оперативних и финансијских могућности. Научна и производна кооперација на заједничком развоју и производњи вишецевног ракетног система „Оркан“ показала се веома успешно и треба на таквим основама развијати односе. То је земља будућности, јер је, после Саудијске Арабије, најбогатија нафтом на просторима Блиског истока. И са другим земљама које су развиле или су у фази развоја војне индустрије могу да се успоставе и односи кооперације, али увек треба имати на уму да су те земље и озбиљна конкуренција, на коју раније нисмо обраћали пажњу, с обзиром на наш повољнији положај. На табели 13 дат је преглед земаља „трећег света“ које су у фази производње сложених борбених система.

Табела 13

| Борбени систем     | Број земаља „трећег света“<br>– произвођача |
|--------------------|---|
| Авиони ловци       | 12  |
| Лаки авиони        | 13  |
| Вођене ракете      | 8   |
| Ратни бродови      | 12  |
| Подморнице         | 4   |
| Артиљеријска оруђа | 10  |
| Војна возила       | 11  |
| Тенкови            | 3   |

Мора се стручно истражити могућност за сарадњу и производно-истраживачке кооперације наших института и фабрика са неким од тих земаља и створити могућности за веће, квалитетније и дугорочније запошљавање наших постојећих капацитета;

2) Треба добро и стручно изучити и оценити економски положај и могућност земаља „трећег света“. У 1995. години те земље су имале спољне дугове у износу од 1.613 милијарди долара (билион и 613 милијарди долара), и тај дуг се све више повећава. Рат у Персијском заливу и санкције осиромашили су Ирак. Иранско-ирачки рат (1980–1988) нанео је штету од 725 милијарди долара (само ирачки дуг износи 80 милијарди долара). Ангола је у рату од 1975. године, и њени спољни дугови износе више од 30 милијарди долара. И друге земље су претрпеле штете и осиромашиле (Египат, Сирија, Јордан, Либија, Алжир и др.);

3) Од укупно 23 земље Средњег и Блиског истока и северне Африке само осам земаља може да буде озбиљан партнер за разговоре (Иран, Израел, Кувајт, Либија, Катар, Саудијска Арабија, Египат и Ирак). Неке од земаља на тим просторима (Сирија, Судан, Јемен,

Сомалија и Јордан) имају већи дуг од годишњег бруто-националног производа. У сваком случају, тај регион има услове за пословне односе јер има 61 одсто резерви нафте света. Према подацима аналитичара, у наредних пет година на тим просторима ће се продати оружја за 140 милијарди долара.

Процене Алана Томаса, директора Организација извозних служби за продају оружја (*DESO*) из Велике Британије, о стању на тржишту оружја 1994. године на тим просторима су следеће:

- Велика Британија је 1993. године на Средњи исток испоручила оружје у вредности од три милијарде долара, и такав тренд и даље очекује;

- амерички извори процењују продају главних система оружја на Средњи исток у износу око 18 милијарди долара годишње;

- Француска – девет милијарди долара годишње;

- Руси не испоручују оружје Ираку, јер је под санкцијама, и чекају на то тржиште на које су раније испоручивали оружје.

Средњем истоку је испоручена половина укупне продаје оружја земаља „трећег света“.<sup>8</sup> Према подацима из истих извора, испорука оружја на те просторе креће се како је приказано у табели 14.

Табела 14

| Земља          | 1985–1988.   | 1989–1994.          |
|----------------|--------------|---------------------|
| САД            | 14 милијарди | 36 милијарди        |
| СССР (Русија)  | 28 „         | 6,3 „               |
| Вел. Британија | 20 „         | 3 „                 |
| Француска      | 5 „          | 6 „                 |
| Кина           | 9 „          | 1,7 „               |
| Остале земље   | 20 „         | 10 „                |
| Укупно         | 96 милијарди | 63 милијарде долара |

Само САД, после операције „Пустинска олуја“, уговорице су извоз оружја на те просторе 1991. године 21 милијарду, а 1993 – 33 милијарде долара, па је готово сигурно да је за те послове рат у Персијском заливу био потребан мултинационалној коалицији. Очигледно, на тим просторима имају могућности за извоз многе војне фабрике и трговци, па ни наши произвођачи нису без изгледа;

4) Земље Подсахарске Африке су сиромашне и ниједна од њих нема позитиван платни биланс. Десет земаља има већи дуг од годишњег националног бруто-производа (Замбија, Танзанија, Заир, Ангола, Мозамбик, Нигерија, Конго, Мали, Мауританија и Сенегал). Катастрофална суша, која је више година захватала те земље, потпуно је уништила националне економије па у њима влада глад с неслућеним

<sup>8</sup> Трговци оружјем усмерили су се у богате регионе, односно тамо где има много новца (нафте), па би и наши трговци оружјем морали да се нађу на тим просторима.

последицама. Отуда те земље за извесно време нису у стању да буду купци оружја без велике финансијско-кредитне подршке, па није реално очекивати продају оружја на тим просторима;

5) Од 26 земаља Азије и Океаније, према економским показатељима ММФ, седам земаља је презадужено или се налази у фази да то буду (Бангладеш, Пакистан, Индија, Тајланд, Малезија, Индокина и Филипини). У сваком случају, тај регион, и свака земља појединачно, имају могућности за успостављање пословних односа у вези с трансфером оружја или за пословнотехничку сарадњу, односно за произвођачко-развојну кооперацију. Са Кином и Индијом треба успоставити кооперативне односе у производњи сложених борбених система;

6) Половина земаља Латинске Америке (од 26 земаља) има економске потешкоће (Боливија, Еквадор, Перу, Никарагва, Куба и др.). Бразил и Аргентина имају развијену војну индустрију и раније су нам озбиљно конкурисали на простору Средњег истока и Северне Африке. На тим просторима немамо велике могућности за продају оружја, али уз помоћ вештих агената и пословних људи могу повремено да се добију послови (нарочито продаја муниције и лаког оружја), а могућа је и кооперација.

*Тржиште оружја бивших социјалистичких земаља.* Сасвим је сигурно да на тај простор не треба рачунати, јер се са њега може увозити оружје и то по веома ниским ценама. У наредном периоду реална је могућност истраживачко-производне кооперације у развоју и производњи сложених борбених система са бившим совјетским републикама и са Русијом. Са Румунијом смо имали веома развијену развојну и производну кооперацију на производњи авиона „орао“ и авионског мотора „випер“. То су били значајни послови и требало би их реално оценити у садашњим условима (Утва, војни институти итд.). Осим тога, имали смо веома развијену кооперацију у производњи и са Русијом (бивши СССР), посебно „Прва петолетка“ – Трстеник, „Крушик“, и други. Међутим, за сада нема изгледа за неке озбиљније послове, јер су све земље на тим просторима осиромашене.

---

## Закључак

---

1. Светско тржиште оружја је реалност 20. века, нарочито његове друге половине. Од 1955. до 1985. године из развијених западних земаља, САД и СССР-а извезено је оружја у вредности већој од 1.000 милијарди долара. Осамдесетих година, све до рушења Берлинског зида, вредност годишњег извоза оружја достигала је више од 30 милијарди долара, а вредност војних услуга (обука, школовање, изградња објеката и др.) око 15 милијарди долара.

Вредност произведеног оружја у том времену износила је од 200 до 300 милијарди долара, а 80.000 војних фабрика запошљавало је око 100

милиона радника и стручњака. Оружане снаге које су апсорбовале оружје из војних фабрика директном куповином или преко међународног тржишта оружја имале су око 28 милиона војника.

2. Због рушења Берлинског зида 1989. године, распада Варшавског уговора 1991. године и распада СССР-а 1991. године дошло је до промена у војноиндустријском комплексу, па и на тржишту оружја. Настао је застој у производњи оружја а фабрике су отпуштале раднике. У САД и Западној Европи, само за три године, без посла је остало 300.000 радника из војних фабрика. Русија и земље источне Европе обуставиле су око 80 одсто производње оружја.

3. Вишкови оружја су веома велики (табела 7), а цене оружја падају. Источна Немачка је у складиштима оставила само муниције више од 300.000 тона. Уједињена Немачка постала је центар за давање поклоне у оружју и за продају по ниским ценама. Црно тржиште оружја постало је доминантно, па се преко њега заобилазе државне институције и државни канали продаје оружја. Сматра се да се тим каналима продавало тих година оружја у вредности већој од 10 милијарди долара годишње, и то није обухваћено статистичким подацима о продаји оружја. Ти вишкови оружја ће дуже времена утицати на производњу оружја и продају новопроизведеног оружја (аналитичари процењују да то може трајати и до пет година).

4. Рат у Персијском заливу поново је активирао значајан део војних механизма Запада, који се ни после распада Источног блока, није осетније смањио. Тржиште оружја се поново активира. Нови ратни сукоби (Босна, каспијски простори, Средњи исток, Африка и др.) покренули су продају оружја и већ 1995. године она је достигла суму од 34 милијарде долара. По свему судећи, Америка је најодговорнија за активирање тих тржишта. Само у 1995. години произвела је оружја у вредности од 126 милијарди долара, а на светско тржиште дала је више од 55 одсто укупног извоза оружја те године.

5. Покидане су везе и односи у свету које је Југославија имала. С обзиром на окружење, мораће да има војну индустрију, јер све земље са више од 10 милиона становника, па и мање, имају војну индустрију као ослонац и основу за одбрану. Наиме, мора се имати индустрија која производи оружје за масовну употребу, муницију, артиљерију, ПТ и ПВО преносне ракетне системе, вишецевне лансере и муницију за њих итд. Такво оружје се тражи и на међународном тржишту оружја, па се за њега може наћи купац. Војна индустрија мора да рачуна и на могућност продаје дела оружја да би се смањили сопствени развојно-произвођачки трошкови. Пошто се сада на тржишту оружја сасвим мало плаћа у готовом новцу, кредитно-финансијски односи су основа да се земља може појавити на тржишту оружја. Банкарски механизам или нека друга форма мора обезбедити делимично финансирање извоза, а мора се рачунати и са другим облицима финансирања који се приме-

њују у свим купопродајним односима везаним за оружје: бартер-послови, компензације, контраиспоруке, верижна трговина, офсајт послови итд.

Посебан облик изласка на тржиште оружја је модел производне кооперације са земљама Средњег истока, па и развијеним земљама (Ирак, Иран, Индија, Кина, и друге). Тај вид сарадње је сада веома чест, а ми смо га раније успешно користили и остварили значајне финансијске резултате. Изградња војних инсталација, војних фабрика, војних болница, аеродрома, самостално или у сарадњи са другима, може бити реалан начин за излазак на тржиште оружја и војних услуга.

Др Тодор Мирковић, пуковник у пензији

У разматрању тенденција у развоју војне привреде у свету аутор је пошао од објашњења појма војне привреде, као дела опште друштвене привреде, а затим је прешао на њен развој у време „хладног рата“ и на њено стање после тог рата – на смањење војне потрошње, војне производње и међународног трансфера наоружања, што је водило у кризу војну индустрију многих земаља.

Начин за излазак из кризе војне индустрије после „хладног рата“, према аутору, јесте конверзија дела војне индустрије, концентрација и централизација картела у сектору војне индустрије, интегрисање војне и цивилне индустрије, мултинационализација војних произвођача, тражење ослонаца у подршци и помоћи државе и повећан извоз средстава наоружања и војне опреме. Сва та питања аутор анализира и поткрепљује примерима из појединих земаља.

У покушају да сагледа правце даљег развоја војне привреде, аутор предвиђа постепено номинално и реално повећање војних издатака у свету и стабилизовање војне производње, уз настављање започетих трендова концентрације, мултинационализације, приватизације и обједињавања војне и цивилне производње. Уз то, наглашава отежан положај малих и мање развијених земаља због све већих трошкова развоја и производње средстава ратне технике и сложених међународних услова.

## **Војна и општа привреда**

У нашој, па и у иностраној, војноекономској и другој литератури војна привреда се најчешће своди на војну индустрију и, још уже, на индустрију наоружања и војне опреме (НВО), што је преуско и, у суштини, неправилно. Неки аутори је изједначавају са ратном привредом, мада се та два појма морају јасно разграничити према времену, циљу и садржају. У *Војном лексикону*,<sup>1</sup> у дефинисању војне привреде пошло се и са становишта власништва над средствима за производњу, односно од начина управљања тим средствима и установама које се користе или служе за војне и одбрамбене потребе. Наиме, војна привреда се дефинише као „економске снаге и извори који се, како у миру тако и у рату, налазе непосредно под војном управом или надзором. То су радне организације војне индустрије, предузећа војног грађевинарства, војни ремонтни заводи и радионице, војне угоститељске

<sup>1</sup> *Војни лексикон*, ВИЗ, Београд, 1981, стр. 688.

установе, мензе, војни ресторани и кантине, војне економије и друго“. Та дефиниција, међутим, има најмање три велика недостатка: 1) читаву производњу и услуге који се обављају за војне потребе у миру и у рату сврстава под војну управу;<sup>2</sup> 2) из сектора војне привреде изоставља војну потрошњу, која је услов не само војне производње већ и војног (армијског) бивствовања, и 3) кроз формулацију „како у миру тако и у рату“ практично се изједначавају војна и ратна привреда.

Војна привреда је део *опште, друштвене привреде*, па се приликом њеног дефинисања мора поћи управо од те привреде. У *Економској енциклопедији*<sup>3</sup> привреда се дефинише као „укупност производних и непроизводних делатности у сфери материјалне производње, промета и потрошње економских добара и одређених услуга“, уз набрајање делатности које сачињавају ту „укупност“. Међутим, „војна привреда“ је само део (тих) укупних привредних делатности једне земље (групе земаља) у *време мира*. (У време рата или у периоду припрема за рат, готово целокупна привреда се трансформише у *ратну привреду*, при чему војна привреда служи као језгро, основа за то трансформисање или конверзију). Војна привреда је, према томе, део укупних привредних делатности, како у сфери производње и промета, тако и у сфери потрошње и услуга, ангажованих за војне потребе и редовне одбрамбене припреме. Тај део је у неким земљама временски дужи, у неким краји, што се најчешће потврђује учешћем војне потрошње у расподели националног дохотка (НД) или друштвеног бруто-производа (ДБП), али и степеном ангажовања људских и материјалних ресурса за војне потребе и редовне одбрамбене припреме.

## Период успона војне привреде

Током четрдесетпетогодишњег периода „хладног рата“ војна привреда је обухватала значајан део привреда многих земаља, па и светске привреде у целини. Војни издаци у свету непрекидно су повећавани – са око 100 милијарди америчких долара почетком шездесетих година, на 250 милијарди десет година касније, 500 милијарди почетком осамдесетих година и око хиљаду милијарди средином осамдесетих година. Упоредо с тим, интензивирани су истраживање, развој и производња средстава НВО, а међународни трансфер наоружања постао је важан део не само међународних економских односа већ и целокупних привредних делатности.<sup>4</sup>

<sup>2</sup> То је била југословенска специфичност. Индустија наоружања, на пример, није била под војном управом у СССР-у, а ни у Кини. Још је мање у западним земљама.

<sup>3</sup> *Економска енциклопедија*, 2. том, „Савремена администрација“, Београд, 1981, стр. 638.

<sup>4</sup> Номинално повећање војних издатака у свету није праћено истовременим повећањем њиховог учешћа у светском бруто-производу. То учешће је, у ствари, имало опадајући тренд: са око десет одсто почетком шездесетих година опало је на осам одсто десет година касније и на мање од шест одсто пред крај „хладног рата“. Слично је и са запосленошћу радне снаге у војсци и у војној привреди у односу на укупан број становника или укупно запослену радну снагу у свету.

Више од две трећине целокупних светских војних издатака и три четвртине производње средстава НВО отпадало је на две суперсиле (САД и СССР) и земље чланице блокова (НАТО и ВУ), тј. на две супростављене и идеолошко-политички конфронтиране стране, између којих је вођена маратонска, исцрпљујућа трка у наоружавању. Та трка је била једна од значајних карактеристика „хладног рата“, а у њу су се, постепено, укључивале и друге, ванблоковске земље, тако да је временом претворена у процес наоружавања планетарних размера. У таквим условима, војнопривредне делатности добиле су веома важно место у оквиру укупних светских привредних делатности, а из сфере војне производње изашле су огромне количине средстава НВО, укључујући и средства за масовна разарања и уништења људских и материјалних ресурса.<sup>5</sup>

### Крај „хладног рата“

Исход „хладног рата“ по много чему има обележја исхода стварног или „врућег“ рата – рата као оружане борбе. То се, поред осталог, огледа у победи једне и поразу друге стране у сукобу, у смањењу снага и наоружања у арсеналима снага до тада сукобљених (конфронтираних) страна, у смањењу војне потрошње и војне производње, а тиме и у смањењу учешћа војних делатности у целокупним привредним делатностима. У случају „хладног рата“, разлика је само у томе што се све то догађало у дужем временском периоду и што крај „хладног рата“ није временски тачно одређен.<sup>6</sup>

### Смањење снага и наоружања

Смањење снага и наоружања, праћено смањењем војних издатака и потражње за средствима НВО, отпочето је пре формалног окончања „хладног рата“ и, на неки начин, било је увод у његов крај. Трка у наоружавању између суперсила и блокова достигла је врхунац средином осамдесетих година. Тада (1985/1986), вероватно проценивши да су, као

<sup>5</sup> Пред крај „хладног рата“ пет нуклеарних сила поседовало је око 55.000 нуклеарних оружја, од чега је готово половина била стратегијске, а половина оперативно-тактичке намене. Мада су значајне количине конвенционалног наоружања утрошене у локалним и регионалним ратовима, пред крај „хладног рата“, према проценама Међународног института за стратегијске студије у Лондону, у арсеналима свих земаља света било је око 165.000 тенкова и исто толико или више других оклопних борбених возила, око 60.000 борбених авиона, око 8.000 ратних бродова, око 1.000 подморница и огромне количине другог наоружања и војне опреме. Приближно две трећине конвенционалног наоружања КоВ и половина средстава РВ и РМ била је у наоружању снага земаља чланица НАТО и Варшавског уговора.

<sup>6</sup> Крај „хладног рата“ означен је кроз процес великих догађања на преласку из осамдесетих у деведесете године, као што су: пад Берлинског зида, децембра 1989, и уједињење две Немачке одмах после тога; Самит КЕБС-а у Паризу новембра 1990, када је потписана Декларација 22 земље; дезинтегрисање и дефинитиван престанак постојања ВУ, и, најзад, распад Совјетског Савеза и његово трансформисање у Заједницу Независних Држава, децембра 1992. године.

економски много јачи такмац, довољно психолошки изнуриле и економски исцрпили свог главног противника,<sup>7</sup> САД зауставиле су даље повећање војног буџета<sup>8</sup> и, одмах затим, приступиле његовом номиналном и реалном смањењу.<sup>9</sup>

Њихов пример следиле су остале земље НАТО-а, а с извесним закашњењем и Совјетски Савез. Истовремено, обновљени су и интензивирани преговори о контроли наоружавања и разоружању,<sup>10</sup> прво на подручју нуклеарних, а затим и конвенционалних оружја. Резултат је било потписивање неколико важних билатералних и мултилатералних уговора и доношење једностранних одлука о смањењу снага и наоружања.

Први уговор о стварном смањењу снага и наоружања био је америчко-совјетски уговор о редуковању ракета средњег и краћег домета, познат као *INF Treaty*, потписан у Вашингтону децембра 1987. године. Према обавезама преузетим тим уговором, из Европе је повучено 2.611 ракета (1.752 совјетске и 859 америчких), са укупно око 4.000 нуклеарних бојних глава (3.052 совјетске и 859 америчких). Уговор *INF* омогућио је даље, и то велико смањење како нуклеарних, тако и конвенционалних снага и наоружања.

Други важан уговор, који се односио на конвенционалне снаге, потписан је на Самиту КЕБС-а у Паризу, новембра 1990. године. Тим уговором, познатим као *CFE Treaty*, утврђено је стање пет главних врста оружја (тенкови, оклопна борбена возила, артиљеријска оруђа великих и средњих калибра, борбени авиони и борбени хеликоптери) која су у то време поседовале земље чланице НАТО-а и ВУ у Европи, као и одређене количине (плафони) којима убудуће могу да располажу. Из тога су произишле разлике („вишкови“) код већине земаља потписница, које су морале да униште или отуђе, али и (необавезно) велико смањење производње тих оружја због смањене тражње. Код земаља чланица НАТО-а утврђени су следећи „вишкови“ које је требало уништити или отуђити: 2.675 тенкова, 1.018 осталих оклопних борбених возила (ОБВ), 209 артиљеријских оруђа и 134 борбена авиона, а код земаља тадашњих чланица ВУ: 17.729 тенкова, 14.403 ОБВ, 6.790

<sup>7</sup> Да би одржавао равнотежу снага СССР, економски много слабији, морао је да издваја најмање два пута више из ДБП за војне потребе него САД, што је неизбежно имало негативне последице по привредни развој и стандард становништва.

<sup>8</sup> Томе је претходило нагло повећање војног буџета и интензивирање производње средстава НВО, што је био својеврстан изазов за Совјетски Савез. Са 147 милијарди долара у фискалној 1981. години, војни буџет је повећан на око 300 милијарди у фискалној 1986. години (Caspar W. Weinberger, *Annual Report to the Congress, Fiscal Year 1986*, GPO, Washington, DC, 1985, p.293).

<sup>9</sup> Војни буџет САД, који је у фискалној 1986. години износио 292 милијарде долара постепено је смањиван да би, десет година касније (у 1995/1996. фискалној години), износио 254 милијарде долара. Упоредо с тим, смањено је учешће војног буџета у ДБП САД са 5,7 у 1985/1986. на 3,2 одсто у фискалној 1995/1996. години.

<sup>10</sup> Почетком осамдесетих година повећана је затегнутост у односима између две суперсиле и уопште на релацији Исток – Запад. Преговори о контроли и ограничењу стратегијског нуклеарног наоружања су прекинути, а трка у наоружавању је интензивирана. Војни издаци многих земаља нагло су повећани.

артиљеријских оруђа, 3.267 борбених авиона и 1.787 борбених хеликоптера. Од земаља НАТО-а највеће „вишкове“ конвенционалног наоружања имала је уједињена Немачка, а од земаља ВУ – СССР, па су те земље преузеле и највеће обавезе у погледу смањења тог наоружања. Неким земљама потписницама Уговора *CFE* посебно онима на јужном крилу НАТО-а, дозвољена су чак и повећања неких врста оружја,<sup>11</sup> па је касније дошло до извесног трансфера оружја из центра ка југу Европе. Уговором *CFE* значајно је снижен ниво наоружаности земаља два војна блока, али најдубљи рез, безумње, учињен је у вези с *стратегиским нуклеарним наоружањем*.

Јула 1991. године, наиме, потписан је америчко-совјетски споразум о смањењу стратегијског нуклеарног наоружања, познат као СТАРТ I, а две године касније и америчко-руски споразум СТАРТ II. Према тим споразумима, количине стратегијског нуклеарног наоружања у арсеналима две војне суперсиле треба да се смање за више од две трећине – са око 23.000 нуклеарних бојних глава из периода „хладног рата“ (1988–1989) на мање од 7.000 (3.500 америчких и 3.036 руских) 2003. године, која је крајњи рок за спровођење споразума СТАРТ II. Међутим, смањење снага и наоружања није попримило опште планетарне размере, иако је трка у наоружавању, као посебан вид „хладног рата“, имала такво обележје.<sup>12</sup> Смањење снага и наоружања, а тиме и производње средстава ратне технике, ограничено је углавном на Европу и Северну Америку. У већини других региона наоружавање је настављено готово несмањеним темпом, а у неким (источна и југоисточна Азија) чак је и убрзано.

### **Кретања у војној потрошњи**

Кретања у војној потрошњи после „хладног рата“ карактерисала су два значајна смера: прво, глобално смањење војних издатака како номинално, тако (и још више) и реално, и друго, измена структуре војних буџета на штету фондова намењених за истраживање, развој, производњу и набавке средстава наоружања и војне опреме. Упоредо с тим, повећава се релативно учешће земаља у развоју у укупним војним издацима у свету.

Према проценама реномираних међународних и националних истраживачких институција (Међународни институт за стратегијске студије у Лондону, Институт за истраживање мира у Стокхолму, Агенција за контролу наоружавања и разоружање САД и др.), војни издаци у свету смањени су са око 1.000 милијарди долара пред крај „хладног рата“ на

<sup>11</sup> Опширније: Treaty on Conventional Armed Forces in Europe, Paris, Nov. 19, 1990, и World Defence Almanac, 1990–1991, Bon, 1991.

<sup>12</sup> Мада вођен углавном између суперсила и блокова, „хладни рат“ је имао снажне реперкусије на многе земље и регионе савременог света, што је испољавано, поред осталог, кроз међународни трансфер наоружања и бројне локалне и регионалне ратове и војне интервенције, као и кроз преношење трке у наоружавању на регионална подручја.

око 750 милијарди долара у 1995. години.<sup>13</sup> Највеће смањење војних издатака после периода хладног рата, како се наводи у издањима наведених институција, односи се на Заједницу Независних Држава (ЗНД) у односу на војне издатке Совјетског Савеза. Наведене истраживачке институције, као и обавештајне службе САД и Велике Британије, наиме, процењивале су да су војни издаци СССР-а били приближно једнаки војном буџету САД, или већи од тог буџета,<sup>14</sup> док војне издатке Руске Федерације и земаља насталих на територијама СССР-а, процењују се на око 30 одсто совјетских војних издатака, тј. на око 100 милијарди долара годишње, што треба узети са резервом, јер је мало вероватно да те земље у постојећим економским условима могу да издвоје тако висок износ за војне потребе.

Сједињене Америчке Државе смањиле су свој војни буџет за око 40 милијарди долара годишње (са 292 милијарде у 1988, на 254 милијарде у 1995. фискалној години).<sup>15</sup> Остале земље НАТО-а задржавају војне издатке, номинално, приближно на нивоу из периода „хладног рата“ – око 200 милијарди долара годишње, при чему су неке од њих (Белгија, Немачка, Италија, Холандија и Шпанија) номинално смањиле, а неке (Француска, Грчка, Турска, Португал, Велика Британија и Канада) повећале своје војне издатке (табела 1).

Табела 1

|                | 1985.          |          | 1990/1991.     |          | 1995.          |          |
|----------------|----------------|----------|----------------|----------|----------------|----------|
|                | милијарди УС\$ | % од ДБП | милијарди УС\$ | % од ДБП | милијарди УС\$ | % од ДБП |
| САД            | 138,19         | 6,3      | 258,17         | 5,0      | 277,83         | 4,0      |
| Канада         | 10,32          | 2,1      | 13,47          | 1,9      | 12,29          | 1,6      |
| Европске земље |                |          |                |          |                |          |
| НАТО           | 92,92          | 3,3      | 186,19         | 2,8      | 182,73         | 2,3      |
| СВЕГА          | 367,95         | 4,7      | 503,14         | 3,7      | 469,48         | 3,0      |

Војни издаци НАТО у периоду 1985–1995. година

Извор: према часопису „NATO Review“, јануар 1996, стр. 31 и 32.

Војне издатке после „хладног рата“ повећава и већина земаља Далеког истока и југоисточне Азије. Војни буџет Кине, на пример, у последњих пет година повећава се просечно стопом од 12 одсто годиш-

<sup>13</sup> „Политика“ од 18. јуна 1996. пренела је податке из Годишњака стокхолмског института за истраживање мира да су војни издаци у свету смањени са 1.200 милијарди долара у 1987. на 700 милијарди у 1995. години (вероватно је у питању свођење вредности долара из 1987. на вредности из 1995. године).

<sup>14</sup> У публикацији *Однос војних снага* лондонског института за стратегијске студије наводи се да су војни издаци СССР-а у 1988. години износили 320 милијарди долара, а војни буџет САД 291,6 милијарди, што су многи аналитичари довели у питање, пошто је процена висине војних издатака СССР-а била углавном производ разних претпоставки и метода поређења јачине совјетске армије и оружаних снага Сједињених Држава.

<sup>15</sup> У последње време, међутим, САД из редовног војног буџета не финансирају трошкове ангажовања својих снага у мировним и другим операцијама, као ни војне пензије.

ње, а војни буџет Јапана повећан је са 32 милијарде долара у 1989. на око 50 милијарди долара у 1995. години. Тенденцију повећања војних издатака прате две Кореје, Тајван, Малезија, Сингапур, Индонезија и неке земље јужне Азије, укључујући и Индију.

Реално смањење војних издатака, међутим, знатно је веће него номинално и више утиче на производњу средстава наоружања и војне опреме. Пред крај „хладног рата“, наиме, војни издаци су учествовали у расподели укупног светског производа са просечно 5,7 одсто, а до средине деведесетих година опали су на око три одсто. Упоредо са смањењем војних издатака (номинално и реално), смањује се куповна моћ војних буџета, како услед текуће инфлације, која прати привреде свих земаља света, тако и због све већих трошкова развоја и производње средстава савремене ратне технике.<sup>16</sup> Тако се са новчаним износима који се у војним буџетима намењују за набавке средстава НВО могу купити све мање количине тих средстава, што се, даље, одражава на интензитет тражње и обим производње наоружања и војне опреме. Сједињене Америчке Државе, као актуелни највећи војни потрошач и војни произвођач, на пример, трошиле су у време „хладног рата“ готово

Табела 2

| НАМЕНА   | 1986.           |                               | 1995.           |                               |
|--|-----------------|-------------------------------|-----------------|-------------------------------|
|  | милиона<br>УС\$ | % од укупног<br>војног буџета | милиона<br>УС\$ | % од укупног<br>војног буџета |
| Лични расходи  | 64.866          | 22,76                         | 70.595          | 27,75                         |
| Оперативни трошкови  | 78.219          | 27,45                         | 94.381          | 37,10                         |
| Набавке средстава НВО  | 96.807          | 34,04                         | 44.619          | 17,52                         |
| Истраживање, развој,<br>испитивање и оцена вредности средстава НВО | 31.464          | 11,07                         | 35.438          | 13,95                         |
| Војна инфраструктура и<br>станоградња                              | 8.411           | 2,95                          | 8.868           | 3,45                          |
| Остали трошкови  | 4.963           | 1,73                          | 700             | 0,23                          |
| СВЕГА  | 284.730         | 100,00                        | 254.800         | 100,00                        |

Расподела војног буџета САД према намени

Извор:

- 1) за 1986. годину према Caspar W. Weinberger, *Annual Report to the Congress, Fiscal Year 1986*, исто;
- 2) за 1995. годину према часопису „Defense“ 95, бр. 5/95, стр. 11.

<sup>16</sup> Према француским изворима, трошкови развоја авиона „мираж III“ износили су осам милијарди франака, а авиона „рафал“ 46 милијарди. Часопис „JANE's Defence Weekly“ од 6. јуна 1996, наводи да је развој шведског авиона JAS-39 коштао осам милијарди долара, а америчког F-22 20 милијарди, и да ће развој „европског ловца 2000“ коштати 14 милијарди долара. Слично је и са трошковима производње. Цена америчког авиона F-16 била је 18 милиона долара, а F-22 око 80 милиона, колико ће вероватно коштати и „европски ловац 2000“.

100 милијарди долара за набавку нових средстава НВО (96,6 милијарди долара у фискалној 1988. години), а у буџету за фискалну 1996. годину предвиђен је износ од „свега“ 38,6 милијарди долара. Стручњаци Пентагона тврде да је „куповна моћ“ тог дела војног буџета смањена за две трећине. Средства намењена за истраживање и развој нових средстава НВО, међутим, номинално нису смањена, она су, шта више, нешто и повећана (табела 2), али је „финансијска снага“ и тих средстава знатно опала.

### ***Смањење међународног трансфера наоружања***

Крај „хладног рата“ означио је нагло опадање међународног трансфера наоружања. Разлози за то су смањење издатака за набавке средстава НВО, али и повећање броја произвођача тих средстава у земљама у развоју (ЗУР). Сходно обавезама преузетим Уговором о конвенционалним снагама у Европи, као и с обзиром на измењену војно-политичку ситуацију у свету, већина земаља чланица НАТО-а и све земље бившег Варшавског уговора успориле су наоружавање својих армија и значајно смањиле набавке НВО како из властите производње, тако и из увоза и из кооперативних односа. Нестабилна ситуација, праћена локалним и регионалним сукобима, која је карактерисала многе земље и регионе тзв. Трећег света у време „хладног рата“, настављена је и у периоду после „хладног рата“. Шта више, таква ситуација проширена је на делове простора претходне Југославије и Совјетског Савеза. Потражња за средствима НВО на тржишту ЗУР, ипак, значајно је смањена, изузев у зони Персијског залива и у подручју Југоистичне Азије. Тако је глобални трансфер наоружања на почетку деведесетих година опao чак испод 30 одсто трансфера оствариваног средином осамдесетих година.<sup>17</sup> У наведеном смањењу међународног трансфера наоружања најмање је погођен извоз средстава НВО

<sup>17</sup> Према подацима америчке агенције за контролу наоружавања и разоружања, вредност светског извоза наоружања у 1984. години била је 82,9 милијарди долара, а десет година касније (1994) – 22,1 милијарде, рачунато према ценама из 1984. године (видети: World Military expenditures and Arms Transfers, 1995). Сличне податке дају и друге реномиране институције, као што су стокхолмски SIPRI и лондонски IISS. Међутим, када су у питању подаци о међународном трансферу наоружања, које објављују наведене и друге институције, треба узимати у обзир чињеницу да су они непотпуни, јер обухватају углавном вредност извоза и увоза само средстава НВО, и то не у целини (без тајних и тзв. скривених испорука), а не (или ређе и само делимично) и вредност извоза пратеће опреме, резервних делова, војних услуга (ремонтне и друге) и војног инжињеринга. Због тога се у последње време уводи појам *војни извоз*, под којим се тежи да се подведе, поред наоружања и опреме, још и вредност извоза услуга (техничке, у обуци кадра, и слично), изградње и опремања објеката војне инфраструктуре и капацитета за производњу средстава НВО, и друго. Наведено илуструје, поред осталог и следеће: *прво*, према публикацији *Светски војни издаци*... наведене америчке агенције, извоз средстава НВО претходне Југославије средином осамдесетих година износио је до 500 милиона долара годишње, док је њен „војни извоз“ достигао вредност већу од 4.000 милиона долара годишње, и *друго*, према званичним америчким подацима, САД оствариле су „војни извоз“ у земље Блиског и Средњег истока у 1991. години

САД, а највише СССР-а, односно Руске Федерације, што се може видети из следеће табеле.<sup>18</sup>

Табела 3

| Испоручилац      | у милијардама америчких долара (цене из 1984) |       |       |       |       |       |       |
|------------------|---|-------|-------|-------|-------|-------|-------|
|                  | 1984.   | 1989. | 1990. | 1991. | 1992. | 1993. | 1994. |
| САД              | 19,79   | 18,81 | 18,14 | 15,11 | 14,08 | 14,08 | 12,40 |
| СССР/РФ          | 26,85   | 22,18 | 17,92 | 7,32  | 1,60  | 2,68  | 4,60  |
| Велика Британија | 2,91  | 5,81  | 5,12  | 5,25  | 4,80  | 4,49  | 3,40  |
| Француска        | 8,17  | 2,67  | 5,57  | 1,93  | 1,56  | 0,84  | 0,80  |
| Немачка          | 4,15  | 1,51  | 1,89  | 2,47  | 1,36  | 1,74  | 0,70  |
| Италија          | 1,94  | 0,31  | 0,22  | 0,32  | 0,31  | 0,36  | 0,09  |
| Кина             | 2,91  | 2,19  | 1,67  | 1,50  | 0,97  | 1,12  | 0,80  |

Извоз средстава НВО главних произвођача оружја

Извор: према публикацији *World Military Expenditures and Arms Transfers* 1995 (за извоз средстава НВО Руске Федерације у 1992–1994. према агенцијским вестима).

## Опадање производње наоружања и војне опреме

Смањење снага и наоружања, војних издатака и међународног трансфера наоружања одразило се на смањење текуће производње средстава ратне технике. Међутим, као што смањење наоружања, војних издатака и извоза средстава НВО није било једнако или приближно једнако у свим земљама и регионима савременог света, тако је неједнако било (и наставља се) и смањење производње тих средстава. Највеће смањење производње НВО, апсолутно и релативно, уследило је у земљама потписницама Уговора о конвенционалним снагама у Европи, а у оквиру њих код највећих произвођача средстава ратне технике: СССР (РФ) и САД, а затим Француске и Велике Британије.

Америчко-совјетски уговор о редуковању нуклеарних снага (средстава) средњег и краћег дмета, једностране одлуке шефова две супер-

у вредности од 21 милијарду долара. Од тог износа на директне испоруке средстава НВО отпада 12,8 милијарди, а на разне облике „подршке“ (резервни делови, изградња војних објеката, обука кадра итд.) – 8,2 милијарде долара (видети: HST JB Armetage, *Trends in the Conventional Arms Market: The Middle East*, „RUSSI Journal“, February 1994, pp. 41–54).

<sup>18</sup> У вези с непотпуношћу података о међународном трансферу наоружања, што може да се запази и у табели 3 (нереално исказивање опадања француског и италијанског извоза), значајно је и то да се вредност међународног трансфера наоружања исказује на најмање четири начина: 1) вредност уговора потписаних у току једне календарске или буџетске године; 2) вредност обављених испорука; 3) висина извршених исплата, и 4) исказивање вредности тог трансфера у текућим (инфлаторним) или фиксним ценама. При томе, није реч само о временском размаку између потписивања уговора и њихове реализације већ и о томе да се многи уговори никада не реализују (од уговора које страни купци закључе непосредно с америчким произвођачима, на пример, реализује се свега 60 одсто). Исто тако, многе испоруке се обављају и без плаћања (војна помоћ) или се уопште не плате (саветник председника Јељцина за питања конверзије војне индустрије Михаил Малев, на пример, једном приликом је навео да је СССР у 1989. години извезао средстава НВО у вредности од 14,9 милијарди долара, а наплаћено је свега четири – пет милијарди).

силе о даљем смањењу нуклеарних снага оперативно-тактичке намене и, најзад, споразуми постигнути између САД и СССР-а, односно САД и РФ, о радикалном смањењу стратегијских нуклеарних снага значили су практично обустављање производње нуклеарних оружја и њихових носача, пре свега ракетних система типа земља – земља. Веома разграната активност две земље на развоју и производњи нуклеарних оружја сведена је на истраживање евентуално будућих оружја оперативно-тактичке намене<sup>19</sup> и модификовање неких стратегијских нуклеарних оружја, која према споразумима СТАРТ I и СТАРТ II остају у арсеналима снага две земље. Огромни научноистраживачки и производни капацитети су затворени, конзервисани или преоријентисани на истраживање, развој и производњу других средстава војне или цивилне намене. До радикалног, али поступнијег смањења производње нуклеарних оружја дошло је и у Великој Британији, која се у својој нуклеарној стратегији углавном ослања на подморничке ракете „трајдент“, а нешто мање и у Француској.

У земљама великим произвођачима оружја значајно је смањена и производња конвенционалног наоружања. Британски недељник („JANE's Defence Weekly“), од 4. марта 1995, наводи да су наруџбине код произвођача савремених борбених авиона после „хладног рата“ опале за 60 одсто, а слично је и са осталим средствима ратне технике, што је последица великих смањења новчаних износа намењених за нове набавке. Пентагон је, на пример, смањио набавке средстава НВО за потребе властите војске за 50 одсто, а у европским земљама НАТО-а смањења набавки (пропорционално) нешто су мања. Међутим, смањење набавки и производње наоружања „није нигде толико уочљиво као у Русији“, констатовано је у Годишњаку Међународног института за истраживање мира у Стокхолму за 1995. годину.

Разлози за највеће смањење производње наоружања које је оставило и највеће економске и социјалне последице у СССР-у (РФ) вишезначни су и могу да се сведу на следеће: 1) прекапацитираност војне индустрије Совјетског Савеза;<sup>20</sup> 2) велике количине „вишкова“ конвенционалног наоружања утврђене Уговором о конвенционалним снагама у Европи; 3) организациона и технолошка одвојеност војне од опште (цивилне) привреде,<sup>21</sup> и 4) временска „подударност“ окончања „хладног рата“ и

<sup>19</sup> Од нуклеарних оружја оперативно-тактичке намене у оперативној употреби снага две земље задржана су углавном она која се лансирају из ваздушног простора, док су остала повучена и делом уништена, а делом ускладиштена.

<sup>20</sup> Јури Ласкин износи да је у Совјетском Савезу око 80 одсто свих индустријских предузећа било директно или индиректно укључено у војну производњу (Yuri Laskin, *Moscow Outlook*, „Military Technology“, 11/95, p.3), а према америчким проценама, у периоду 1978–1987. године, СССР произвео је 3,3 пута више тенкова него САД, 4,25 пута више осталих оклопних борбених возила, 8,5 пута више артиљеријско-ракетних средстава, два пута више авиона тактичке намене и два пута више нападаћих подморница. Једино у производњи великих ратних бродова СССР није био испред Сједињених Америчких Држава (Franco Carlucci, *Annual Report to the Congress, Fiscal Year 1989*, pp. 29).

<sup>21</sup> Др Марина Калашникова пише да су војни научноистраживачки рад и производња средстава НВО у Совјетском Савезу обављани у оквиру тзв. научних

распада СССР-а с економским и друштвеним трансформисањем СССР-а (РФ).

Крај „хладног рата“, смањење снага и наоружања у Европи довели су до великих потреса и у војној индустрији земаља источне Европе, које су своју војну индустрију градиле претежно на основу совјетске војне технологије. После распада Варшавског уговора и Совјетског Савеза, те земље су показале интерес за успостављање војноекономске и научно-техничке сарадње у области војне технике са земљама НАТО-а, што се не остварује без одређених тешкоћа.

## Тражење решења

Значајно смањење производње наоружања у многим европским земљама, САД и СССР-а (РФ), као последица смањења тражње на унутрашњем и међународном тржишту НВО, довело је у тежак положај већину произвођача ратне технике, који су принуђени да траже нова решења за опстанак и даљи просперитет. У тражењу решења за излазак из кризе, војни произвођачи западних и источних (бивших социјалистичких) земаља ишли су, у основи, истим путевима, с тим што су они из западних земаља показали бољу оријентисаност и већу еластичност и прилагодљивост. Наиме, војна индустрија западних земаља била је у знатно повољнијој ситуацији – окружење је индустријски много развијеније, на знатно вишем техничко-технолошком нивоу и знатно богатије. Војна индустрија источних земаља нашла се у окружењу које је и само било у дубокој кризи. Начини за излазак из кризе тих земаља су: преоријентација дела истраживачких и производних капацитета на освајање производа за цивилно тржиште (конверзија дела војне индустрије); концентрација и централизација капитала у оквиру војне индустрије и интегрисање војне и цивилне производње; мултинационализација војне индустрије; тражење ослонаца на државу и њену помоћ; покушај експанзије извоза средстава НВО, и друго. У тражењу излаза из кризе видљиво је упоредно предузимање мера на плану конверзије и спајање војних и цивилних произвођача, или мере приватизације и рационализације у пословању итд.

## Конверзија дела војне индустрије

У свим гранама привреде, па и у војној индустрији, у случају смањења производње због измењених тржишних или других услова прва

градова (у руском жаргону су названи научно-индустријски комплекси). После Другог светског рата, према др Калашниковој, развијено је 50–80 таквих „градова“, који су комунално и социјално (по начину живљења њихових житеља) били одвојени од матичних градова, а технолошки – од опште индустријске базе. После драстичног смањења војне производње, ти „градови“ су се суочили са суровом стварношћу и од нечег „најбољег претворени су у нешто најгоре“ ... „изгубили су разлог постојања“, каже М. Калашникова (Marina Kalashnikova, *Russian Naukogrady as the Focal Points of Russia's Drive Towards the Future*, „RUSI Journal“, April 1995, pp. 34–42).

мера која се предузима јесте покушај преоријентисања на производњу роба које имају прометну вредност. Када је у питању војна, посебно специјализована или наменска индустрија, укључујући и њен научно-истраживачки рад, решења у вези с тим могу се тражити: 1) у освајању нових технологија и нових система оружја заснованих на тим технологијама које ће привући пажњу команданата и појачати њихове напоре за добијање више средстава за истраживање, развој, производњу и набавке нових средстава НВО, и 2) у освајању производње роба за цивилно тржиште. Прва варијанта захтевала је много времена и у новонасталим условима није њудила веће могућности јер се већина земаља определила за смањење војних издатака, посебно оних који се намењују за набавке нових средстава наоружања и војне опреме. Због тога су многи произвођачи наоружања усмерили напоре на освајање производње роба опште намене – на конверзију мањег или већег дела својих производних капацитета. У преоријентисању са војне на цивилну производњу знатно су успешнији били амерички него руски произвођачи, мада са знатним социјалним последицама због повећане незапослености. За то постоје два основна разлога: 1) Влада САД, која је смишљено и програмирано интензивирала трку у наоружавању у првој половини осамдесетих година да би што више економски исцрпела свог главног ривала, смишљено и програмирано, постепено и дугорочно, ишла је на смањење војних издатака и набавки средстава НВО да би истог тог ривала нашла затеченим, док је СССР истим путевима пошао спонтано и неорганизовано, и 2) велике америчке корпорације које се баве производњом наоружања истовремено су велики произвођачи роба за цивилно тржиште, па су лакше и брже могле да приступе конверзији дела својих капацитета, док су истраживање, развој и производња ратне технике у СССР-у већином били одвојени од цивилног сектора привреде, што се показало као отежавајућа околност у тражењу путева за конверзију, односно државно-власничка, организацијска и технолошка издвојеност војне индустрије СССР-а од индустријске базе у целини била је сметња њиховом прилагођавању новим условима.

Окончање „хладног“ рата није утицало на војну привреду Кине као на војне привреде САД, СССР-а (РФ), Француске и Велике Британије. Наиме, од настанка, почетком педесетих година, војна индустрија Кине оријентисала је део своје производње ка цивилном тржишту, мада све до пред крај седамдесетих година та производња није била много велика (до десет одсто укупне производње војне индустрије). Међутим, 1979. године кинеско руководство донело је одлуку о смелијем преласку војне индустрије на цивилну производњу,<sup>22</sup> што је убрзано средином осамде-

<sup>22</sup> Том периоду претходила је интензивна изградња нових капацитета за производњу средстава НВО, која је била условљена проценом да Кини прети опасност од СССР-а и стратегијом Мао Цедунга (стратегија „народне одбране“), која је стављала нагласак на квантитет људског и материјалног чиниоца. У периоду 1965–1975. године изграђени су огромни војни капацитети тзв. треће линије, тј. у унутрашњости Кине, које је у измењеним условима требало запослити.

сетих година, када су значајно смањене набавке за потребе Кинеске народне армије, тако да је почетком деведесетих година, када је „хладни рат“ окончан, од 66 до 76 одсто укупне производње војне индустрије Кине радило за цивилно тржиште.<sup>23</sup> Кинеска војна индустрија сада производи више стотина (можда и хиљада) артикала цивилне намене, почев од уређаја за домаћинство и бицикала до санитетске опреме и савремене електронике. Спајање војне и цивилне производње у оквиру снажног кинеског војноиндустријског комплекса, како наводе западни извори, позивајући се на кинеске изворе, дало је „нови живот војној индустрији Кине“ и значајно је задовољило захтеве цивилног тржишта, дајући нов подстрек убрзаном привредном развоју Кине.

### **Концентрација и централизација у сектору војне индустрије**

Под утицајем неповољних кретања на пољу тражње средстава НВО интензивирана је концентрација и централизација капитала у сектору војне индустрије, која се остварује кроз спајање великих и припајање мањих произвођача средстава наоружања и војне опреме. Упоредо с тим, реорганизује се и рационализује пословање и преоријентише производња. У САД, како се наглашава у војној штампи, завладала је „права манија спајања. Стиче се утисак да је једна половина америчке војне индустрије спојена са њеном другом половином“, каже се у британском недељнику „JDW“ од 8. јула 1995. године. Посебно се наглашава значај фузије највећих снабдевача Пентагона, као што су Локид и Мартин Мариета (у Локид-ММ), Нортроп и Граман (у Northrop-Grumman), и други. Наведена спајања војних произвођача имала су своју цену, али је створена очекивана перспектива. У процесу обједињавања Локида и Мартин Мариета, на пример, затворено је 12 производних погона, 26 „оперативних“ канцеларија и пет лабораторија. Само у 1995. години укинута је 12.000 од укупно 170.000 радних места, а ослобођено је 715.000 квадратних метара пословног простора. Две фирме су у 1994. години оствариле бруто-производ у вредности од 23 милијарде долара: 48 одсто за војне, а 52 одсто за цивилне потребе,<sup>24</sup> док је за 1995. годину било предвиђено да се вредност бруто-производа обједињених фирми повећа на 25 милијарди долара. Предвиђено је, такође, да корпорација Локид-ММ у наредном петогодишњем периоду убрза процес преоријентације на цивилну производњу тако да та производња крајем текуће декаде буде заступљена са 60 одсто.<sup>25</sup> Слична су

<sup>23</sup> Ellis Joffe, *The PLA and the Chinese Economy; The Effect of Involment*, „Survival“, Summer 1995. pp. 23–35.

<sup>24</sup> У фискалној 1994. години, на пример, фирма Локид је имала закључене уговоре са Пентагоном у вредности од 6,52 милијарде долара, а Мартин Мариета за 3,13 милијарде, заузимајући друго, односно четврто место међу 100 највећих фирми снабдевача („Defense“ 5/95, pp. 14). После фузије, Локид-ММ вероватно ће избити на прво место и преузети примат МекДонел-Дагласа, који је имао у фискалној 1994. години закључених уговора у вредности 9,27 милијарди долара.

<sup>25</sup> Према часопису „JANE's Defence Weekly“, 8. july 1995.

кретања у војној индустрији других земаља. У оквиру руске ваздухопловне индустрије, на пример, карактеристична је фузија производне организације МАПО (Moscow Aircraft Production Organization) и Конструкторског бироа МиГ у јединствену асоцијацију МАПО-МиГ, која је постала способна да заокружи процес истраживања, развоја и производње савремених борбених авиона и за самосталан наступ на домаћем и на иностраном тржишту. У Италији, на пример, групација „Финмеханика“ (Finmeccanica), преузела је јануара 1994. контролу над седам других државних фирми италијанске војне производње, међу којима су ОТО Мелара, Бреда, Аугуста Спа, и друге. Војна индустрија Немачке, која није озбиљније погођена смањењем снага и наоружања у Европи, предњачила је у процесу концентрације и централизације војне производње. Још 1989. године, наиме, фузионисани су њени највећи војни произвођачи: концерн Дајмлер-Бенц и Месершмит-Белков-Блум (МББ). После те фузије Дајмлер Бенц-МББ постао је највећи индустријски гигант у Европи, с око 400.000 запослених и више од 83 милијарде марака годишњег бруто-производа цивилне и војне намене.

### **Интегрисање војне и цивилне индустрије**

Процес концентрације и централизације у сектору војне индустрије остварује се упоредо с испољеном тенденцијом ка интегрисању војне и цивилне производње. Неки стручњаци сматрају, наиме, да су потребне фундаменталне промене у истраживању, развоју и производњи средстава НВО које би се остваривале управо кроз интегрисање војне и цивилне производње где је год то практично и изводљиво, посебно на пољу информатичких и сензорских технологија. У вези с тим је тражење решења и кроз тзв. двојно применљиве технологије (*dual-use technologies*), које се развијају у војном или у цивилном сектору привреде.

У америчком часопису „Одбрана“, поред осталог, о томе се каже: „Више од 30 година постепено је подизана ограда између војног и цивилног индустријског сектора, пошто су специјални војни захтеви и пословни поступци све више одвајали војни сектор од опште индустријске базе. Наша политика двојно применљиве технологије одражава признање да наша земља не може више да подноси одржавање две различите индустријске базе. Наш садашњи циљ је да се крећемо ка врхунској националној технологији и индустријској бази која ће служити како војним, тако и цивилним потребама.“<sup>26</sup> Слична је, у вези с тим, и изјава америчког секретара за одбрану Вилијама Периа: „Да бисмо добили жељене технологије, треба, у ствари, морамо да користимо индустријску базу у целини, како цивилну, тако и војну.“<sup>27</sup> Он захтев за већи ослонац на општу индустријску базу у развоју средстава савремене ратне технике и замисао о двојно применљивим технологијама

<sup>26</sup> *Military Advantage Through Science and Technology*, „Defense“ 6/95, pp. 2–13.

<sup>27</sup> William Perri, *National Security Depends on Non-traditional Programs*, „Defense“ 2/95, pp. 9–10.

проширује и на друге области војнопривредних делатности. Нагласио је да је 80 аеродрома широм САД прилагођено за двојну употребу – за ратно ваздухопловство и цивилну авијацију.<sup>28</sup>

Војна и цивилна научноистраживачка и производна делатност интегрису се и у другим земљама. Руске војне истраживачко-развојне институције, на пример, успостављају сарадњу са цивилном индустријом на уговорној основи. Удружују напоре с одговарајућим цивилним фирмама, претежно онима у државној својини, и развијају обимне програме усмерене на прилагођавање својих технологија за коришћење у другим привредним гранама. Неке истраживачке установе руског војноиндустријског комплекса трансформисане су у државне научноистраживачке центре оријентисане на фундаментална и општа примењена истраживања. До 1995. године, према М. Калашниковој, такви центри формирани су у једанаест „научних градова“.<sup>29</sup>

Упоредо са концентрацијом и централизацијом капитала у сектору војне индустрије и интегрисањем војне и цивилне производње, у неким земљама спроводи се *приватизација војне индустрије и рационализација њеног пословања*. У Великој Британији, на пример, до пред крај „хладног рата“ многа предузећа „војне индустријске базе“ била су у државном власништву, да би у међувремену „многе фирме биле приватизоване, а за оне у државном власништву предузете су мере праћења трошкова производње“, каже Џ. Ејткен.<sup>30</sup> Други британски аналитичар, Ник Кук, говорећи о пословању војне индустрије у измењеним условима, поставља питање: „Како у новим условима производити борбене авионе, а да то не буде без профита?“ и одговара: „Радити на принципима аутомобилске индустрије, али не Торина и Детроита, већ Тојоте и Хонде – трошковано рационално и организацијски ефикасно“.<sup>31</sup>

## ***Интернационализација војне индустрије***

Процес промена и прилагођавања новим условима у сектору војне индустрије, који се остварује кроз концентрацију и централизацију капитала и интегрисање војне и цивилне производње, допуњава се и интернационализацијом, која подразумева интензивирање сарадње између војних произвођача разних земаља и настајање нових мултинационалних корпорација у сектору војне привреде. На то војне произвођаче упућују и нови технолошки развоји, који воде развоју и производњи све сложенијих система оружја, чије освајање превазилази могућности многих националних привреда. Француска, која је раније, поред САД и СССР-а, развијала наглашену „националну“ (од иностранства независну) војну индустрију, постала је један од највећих поборника изградње „европске“ војне индустрије. То сматра неизбежним, јер би, у против-

<sup>28</sup> W. Perri, *исто*.

<sup>29</sup> Marina Kalashnikova, *исто*.

<sup>30</sup> Jonathan Aitken, *Defence Procurement: Past, Present and Future*, „RUSSI Journal“, Febr. 1994, pp. 39–42.

<sup>31</sup> Nick Cook, у „JANE's Defence Weekly“, 4. March 1995.

ном, „националне“ војне индустрије европских земаља, односно њихови главни субјекти, временом постали филијале америчких корпорација. Тако се предвиђа, на пример, да ће се француска ваздухопловна индустрија нужно спајати са ваздухопловним индустријама других индустријски развијених земаља западне Европе: Велике Британије, Немачке и Италије. У Европи (без Русије), како се предвиђа, постојаће у будућности само један велики произвођач (финалиста) борбених авиона, а у САД и Русији по два.

У међудржавној сарадњи произвођача средстава НВО и интернационализацији војне индустрије бришу се неке раније границе. Успоставља се војноекономска и научно-техничка сарадња у области војне технике између земаља чланица НАТО-а и бивших чланица Варшавског уговора. Успостављена је, на пример, непосредна сарадња између руских војних произвођача и војних произвођача западних земаља. Тако је настала прва руско-немачка фирма „ДАВИА“, коју сачињавају руска фирма Авио-прибор (водећа фирма у развоју и производњи ваздухопловне опреме) и немачка фирма *Daimler-Benz Aerospace (DASA)* – водећа корпорација немачке ваздухопловне индустрије. Субјекти руског војноиндустријског комплекса успоставили су сарадњу и кооперативне односе и са водећим развојним и производним организацијама француске војне индустрије.

### Подршка државе

Ниједна привредна грана није тако чврсто везана за државу и ослоњена на њу као војна индустрија. Војска је, у ствари, главни инструмент државе и њене политике, па је држава обавезна да се стара о њеном материјално-техничком и другом обезбеђењу из властитих извора или из увоза. Отуда чврста везаност војне индустрије за државу како у земљама чије се привреде развијају на принципима приватног предузетништва, тако и у државама с централним планирањем и усмеравањем, па за рентабилност пословања брину, без обзира на облик власништва над средствима за производњу наоружања, и држава (влада и њени одговарајући органи) и субјекти војнопривредног сектора.<sup>32</sup> С обзиром на те и друге околности, у већини земаља у којима је тражња за средствима НВО значајно смањена војна индустрија није препуштена сама себи, односно није остала без одређене помоћи и подршке државе и њене бриге за будући војнопривредни развој, с тим што су неке земље показале већу, а неке мању „бригу“ за своју војну индустрију.<sup>33</sup>

Напори влада у тражењу излаза из кризе у коју је њихова војна индустрија запала почетком деведесетих година усмеравају се на убла-

<sup>32</sup> „На макроекономском плану, војна индустрија Велике Британије увек је зависила од руковођења централне власти“, каже се у реномираном британском часопису „*RUSSI*“ од априла 1995. године.

<sup>33</sup> Британски недељник „*JDW*“, од 25. марта 1995, поред осталог, пише: „Од свих западних држава, француска влада је била најближа војној индустрији. После хладног рата, она јој се још више приближила ...“ (*Last of the All-French Fighters?*, „*JANE's Defence Weekly*“, pp. 23–25).

жавање последица смањења тражње путем помоћи у конверзији, очувања капацитета за будуће непредвиђене потребе помоћу конзервисања и суфинансирања одређених погона, пружања помоћи у пласману средстава НВО на иностраном тржишту итд. У вези с тим Анри Конз, директор Генералне дирекције за наоружање Француске, говорећи у Институту за оружане снаге Велике Британије (*RUSSI*), поред осталог, рекао је: „Ми, како овде у Лондону тако и у Паризу, поклањамо веома велику пажњу очувању војне индустријске инфраструктуре, коју смо градили са тако много напора и која може да буде неопходна нашим земљама убудуће“.<sup>34</sup>

У тражењу начина за излазак војне индустрије из кризе у неким земљама предузете су и одговарајуће организацијске мере. У Министарству одбране САД, на пример, отворено је место помоћника секретара за одбрану за *економску безбедност*, чији је задатак да саветује секретара одбране о војноекономским питањима, укључујући коришћење двојно применљивих технологија и реализовање програма војноекономске сарадње са другим земљама. Важан део његовог посла је предлагање капацитета који морају да остану активни, чак и у условима да влада преузме обавезу суфинансирања њихове активности, као и капацитета које треба конзервисати да би се могли користити када се за то укаже потреба.

Министарство одбране Француске формирало је Дирекцију за индустријску и технолошку стратегију (*Direction de la Strategie Industriale et Technologique*), са задатком да помаже у прилагођавању француске војне индустрије новим условима пословања и да ради на унапређењу војноекономске и научно-техничке сарадње у војној области Француске са другим, пре свега европским земљама.

Према оценама неких стручњака (М. Калашникова и други), совјетска (руска) власт је споро и неадекватно реаговала у спасавању свог војноиндустријског комплекса,<sup>35</sup> његовом прилагођавању измењеним условима и потпунијем коришћењу за бржи привредни развој и технички прогрес земље. У најкритичнијем периоду предузете су извесне мере које су можда биле неопходне, али су изазвале тешке последице по тај комплекс. Александар Колеткин, на пример, каже да су почетком деведесетих година практично обустављене бесплатне испоруке, а војноекономски односи с „идеолошким партнерима“ СССР-а постављени су на принципе тржишне привреде, што је имало за последицу губитак традиционалних тржишта наоружања и драстично смањење производње средстава наоружања и војне опреме. У том периоду, Русија је прошла кроз „дечију болест либерализма“, барем када је реч о извозу наоружања, а у посао су убачени многи посредници, који су више сметали него

<sup>34</sup> Објављено у часопису „*RUSSI Journal*“ за април 1995. године.

<sup>35</sup> „Војноиндустријски комплекс“ у руском жаргону има економско и технолошко значење, за разлику од америчког „војноиндустријског комплекса“, који је објаснио бивши председник САД Д. Ајзенхауер као политички појам.

што су помагали.<sup>36</sup> Међутим, већ у 1993. години, после доласка на власт председника Јељцина, војноиндустријски комплекс је доспео у средиште интересовања руске владе. Елементима тог комплекса („градови науке“) дате су извесне финансијске олакшице: прво су ослобођени од плаћања пореза на имовину, а затим и од земљарине. Упоредо с тим, успостављен је нови канал руковођења војном привредом на линији: председник – Влада – Државни комитет за војнотехничку политику – државна фирма Росворужение, што је дало одређене резултате и кроз оживљавање руског извоза средстава НВО (послови извоза и питања војноекономске сарадње са страним земљама дати су у надлежност државној фирми Росворужение).

### **Надметање на међународном тржишту средстава наоружања и војне опреме**

Током окончања „хладног рата“ и непосредно после тога, када је значајно смањена тражња за средствима НВО у већини европских земаља, у СССР-у и у САД велики произвођачи оружја настојали су да смањење испорука за оружане снаге својих земаља компензују повећањем извоза.<sup>37</sup> У томе, међутим, без обзира на коришћење разноврсних средстава и метода, укључујући и нелојалну конкуренцију, и политичке и друге уцене,<sup>38</sup> нису имали успеха, јер су увоз наоружања и војне опреме смањиле и развијене земље и земље у развоју.<sup>39</sup> Изузетак су донекле биле само САД, и то тек после рата у Персијском заливу 1991. године, јер су ток и исход тог рата искористиле и за афирмисање своје ратне технике. Развиле су интензивну пропаганду о супериорности савремене америчке и инфериорности застареле совјетске (руске) ратне технике, али и о потреби за наоружавањем земаља тог региона јер им „прети опасност“ од северних суседа (Ирак и Иран). Тако су, према америчким изворима, „војне испоруке“ САД земљама Блиског и Средњег истока

<sup>36</sup> A. Koletkin, *Russian Aviation Export*, „Military Technology“ – Special Issue 1995.

<sup>37</sup> „Без извоза наша (британска) војна индустрија не би могла да одржи постојећу ширину и технолошку дубину“, каже Џ. Ејткен (Jonathan Aitken, *Defence Procurement: Past, Present and Future*, исто).

<sup>38</sup> О томе Олег Сидоренко, поред осталог, пише: „Конкуренти су покушали да елиминирају Русију са њених традиционалних тржишта наоружања и да јој спрече прилаз новим регионима. У тој борби, они су пришли свим расположивим средствима, укључујући политичке притиске вршене на потенцијалне купце руског наоружања. Било је покушаја да дођу до узорака наших производа да би их проучили, а затим лансирали негативан публицитет о њима ...“ (Oleg Sidorenko, *Russia's Arms Export – Competition on Arms Market Intensifies*, „Military Parade“, January – February 1995, pp 131–137)

<sup>39</sup> Према подацима америчке агенције за контролу наоружавања и разоружања, развијене земље су у 1989. години имале увоз НВО у вредности од 18,5 милијарди долара, а 1992 – 10,9 милијарди, док је смањење увоза НВО земаља у развоју било још веће: са 34,8 милијарди долара у 1989. на 17,7 милијарди у 1992. години (*World Military Expenditures and Arms Transfers* 1995).

после „Пустинске олује“ повећане са 21 милијарде долара у 1991. на 33 милијарде у 1993. години.<sup>40</sup>

Војни произвођачи САД, агресивним наступом, снажном пропагандом и уз помоћ и подршку државе,<sup>41</sup> са највећег тржишта НВО (Блиски и Средњи исток) потиснуле су не само Русију већ и своје савезнике – Француску и Велику Британију, који су морали да уложе додатне напоре у наступу на инострано тржиште наоружања. Русија је, на пример, сем предузетих организацијских промена (формирање државне компаније Росворужение и друго) отворила за јавност, укључујући и стране војне делегације и дописнике, већину својих „градова науке“. Посредством Росворужения и других организација успостављена је сарадња са великим издавачким кућама западних земаља, које објављују податке о новим средствима руске ратне технике. Издавачка кућа „*Monch Publ. Group*“, на пример, објавила је у 1995. години неколико посебних издања часописа „*Military Technology*“ о руској војној индустрији, а у редовним издањима тог часописа – прилоге о руској ратној техници. Од недавно, као орган руског војноиндустријског комплекса, издаје се часопис „Војна парада“ на руском и енглеском језику, који је веома информативан и технички изузетно добро опремљен. Руски војни произвођачи су присутни на готово свим важнијим изложбама наоружања и војне опреме са својим најновијим производима. Резултат тих и других мера јесте постепено враћање Русије на ранија совјетска традиционална тржишта наоружања и појава на новим тржиштима (у Југоисточној Азији, на пример). Тако је извоз руских средстава НВО са 1,6 милијарди долара у 1991. повећан на 4,6 милијарди у 1994. години, с тенденцијом даљег повећања.<sup>42</sup>

## Могућа кретања у наредном периоду

Кретања у војној привреди зависе од кретања у међународним односима уопште, и од политика и стратегија великих сила посебно. Та зависност је потврђена у прошлости, а вероватно ће се потврђивати и у наредном периоду. Висину војне потрошње и обим војне производње, глобално и регионално, и убудуће ће да одређују односи између народа и држава (група држава), а како су ти односи непредвидиви, тешко је сагледати могући темпо и правце кретања у области војне привреде.

<sup>40</sup> Од укупних „војних продаја“ у 1991. години (21 милијарда америчких долара) 12,8 милијарди су чиниле директне испоруке средстава НВО, а 8,2 милијарде разни видови „подршке“ и „услуге“ (видети фусноту 15).

<sup>41</sup> Управа за обрачуне Владе САД (*General Accounting Office*) сачинила је студију о утицају владине подршке на извоз америчког наоружања и опреме. У њој су назначена четири основна вида те подршке: политичко ангажовање врха у добијању и реализацији послова, пружање финансијске подршке путем кредитних олакшица, либерализација извоза и скидање ранијих ограничења на извоз у источне земље, и ангажовање државних органа у војном маркетингу.

<sup>42</sup> „Политика“ од 22. августа 1996. пренела је писање угледног листа „*International Herald Tribune*“ да је Русија у 1995. години постала највећи продавац оружја земљама у развоју са испорукама од око шест милијарди долара, што би могло да се узме с резервом.

Ипак, догађаји из периода после „хладног рата“ показују неке основне смернице (тенденције) могућих кретања у војној привреди у наредном краткорочном, а можда и дугорочнијем периоду. Наиме, „хладни рат“ је завршен, али проблеми односа у свету нису решени. Пажљиви посматрачи тих односа бележе да се непрекидно води 30–40 оружаних сукоба; нека жаришта тих сукоба се гасе, друга се распламсавају, а ни војне интервенције нису прошлост. Савремени свет раздиру многе супротности – социјалне и националне, демографске и цивилизацијске, доминација снажних и богатих и потчињеност малих и сиромашних – испуњене опасностима од нових и непредвидивих сукоба, што све условљава континуитет у наоружавању с већим изгледима на интензивирање. Трка у наоружавању вођена између суперсила и блокова је завршена, али надметање у освајању нових војних технологија се наставља. У томе предњаче САД, постепено се опоравља Русија, а запажа се интензивирање рада у истраживању и развоју нових војних технологија у Немачкој, Јапану, Кини и неким другим земљама.

---

### ***Већа војна потрошња***

---

Војни издаци су у 1994/1995, по свему судећи, били веома ниски и већ у 1995/1996. показују узлазни тренд. Тај прелаз је „захтеван“ и у плановима развоја оружаних снага већине индустријски развијених, али и других земаља, који се укратко могу свести на: већу професионализацију и техничку модернизацију, што захтева веће војне издатке. Сједињене Америчке Државе су најавиле да ће повећати издатке за набавке нових средстава НВО за 41 одсто до краја текуће декаде, а и Руска Федерација ће, вероватно, упоредо с економским опоравком, повећавати војне издатке, као и већина земаља Заједнице Независних Држава. Земље западне Европе номинално нису редуковале своје војне буџете, а од 1993. године постепено их повећавају, с оријентацијом да се тако настави убудуће. Намера источноевропских земаља, бивших чланица ВУ, да се преоријентишу на западну војну технологију захтеваће додатне војне издатке, а ситуација на Балкану и на југу Европе земљама тог региона не даје могућност да смање војне издатке. Кина систематски повећава свој војни буџет: у 1990. години за девет одсто, 1991. за 12, у 1993. за 15 и у 1994. години чак за 23 одсто. Војни буџет Јапана достигао је износ од око 50 милијарди долара, а значајна су повећавања војних издатака земаља источне и југоисточне Азије. Може се очекивати да на крају текуће декаде војни издаци у свету достигну ниво (номинално) од око 1.000 милијарди долара, који су били достигли пред крај „хладног рата“ (1988/1989. године).

---

### ***Измена структуре војне производње***

---

У наредном периоду могу се очекивати веће промене у војној производњи и војном научноистраживачком раду. Процес техничке модернизације оружаних снага диктира повећање тражње средстава

која се заснивају на новим и „искрсавајућим“ (*emerging*) технологијама великим делом на штету тзв. конвенционалних оружја. У структури техничке опремљености оружаних снага већине индустријски развијених земаља, али и других, све више ће бити заступљена средства укључена у системе  $C^4I^2$  (командовање, контрола, комуникације и компјутеризација, у спрези са средствима за прикупљање и коришћење обавештајних података), као и средства за електронска и противелектронска дејства. Ефикасност и борбена употребљивост тзв. стандардних оружја: артиљеријско-ракетна, борбена возила, авиони и ратни бродови, све више ће се заснивати на електронским и сензорским компонентама и подсистемима, а класична балистичка и слободно падајућа муниција постепено ће се замењивати вођеном, самовођеном и тзв. паметном муницијом и оружјима. Борбена обука са полигона и вежбе и маневри са терена пресељаваће се у учионице, уз велику примену средстава за симулацију.

Информатичке технологије добиле су атрибут „двојноприменљиве“ јер се могу широко примењивати и у војсци и у цивилном животу. Оне, с обзиром на карактеристике и двојну применљивост, све више упућују на обједињавање војног и цивилног научноистраживачког рада, али и на освајање производње многих средстава војне намене у цивилном сектору привреде (обим и структура војне индустрије класичног типа вероватно ће се смањивати у корист цивилне индустрије).

Веома велика сложеност система оружја као што су савремени борбени авион или ратни брод, па и оклопно борбено средство, превазилазе могућности самосталног развоја и производње и највећих корпорација, као и средњих и мањих индустријски развијених земаља. С обзиром на то и на друге околности, концентрација, централизација и мултинационализација војне производње вероватно ће се наставити, а можда и убрзати. Упоредо с тим, спроводиће се приватизација дела војне индустрије. За разлику од времена „хладног рата“, када су војна индустрија и њен научноистраживачки рад били основна покретачка снага убрзаног развоја и техничког прогреса привреда неких земаља, посебно САД, у наредном периоду, како се најављује из економски најјаче и технолошки најразвијеније земље савременог света, нова техничка достигнућа, применљива и у војне сврхе, оствариваће се у цивилном сектору привреде. „Већина будућих информатичких војних технологија даваће цивилни сектор привреде“, каже Роберт Смит за недељник „*JDW*“ од 20. маја 1995, и додаје: „цивилна индустрија снабдеваће већину потреба Пентагона у средствима за системе  $C^4I^2$ . То ће бити врхунске информатичке технологије и технологије слике и уопште средства у системима који задовољавају потребе националне безбедности“.

---

### ***Положај мањих и мање развијених земаља***

Средства савремене ратне технике, чије се функционисање заснива на информатичким и сензорским технологијама, имају две важне особине: скупа су и осетљива на електронска дејства. Једно и друго је изузетно

значајно за мање и мање развијене земље из два основна разлога: *прво*, те земље не могу под економски прихватљивим условима самостално (појединачно) да остваре развој и освоје производњу таквих средстава, а и трошкови увоза превазилазе њихове економске и финансијске могућности, и *друго*, та средства су подложна електронском ометању, које може да буде фатално онолико колико су инфериорнија од средстава потенцијалног или реалног противника.

Мање и мање развијене земље не могу да прате трендове развоја војних технологија великих и индустријски развијених земаља. Евентуални покушаји да то учине водили би их ка прекомерном оптерећењу њихових привреда војним издацима (случај неких земаља Блиског и Средњег истока), а тиме, дугорочно, и на релативном слабљењу њихове економске моћи и одбрамбене способности. У избору начина за детерент (одвраћање потенцијалних противника од предузимања аката агресије) мање и мање развијене земље не могу се ослањати првенствено на оружану силу. Једнако снажни елементи детерента су унутрашња стабилност и активна спољна политика, која обухвата, поред осталог, изградњу односа са суседним државама и великим силама, укључивање у текуће регионалне и шире међународне интеграционе процесе и друго.

Кретања на пољу војних технологија мањим и мање развијеним земљама, нарочито онима које су изван система колективне безбедности или немају ослонац на неку водећу светску силу, намећу и питање избора ратне доктрине. Бројни примери, наиме, показују да је добро организован и смишљено вођен општенародни отпор страној доминацији или страној окупацији (НОР Југославије, Алжир, Вијетнам, Авганистан итд.) успешнији од супротстављања надмоћнијем и технички боље опремљеном агресору средствима савремене ратне технике и класичним начином ратовања.

# Могућа пројекција војних буџета до 2000. године и њихова расподела на основне намене

УДК 336.121:355

**Мр Мирко Иванчевић, пуковник у пензији**

Аутор у чланку указује на чињеницу да у условима неизвесности и покиданих економских и политичких веза с окружењем и светом постоје само експертске прогнозе о привредном развоју земље до 2000. године. У вези с тим, неизвесно је и коликим ће финансијским средствима у наредном периоду располагати Војска

Југославије, односно у којим ће се оквирима кретати војни део буџета. Један од услова за привредни опоравак и стабилизациону економску политику јесте смањивање јавне потрошње до 2000. године до учешћа од 42 одсто од друштвеног производа. Сагласно томе, учешће војног буџета у друштвеном производу треба у том периоду да опадне на 4,2 одсто. Реални војни буџет, у том случају, имао би до 2000. године приближно константну вредност – 740 милиона долара годишње, што за војску од 80.000 људи значи 9.250 долара по војнику, што је међу најнижим просецима у Европи, тако да се не могу обезбедити ни најнеопходнија средства за развој и опремање Војске. Решење тог проблема је у смањењу бројног стања Војске, као и у рационализацији постојеће екстензивне организације и разуђене инфраструктуре.

## **Пројекција друштвеног производа**

Постоје знатне неизвесности о томе коликим финансијским средствима ће у наредном периоду располагати Војска Југославије, односно у којим оквирима ће се кретати војни део савезног буџета.<sup>1</sup> У СР Југославији нису рађене званичне пројекције будућих привредних кретања, већ неки пројекти и пројекције привредног развоја, али такви материјали нису добили службени карактер. Наиме, са стручног становишта није лако, у условима у којима се налази СРЈ, сачинити пројекције привредних кретања за дужи временски период. Сувише је много неизвесности везаних за покидане економске и политичке везе с окружењем и светом, па се тешко може проценити брзина успостављања нових или обнављања старих веза, њихов интензитет и утицај на

<sup>1</sup> Војни део савезног буџета обухвата средства која се законом о том буџету наменски распоређују Савезном министарству за одбрану за финансирање Војске Југославије и других потреба одбране земље. У та средства, која чине војни буџет, односно буџет одбране, не спадају допунска средства за војне пензије, која се из институционалних разлога такође распоређују Савезном министарству за одбрану. Та средства нису војни, односно одбрамбени, већ социјални издатак.

привредни опоравак земље. Скидањем санкција створена је могућност за успостављање тих веза, али се не може очекивати да ће доћи до брзе обнове производње по годишњим стопама већим, на пример, од 15 одсто. Период од суспензије санкција показао је да се све то не може одстранити ни лако, ни брзо. У таквој ситуацији, за сагледавање будућих привредних кретања постоје једино експертске прогнозе, које немају висок степен поузданости, али могу, уз одређене претпоставке и ограничења, да се користе за пројекције могућих војних издатака.

Неки експерти Економског института у Београду дају прогнозе раста друштвеног производа СРЈ до 2000. године у три варијанте, зависно од испуњавања одређених услова и претпоставки. Те варијанте се крећу од просечног раста од око три одсто до око 6 одсто годишње. Пројекције могућих војних издатака биће засноване на варијанти релативно високих стопа раста, према којој би се могао очекивати раст друштвеног производа од око 6 одсто у 1996, око осам одсто у 1997, и по 5,5 одсто у следеће три године. Опредељење да се пројекције војних буџета раде на прогнози релативно високих стопа привредног раста засновано је на оцени да та варијанта, иако оптимистичка, није нереална и да су сви напори привредних и политичких субјеката у земљи усмерени на стварање услова за такав привредни развој. Ако се узме за основицу остварење друштвеног производа у 1995. години, који износи 12,8 милијарди америчких долара (прерачунат према средњем курсу у 1995. години од долар = три динара), могући обим остварења друштвеног производа у периоду од 1996. до 2000. године износи:

Табела 1

| Година | Друштвени производ |                     |
|--------|--------------------|---------------------|
|        | стопа раста (у %)  | износ (у мил. дол.) |
| 1996.  | 6,0                | 13.600              |
| 1997.  | 8,0                | 14.600              |
| 1998.  | 5,5                | 15.500              |
| 1999.  | 5,5                | 16.300              |
| 2000.  | 5,5                | 17.200              |

### **Процена војне потрошње као дела јавне потрошње**

Један од услова за омогућавање привредног опоравка земље јесте редукција и смањивање јавне потрошње. Према анализама др Зорана Попова, научног саветника Економског института у Београду, сада постојећа (затечена) права по основу јавне потрошње могу се задовољити само ако се за те намене годишње издваја око 60 одсто друштвеног производа (или чак и нешто више од тога). Такав обим јавне потрошње може се „финансирати“ само на два начина. Под првим начином се подразумева мирење с инфлацијом, уз очекивање да ће инфлација, већа од очекиване, планиране расходе јавне потрошње редуковати на реално

могућ обим. Тако је у 1995. години јавна потрошња чинила око 45 одсто друштвеног производа, иако је планирана укупна сума јавних расхода чинила више од 60 одсто друштвеног производа. Друга могућност је да се у појединим сегментима јавне потрошње стварају неизмирене финансијске обавезе, што није ништа друго до дуг државе. До тога долази тако што држава не измирује своје обавезе према законом дефинисаним правима из јавне потрошње, већ се то ради у облику разних дугова чије измирење је више-мање неизвесно. Јасно је да такво стање није дугорочније одрживо. За сада нису отпочете ни припреме за реформу јавне потрошње, па неке видније ефекте није могуће очекивати и у наредној години. Због тога у прављењу прогноза будућих расхода јавне потрошње треба поћи од очекивања да ће ти расходи у 1996. и у наредној години износити око 45 одсто друштвеног производа. Значи, да ће приближно бити на нивоу расхода из претходне две године (47,6 одсто у 1994. и 44,9 одсто у 1995. години). То се, вероватно, може остварити релативним редуковањем расхода у сегментима јавне потрошње у којима су редукције могуће у краћем периоду (државна администрација, војска и полиција), а под претпоставком да земља у 1996. и у наредној години оствари високе стопе привредног раста. Наравно, неке редукције појединих расхода су могуће и у другим доменима јавне потрошње, па би се такви програми морали хитно припремити. У међувремену, требало би сачинити целовите програме реформи појединих сегмената јавне потрошње, који би требало да буду дугорочнијег карактера.

Ако се сачине такви програми и учешће јавне потрошње у друштвеном производу током последње три године овог петогодишња смањи за по један одсто годишње, она би у 2000. години чинила 42 одсто друштвеног производа. Сагласно томе, неопходно је да се смањује и учешће војних издатака у друштвеном производу. Полазећи од таквог опредељења, даља разматрања и пројекције могућег обима војне потрошње засниваће се на прогнози релативног смањења одвајања средстава за војни буџет са 5,4 одсто од прогнозираног друштвеног производа у 1996. години на 4,2 одсто у 2000. години, уз равномеран пад учешћа по 0,3 одсто од друштвеног производа годишње. У тим пројекцијама војна потрошња знатно брже опада од укупне јавне потрошње.<sup>2</sup> Обра-зложење таквог приступа произлази из чињенице да су војни издаци СРЈ, гледано кроз њихово учешће у друштвеном производу, релативно високи у поређењу са другим европским земљама (где се то учешће креће најчешће од два до 3,5 одсто друштвеног производа). У претходној Југославији оквири за војни буџет утврђивани су у званичним планским документима за средњорочни период и за сваку годину (друштвеним плановима, резолуцијама о остваривању друштвених планова) у проценту од оствареног националног дохотка. Тако се у периоду од 1976. до 1989. године оквир за војни буџет кретао од 6,63 одсто од нацио-

<sup>2</sup> Јавна потрошња је опала за три процентна поена или за 6,6 одсто; војна потрошња је опала за 1,2 процентна поена, али то за њено учешће од 5,4 одсто чини пад од 22,2 одсто.

налног дохотка с тенденцијом пада на 4,04 одсто у 1989. години, али 1990. године је поново порастао на 5,12 одсто од националног дохотка.

Од 1992. године у СРЈ званично се не утврђује оквир за војни буџет у проценту од националног дохотка, али се у предлозима савезног буџета, у оквиру консолидованог биласна јавне потрошње, разматра и усаглашава и оквир за војни буџет, у проценту од друштвеног производа. Тако је у периоду од 1992. до 1995. године оквир за војни буџет у поступку доношења буџета и његових ребаланса био око 6,7 одсто од процењеног друштвеног производа, а у 1996. години око 6,1 одсто. У реализацији буџета, у односу на остварени друштвени производ, тај проценат је био знатно мањи. Тако је у 1994. години остварено 5,59 одсто, а у 1995. години свега око 4,2 одсто, што се веома неповољно одразило на материјалну ситуацију у Војсци и изазвало велики износ неизмирених обавеза, које су пренете у 1996. годину. С обзиром на све те анализе, оцењено је као најреалније да учешће војног буџета треба да опада тако да његово учешће у друштвеном производу СРЈ у 2000. години не буде веће од 4,2 одсто. При томе се мисли на реално утрошена средства и остварени друштвени производ. Сходно наведеним полазиштима, пројекција могућег обима јавне потрошње и војних буџета СРЈ, по годинама, је следећа:

Табела 2

| Година                                       |       | 1996.  | 1997.  | 1998.  | 1999.  | 2000.  |
|--|-------|--------|--------|--------|--------|--------|
| Друштвени производ<br>(износи у мил. долара) |       | 13.600 | 14.600 | 15.500 | 16.300 | 17.200 |
| Јавна потрошња                               | %ДП   | 45,0   | 45,0   | 44,0   | 43,0   | 42,0   |
|  | Износ | 6.120  | 6.570  | 6.820  | 7.009  | 7.224  |
| Војни буџет                                  | %ДП   | 5,4    | 5,1    | 4,8    | 4,5    | 4,2    |
|  | Износ | 738    | 748    | 748    | 738    | 727    |

Релативно смањивање средстава за Војску компензовано је прогнозираним растом друштвеног производа, тако да реални војни буџет у наведеном периоду има приближно константан износ од око 740 милиона долара годишње. Година 1996. у пројекцији је прорачуната на основу одобрених средстава у савезном буџету за 1996. годину. Увођење нових и других полазишта и претпоставки за пројекцију војних буџета не би имало оправдања. Већи буџет за Војску у постојећим економским условима, а у садашњој војној и политичкој ситуацији, било би нереално предвиђати или тражити. Треба узимати у обзир чињеницу да је 740 милиона долара више од трећине дугогодишњег просека бивше Југословенске народне армије. Тај износ у просеку чини 4,8 одсто оптимистички пројектованог друштвеног производа СРЈ у посматраном периоду до 2000 године. Прогнозирање мањег војног буџета такође није реално, уз претпоставку да се остваре прогнозе о економском опоравку земље. За војску од око 80.000 људи војни издаци од око 740 милиона долара дају

просек по војнику нешто већи од 9.000 долара годишње, што СРЈ сврстава у најнижи део скале тих издатака у Европи. Ако би се узело у обзир садашње бројно стање ВЈ, онда је на нивоу егзистенцијалног минимума. У табели 3 приказани су релативни подаци о војним издацима за неке земље Европе и за претходну Југославију, при чему је за бившу ЈНА узет 15-годишњи просек издавања (од 1976. до 1990. године):

Табела 3

| Земља                                     | ЈНА<br>1976–1990. | Грчка  | Аустрија | Белгија |
|---|-------------------|--------|----------|---------|
| Од ДП за војни буџет (у %)                | 4,5               | 4,0    | 1,0      | 1,3     |
| Издаци по војнику<br>годишње (у доларима) | 13.000            | 17.800 | 34.000   | 36.500  |

На основу података о „издацима по војнику“, који је, на неки начин, стандард војне организације, прорачунато је колики су за те стандарде потребни буџети за војску од 125.000 људи и, алтернативно, за војску од 70.000 људи, и колико би такви буџети односили пројектованог друштвеног производа СРЈ за 1996, односно за 2000. годину (табела 4).

Табела 4

|   |        |        |        |        |
|---|--------|--------|--------|--------|
| Издаци по војнику годишње<br>(у доларима)               | 13.000 | 17.800 | 34.000 | 36.500 |
| Износ буџета за војску од<br>125.000 људи (мил. долара) | 1.625  | 2.225  | 4.250  | 4.562  |
| ДП СРЈ за 1996. годину (у %)                            | 11,9   | 16,4   | 31,2   | 33,5   |
| Износ буџета за војску од<br>70.000 људи (мил. долара)  | 910    | 1.246  | 2.380  | 2.555  |
| ДП СРЈ за 2000. годину (у %)                            | 5,3    | 7,2    | 13,8   | 14,8   |

Из табеле се види да би за ВЈ од 125.000 људи за достизање стандарда издатака по војнику бивше ЈНА требало 1.625 милиона долара, што је више од двоструког износа одобрених средстава за војне расходе у 1996. години, а чини 11,9 одсто пројектованог друштвеног производа СР Југославије. Стандардима издавања по војнику бивше ЈНА Војска Југославије може се приближити тек 2000. године, уз услов да се смањи на 70.000 људи и да се оствари пројектовани раст друштвеног производа. Стандарди Грчке или Аустрије су у догледно време недостижни без значајног раста друштвеног производа. Очигледно, у земљи каква је СРЈ, и по величини и по економској моћи, постоји велики раскорак између величине војске, потребних средстава за њено издржавање и могућности за одвајање тих средстава. Решење се мора тражити у приближавању свих елемената европским стандардима и оквирима, у смањивању војске, њених расхода и укупне јавне потрошње,

с једне стране, и у економском опоравку и приближавању развијенијим европским земљама по оствареном друштвеном производу, с друге стране. У пројектованим нормалним условима СР Југославија, уз могуће варијанте темпа привредног раста, у посматраном периоду, па и дуже, не би могла да одваја реално више од 730 до, највише, око 750 милиона долара годишње за војни буџет.

## ***Пројекција расподеле војних издатака према основним наменама***

Пројекција даље расподеле војних издатака и утврђивање њихове глобалне структуре заснива се на:

1) структури расподеле војних издатака и износа утврђених у савезном буџету за 1996. годину;

2) структури и обиму средстава за средњорочни програм развоја система одбране, утврђеним у посебном савезном закону;

3) дугогодишњим процесима издвајања средстава за поједине намене у оквиру расхода бивше ЈНА као могућем моделу расподеле војних издатака;

4) бројној величини војске од 80.000 људи као просечном бројном стању у примењеном моделу расподеле;

5) критеријумима за текуће расходе: а) да се плате професионалног састава реално повећавају према расту друштвеног производа, б) да се средства за ремонт реално повећавају по стопи од три одсто годишње, и с) да остали издаци за текуће расходе остану реално на истом износу.

Као општи модел за глобалну расподелу војних издатака кориштена је серија података о издацима које је остварила ЈНА у периоду од 1976. до 1990. године. Јер, петнаестогодишњи период је довољно дуг да се на основу њега утврде репрезентативни подаци. Да би модел био инваријантан на величину војске, сведен је на издатке по условном војнику, тј. поједини издаци у сваком периоду и у свакој години дељени су са укупним бројним стањем ЈНА, односно претпостављеним бројним стањем Војске Југославије. Укупно бројно стање обухвата професионалне војнике, цивилна лица на служби у војсци и војнике на служењу војног рока. На основу серије података о војним расходима урађена је табела 5.

У левом делу табеле приказани су, у колони 2, просечни годишњи издаци по условном војнику ЈНА за намене наведене у колони 1. То значи да је, на пример, од укупних издатака по војнику од 13.000 долара, 2.873 долара одлазило на плате (што даје месечну просечну бруто-плату од 240 америчких долара). У колони 3 дато је процентуално учешће појединих издатака у укупним издацима по војнику. За формирање десног дела табеле узет је просек пројектованих војних издатака ВЈ за период до 2000. године, у износу од 740 милиона долара, и оцењено просечно бројно стање ВЈ од 80.000 људи, што даје износ издатака по војнику ВЈ од 9.250 долара. Са тим износом ушло се у модел (у колони 4), у који су пренети исти износи по војнику из колоне 2 за све издатке

| Издаци – намена                             | Издаци по војнику ЈНА<br>(просек 1976–1990) |             | Издаци по војнику<br>– модел |             | Износ војних<br>издатака за б/с<br>од 80.000 људи<br>(мил. дол.) |
|---|---|-------------|------------------------------|-------------|--|
|   | износ<br>(долари)                           | %<br>учешћа | износ<br>(долари)            | %<br>учешћа |  |
| 1   | 2   | 3           | 4                            | 5           | 6  |
| 1. Плате                                    | 2.873                                       | 22,1        | 2.873                        | 31,0        | 230  |
| 2. Ремонт                                   | 806   | 6,2         | 806                          | 8,7         | 64   |
| 3. Интендант. обезбеђење                    | 1.430                                       | 11,0        | 1.430                        | 15,5        | 115  |
| 4. Здравствено збрињавање                   | 195   | 1,5         | 195                          | 2,1         | 16   |
| 5. Обука                                    | 312   | 2,4         | 312                          | 3,4         | 25   |
| 6. Остали функционални издаци               | 1.092                                       | 8,4         | 1.092                        | 11,8        | 87   |
| СВЕГА остали текући расходи<br>(3. до 6)    | 3.029                                       | 23,3        | 3.029                        | 32,8        | 243  |
| СВЕГА издаци за текуће<br>расходе (1. до 6) | 6.708                                       | 51,6        | 6.708                        | 72,5        | 537  |
| 7. Развој и опремање                        | 6.292                                       | 48,4        | 2.542                        | 27,5        | 203  |
| УКУПНО                                      | 13.000                                      | 100         | 9.250                        | 100         | 740  |

за текуће расходе. Због смањеног износа укупних издатака по војнику ВЈ на 9.250 долара годишње (уместо 13.000) средства за развој и опремање су морала да буду смањена са 6.292 на 2.542 долара. Помоћу таквог модела урађена је структура војних издатака ВЈ за бројно стање од 80.000 људи (колона 6).

Најважнија последица расподеле средстава на основу наведених стандарда јесте значајна промена у глобалној структури средстава према наменама. На основу тих стандарда, ЈНА за текуће расходе војске ангажовала је 51,6 одсто укупних издатака по војнику, а исти стандарди „пресликани“, на могуће издатке по војнику ВЈ у периоду 1996–2000. године чине 72,5 одсто тих издатака. С друге стране, због умањеног укупног износа издатака по војнику ВЈ учешће развојних задатака у њему морало се редуковати са 48,4 на 27,5 одсто. Међутим, те структурне промене су последица нужне примене принципа да у условима оскудице средстава издаци за редован живот и рад војске морају да имају приоритет у односу на издатке за развој. Зато се у наведеном моделу, а и каснијим пројекцијама војних издатака, у условима фиксираних величина буџета (као што се процењује за тај период), првенствено обезбеђују потребна средства за редован живот и рад војске, а затим се издаци за развој и опремање димензионирају у оквиру средстава која након тога преостају. За комплетирање пројекције војних расхода, на основу прогнозираног друштвеног производа, урађен је прорачун средстава за остварење средњорочног програма развоја система одбране, сагласно пропорцијама утврђеним посебним законом:

Табела 6  
(износи у милионима долара)

| Назив и структура намене |   | 1996. | 1997. | 1998. | 1999. | 2000. | Укупно<br>1996-2000 |
|--------------------------|---|-------|-------|-------|-------|-------|---------------------|
| 1.                       | Развој и спровођење одбрамбених припр. и ЦЗ | 4,8   | 6,6   | 7,1   | 8,2   | 7,6   | 34,3                |
| 2.                       | Материјално опрем. ВЈ                       |       |       |       |       |       |                     |
| 2.1                      | Наоружање и опрема                          | 78,7  | 93,4  | 99,4  | 104,0 | 109,7 | 485,2               |
| 2.2                      | Покретне ствари опште намене                | 1,8   | 2,9   | 3,1   | 3,3   | 3,3   | 14,4                |
| 2.3                      | Улагање у капацитете за производњу НВО      | 2,5   | 3,8   | 4,0   | 4,2   | 4,5   | 19,0                |
| 2.4                      | Модификација НВО                            | 1,9   | 2,9   | 2,9   | 3,1   | 3,4   | 14,2                |
| 2.5                      | Ратне материјалне резерве                   | 9,7   | 11,4  | 12,1  | 12,6  | 13,8  | 59,6                |
| 2.6                      | Улагање у капацитете за ремонт НВО          | 1,3   | 1,9   | 2,0   | 2,1   | 2,2   | 9,5                 |
| 3.1                      | Изградња војнограђев. објеката              | 9,0   | 13,0  | 5,9   | 5,4   | 6,9   | 40,2                |
| 3.2                      | Службени станови                            | 6,2   | 4,2   | 12,2  | 13,6  | 13,6  | 49,8                |
| 3.3                      | Уређење територије                          | 1,0   | 1,5   | 1,6   | 1,6   | 1,7   | 7,4                 |
| 4.                       | Научноистраживачки и развојни рад           | 4,1   | 4,4   | 4,7   | 4,9   | 5,3   | 23,4                |
|                          | СВЕГА развој и опремање                     | 121,0 | 146,0 | 155,0 | 163,0 | 172,0 | 757,0               |

Напомена: за 1996. годину средства су прорачуната према износима утврђеним у савезном буџету за 1996. годину.

На основу наведеног прорачуна и претходно приказаног модела расподеле урађена је пројекција расподеле војних издатака ВЈ за период од 1996. до 2000. године:

Табела 7  
(износи у милионима долара)

| Година           | Свега војни издаци | Издаци за текуће расходе ВЈ |        |                       |             | Развој и опремање      |  |             |
|------------------|--------------------|-----------------------------|--------|-----------------------|-------------|------------------------|--|-------------|
|                  |                    | плате                       | ремонт | остали текући расходи | свега 3+4+5 | остаје за развој (2-6) | потребан износ према Закону о прогн. разв. | разлика 7-8 |
| 1                | 2                  | 3                           | 4      | 5                     | 6           | 7                      | 8  | 9           |
| 1996.            | 738                | 263                         | 54     | 300                   | 617         | 121                    | 136  | -15         |
| 1997.            | 748                | 240                         | 64     | 243                   | 547         | 201                    | 146  | +55         |
| 1998.            | 748                | 253                         | 66     | 243                   | 562         | 186                    | 155  | +31         |
| 1999.            | 738                | 267                         | 68     | 243                   | 578         | 160                    | 163  | -3          |
| 2000.            | 727                | 281                         | 70     | 243                   | 594         | 133                    | 172  | -39         |
| Свега 1996-2000. |                    |                             |        |                       |             | 801                    | 772  | +29         |

У вези с пројекцијом расподеле средстава за војне издатке неопходно је нагласити и следеће:

1) расподела у 1996. години дата је према структури и износима утврђеним у савезном буџету за 1996. годину;

2) расподела у 1997. години урађена је према моделу расподеле (табела 5), а затим је предвиђен реални раст плата по стопи од 5,5 одсто годишње, а издатака за ремонт по стопи од три одсто;

3) средства за зараде запослених у 1997. години у апсолутном су износу мања за око девет одсто у односу на 1996. годину, што је одраз процена о неопходности бројног смањења у ВЈ до оптималне величине, чиме ће се створити могућност за реалан раст плата и брже од раста друштвеног производа;

4) и поред „богатог“ норматива ЈНА, којим су у 1997. години та средства повећана за 18,5 одсто у односу на предвиђена у буџету за 1996. годину, средства за ремонт и даље су повећавана зато што је процењено да ће се у том периоду техничка опремљеност ВЈ одржавати тежишно ремонтом постојећих средстава и њиховом модификацијом;

5) средства за накнаде, која се у пројекцији расподеле сврставају међу „остале текуће расходе“, у буџету за 1996. годину чине изузетно високу ставку (реално 78 милиона долара или 10,5 одсто укупних војних издатака). Како је висок износ средстава за накнаде одраз неконсолидованог стања у Војсци, у процени средстава за те намене у 1997. години и даље се ишло са знатно мањим износима због очекиваног консолидовања Војске;

6) средства за остале текуће расходе процењују се у приближно константном реалном износу, што би требало да значи да ће се, процењеним значајнијим бројним смањењем Војске и њеном консолидацијом, створити материјални услови да се са истим реалним средствима оствари квалитетније и издашније интендантско обезбеђење, здравствено збрињавање, обука, обављање функционалних задатака, и друго;

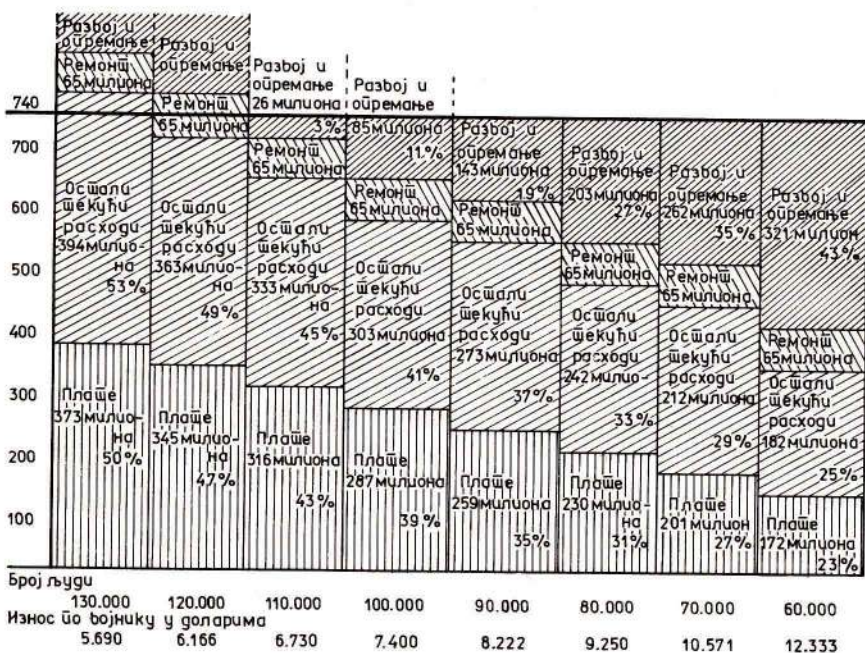
7) средства за развој и опремање процењена су као резидуал средстава која преостају после подмирења издатака за текуће расходе и на основу један одсто од процењеног друштвеног производа за сваку наведену годину, сходно савезном закону о утврђивању средњорочног програма развоја система одбране СРЈ у периоду од 1996. до 2000. године и обезбеђивању средстава за његово спровођење (табела 6).

Разлика средстава за развој и опремање, добијених по та два основа, иако је делом последица методолошког приступа, има и реално објашњење. У 1996. години негативна разлика од 15 милиона долара последица је разлике у процени друштвеног производа. Процењени друштвени производ за 1996. годину у буџетским материјалима, прерачунат у доларе, износи око 12.100 милиона долара, а у овом пројекту процена је 13.600 милиона долара. Значајна позитивна разлика у 1997. години указује на то да је у процени текућих расхода учињен, можда, сувише нагли скок у процени бројног стања Војске Југославије. Међутим, 1997. година би морала да буде прекретница у предузимању радикалних захвата на консолидацији Војске сагласно потребама и могућностима земље. Ако се такви захвати брзо не учине, неће се моћи у материјалном погледу обезбедити захтевани квалитет организације, обучености и опремљености Војске. У вези с тим, Војска би, поред бројног смањења,

морала да смањи и екстензивност организације: разубеженост гарнизона и разних војних установа по читавој територији СРЈ; мноштво полупразних касарни, командних или управних зграда, полигона, складишта итд. Има још много тога што је наслеђено од ЈНА, а сада је сувишно, неискориштено и само ствара велике трошкове.

Поновна појава негативне разлике (табела 7), тј. недостатка средстава за развој и опремање у 2000. години, указује на то да је за такав буџет и Војска од 80.000 људи превелика и да би требало ићи на оптималних 70.000 људи. Тада би у 2000. години, уместо 39 милиона који недостају, имали „вишак“ од 35 милиона долара за развој и опремање. Ова анализа варијације бројног стања на неки начин указује на правац кретања у развоју ВЈ и потребну брзину којом то треба спровести.

У следећем дијаграму су дате варијације у структури војних расхода зависно од бројног стања Војске, са фиксираним војним издацима од 740 милиона долара (што је оцењена реалност у овом периоду) и просечних расхода за плате од 2.873 долара и за остале текуће расхо-



де 3.029 долара по припаднику војске годишње.<sup>3</sup> За ремонт је, такође, фиксиран износ од укупно 65 милиона долара годишње, тј. око девет одсто војних расхода. Преостали део средстава распоређује се за развој и опремање. Варирано је бројно стање војске од 130.000 до 60.000 људи, а износи су дати у доларима.

<sup>3</sup> Према стандардима ЈНА и коришћеном моделу расподеле.

Из дијаграма се види да за војску од 130.000 људи недостају 92 милиона долара за редовну делатност (27 милиона за текуће расходе и износ од 65 милиона долара потребан за ремонт) и да о средствима за развој не може бити ни говора. У таквој ситуацији Војска драстично снижава нормативе и стандарде живота и рада и своди их на егзистенционални минимум, што се види на доњој скали, у којој су наведени просечни годишњи износи по условном војнику. Тек са 60.000 људи Војска се приближно изједначава са стандардима Југословенске народне армије.

## Закључци

1) У условима бројних неизвесности могу се дати само експертске прогнозе могућег привредног развоја земље до 2000. године, од развојног континуитета са релативно ниским стопама раста друштвеног производа до варијанте с релативно високим стопама раста (у просеку шест одсто). Према тим варијантама, друштвени производ СРЈ у 2000. години би износио, прерачунат у доларе, између 14.700 милиона до највише 17.200 милиона долара.

2) Један од услова за привредни опоравак и стабилизациону економску политику јесте смањивање јавне потрошње. Прогноза је да се она у 1996. и у наредној години задржи на нивоу 45 одсто од друштвеног производа, а затим да се смањује до 2000. године до учешћа од 42 одсто друштвеног производа. Веће смањење јавне потрошње у том периоду није реално очекивати, јер је за то потребна темељита реформа постојећих (затечених) права. Процењено смањење јавне потрошње могуће је остварити у сегментима у којима се редукција може спровести у краћем периоду (администрација, војска, полиција).

3) Сагласно претходном опредељењу, оцењено је да учешће војног буџета у друштвеном производу треба да опада по стопи од 0,3 одсто од друштвеног производа годишње, односно са процењених 5,4 одсто у 1996. на 4,2 одсто у 2000. години. Релативно смањење средстава за Војску компензовано је прогнозираним растом друштвеног производа, тако да реални војни буџет у периоду до 2000. године има приближно константну вредност и износи око 740 милиона долара годишње. Тај износ је низак и за војску од 80.000 људи јер обезбеђује по војнику 9.250 долара годишње, што СРЈ сврстава на једно од најнижих места у Европи. С друге стране, за економију земље и тај издатак је висок, јер чини у просеку 4,8 одсто друштвеног производа.

4) У методологији пројекције расподеле војних издатака на основне намене примењен је принцип да се првенствено подмирују издаци за редован живот и рад војске и плате професионалног састава, па се преостала средства усмеравају на развој и опремање војске. У томе су приоритет имала и средства за ремонт НВО, због оцене да ће се техничка компонента ВЈ у овом периоду тежишно обезбеђивати ремонтом и модификацијом постојећих средстава наоружања и војне опреме.

5) Из анализе варијаната расподеле средстава изведен је закључак да постојеће бројно стање доводи живот и рад војске на егзистенцијални минимум, тако да се не могу обезбедити ни најнеопходнија средства за развој и опремање. У вези с тим, Војска мора учинити радикалне захвате како на бројном смањењу, тако и на рационализацији постојеће екстензивне организације и разуђености инфраструктуре. Тек код пројектованог бројног стања од 80.000 људи настаје нешто повољнији однос у расподели средстава за основне намене, али је још увек на ниском нивоу.



# Проблеми прилагођавања привредног система Југославије захтевима одбране

УДК 330.342(497.1):355

Доц. др *Радован Илић*, пуковник

У чланку се разматра адаптивност привредног система Југославије на захтев одбране, и то његових основних елемената. С обзиром на изузетно сложену проблематику привредног система и одбране, аутор је своје разматрање ограничио на индустрију, пољопривреду и саобраћај, за које сматра да имају стратегијски значај за одбрану земље. У чланку наглашава јачање одбрамбене способности земље (према материјалним могућностима) као један од основних задатака и циљева економског развоја земље у целини. У вези с тим, наглашава да је у остваривању тих задатака и циљева посебно значајно оспособљавање привредних делатности, а посебно индустрије, пољопривреде и саобраћаја, за функционисање у рату.

Привредно-системске промене определиле су карактер и ниво промена у свим сегментима друштва, па и у области одбране. При сагледавању тог утицаја треба узимати у обзир чињеницу да се радикална трансформација привредног система и његових основних елемената обавља у условима дубоке економске кризе, што ту трансформацију отежава, а прилагођавање и адаптацију на захтев одбране чини тежим, сложеним и споријим. С друге стране, систем одбране, остварујући своју функцију, гарантује најшире предуслове за развој привредних делатности које имају стратегијски значај за одбрану.

## Увод

Истраживање проблематике привредног система једне земље и његових конститутивних елемената, као и њене одбране, веома је сложен и мултидисциплинаран задатак. Он се може операционализовати на различите начине, с различитим степеном апстракције, мање или више развијеним апаратом анализе и синтезе и класичним или модерним (компјутеризованим или некомпјутеризованим) поступцима. Међутим, општа карактеристика операционализованости истраживања те врсте састоји се у чињеници да се у економским разматрањима привредног система и његове структуре и система одбране једне државе не могу апстраховати утицаји друштвено-политичког и регионалног аспекта функционисања тако великог (народна привреда) система.

У савременој литератури из области развоја различитих дисциплина: теорије и политике развоја земаља, компаративних привредних

система развоја земаља и кибернетике, као најопштије науке о управљању (привредним и друштвеним) системима, јавља се заједничко схватање бројних и различитих теоретичара о постојању повратне спреге између физиономије привредног система и његових елемената и физиономије одбрана држава. При томе се, такође, као заједничко сазнање, наводи специфичност функционисања те повратне спреге у савременим условима, уз конфронтацију различитих развојних опција. У савременој југословенској литератури била су организована научна истраживања привредног система у оквиру Конзорцијума економских института Југославије, у којима је респектовано опредељење о повезаности система одбране земље са свим компонентама привредног система и економског развоја. Међу појединим истраживањима постоје разлике у интерпретацији појединих веза међу елементима система модерно изграђеног привређивања и модерно изграђеног система одбране. Но, ни у једном научно озбиљном истраживању није доведен у питање општедруштвени карактер одбране, нити неопходност адаптивбилности елемената привредног система на захтев одбране.

### ***Припрема привредног система за функционисање у рату***

Припрема привредног система веома је значајна за његово функционисање у рату, а економска ефикасност привреде у мирнодопским условима основна је претпоставка за успешне припреме. Посебну пажњу треба обратити на проблеме који би се појавили приликом евентуалног преласка са мирнодопске привреде на производњу и функционисање привредног система у ратним условима. Наиме, само се у идеалној ситуацији може очекивати задовољавајући степен снабдевености сировинама и другим репродукционим материјалима, као и задовољавајући степен подмирености стручном радном снагом, енергијом итд., па управо у вези с тим треба очекивати велике проблеме. Да би привредни систем добро функционисао у рату неопходан је задовољавајући степен пословно-техничке повезаности међу појединим гранама, посебно међу оним које су, због карактера производње, упућене једне на друге.

Могућност ратне производње треба размотрити уз одређене претпоставке, како у вези с карактером и правцима евентуалне агресије, тако и у вези са сагледивим потребама уопште, редоследом приоритета у потрошњи, алтернативним организовањем појединих система итд. Да би припреме биле квалитетније посебну пажњу треба посветити просторном размештају производње и система за пренос енергије, саобраћајним проблемима, зависности производње од увоза (сировине, енергија, опрема и технологија) из иностранства, и слично. Такође, треба размотрити питање резерви, и то сировинских и енергетских. Посебно је значајно оспособљавање људског потенцијала, а нарочито обезбеђење кадра који у ванредним ситуацијама и евентуалном рату може ефикасно да руководи привредом у целини, поготову привредним делатностима и гранама које имају посебан значај за одбрану.

Будући да је основна претпоставка ефикасне одбране економска снага земље у целини и појединих привредних грана (подразумевајући како организованост, тако и савремену ратну опрему и технику), југословенска привреда мора проналазити начине за оптималан друштвени и економски развој. У оквиру тога, не треба занемарити специфичност интереса безбедности и одбране земље где год се, као евентуална алтернатива, опредељују или се могу уградити и реализовати као модификација развојних усмерења у оквиру економске политике. При планирању припрема привреде за функционисање у ванредним ситуацијама и у рату треба посебну пажњу обратити на стање и услове који отежавају, а делом и онемогућавају већи ниво усклађености размештаја и мирнодопског развоја појединих привредних грана и система с интересима и ситуацијама које би боље одговарале евентуалним ратним условима. При томе треба сагледати специфичности производње у привредним гранама које су посебно значајне за одбрану, ниво привредних ресурса, размештај њихових производних капацитета, степен задовољавања потреба домаће потрошње, увозну зависност, могућност садашњег и будућег развоја и бројна друга питања везана за одбрану да би се успоставио оптималан модел припреме привредног система за функционисање у рату. С обзиром на то да су наведене привредне делатности од посебног друштвеног интереса како у мирнодопским, тако и у евентуалним ратним условима, треба валоризовати динамику и структуру производње сваке поједине привредне делатности и гране и указати на одговарајуће предности, али и на проблеме у вези с њиховом производњом.

---

## **Припрема привредних делатности за функционисање у рату**

---

Један од основних задатака и циљева економског развоја јесте потреба за даљим јачањем одбрамбене способности земље према њеним материјалним могућностима. У остваривању тих задатака и циљева посебно је важно оспособљавање привредних делатности за функционисање у рату. Стратегијски значај имају следеће привредне делатности и гране: енергетика, металургија, прерађивачка индустрија, саобраћај, пољопривреда, прехранбена индустрија, водопривреда, машиноградња итд.<sup>1</sup>

---

### **Припрема индустрије**

---

Карактер савременог рата и место и улога индустрије у развоју и функционисању савремене привреде дају посебан значај индустрији у оквиру одбрамбених припрема друштва за одбрану. Искуства из прошлих светских ратова, нарочито из Другог светског рата, као и из

---

<sup>1</sup> С обзиром на обимност материје, задржаћемо се само на неким делатностима и гранама, као што су: индустрија, пољопривреда и саобраћај, које су, по нашем мишљењу, најзначајније.

недавно вођеног грађанског рата на просторима СФРЈ, показала су да на вођење рата и на његов исход не утичу само војници на фронту него и велика армија људи у истраживачко-развојним лабораторијама и производним халама. Чињеница да се све већи део животних потреба задовољава индустријском производњом, као и да се оружана борба води најсавременијим техничким средствима, указује на неопходност припреме индустрије за настављање производње у рату. Стога се у свету не поставља питање да ли је потребна припрема индустрије за рат, већ како је треба спроводити. Ако се узме у обзир чињеница да се смањује број запослених у привредним делатностима за време рата, настаје проблем обезбеђења људства за рад. Наиме, у случају рата, ангажовала би се у оружаној борби најпродуктивнија радна снага, а морале би се предузети и мере за заштиту индустрије од ратних дејстава (дислокације, поједностављење технолошких процеса, активирање капацитета из резерве итд.) која доводе до пада продуктивности рада и мноштва осталих негативних последица.

Продуктивност рада у индустријској производњи повећава се високим степеном примене механизације и аутоматизације, што се у ратним условима тешко може остварити. То се посебно односи на производњу са сложеним техничко-технолошким карактеристикама, у случају тежих облика агресије и на окупираним територијама. Такође, у ратним условима теже се могу остварити и разни облици техничко-производног повезивања производних предузећа путем кооперације, јер оно умногоме зависи од успешности функционисања саобраћаја и везе у рату. То значи да треба имати у виду одбрамбене и заштитне критеријуме при доношењу одлука о повезивању на принципу производне кооперације. Приликом решавања свих проблема везаних за одбрамбене припреме индустрије за функционисање у рату треба поћи од достигнутог нивоа, потреба и могућности за даљу индустријализацију и од усвојене одбрамбене концепције. Стога припрема индустрије треба да буде интегрални део целокупних одбрамбених припрема, а не класични облик милитаризације или стварања војноиндустријских комплекса. Значајна претпоставка за даљи развој индустрије и јачање одбрамбене способности земље јесте наредна етапа индустријализације која омогућава експанзију у производњи (пре свега сировина, енергетике и хране), уз истовремено веће ослањање на домаће потенцијале. При томе је посебно значајан развој црне и обојене металургије, енергетике, прерађивачке индустрије и друго.

У вези с енергетиком, посебну пажњу треба посветити припреми електропривреде. При томе треба обратити пажњу на распоред капацитета хидроелектрана и термоелектрана. Даље, треба успоставити оптималну организацију електроенергетског система, који је сада децентрализован. То се, вероватно, може постићи власничким реструктурирањем великих система из друштвене у државну својину, што је делимично учињено. Укупна производња југословенских електроана (термоелек-

тране и хидроелектране) износила је 1994. године 35.328 милиона kWh<sup>2</sup>. Од тога је 11.127 милиона kWh отпало на хидроелектране и 21.201 милиона kWh на термоелектране. У одређеним етапама развоја наше привреде потрошња електроенергије је премашивала производњу, па смо били принуђени да увозимо електричну енергију. Осим тога што је производња електроенергетског система била мања од потрошње, она је и прилично зависила од хидролошке ситуације, нарочито у зимским месецима.

Енергетска криза у свету негативно се одразила на енергетске прилике у СР Југославији и изазвала одређене преоријентације у коришћењу енергетских потенцијала. Претходна Југославија није могла ефикасно да превлада негативне утицаје међународних економских прилика, па се то одразило на тренутно енергетско стање у СР Југославији. Поред тога, наша земља још увек умногоме зависи од увоза опреме за електране.<sup>3</sup> Стога се јавља потреба за коришћењем кредита за производњу, како производних, тако и преносних капацитета. С обзиром на техничке и економске разлоге, у СРЈ треба изграђивати централе веће појединачне снаге од 300, 500 и 600 MW. Међутим, у ратним условима се управо у таквим системима, најтеже превађавају проблеми (разна оштећења и друго). Када је реч о термоелектранама, због погодности транспорта и употребе, биле би повољније оне на течна горива од термоелектрана на угаљ, под претпоставком да постоји несметано снабдевање горивом. Хидроелектране су, углавном, погодније од термоелектрана за производњу електроенергије и у миру и у рату. Међутим, изван број већих хидроелектрана био би у рату изван погона. Која би од великих електрана била изван погона зависи од варијанте агресије на СР Југославију. Нарочито су важне акумулативне хидроелектране, зато што обезбеђују одређени степен независности, односно њихов рад не зависи од тренутних хидролошких прилика.

Технолошки и економски разлози од којих се најчешће полази приликом изградње енергетских објеката не поклапају се увек с одбрамбеним разлозима, па је задатак друштва да у вези с тим нађе оптимално решење. Ако се анализирају искуства стечена кроз рад нашег електроенергетског система у ванредним условима (распад система, велике хаварије итд.), који се могу упоредити с ратним условима, може се закључити да је за спровођење ванредног стања, односно за уклањање последица, неопходан одређени аутоматизам у спровођењу одређених мера и обављању конкретних задатака. У случају непосредне ратне опасности, уколико нема значајних оштећења и док функционише као целина, електроенергетски систем СРЈ највероватније би обезбедио потребну количину електричне енергије ратним потрошачима, али уз одређена ограничења. Но, када је реч о ратним условима, треба рачунати с распадом електроенергетског система СРЈ на више мањих

<sup>2</sup> У СФРЈ 1985. године износила је 74.931 милиона kWh што нам говори да СРЈ производи 47 одсто енергије у односу на СФР Југославију.

<sup>3</sup> Тај проблем је посебно изражен за време међународне блокаде наше земље.

система. С обзиром на то, стручна је процена да се задовољавање потреба у електроенергији у рату своди, у најповољнијем случају, на 50 одсто од укупних капацитета у миру. Тако је процењено и приликом разматрања те проблематике у СФР Југославији.<sup>4</sup>

Иspoљене слабости у функционисању електропривреде у миру упућују на потребу да се брже развија и оспособљава за функционисање у ратним условима. Мирнодопски развој електропривреде треба на задовољавајући начин да прате одговарајуће заједничке одбрамбене припреме југословенског електропривредног система, јер се тако могу обезбедити услови за што ефикасније коришћење хидроелектрана у ратним условима. То, поред осталог, подразумева и ефикасно обезбеђење великих брана. У рату се не може рачунати на рад већине великих електрана, што треба узимати у обзир приликом планирања потрошње електроенергије. Због угрожености преносне мреже нужно је обезбедити стручни кадар и резерве елемената за евентуалне импровизације, што се нарочито односи на електромережу снаге 110 kV.<sup>5</sup>

Врсте и обим савезних робних резерви за потребе електропривреде не одговарају потребама. Када је реч о процесу развоја електропривреде у наредном периоду, треба интензивно радити на смањивању увозне зависности СРЈ освајањем сопствене производње потребне опреме и уређаја. Наша електропривреда у својим развојним плановима треба да обухвати и одбрамбену компоненту и обезбеди могући степен усклађености између економских интереса у миру, с једне стране, и потребне отпорности нашег електроенергетског система у ратним условима, с друге стране.

У оквиру обраде проблематике везане за енергетику посебно значајно место има угљ. Наиме, с обзиром на то да чини основу нашег природног енергетског богатства, као и на потребу за ослањањем на домаће изворе, резерве угља морају имати посебан значај у структури укупних енергетских резерви. Активирање термоелектрана на угљ захтева и повећање капацитета рудника угља, и то како проширивањем постојећих, тако и отварањем нових. Резерве угља у СРЈ обухватају укупне количине каменог угља, мрког угља и лигнита, а у укупној структури преовладава лигнит. Структура укупне производње угља је неповољна. У 1994. укупно је произведено 38.351.000 тона, од тога 82.000 тона каменог угља или 0,21 одсто, 529.000 тона мрког угља или 1,38 одсто, и 37.740.000 тона лигнита или 96,4 одсто. Могућности

<sup>4</sup> Међурепубличко-покрајински пројекат ОНО и ДСЗ СФРЈ. Потпројекат: *Припремљеност привреде за ОНО и ДСЗ у изванредним приликама и у рату* (сводна студија), варијанта III, Загреб-Нови Сад, 1986, стр. 168.

<sup>5</sup> За југословенски електроенергетски систем је карактеристично да је већина великих електрана прикључена на преносну мрежу напона 220 и 400 kV. Испадане из погона тога дела преносне мреже, уствари редуцирала би снагу приступачних електроенергетских извора на 1/3. Због тога би са становишта одбране требало посебну пажњу посветити преносној мрежи напона 110 kV и изворима електроенергије који се могу прикључити на ту мрежу и на ниже напонске мреже преноса. Видети пројект: *Општенародна одбрана и ДСЗ у ванредним приликама и у рату*, Београд, 1989, стр. 113.

коришћења резерви угља зависе од начина експлоатације и искористивих количина. Сматра се да се површинском експлоатацијом може искористити 90 одсто угља који је сврстан у билансне резерве.<sup>6</sup>

На територији СРЈ има релативно много басена угља. Међутим, експлоатише се само мањи број, преовладавају затворени рудници или лежишта и појаве чије резерве не омогућавају економски оправдану трајну експлоатацију. У експлоатацији свих врста угља у СРЈ може се уочити неповољан однос активних и затворених рудника, као и експлоатисаних и неексплоатисаних лежишта и појава. Узроци за то су одувек били технолошке природе. Економска оправданост се анализира тек у последњих неколико деценија. Од Другог светског рата производња угља повећавала се променљивим темпом, што показују и следећи подаци:

Табела 1

| Врста угља<br>(у хиљадама т) | 1955. | 1965.  | 1975.  | 1985.  | 1989.  | 1990.  | 1991.  | 1992.  | 1993.  | 1994.  |
|------------------------------|-------|--------|--------|--------|--------|--------|--------|--------|--------|--------|
| УКУПНО:                      | 4.080 | 11.207 | 16.316 | 41.267 | 44.503 | 45.491 | 40.410 | 40.105 | 37.434 | 38.351 |
| Камени                       | 334   | 401    | 243    | 137    | 132    | 137    | 122    | 102    | 73     | 8      |
| Мрки                         | 1.414 | 1.659  | 1.209  | 916    | 768    | 676    | 690    | 703    | 531    | 529    |
| Лигнит                       | 2.279 | 8.606  | 14.863 | 40.214 | 43.603 | 44.676 | 39.598 | 39.300 | 36.829 | 37.740 |

Извор: Статистички годишњак Југославије, Савезни завод за статистику, Београд, 1995, бр. 215.

С обзиром на то да је угаљ стратегијска сировина, његова производња се мора наставити и у рату, па и у најтежим условима. У рату би се потребе за угљем повећале, јер би се изменила структура потрошње. Вероватно би угаљ у рату користили и они који су у миру користили нафту, плин или електричну енергију. У термоелектранама би производња била веома неравномерна, поготову када је реч о термоелектранама које су лоциране далеко од рудника. С обзиром на то да би се у ратним условима вероватно користила и парна вуча, која је у миру сведена на минимум, и то би повећало потребу за потрошњом угља. Анализе производне структуре показују да би несташнице мрког угља погодили црну металургију и гране базе и прерађивачке индустрије, као и производњу разне дрвене грађе и финалних производа од дрвета.

Када је реч о рударству, не може се говорити о премештању капацитета у целини или дела капацитета, али се дугорочним планирањем могу створити услови за одређену промену размештаја експлоатације. Уколико се рудници који у миру немају економског оправдања припреме за брзо активирање, у рату се одређени број таквих нових рудника може отворити, чиме би се променио и укупни размештај. У условима великих инвестиционих улагања и несигурног тржишта пове-

<sup>6</sup> Када је реч о југословенским резервама више од 80% енергије може се добити површинском експлоатацијом, али се 86% те енергије односи на лигнит.

ћаће се ризик при отварању великих рудника. Те потешкоће се могу делимично ублажити отварањем мањих рудника, који могу снабдевати своје уже подручје, поготову ако се налазе уз неког већег потрошача или на рубу урбанистичког подручја. Поред осталог, мали рудници се лакше могу опремити машинама и уређајима из домаће производње.

Од Другог светског рата цена нафте на светском тржишту је расла и опадала, што се одражавало на енергетско стање у нашој земљи, али Југославија није изналазила одговарајућа привредносистемска решења. Зато у новим условима привредног развоја посебну пажњу треба посветити даљем развоју нафтне привреде СРЈ, при чему треба водити рачуна о њеној улози у оквиру енергетског система СР Југославије. Производња нафте у хиљадама тона по годинама је следећа:<sup>7</sup>

| Година | Производња у хиљадама тона |
|--------|----------------------------|
| 1965.  | 0,31                       |
| 1975.  | 1.018                      |
| 1986.  | 1.127                      |
| 1989.  | 1.090                      |
| 1990.  | 1.063                      |
| 1991.  | 1.100                      |
| 1992.  | 1.165                      |
| 1993.  | 1.146                      |
| 1994.  | 1.076                      |

У послератном периоду производња нафте се стално повећавала мада је неких година било и одређених падова. Тако је, на пример, 1985. године производња нафте била за 49 тона већа него у 1994. години.

Снабдевање течним горивима у СРЈ знатно зависи од увоза из иностранства. Нафта се углавном увози из Русије, али и из других земаља широм света. Велики напори и средства улажу се у повећање домаће производње нафте, али нису постигнути жељени ефекти. Опрема и технологија које се користе у југословенским рафинеријама углавном су увозне, и то из западних земаља, а делом и из Русије. Наша машиноградња је оспособљена за изградњу једноставније опреме, за примарну прераду и транспорт нафте и плина, тако да се та опрема примењује у новоизграђеним рафинеријама. Међутим, посебан проблем су различите технологије, што смањује могућност веће сарадње у оквиру нафтне привреде у кризним ситуацијама. Наиме, нафтна привреда СРЈ још увек није постигла потребан ниво развоја примарне и секундарне енергије, нити има довољно капацитета петрохемије, што утиче на валоризацију енергије.<sup>8</sup> Производња деривата и нафте у хиљадама тона у 1994. години износила је:<sup>9</sup>

<sup>7</sup> Статистички годишњак Југославије, 1995. године, Савезни завод за статистику, Београд, 1995, стр. 214.

<sup>8</sup> У СРЈ сада се производи око 1,07 одсто милиона тона сирове нафте (Статистички годишњак Југославије, исто, стр. 215).

<sup>9</sup> Исто, стр. 215.

## Врста деривата

## Произведена количина

|                  |     |
|------------------|-----|
| 1. Сирови бензин | 147 |
| 2. Остали бензин | 76  |
| 3. Петролеј      | 18  |
| 4. Дизел гориво  | 298 |
| 5. Уље за ложење | 347 |
| 6. Мазива уља    | 179 |
| 7. Битумен       | 34  |
| 8. Течни гас     | 12  |

Произведене количине деривата и нафте ни из близа нису биле довољне за задовољавање свих потреба у СРЈ, што значи оријентацију на њихов увоз. Домаћа производња је мања од увоза за скоро три пута, што је представљало посебну тешкоћу у време санкција према нашој земљи од стране међународне заједнице. У ратним условима, у оквиру снабдевања потребним количинама нафте и плина посебан значај добијају домаћи ресурси, без обзира на то што нису довољни за покривање укупних потреба, јер у ратним условима одређени део приоритетних потреба мора бити подмириван из домаћих извора. Зато је веома важно да се обезбеде услови за њихову континуирану експлоатацију. Сада се у СРЈ производи годишње око 1,83 милиона тона нафте, што може покрити мање од трећине укупних потреба. С обзиром на повремене поремећаје на светском тржишту нафте и посебне изворе за развој властите производње, требало би интензивније радити на истраживању нових лежишта нафте на тлу наше земље.<sup>10</sup>

У структури енергетске потрошње у СРЈ дошло је до промене под утицајем светске енергетске кризе и ратног стања на подручју претходне Југославије. Реч је о прилагођавању и преоријентацији са нафте на угљ, која је могућа, али не у свим сегментима потрошње. То се посебно односи на потребе ВЈ и остале потребе одбране, па још у миру треба предузети мере да се тај проблем ублажи. Такође, правовремено и из више извора, треба обезбедити неопходан увоз нафте и природног плина. Прераду нафте у ратним условима треба наставити све док је то могуће. Зато тежиште ратних припрема треба усмерити ка формирању резерви нафтних деривата. Наиме, треба обезбедити резерве нафте које одговарају 90-дневној мирнодопској потреби и распоредити их на стратегијске локације, и то на целој територији СР Југославије.

Црну металургију треба брже развијати и убудуће се оријентисати на обезбеђење привреде челиком из домаће производње. Веома је важно да се повећа степен искоришћења капацитета и да се првенствено користе домаћа руда и челични отпаци из сопствених извора. Челик се и даље примењује у многим областима живота, па је веома важно стварање услова за даљи развој те индустријске гране, од које умногоме

<sup>10</sup> То је и разлог што је ремонт Рафинерије у Панчеву при крају и постројења су спремна за производњу. Планом је било предвиђено да се само у јуну преради 200.000 тона нафте („Политика“ од 11. јуна 1996, стр. 1).

зависи и развој бројних других грана (машиноградња, металопрерађивачка индустрија, бродоградња и индустрија превозних средстава итд.).

Досадашњи развој наше црне металургије карактерише неусклађен развој њених производних капацитета. На једној страни се јављају тржишне потребе (количина, асортиман и квалитет), а на другој – несинхронизован начин производње. То је довело до изразите диспропорције између капацитета екстрактивног и прерађивачког сектора те базне индустрије, што се одразило и на укупну производњу и потрошњу челика у нашој земљи.<sup>11</sup> Производи црне металургије спадају у важне стратегијске материјале и због тога што се знатан део наоружања и војне опреме израђује од разних врста челика. Објекти црне металургије СРЈ велики су по површини, а концентрисани су на малом броју локалитета, што је неповољно с аспекта одбране земље. С обзиром на то да капацитети црне металургије имају континуирану производњу, њихов рад у ратним условима биће знатно отежан, јер се у таквим условима тешко могу (скоро да и не могу) обезбедити мазут, електрична енергија, угаљ за коксирање и друге сировине. Уз то, капацитети црне металургије су веома неподесни за евентуално премештање. То су, углавном, основна средства, по правилу непокретна. Веома се тешко могу заштитити и маскирати, па у рату трпе велика разарања, што треба узимати у обзир приликом припреме тих капацитета за рад у рату. Реч је, дакле, и о свим домаћим налазиштима сировина и горива потребним у тој грани привреде. Интензивирањем истраживачког рада треба наћи могућност да се дефицитарни материјал супституише и да се уведе другачији технолошки поступци у одређеним условима.

Обојену металургију такође треба усмерити на највеће могуће коришћење домаћих сировинских извора ради њиховог коришћења у евентуалном рату. Обојена металургија чини основу развоја неколико великих индустријских грана: електроиндустрије, машиноградње, бродоградње, аутомобилске индустрије, авионске индустрије, грађевинарства и војне индустрије. Када је реч о обојеној металургији СРЈ, она у потпуности или већим делом задовољава потребе СРЈ и у новим условима могла би знатно да учествује у извозу. Југославија је произвођач свих обојених метала, па располаже знатним резервама већине обојених метала (бакар, олово, цинк, никал, алуминијум). Те резерве износе: бакра око 300 милиона тона, олова и цинка око 100 милиона тона, око 60 милиона тона никла итд. Међутим, и у случају обојене металургије постоји неравноправан распоред капацитета. То се посебно односи на неискоришћеност капацитета рудника и одговарајућих металуршких капацитета, као и на металуршке капацитете и прераду метала. Сасвим је сигурно да би производња обојених метала у ратним

<sup>11</sup> У производњи и потрошњи челика СРЈ много заостаје како за индустријски развијеним земљама, тако и у подмиривању властитих потреба. Оцењује се да би производња тог метала могла да се повећа са садашњих 1,83 милиона тона на око 4,5 милиона тона у 2000. години (*Статистички годишњак Југославије*, исто, стр. 216).

условима имала великих тешкоћа. Рад капацитета обојене металургије је тешко или немогуће одржавати у рату, јер на налазиштима руде обојених метала преовладавају дневни копови, развијени на великим површинама и с континуираним технолошким процесима. Веома је важно да се очува континуитет производње обојених метала, али постоји опасност да настану потешкоће са снабдевањем енергијом (електрична енергија, мазут и друго) и појединим важним репродукционим материјалом који се у мирнодопским условима претежно увози. Осим тога, треба очекивати и извесне тешкоће у обезбеђењу радне снаге, а проблем може бити и транспорт. С обзиром на све то, може се претпоставити да би се производња обојених метала у ратним условима смањила за око 30–40 одсто. Иако Југославија има довољно сировина потребних за производњу олова, цинка, живе и антимона, проблем је обезбеђење електричне енергије, посебно када је реч о електролизи цинка, за коју су потребне велике количине електричне енергије.

Са становишта одбрамбених припрема, посебан значај у оквиру обојене металургије имају хемијски извори струје (акумулатори и батерије). Производња акумулатора се обезбеђује властитим сировинама, док производња батерија зависи од увозних сировина, па још у миру треба створити одређене резерве сировина и репроматеријала. Упоредо с тим, треба размотрити и питање супституције увозних сировина домаћим, а веома је значајно и питање просторног размештаја капацитета, јер су локације у великим градовима мање подобне с аспекта ратних потреба.

Један од најзначајнијих сектора индустрије у Југославији јесте металопрерађивачка индустрија, која може имати велики значај у дугорочном привредном развоју земље. Машиноградња и производња електроопреме и електронских, пнеуматских и саобраћајних средстава спадају у пропульзивније индустријске делатности на постојећем нивоу привредне развијености. Када је реч о одбрамбеним припремама металопрерађивачке индустрије, посебно је значајно њено опремање савременим машинама радилицама из домаће производње, ослобађање од велике увозне зависности итд. Уз поштовање одбрамбених критеријума, у металопрерађивачкој индустрији треба наставити развој, освајање и производњу висококвалитетних и прецизних стандардних алата за аутомате, агрегате и програмске машине радилице итд.

Бродоградња је једна од војноиндустријских грана и има посебан значај за одбрану земље. Она се већ афирмисала у производњи за потребе привреде и војске. Као и код свих осталих делатности, у бродоградњи постоје одређени проблеми око припрема за рад у ратним условима. Међутим, при припреми бродоградње постоје и одређени специфични проблеми, а један од њих је дужина производног циклуса. Наиме, производни циклус брода траје више од три месеца, односно годину, две, па и више, зависно од сложености и величине брода. С обзиром на то да се бродови производе на основу широке кооперације, треба очекивати и одређене сметње у производњи. Капацитете бродо-

градње треба поставити тако да се могу лако преоријентисати на обављање ремонтних услуга.

Могућности за развој агроиндустријског комплекса у целини прехранбена индустрија није искористила. Унапређење и развој прехранбене индустрије могу позитивно да утичу на развој пољопривредне производње, што би побољшало обезбеђење исхране у рату. У оквиру припреме индустрије за функционисање у рату веома је значајно равноправно лоцирање прехранбених погона по целој територији СР Југославије.<sup>12</sup>

Ради задовољавања потреба одбране треба развијати и текстилну индустрију и индустрију коже и обуће и обезбедити оптимално равномеран распоред њихових капацитета. Посебну пажњу треба обратити на капацитете који се могу лако и брзо преоријентисати на производњу за потребе војске и становништва у рату. Поред осталог, та грана индустрије треба да обезбеди одређене резерве репроматеријала у рату и да повећа коришћење инсталираних машина и опреме из домаће производње, као и сировинске базе у земљи. С обзиром на то да та индустријска грана треба у рату да обезбеди неопходне сировине, неопходно је да се створе услови за производњу домаћих влакана, и то како природних, тако и вештачких, па та влакна треба више да се користе у укупној потрошњи сировина. Више је него сигурно да ће се развој индустрије коже и обуће одвијати у отежаним условима, поготову када је реч о обезбеђењу сировина. Да би се тај проблем ублажио решење треба тражити у повећању производње коже у земљи и супституцији вештачком кожом. Осим наведених грана индустрије, за рад у рату треба припремити и индустрију грађевинског материјала, производњу и прераду неметала итд.

Приликом просторног размештаја капацитета индустрије једне земље треба водити рачуна о њиховој подобности за експлоатацију у ратним условима. О томе треба мислити не само при изградњи наменских капацитета за производњу наоружања и војне опреме (тзв. војна индустрија у миру) већ и при лоцирању својих капацитета који су значајни за снабдевање оружаних снага и становништва у ратним условима. Досадашња искуства из Другог светског рата, а нарочито из локалних ратова након њега, показала су да је обезбеђење растреситости стамбених и индустријских објеката посебно значајно за успешан рад индустрије у рату. При изградњи индустријских постројења треба обратити пажњу на избор конструкције и оптималан распоред индустријских зграда како би се евентуална оштећења могла брзо санирати након активности агресора. Треба, у ствари, индустријске капацитете лоцирати ближе изворима сировина и енергије и у рејонима до којих се може

<sup>12</sup> Потребно је стимулисати равномерније лоцирање резерви прехранбених артикала и прерађивачке индустрије у брдско-планинском подручју. Упоредо с развојем пољопривреде и сточарства, на брдско-планинским подручјима неопходно је изградити и одређене капацитете прехранбене индустрије (Никола Чубра, *Економика ОНО*, „Пословна политика“, Београд, 1995, стр. 111).

лакше доћи. Значи, локација близу извора сировина и енергије и обезбеђење прилаза основни су услов за ефикасно функционисање индустрије у ратним условима. Организација транспорта готових производа може и у рату да буде јако сложена, што, такође, треба узимати у обзир при лоцирању индустријских капацитета.

Оријентација на масовни увоз сировина може штетно да делује на функционисање индустрије у рату, поготову ако се те сировине не могу набавити из домаћих извора. Зато је у ратним условима веома значајно питање замене увозних сировина домаћим сировинама, и треба га узимати у обзир приликом доношења инвестиционих одлука у предузећима. Повећање ефикасности производње индустријских капацитета у миру основна је претпоставка њеног функционисања у рату. Чињеница да је ниво развијености индустрије Југославије достигао једва трећину индустријски развијених земаља<sup>13</sup> указује на озбиљне тешкоће у развоју индустрије у миру, што ће, свакако, отежавати и њено успешно функционисање у евентуалном рату.

### **Припрема пољопривреде за функционисање у рату**

Пољопривредна производња у СРЈ има неповољан економски положај од Другог светског рата, што је посебно наглашено у примарној расподели и у оствареној акумулацији. Преливање значајног дела дохотка у друге привредне области и гране довело је до смањења инвестиционе способности пољопривреде, а у вези с тим и до изостајања ефеката које пољопривреда може да оствари у производњи. У периоду од 1948. до 1994. године обим пољопривредне производње повећан је неколико пута, или просечно годишње око 2,6 одсто.<sup>14</sup> Учешће пољопривреде у друштвеном производу земље износило је, просечно, три одсто, а у привредним инвестицијама 2,04 одсто годишње. Дакле, удео пољопривреде у укупним привредним инвестицијама био је нешто мањи од њеног учешћа у укупном друштвеном производу и није утицао на раст њене акумулативне и репродуктивне способности. У међувремену, дошло је до релативно брзог трансфера становништва из пољопривреде у друге привредне гране, нарочито младог кадра.<sup>15</sup> У пољопривреди је живи рад супституисан средствима за рад, што је неминовно довело до повећања продуктивности рада. Структура пољопривредног становништва према активности следећа је:<sup>16</sup>

|                       |                           |
|-----------------------|---------------------------|
| – укупно становништво | 1.738.078 или 100 одсто,  |
| – активно             | 1.061.488 или 61,1 одсто, |
| – издржавано          | 676.590 или 38,9 одсто.   |

<sup>13</sup> Опширније: Никола Чубра, *исто*, стр. 113.

<sup>14</sup> Југославија 1945–1985. године, Савезни завод за статистику, 1986, стр.90, и *Статистички годишњак Југославије*, за 1996. годину.

<sup>15</sup> У другој половини 20. века десиле су се велике промене у пољопривреди и на селу. Индустријализација земље утицала је на брже пресељење становништва из села у град.

<sup>16</sup> *Статистички годишњак Југославије*, 1995, стр. 54.

Табела 2

| Ред. бр. | Производ     | Површина<br>(у хиљадама ha) | Проценат |
|----------|--------------|-----------------------------|----------|
| 1.       | УКУПНО       | 4.875                       | 100%     |
| 2.       | Пшеница      | 908                         | 18,52    |
| 3.       | Кукуруз      | 1.396                       | 28,63    |
| 4.       | Шећерна репа | 72                          | 1,48     |
| 5.       | Сунцокрет    | 161                         | 3,30     |
| 6.       | Соја         | 49                          | 1,00     |

Структура обрадиве површине у СР Југославији

Табела 3

| Ред. бр. | Културе<br>(у хиљадама тона) | 1990. | 1991. | 1992. | 1993. | 1994. |
|----------|------------------------------|-------|-------|-------|-------|-------|
| 1.       | Пшеница                      | 3.869 | 4.109 | 2.101 | 3.049 | 3.249 |
| 2.       | Кукуруз                      | 3.623 | 7.818 | 4.513 | 4.002 | 4.724 |
| 3.       | Шећерна репа                 | 4.363 | 4.719 | 2.764 | 1.292 | 2.238 |
| 4.       | Сунцокрет                    | 351   | 376   | 359   | 389   | 294   |
| 5.       | Кромпир                      | 752   | 928   | 807   | 647   | 844   |
| 6.       | Грожђе                       | 376   | 596   | 394   | 397   | 464   |
| 7.       | Шљиве                        | 372   | 365   | 374   | 519   | 430   |

Производња ратарских култура по годинама

Пшеница и кукуруз заузимају око 50 одсто обрадиве површине. Површина под пшеницом у последњих пет година износи 908 хиљада хектара, а под кукурузом 1.396 хиљада хектара. У периоду од 1990. до 1994. године производња пшенице је осцилирала. Најмања је била 1992. године – само 2.101 хиљада тона, а најбоља 1991. године – 4.109 хиљада тона. Око 30 одсто обрадивих површина засејано је кукурузом. Најмање је произведено 1990. године – 3.623 хиљаде тона, а највише 1991. године – 7.818 хиљада тона. У посматраном периоду производња шећерне репе углавном је опадала. Највећа производња је остварена 1991. године, а најмања 1993. године. Производња сунцокрета је осцилирала, тако да је била највећа у 1993. години, када је износила 389 хиљада тона, а најмања у 1994. години – само 294 хиљаде тона. Производња кромпира такође је осцилирала из године у годину. Најмања је била у 1993. години – само 647 хиљада тона, а највећа 1991. године, када је износила 928 хиљада тона. Производња грожђа и шљива је у благом порасту, тако да су произведене скоро највеће количине 1994. године, и то 464 хиљаде тона грожђа и 430 хиљада тона шљиве. Наведено кретање производње наведених култура проузроковано је сложеном међународном ситуацијом и блокадом наше земље од стране међународне заједнице.

Сточарска производња, у посматраном периоду, била је у стагнацији због опште неповољне економске ситуације у нашој земљи, што је приказано на следећој табели.<sup>17</sup>

<sup>17</sup> Статистички годишњак Југославије, 1995. стр. 177–181.

Табела 4

| Ред. бр. | Артикли хране (у хиљадама тона) | 1990. | 1991. | 1992. | 1993. | 1994. |
|----------|---------------------------------|-------|-------|-------|-------|-------|
| 1.       | Месо                            | 1.060 | 939   | 865   | 888   | 838   |
| 2.       | Говеђе                          | 161   | 135   | 117   | 145   | 119   |
| 3.       | Свињско                         | 291   | 254   | 246   | 252   | 245   |
| 4.       | Овчије                          | 32    | 29    | 26    | 29    | 30    |
| 5.       | Живинско                        | 113   | 110   | 86    | 77    | 77    |
| 6.       | Коњско                          | 0     | 0     | 0     | 0     | 0     |
| 7.       | Изнутрице                       | 36    | 33    | 33    | 35    | 33    |
| 8.       | Свињско месо – полутке          | 428   | 378   | 357   | 350   | 334   |
| 9.       | Млеко – милион литара           | 1.956 | 1.825 | 1.851 | 1.763 | 1.889 |
| 10.      | Јаја – милион комада            | 1.960 | 1.692 | 1.638 | 1.623 | 1.646 |

Из табеле се може уочити да је производња меса стагнирала или опадала из године у годину. Такође, производња млека и јаја је у благом опадању. Ради задовољавања потреба одбране земље и исхране становништва у рату ту производњу треба подићи на много виши ниво.

У последњих пет година гаји се око 96 хиљада коња. Међутим, њихов број стално опада, што показују следећи подаци:

| Година | Број коња (у хиљадама) |
|--------|------------------------|
| 1965.  | 470                    |
| 1975.  | 360                    |
| 1985.  | 153                    |
| 1988.  | 120                    |
| 1989.  | 110                    |
| 1990.  | 98                     |
| 1991.  | 94                     |
| 1992.  | 89                     |
| 1993.  | 82                     |
| 1994.  | 82                     |
| 1995.  | 96                     |

Број коња опада по стопи од 7,32 одсто. Темпо пада броја коња нарочито се испољава на подручју Војводине, где је стопа опадања достигла чак 13,25 одсто. Очигледно је да се процес супституције коња механичком вучом одражава на број коња у нашој земљи.

Број говеда од 1965. године креће се од 1.950 до 2.836 хиљада грла. Кретање броја говеда у СРЈ показују следећи подаци:

| Година | Број говеда (у хиљадама) |
|--------|--------------------------|
| 1965.  | 2.298                    |
| 1975.  | 2.836                    |
| 1985.  | 2.436                    |
| 1988.  | 2.280                    |

|       |       |
|-------|-------|
| 1989. | 2.215 |
| 1990. | 2.168 |
| 1991. | 2.096 |
| 1992. | 1.975 |
| 1993. | 1.991 |
| 1994. | 1.809 |
| 1995. | 1.950 |

Из табеле се види да је број говеда стално опадао. До тога је дошло због промена у индивидуалном сектору, јер је број говеда у друштвеном сектору непромењен.

Овце се претежно гаје у оквиру индивидуалног сектора производње, наиме, друштвени сектор гаји само 3,4 одсто оваца, односно 3,2 одсто за приплод. Укупан број оваца из године у годину стагнира или опада, што потврђују следећи подаци:

| Година | Број оваца (у хиљадама) |
|--------|-------------------------|
| 1965.  | 4.562                   |
| 1975.  | 3.641                   |
| 1985.  | 3.113                   |
| 1988.  | 3.142                   |
| 1989.  | 3.064                   |
| 1990.  | 3.007                   |
| 1991.  | 3.044                   |
| 1992.  | 2.715                   |
| 1993.  | 2.752                   |
| 1994.  | 2.636                   |
| 1995.  | 2.671                   |

Број свиња у нашој земљи по годинама:

| Година | Број свиња (у хиљадама) |
|--------|-------------------------|
| 1965.  | 3.507                   |
| 1975.  | 4.148                   |
| 1985.  | 4.380                   |
| 1988.  | 4.981                   |
| 1989.  | 4.398                   |
| 1990.  | 4.325                   |
| 1991.  | 4.354                   |
| 1992.  | 3.844                   |
| 1993.  | 4.092                   |
| 1994.  | 3.693                   |
| 1995.  | 4.192                   |

Од укупног броја свиња друштвени сектор гаји само око 20 одсто, а остало гаје индивидуални произвођачи.

Значај пољопривреде у миру огледа се у основним функцијама које она обавља за потребе друштва, и то почев од исхране становништва, производње сировине за потребе индустрије, до учешћа у спољнотрговинској размени итд. Пољопривреда је велики потрошач индустријских производа. Њеним развојем јача се економски потенцијал земље, чиме се стварају објективне могућности и за јачање одбране. Убрзани развој пољопривредне производње један је од основних циљева стратегије друштвеног развоја привреде. У условима савременог рата значај пољопривредне производње биће много већи, поготову што ће производња бити знатно умањена, а потрошња пољопривредних производа повећана. С обзиром на чињеницу да садашња производња значајно не превазилази потребе, као и на то да ће увоз у рату бити ограничен, проблем пољопривредне производње и снабдевања пољопривредно-прехранбеним производима много је деликатан.

Ограничења и квалитет исхране војске и становништва у рату значајно се одражавају на борбену готовост и моралну снагу. Без обзира на то какве су резерве, оне не могу умањити значај пољопривредне производње у рату, јер се њима не могу задовољити потребе на дужи рок. Зато, основни извор хране за дугорочни рат мора бити организована производња у рату, којој треба да претходе квалитетне припреме у миру. И у ратним условима пољопривреда мора остати сировинска база прехранбеној индустрији. Заправо, највећи део прехранбене индустрије не може да обезбеди неопходне резерве за ратну производњу, већ се искључиво њима снабдева из текуће производње.

Ратни услови су најтежи услови у којима може да се нађе друштво као целина, па се оправдано поставља питање како обезбедити основне животне потребе и биолошку егзистенцију становништва и војске.<sup>18</sup> У условима савременог рата биће знатно отежана пољопривредна производња, а то ће се одразити на обим, структуру и висину приноса пољопривредних производа. Наиме, у рату ће доћи до бројних потешкоћа: несташница радне снаге, недостатак механизације, недостатак семена, погонског горива, мазива, резервних делова, средстава за прихрањивање и заштиту биља, недостатак транспортних средстава, енергије, воде, смештајних капацитета итд. Осим тога, у савременом рату треба очекивати масовно уништавање култура у току вегетације, као и пљачку, промену структуре производње и повећану потрошњу. На самом почетку рата доћи ће до несташнице радне снаге, јер ће најспособнија и најквалитетнија радна снага бити мобилисана, па ће пољопривредна производња бити организована на радно екстензиван на-

<sup>18</sup> Нека друга потребна добра у рату могу се укинути. Међутим, исхрана је неопходна за биолошки опстанак и активности свих учесника оружане борбе и отпора. Због тога исхрана, по значају, добија не само медицинско-биолошку већ и морално-политичку, па, према томе, и стратегијску димензију једнако важну за војску и становништво (опширније: др Рајко Дамјановић, *Пољопривреда у ОНОР-у*, ВИНЦ, Београд, 1986, стр. 75).

чин – користиће се сточна запрега, радна снага и ручни алат. Употреба нуклеарног, биолошког и хемијског оружја за масовно уништавање биљних производа може изазвати веома тешке последице због уништења и контаминације пољопривредних производа, јер њихово дејство још увек није сасвим проучено. Рат ће, преко пољопривреде, веома утицати на прехранбену индустрију, јер је она најтешње повезана са пољопривредом, па ће њени капацитети остати без основних сировина.

Целовита и квалитетна процена основних чинилаца пољопривредне производње у рату, њени задаци и улога, јединствена су основа за израду планова припреме привредних предузећа, општина, република и СРЈ у целини за рад у рату. *Закон о одбрани* обавезује, односно предвиђа да и друга правна лица првенствено производе предмете, односно обављају услуге од посебног интереса за одбрану земље, које одређује Савезна влада.<sup>19</sup>

Снабдевање храном у рату је посебно значајно, па се од општине до федерације израђују биланси исхране ради што реалнијег сагледавања могућности за обезбеђење храном. Реч је о тзв. билансима производних могућности, који се израђују на основу расположивих капацитета друштвених и индивидуалних газдинстава по појединим општинама. Биланси исхране у рату израђују се на основу норми рационалног снабдевања, по чему се једино разликују од мирнодопских биланса. Потребе хране у случају рата прорачунавају се посебно за исхрану ВЈ, становништво, за исхрану стоке и остале потребе. До реалних промена могућности за обезбеђење исхране на одређеној територији може се доћи поређењем биланса производних могућности (извори снабдевања) и биланса потреба хране. Сва производња у пољопривреди мора бити евидентирана и организовано дистрибуирана. Основни извори снабдевања пољопривредним производима у рату су: домаћа пољопривредна производња, робне резерве, увоз из пријатељских земаља и ратни плен.

Прописима о промету роба и снабдевању у рату и у току непосредне ратне опасности прописује се обавезан откуп пољопривредних производа, који обухвата: пшеницу, раж, кукуруз, овас, јечам, пасуљ, пиринач, кромпир, стоку за клање, свињску маст, млеко, уље, соју, шећерну репу, памук, конопљу, лан, вуну, сирову кожу и дуван.<sup>20</sup> Пољопривредни производи се откупљују од индивидуалних пољопривредних произвођача и од предузећа која се баве пољопривредном производњом. За побољшање материјалне структуре привреде и усмеравање и усклађивање токова друштвене репродукције веома је значајна производња хране, посебно основних пољопривредно-прехранбених производа. Производњу у пољопривреди треба повећати и у друштвеном сектору, и у индивидуалним газдинствима. Пољопривредна предузећа треба да обе-

<sup>19</sup> Предузећа и друга правна лица која производе предмете од посебног значаја за одбрану земље или су оспособљена за такву производњу, не могу мењати намену производно-технолошких целина које служе за производњу тих предмета без сагласности савезне владе, односно савезних органа управе (*Закон о одбрани*, чл. 32).

<sup>20</sup> Др Рајко Дамјановић, *исто*, стр. 85.

збеде бржи раст производње рационалним коришћењем постојећих капацитета и земљишта, а треба и повећати обрадиве површине.

С аспекта одбране, већу пажњу треба посветити бржем развоју производних потенцијала брдско-планинских и пограничних подручја, која имају посебан значај за одбрану. На тим подручјима треба оснивати предузећа и повезивати их са предузећима из других региона, потрошачким центрима и туристичком привредом. Да би се то постигло треба приступити интензивнијој изградњи регионалних путева, развоју мале привреде, производњи сточне хране, развоју сточарске производње, воћарства, производњи јечма, зоби, кромпира и других ратарских култура. Производни потенцијали брдско-планинског подручја омогућавају много већу производњу пољопривредних производа него што се сада остварује.

Економском политиком у одређеном планском периоду треба одредити циљеве и задатке. У вези с тим, мора се предвидети приоритетно кредитирање производње, залиха у резерви, одређених пољопривредних производа (пшеница, кукуруз, шећерна репа и шећер, уљарице и сирово уље итд.). Такође, мора се организовати тов стоке, смештај рибе и меса у хладњаче, производња млека и млечних производа, воћа итд. На нивоу Федерације одређују се заштитне цене основних пољопривредних производа (пшеница, кукуруз, сунцокрет, шећерна репа, говеда, свиње, овце, и друго). Држава мора мерама економске политике да подстиче развој села, пољопривредних задруга и коопераната да би се створили услови и материјална основа за даљи њихов рад. Један од значајних задатака је и успешна примена и изградња система за наводњавање и одводњавање, да би се обезбедили услови за високо интензивну пољопривредну производњу (наводњавањем) и смањиле штете у пољопривреди (одводњавањем). Да би се повећала производња прехранбено-пољопривредних производа држава треба економском политиком да повећа интересовање привредних предузећа за што већу производњу како би се задовољиле домаће потребе и повећао извоз.

У друштвеним плановима развоја наше земље предвиђа се убрзани развој пољопривредне производње. Исто тако, узимају се у обзир и захтеви одбране, уз највеће ангажовање свих субјеката нашег друштва да се пољопривреда на најефикаснији начин припреми за производњу у свим ратним условима. Припреме пољопривреде за рат су неопходне како би могла да пређе на производњу у ратним условима. На производњу у ратним условима прелази се у случају непосредне ратне опасности или отпочињања ратних операција. Међутим, у савременим условима веома је тешко проценити и одредити степен ратне опасности који условљава прелазак на ратну производњу, јер он може да буде постепен и да дуже траје.

С обзиром на досадашњи темпо раста пољопривредне производње и на отежане економске услове може се закључити да је достигнути ниво самообезбеђености храном задовољавајући. Ако би пољопривреда у ратној ситуацији остварила исти обим и структуру производње као у

миру, уз рационално трошење, могла би да исхрани још неколико милиона становника. Међутим, досадашња искуства су показала да у рату пољопривредна производња опада, а процене утицаја ратних дејстава у евентуалном рату који би се водио на тлу СРЈ и територијална концентрација пољопривредне производње у многоне доводе у сумњу тај закључак. Стога је реалан закључак да достигнути ниво и структура пољопривредне производње, уз добро организовање, брижљиво чување затечених залиха и економисање храном у рату, једва могу да обезбеде једногодишњу исхрану становништва СР Југославије.

## Припрема саобраћаја за функционисање у рату

У развоју сваке земље и животу становништва саобраћај има важну и вишеструку улогу. То се огледа у међузависности степена развоја саобраћаја и нивоа развоја производних снага, јер саобраћај има велики утицај на привредни развој земље. У овом веку дошло је до наглог развоја саобраћаја у свету. Саобраћај је продукт савремене научно-техничке револуције и, истовремено, изражава једно од њених основних својстава. Досадашњи квалитативни преобраћај није се могао догађати изоловано, независно од других система привредних и друштвених делатности, па ни одбрамбених. Осим задовољавања потреба друштва у снабдевању и превозу људи и материјалних добара (што је основни циљ те делатности), саобраћај је уткан у све фазе друштвене репродукције, па се сваки промашај у његовом функционисању непосредно одражава на њене процесе. Он може знатно да убрза токове друштвене репродукције, али и да их успорава ако није довољно развијен.

Саобраћај има важну економску, социјалну, политичку и одбрамбену улогу. Чинилац је повезивања и активирања свих друштвених и привредних потенцијала земље. Својим деловањем значајно утиче на формирање система одбране и на ефикасност његових потенцијала. Истовремено, саобраћај је део система општенородне одбране и непосредно учествује у формирању свих његових елемената. Повезује све друштвене потенцијале у стратегијском смислу и значајно утиче на системска питања одбране у утврђивању потенцијалних могућности других система који су на њега наслоњени.

Ефикасна организација и функционисање саобраћаја у миру нужен су предуслов за његово успешно одвијање у рату. Питање управљања саобраћајем у рату једнако је важно као и управљање другим најзначајнијим привредним и друштвеним делатностима. Да би се успешно обавили задаци из области управљања саобраћајем у рату нужно је да се обезбеди висок степен његове усклађености са нашом доктрином одбране.

Енергетске могућности земље умногоме одређују могућности функционисања саобраћаја како у миру, тако и у рату, што се мора узимати у обзир приликом планирања развоја саобраћаја и саобраћајних средстава. Јер, саобраћај је, како у мирнодопским, тако и у ратним условима,

сложен организацијски и техничко-технолошки систем, с унапред задатим циљевима. Услови за саобраћај се веома брзо мењају и у миру, а посебно у рату, те се на те промене мора одговарати брзо и квалитетно.

У даљем развоју саобраћајног система неопходно је обезбедити његово веће технолошко јединство и рационално функционисање. Посебно је значајно стварање услова да се потребе у саобраћајним средствима што више подмирују из производње у земљи, да се што више користе домаћи енергетски извори и развија саобраћајна инфраструктура (нарочито у брдско-планинским подручјима и у захвату стратегијских праваца југословенског ратишта), и да се повећа степен јединства и целовитости саобраћајног система. Припрема саобраћаја за функционисање у рату је веома сложен и обиман посао, па јој треба посветити посебну пажњу. Посебно треба обавити припрему путног, железничког и ваздушног саобраћаја.

### **Закључак**

Функционисање привредног система у рату директно је повезано са квалитетом припрема привредног система у миру. Основна претпоставка успешних припрема привреде за функционисање у рату је њена ефикасност у миру. Да би се успоставио оптималан модел припрема привредног система за функционисање у рату треба сагледати специфичности производње у привредним гранама које имају посебан значај за одбрану, ниво привредних ресурса, размештај њихових привредних капацитета, степен задовољавања потреба домаће потрошње, увозну зависност, могућност садашњег и будућег развоја и друга важна питања везана за одбрану.

Потреба за даљим јачањем одбрамбене способности један је од основних задатака и циљева економског развоја наше земље. У остваривању тих задатака и циљева посебан значај има оспособљеност привредних делатности за функционисање у рату. Због карактера савременог рата и места и улоге индустрије у развоју и функционисању савремене привреде индустрија има посебно место у оквиру одбрамбених припрема земље. Приликом решавања свих проблема око припреме индустрије за функционисање у рату треба поћи од достигнутог нивоа, потреба и могућности за даљи развој индустрије и од усвојене концепције и доктрине одбране. У вези с тим, индустрију за одбрану треба припремати као интегрални део њеног укупног развоја.

Претпоставка за даљи развој индустрије и јачање одбрамбене способности земље јесте бржи развој индустрије у наредном периоду. Нарочито треба развијати делатности које омогућавају експанзију у производњи, уз истовремено ослањање на домаће потенцијале. Досадашњи темпо раста пољопривредне производње, у отежаним економским условима показује да је достигнути ниво самообезбеђивања храном задовољавајући. Осим тога, саобраћај има важну и вишеструку улогу у развоју сваке земље. Ниво развијености саобраћаја директно се одра-

жава на развој производних снага земље. У стратегијском смислу, саобраћај повезује све потенцијале друштва и значајно утиче на системска питања одбране у утврђивању потенцијалних могућности других система који су на њега наслоњени. Да би саобраћај успешно функционисао у рату основни предуслов је његово ефикасно организовање и функционисање у миру. Да би се успешно обављали задаци из области управљања саобраћајем у рату треба обезбедити висок степен његове усаглашености са нашом доктрином одбране. Припрема путног, железничког и ваздушног саобраћаја за функционисање у рату је веома сложен и обиман посао. Зато у оквиру припреме привреде за њено функционисање у рату посебну пажњу треба посветити саобраћају.

# Утицај физичких способности на војничку оспособљеност

УДК 355.5:796.012

Др Недељко Родић

Физичка припрема војника увек је била веома значајна у оквиру борбене обуке. Након савладавања основних елемената обуке, даља припрема за одбрану земље обавља се кроз повећање ефикасности тих елемената. То је могуће само ако се постигне и одржавање оптималног нивоа базичних физичких способности, примерених потребама савладавања свих тешкоћа и напора у процесу обуке и школовања, односно успешном обављању борбених радњи и поступака, што је и основни циљ физичке обуке. Утврђивање утицаја физичких способности на војничку оспособљеност приоритетан је задатак војне науке.

## Увод

Оспособљавање војника за успешно обављање и најсложенијих борбених задатака у миру и рату, као и утицај физичких способности на војничку оспособљеност, актуелна су проблематика оружаних снага и једно од основних истраживачких питања која се односе на нова сазнања у стручном, а посебно у научном приступу обуци војника и старешина. Та проблематика до сада није била научно заснована, а досадашња искуства показују да савремена достигнућа и развој ратне технике нису потиснули у други план људски чинилац и да су његова обученост и увежбаност посебно значајни за успех у одбрани земље. Због тога се обука у свим армијама програмира тако да се појединци и јединице оспособе за рат у савременим условима, у којем резултати зависе од човека, његове воље, мотивисаности, стручно-специјалистичке оспособљености и физичке припремљености. Све борбене активности, односно војничке задатке у различитим облицима оружане борбе, људски чинилац изводи *ватром* и *покретом*, при чему *ватром* наноси губитке непријатељу, а *покретом* долази у најповољнији положај за борбено дејство и/или неутралисање дејства непријатеља. Под војничком оспособљеношћу подразумева се специфична оспособљеност стечена обуком ради успешног извођења борбених задатака у рату. У разним фазама развоја наше армије уочавају се бројни концептуални проблеми повезани с утврђивањем војничке оспособљености, као што су родовска (службовска), предметна (програмска), васпитна и слична оспособљеност. Након трансформације Војске уочава се и полемолошка концепција профилисања борбене обуке према ратној усмерености

целина садржаја обучавања (ватра и покрет), примерених потребама оружане борбе. Једино се стручно-специјалистичка обука диференцира у односу на специфичну припрему за поједине родове или службе.

Да би показатељ био репрезент неког скупа мора имати валидну референтну тачку. Валидационе тачке су захтеви војне организације, односно конкретни циљеви, као вредности које треба остварити у сваком сегменту обуке, а тиме су оне у пракси и верификовани *показатељи војничке оспособљености*. Истраживања латентне структуре војничке оспособљености код нас и у свету, према доступној литератури, у целини није било. Код нас је, углавном, процењивањем утврђивана војничка успешност као успех у обуци по предметима (областима) и, у целини, само дескриптивном и компаративном анализом.

Термин *физичка способност* човека највише одговара суштини, а донекле и стручној и научној подлози, усмереној ка полемологији. У суштини, под тим изразом се подразумева способност човека у условима тренажних процеса и њихових структурних делова: физичког вежбања и спортских такмичења, односно подизања нивоа физичких способности, изналагања најрационалнијег кретања и коришћења енергије, и постизања максимума личних и војничких резултата. Структура физичких способности једно је од основних спознајних поља „науке о физичкој култури“. До сада су обављена бројна истраживања да би се прецизније одредио број латентних димензија и њихова структура. Сва даља истраживања била су усмерена на систематизацију различитих ситуационих тестова у групе које су се могле идентификовати на основу њихових феноменолошких карактеристика. За утврђивање структуре физичких способности коришћена је експлоративна метода факторске анализе, пошто је у основи факторске логике то да су способности, односно уопште димензије личности, одговорне за коваријабилитет тестова и да се могу открити на основу тог коваријабилитета. Међутим, често се догађало да манифестни садржај моторичких реакција није једини, па чак ни главни генератор њиховог коваријабилитета, што је као резултат имало изузетно бројне факторе физичких способности са различитим, а често и тешко препознатљивим идентитетом. Нови, *функционални приступ* је настојање да се проникне у функционалне механизме централног нервног система који управљају моториком.

Фаза *функционалног усмерења* започета је код нас истраживањима Курелића, Момировића и сарадника. Досадашња истраживања *хијерархијског функционалног модела* показују да су хипотетски фактори феноменолошког модела у основици (у простору првог реда) тог модела, а да су у простору другог реда: 1) *механизам за структурирање кретања* (одговоран за варијабилитет димензија координације); 2) *механизам за регулацију тонуса и синергијску регулацију* (одговоран за варијабилитет флексибилности, а делимично и брзине фреквенције једноставних покрета и прецизности); 3) *механизам за регулацију интензитета експитације* (одговоран за варијабилитет димензије експлозивне

снаге), и 4) *механизам за регулацију трајања ексцитације* у моторичким зонама централног нервног система (одговоран за варијабилитет димензија репетитивне и статичке снаге).

У простору трећег реда су тзв. *терцијарни фактори*, као два хијерархијски највиша регулативна механизма: 1) *механизам за регулацију кретања* – информацијска компонента кретања (доминира у свим активностима у којима се одвијају процеси структурирања, контроле и регулације), и 2) *механизам за енергетску регулацију* – енергетска компонента кретања (доминира у свим активностима која захтевају енергетску продукцију и потрошњу). На жалост, упркос опсежним покушајима да се тај модел експериментално потврди, с детаљно колекционисаним мерним инструментима, великим и репрезентативним узорком испитаника и веома егзактним факторским поступцима, и даље је остао у границама хипотезе.

Компромисно, тзв. *структурно усмерење* започето је истраживањем у којем је доказано постојање 11 латентних димензија, и то: координација, ритам, брзина покрета, фреквенција покрета, прецизност, равнотежа, флексибилност, динамометријска сила, експлозивна снага – регулисана сила, снага и издржљивост. Иако се ни то усмерење не може сматрати коначном научном истином, ипак се, ради формирања неке теоријске концепције о структури физичких способности, може прихватити као полазна основа за конструкцију и валидацију предикторских варијабли.

---

### ***Предмет, проблем и циљ истраживања***

---

Полазна основа за реализовање предмета истраживања јесте анализа стања система борбене обуке, његове ефикасности и функционалности с аспекта концепцијских захтева и потреба, који произилазе из бића оружане борбе на нашем ратишту. Проблем сваког истраживања којим желе да се утврде релације између војничке оспособљености и њихових физичких способности јесте изналажење поузданог и ваљаног критеријума војничке оспособљености. Критеријум оспособљености дефинише се као пожељни „модел“ борбеног понашања припадника оружаних снага које треба предвидети. Под борбеним понашањем подразумева се општа оспособљеност у моделним ситуацијама борбених дејстава. Научни и практични проблем који се поставља јесте испитивање свих чинилаца који условљавају формирање борбеног профила војника који ће хтети, знати и моћи ефикасно да се бори и у најтежим ратним ситуацијама. Проблем при избору критеријумских мера оспособљености војника састоји се у тешкоћи проверавања њихове релевантности с критеријумом борбене ефикасности војника у борбеним ситуацијама ратне праксе. То ограничење прати мирнодопске припреме свих оружаних сила, сем малобројних којима локални ратови које иницирају или у њима учествују служе и као војни полигони за проучавање критеријума за детекцију тзв. ефикасног борца.

Критеријум војничке оспособљености не може бити време (као астрономска јединица), ни успех, број незгода и чин (као релативна мера), већ конкретан *циљ обуке као вредност* коју војник у припреми за ратну праксу мора постићи, односно остварити. Полазећи од сазнања да су сви подсистеми обуке подједнако значајни, корелативни и комплементарни, уочљива је чињеница да се њихов складан однос налази, када је у питању људски чинилац, у дијалектичком троуглу: *хтети* (морално-вољна припремљеност), *знати* (обученост и увежбаност) и *моћи* (физичка припремљеност). На основу факторске логике, латентне димензије (специфичне компоненте критеријума) војничке оспособљености откривају се на основу коваријабилитета манифестних варијабли (индикатори војничке оспособљености).

Веома је мало радова у којима је, на било који начин, третиран проблем утицаја физичких способности на војничку оспособљеност. Сви они се могу свести на покушаје да се утврде те релације само у оквиру војничке обуке или војне наставе у целини. У периоду после Другог светског рата мало је радова у којима се обрађују импликације на борбену обуку. Непосредније су разматрани односи концепција одбране – обука, на жалост, само у неколико радова. Маргинализацију практичног увежбавања у војној обуци у ЈНА и њену интелектуализацију доказује и истраживање утицаја обуке у целини на физичку припремљеност војника (Н. Родић, 1991), у којем је потврђено да њено практично извођење и физичко „васпитање“ немају значајнији утицај на квантитативно и квалитативно побољшање физичких и функционалних способности, као ни на статичку прецизност, односно ватрену ефикасност војничке популације. Добијени резултати указују на недовољан, али ипак позитиван утицај „родовске“ обуке, за разлику од потпуно негативног утицаја „службовске“ обуке.

С обзиром на могућност избора рационалне процедуре за одређивање критеријума, а тиме и манифестних индикатора војничке оспособљености, као и на могуће поступке за одређивање физичких способности, циљ нашег истраживања дефинисан је као покушај да се утврди утицај човекових физичких способности на војничку оспособљеност, тј. на његову успешност у борбеној обуци, односно као утврђивање структурних и функционалних релација између индикатора војничке оспособљености и мерних инструмената (кретни задаци) за процену физичких способности, као и латентних димензија војничке оспособљености и латентних димензија физичких способности. С обзиром на тако дефинисан циљ истраживања – да се реши проблем који у нашој земљи (и не само у нашој земљи) није до сада решаван на методолошки адекватан начин, све хипотезе се могу поделити у три групе. *Прва група хипотеза* односи се на број и структуру димензија војничке оспособљености, односно на утврђивање поставки и оптималних практичних решења у изградњи функционалног и ефикасног система обуке према концепцијским захтевима у тој области. Како се ради о првом покушају утврђивања *структуре војничке оспособљености* у латентном простору,

постављена хипотеза се може формулисати на следећи начин: три „војничка“ фактора биће изолована у истраживању и имаће склоп и структуру који ће омогућити идентификацију мирнодопског критеријума, односно морално-вољне припремљености, војностручне оспособљености и фактора физичке припремљености. Друга група хипотеза односи се на број и структуру димензија физичких способности, према новој концепцији која чини компромис између традиционалног, класичног и релативно новог кибернетичког приступа. Према томе, та група хипотеза може да се формулише на следећи начин: биће изоловано девет фактора физичких способности и имаће склоп и структуру који ће омогућити идентификацију релативне и апсолутне снаге, експлозивне снаге, координације (серијални и паралелни процесор), фреквенције покрета, флексибилности, равнотеже и прецизности. Циљ истраживања се директно одражава тек на формулисање *треће групе хипотеза*, које се односе на *релације између војничке оспособљености и физичких способности*. Пошто су релације између та два простора процењене на основу мера каноничке повезаности између анализираних варијабли, та група хипотеза може да се дефинише на следећи начин:

- постоје значајне релације између манифестних компонената физичких способности и индикатора војничке оспособљености;

- постоје значајне релације између латентних димензија физичких способности и латентних димензија војничке оспособљености.

### ***Методe истраживања***

У погледу методологије научног истраживања у нашој армији сувише се дуго теорија војне наставе ослањала на субјективно закључивање, што је имало за последицу идентификовање појединих искустава с резултатима индукције. Због тога се још увек у војној теорији и пракси сусрећу дијаметрално супротна схватања, заснована на индивидуалном искуству, од којих свако претендује на објективност. Друга крајност, која се такође своди на субјективизам, јесте доминантан нормативизам и дедуктивно доказивање оправданости извесних ставова, решења, предузетих мера и слично, односно тзв. ауторитет чина, а не ауторитет чињеница.

Продирање математичких метода у различите области научних знања не сме, и не може, да мимоиђе армијску праксу. Међутим, неправилно је придавати квалитативној анализи универзалан значај у истраживањима војне праксе. Јер, квалитативни израз веза и зависности у педагошким појавама може се сматрати оправданим и важећим једино када се заснива на савесној и свестраној квалитативној анализи. Тада ће квантитативни подаци бити израз одређених квалитативних особености појава и веза међу њима.

Војничко оспособљавање се проводи након завршетка интензивног развоја матурације, тј. касне адолесценције испитаника. Будући да је то период апроксимативно стационарне фазе развоја не само базичних

него и специфичних антрополошких обележја, могуће је на конзистентан и валидан начин утврдити основне елементе њихових релација, али и релација између војничке оспособљености и примарних физичких способности. Узорком је обухваћено 375 испитаника мушког пола који су имали све резултате у варијаблама оба анализирана скупа. Елиминисани су испитаници чији су резултати били изван допуштених граница, или за које је у оквиру неког логичког блока недостајао један или више података. Узорак је извучен из популације клинички здравих, без изражитијих недостатака или морфолошких аберација, способних за службу у ВЈ, држављана СР Југославије, од 18 до 20 година. Према географско-климатским карактеристикама, испитаници су потицали из свих делова СР Југославије. Нису учињена никаква ограничења с обзиром на националност, матерњи језик, степен образовања и когнитивне и конативне димензије. Примарно обележје узорка је неселекционисаност према физичким способностима, али и војничкој оспособљености.

С обзиром на велики број могућности избора поступака за процену физичких способности, за потребе истраживања најповољнија процедура заснива се на компромисном, тзв. структурном тумачењу физичких способности. Оне су процењене са 27 ситуационих *моторичких тестова*, и то:

- за процену *релативне снаге* (ПРС) – 1) ПРСЗГП – згибови на вратилу потхватом, 2) ПРСЦУП – чучњеви с пушком, 3) ПРСЗТЛ – закљони трупа у лежању;

- за процену *апсолутне снаге* (ПАС) – 4) ПАСБПТ – bench press, 5) ПАСЗТТ – закљони трупа са теретом, 6) ПАСДЦТ – дубоки чучњеви са теретом;

- за процену *експлозивне снаге* (ПФЕ) – 7) ПФЕСВМ – скок увис из места, 8) ПФЕББМ – бацање бомбе из места, 9) ПФЕ20М – трчање на 20 метара с високим стартом;

- за процену *координације* (ПКС-серијални процесор) – 10) ПКСОСС – осмица са сагињањем, 11) ПКСПОП – провлачење и прескакивање, 12) ПКСВЛР – вођење лопте руком;

- за процену *координације* (ПКП-паралелни процесор) – 13) ПКППОЛ – полигон натрашке, 14) ПКПККЗ – окретност са палицом; 15) ПКПОНТ – окретност на тлу;

- за процену *фреквенције покрета* PFQ – 16) PFQTAP – тапинг руком, 17) PFQTAN – тапинг ногом, 18) PFQTAZ – тапинг ногама о зид;

- за процену *флексибилности* (ПФЛ) – 19) ПФЛИСК – искрети палицом, 20) ПФЛППР – претклон раскорачно, 21) ПФЛПРК – претклон на клупи;

- за процену *равнотеже* (ПБА) – 22) ПАБУ10 – стајање на једној ноzi уздужно с отвореним очима, 23) ПБАП10 – стајање на једној ноzi попречно с отвореним очима, 24) ПБАУ13 – стајање на једној ноzi уздужно са затвореним очима;

- за процену *прецизности* (ППГ) – 25) ППГХЦР – гађање хоризонталног циља руком, 26) ППГВЦН – гађање вертикалног циља ногом, и 27) ППГВЦР – гађање вертикалног циља руком.

За процену војничке оспособљености примењено је 26 варијабли (индикатора). Поштујући захтеве војне организације, који произилазе из циља војне обуке, мора се поставити основна хипотеза да ће латентни садржај манифестних индикатора војничке оспособљености бити идентичан структури борбене обуке. Значи, полази се од хипотезе да циљеви обуке генеришу неколико релативно независних захтева војне организације, који се налазе у дијалектичком троуглу: *хтети* (морално вољна припремљеност) – *знати* (војностручна оспособљеност) – *моћи* (физичка припремљеност).

(1) *Индикатори за процену војничког морала (КМ)*: 1. КМАМОТ – мотивисаност; 2. КМАДИС – дисциплинованост; 3. КМАОДГ – одговорност; 4. КМАДРУ – другарство; 5. КМАЗАИ – заинтересованост; 6. КМАСАМ – самосталност; 7. КМАЛИЦ – трајне карактеристике личности; 8. КМЕЈУГ – југословенски патриотизам; 9. КМЕНАЦ – национални патриотизам.

Десети показатељ војничког морала (савладаност теоретских знања из предмета морално васпитање – КОБМОП) отпао је из критеријума јер се појединачна знања из тог подсистема обуке не оцењују.

(2а) *Индикатори за процену обучености (КОБ)*: 10. КОБТАК – тактичка обученост; 11. КОБВАТ – ватрена обученост; 12. КОБССО – стручно-специјалистичка обученост; 13. КОБВСО – војностручна обученост.

(2б) *Индикатори за процену увежбаности (КУВ)*: 14. КУВВУС – обављање унутрашње службе; 15. КУВСТР – војнички изглед и стројева вештина; 16 – КУВУТО – употреба – опслуживање технике и опреме; 17. КУВВЕФ – ватрена ефикасност; 18. КУВТАО – тактичка оспособљеност; 19. КУВССН – стручно-специјалистичка увежбаност; 20. КУВДОП – допунска оспособљеност; 21. КУВНАМ – обављање наменских задатака.

(3) *Индикатори за процену физичке припремљености (КФП)*: 22. КФПРСР – релативна снага руку; 23. КФПРСТ – релативна снага тупа; 24. КФПЕСН – експлозивна снага ногу; 25. КФПАИЗ – аеробна издржљивост, и 26. КФПОФП – општа физичка припремљеност.

Физичке способности, као предикторске варијабле, мерене су на стандардизован начин у трајању од пет радних дана у циклусу. Испитаници су сврстани у две-три групе, по око 50–60 војника, и на мерењу су се задржавали два наставна часа. Војничка оспособљеност испитивана је током целокупног периода војничког обучавања. Оцене су имале, поред дијагностике и прогностике, и нормативну вредност. Процењивање сваког од 26 индикатора војничке оспособљености обављао је експертски (војни) тим, сваки члан независно један од другог, и то: 1) командир одељења којем испитаник припада, као помоћник извођача обуке; 2) командир вода, као непосредни извођач обуке, и 3) командир чете (батерије), првопретпостављени старешина, као посредни извођач обуке.

На прочишћеним и сортираним подацима изведене су следеће статистичке операције: 1) анализа поузданости, 2) одређивање дистрибуције, 3) одређивање факторске ваљаности предикторских и критеријумских варијабли, како би се добио увид у њихове структурне карактеристике, и 4) одређивање релација између предикторских и критеријумских варијабли.

## **Резултати и дискусија**

Познато је да се многи феномени не могу директно мерити, већ се мере само реакције система под утицајем различитих стимулуса. При томе, проблем тачности мерења постоји од самих почетака развоја научних дисциплина. Пошто је на варијанси погрешке тешко изградити ваљане научне теорије, већина настојања да се редукују погрешке мерења сводила се на стандардизацију и детаљну дескрипцију процедуре мерења. Међутим, и поред тога погрешке у мерењу могу потицати и из извора који нису обухваћени стандардима мерног поступка.

Подаци који су добијени оцењивањем и/или мерењем различитих индикатора војничке оспособљености много су објективнији од службених оцена. Томе су допринели уверење да тај поступак процене није повезан с поступцима службеног оцењивања оспособљености тих старешина и њихове јединице и чињеница да је процена обављена на континуираној скали од 1 до 10, где ниједна категорија није била одређена као критеријум за дисквалификацију војника.

Поузданости је допринела и чињеница да је оспособљеност војника процењивана, па и мерена, на основу много већег броја прецизно одређених показатеља основних видова војничке оспособљености у обуци, односно да су узимани у обзир оспособљеност у савладавању (достизању циљева) војностручне и физичке обуке, и усвојеност адекватних морално-вољних карактеристика.

## **Латентна структура војничке оспособљености**

Будући да су подаци о реакцијама испитаника у вези са свим индикаторима војничке оспособљености прикупљени на класичан начин, те да су многи елементи могли утицати на стандардизацију мерења, сасвим сигурно да је генератор грешака мерења – генератор шума – дошао до изражаја при одређивању релација између тако дефинисаних реакција. Због тога је статистичка значајност сваког корелацијског коефицијента (који изражава релативни однос, а никако апсолутну вредност) веома строго утврђена. Сматра се значајним на том узорку сваки коефицијент чија је вероватноћа појављивања већа од 99 одсто, тј. значајни су сви коефицијенти који су једнаки или већи од 0,12.

Примењени Гутман-Кајзеров критеријум за заустављање екстракције латентних димензија, односно за одређивање броја значајних компонената корелационе матрице критеријумских варијабли, омогу-

ћује да се интенционални предмет мерења скупа манифестних индикатора војничке оспособљености, прилично разумљиво, с обзиром на методолошку интенцију, редукује на три латентне димензије које објашњавају око 70 одсто укупне варијансе система. То значи да су оцењивачи имали у 70 одсто случајева јединствену представу о предмету мерења, тј. о војничкој оспособљености, а да се у преосталих 30 одсто случајева ради о специфичним аспектима или о грешкама.

Да би се утврдила реална структура латентних димензија војничке оспособљености изведена је ротација главних компонената у облимин-косоугаони положај. На основу те трансформације израчунате су координате вектора манифестних индикатора војничке оспособљености на облимин-факторе, корелације између манифестних индикатора војничке оспособљености и облимин-фактора и интеркорелације између тако изолованих облимин-фактора. Склоп и структура критеријумских варијабли верификују реалну опстојност латентних димензија манифестних индикатора војничке оспособљености (табела 1).

Табела 1

Склоп критеријумских (војничких) варијабли

|            | ОБЛ 1 | ОБЛ 2  | ОБЛ 3 |
|------------|-------|--------|-------|
| 1. КМАМОТ  | (.76) | .01    | -.31  |
| 2. КМАДИС  | (.73) | -.01   | -.41  |
| 3. КМАОДГ  | (.77) | -.01   | -.38  |
| 4. КМАДРУ  | (.69) | -.07   | -.41  |
| 5. КМАЗАИ  | (.80) | .02    | -.15  |
| 6. КМАСАМ  | (.85) | .00    | -.03  |
| 7. КМАЛИЦ  | (.85) | .10    | -.17  |
| 8. КМЕЈУГ  | (.79) | .03    | -.06  |
| 9. КМЕНАЦ  | (.77) | .12    | .07   |
| 10. КОБТАК | (.83) | -.04   | .21   |
| 11. КОБВАТ | (.82) | -.06   | .16   |
| 12. КОБССО | (.79) | -.07   | .06   |
| 13. КОБВСО | (.85) | -.03   | .09   |
| 14. КУВВУС | (.77) | -.09   | -.14  |
| 15. КУВСТР | (.80) | -.08   | -.12  |
| 16. КУВУТО | (.84) | -.03   | -.03  |
| 17. КУВВЕФ | (.74) | -.17   | (.27) |
| 18. КУВТАО | (.85) | -.09   | (.21) |
| 19. КУВССН | (.88) | .00    | (.21) |
| 20. КУВДОП | (.87) | -.04   | (.19) |
| 21. КУВНАМ | (.86) | .04    | -.04  |
| 22. КФПРСР | .06   | (-.73) | (.17) |
| 23. КФПРСТ | .00   | (-.80) | (.15) |
| 24. КФПЕСН | .04   | (-.69) | .06   |
| 25. КФПАИЗ | .10   | (.80)  | .21   |
| 26. КФПОФП | -.15  | (.71)  | .34   |

Први фактор дефинишу варијабле чија варијанса зависи искључиво од психичких способности војника. Он је доминантно одређен позицијама вектора индикатора практичне (стручно-специјалистичке, допун-

ске, наменске и тактичке) увежбаности. Мало нижу пројекцију имају варијабле теоријске обучености и трајних карактеристика личности. И остале варијабле хипотетских блокова војностручне оспособљености и морално-вољне припремљености имају високу значајну пројекцију на тај фактор, па се први фактор може назвати и *фактором војничког знања и понашања*.

*Други фактор* дефинишу варијабле чија варијанса искључиво зависи од физичких способности војника. Највише пројекције на тај фактор имају тестови за процену базичних физичких тзв. кондицијских способности (снаге – репетитивног типа, регулисане силе и аеробне издржљивости). Према свим показатељима, други фактор би се могао дефинисати као *фактор физичке кондиције*.

*Трећи фактор* није најбоље дефинисан и није сасвим јасно да ли је реч о резидуалном фактору који се јавља због ефекта хиперфакторизације. Димензија се понаша као биполарни фактор који диференцира ватрено ефикасне и снажне војнике од мотивационо-акционо припремљених за војничко понашање и савладавање великих напора. Насупрот томе, војничка ватрена ефикасност, односно гађање из ватреног оружја, веома је сложена психомоторна вештина која зависи од ефикасног функционисања бројних система за анализу информација и регулацију и контролу понашања. Доказано је да резултат у гађању зависи и од биолошких и од психолошких чинилаца. Знатан део разлика у оспособљености војника за гађање није само последица разлика њихових психофизичких способности него и разлика у резултату и квалитету вежбања, тј. практичне увежбаности. Даље каноничке и регресионе анализе оправдавају за трећу латентну димензију војничке оспособљености назив *фактор војничке ватрене ефикасности*.

---

## Латентна структура физичких способности

---

Као и код матрице интеркорелација критеријумских варијабли, тако је и код матрице интеркорелација предикторских варијабли примењен критеријум за екстракцију значајних фактора физичких способности, који је редуковао на *осам латентних димензија* које објашњавају око 60 одсто укупне варијансе система. Након што је, ради добијања једноставније солуције, изведена ротација главних компонената у облимин-положај, добијени су склоп и структура *предикторских варијабли* (табела 2) које оверавају стварну опстојност латентних димензија *физичких способности*, а које се веома поуздано могу интерпретирати према бројним истраживањима.

*Први фактор* дефинишу варијабле чија варијанса зависи искључиво од способности за регулацију интензитета екситације, односно регулисане силе (одомаћено – експлозивне снаге). Највишу пројекцију на тај фактор има тест скочности, код којег је карактеристично да се кретна активност испољава у томе да се произведена сила користи за катапултирање властите масе тела, те да је она управо пропорционална

Склоп предикторских (моторичких) варијабли

|            | ОБЛ1   | ОБЛ2  | ОБЛ3  | ОБЛ4  | ОБЛ5   | ОБЛ6  | ОБЛ7   | ОБЛ8  |
|------------|--------|-------|-------|-------|--------|-------|--------|-------|
| 1. ПРСЗГП  | -.08   | .06   | -.02  | .07   | .10    | -.02  | .26    | (.72) |
| 2. ПРСЦУП  | -.11   | .13   | .19   | .18   | (.51)  | -.22  | .33    | -.20  |
| 3. ПРСЗТЛ  | .23    | .12   | .08   | -.19  | (.35)  | -.22  | (.34)  | -.20  |
| 4. ПАСБПТ  | .18    | .05   | -.05  | -.02  | (.70)  | .05   | -.04   | .21   |
| 5. ПАСЗТТ  | -.07   | .07   | .02   | .07   | (.78)  | .10   | .04    | .04   |
| 6. ПАСДЦТ  | -.10   | .04   | -.04  | .02   | (.85)  | .02   | .00    | .00   |
| 7. ПФЕСВМ  | (.63)  | -.01  | .07   | .17   | .30    | -.01  | -.01   | .00   |
| 8. ПФЕББМ  | (.40)  | -.13  | .18   | -.01  | .24    | .01   | .01    | (.53) |
| 9. ПФЕ20М  | (-.60) | .03   | -.04  | -.14  | -.02   | .19   | -.31   | -.13  |
| 10. ПКСОСС | .01    | .01   | -.11  | .09   | -.09   | -.03  | (-.75) | -.09  |
| 11. ПКСПОП | -.04   | .06   | .01   | .01   | .04    | -.05  | (-.81) | -.03  |
| 12. ПКСВЛР | (-.47) | -.12  | -.08  | -.19  | -.02   | .13   | (-.30) | .12   |
| 13. ПКППОЛ | -.08   | -.22  | .13   | .06   | .08    | -.14  | (-.63) | -.12  |
| 14. ПКПККЗ | (-.62) | -.24  | .01   | .02   | .21    | -.21  | -.05   | .07   |
| 15. ПКПОНТ | (-.30) | .15   | -.05  | -.05  | (-.31) | -.08  | (-.34) | (.31) |
| 16. РФQТАР | -.06   | -.11  | .00   | .07   | .06    | (.83) | .06    | .11   |
| 17. РФQТАN | .13    | -.22  | -.10  | .01   | (.29)  | (.31) | .22    | -.28  |
| 18. РФQТАZ | -.03   | .06   | .13   | .14   | .04    | (.62) | .17    | -.24  |
| 19. ПФЛИСК | -.20   | -.13  | .00   | .20   | -.22   | -.21  | -.07   | .24   |
| 20. ПФЛПРР | .17    | (.85) | .00   | .00   | .10    | -.04  | -.09   | -.03  |
| 21. ПФЛПРК | -.09   | (.83) | .02   | .04   | .06    | -.06  | .11    | .02   |
| 22. ПБАУ10 | .01    | .08   | (.72) | .01   | .07    | -.07  | .00    | .03   |
| 23. ПБАП10 | .08    | -.02  | (.73) | .02   | -.17   | .18   | .01    | .07   |
| 24. ПБАУ13 | -.10   | -.04  | (.80) | -.06  | -.01   | -.04  | -.04   | -.08  |
| 25. ППГХЦР | .16    | -.02  | -.06  | (.64) | .01    | -.02  | -.05   | -.07  |
| 26. ППГВЦН | -.20   | .14   | -.01  | (.72) | -.03   | .23   | -.03   | .17   |
| 27. ППГВЦР | .12    | -.04  | .05   | (.71) | .06    | .00   | -.05   | -.01  |

могућности продукције и активирања максималне количине енергије у што краћој временској јединици. Исто тако, високу пројекцију на први фактор има и тест спринта, који је, у ствари, серија крајње силовитих одраза. С обзиром на то да је способност за регулацију интензитета ексцитације дефинисана као регулативни и интегративни склоп који је одговоран за истовремено активирање максималног броја моторичких мишићних јединица при изведеним и покушаним активностима, први фактор се може назвати *експлозивна снага*.

Други фактор има веома једноставну структуру и дефинисан је искључиво задацима који захтевају способност реализације једнократне максималне амплитуде покрета. Веома високу, значајну пројекцију на тај фактор имају само две варијабле типа претклона, у којима резултат зависи највише од способности релаксације мишића задње ложе бутине. Како на резултате у овим тестовима утиче способност регулације тонуса антагониста, која омогућава постизање максималне амплитуде покрета друга латентна димензија може се назвати и *флексибилност*.

Трећи фактор одређују, с високим пројекцијама, само примењени тестови равнотеже дефинисане као способност одржавања равнотежног

положаја, како на основу информација из видног анализатора о положају тела у односу на референичку тачку, тако и на основу информација из кинестетичког анализатора и вестибуларног апарата. Заједничка карактеристика тих тестова је одржавање равнотеже у заданом положају на смањеној али стабилној ослоној површини, при чему се као генератор шума јављају случајни покрети. Специфичност примењених тестова је манифестација регулације тонуса. Према томе, та латентна димензија се може звати и *равнотежа*.

*Четврти фактор* има, такође, једноставну структуру и дефинисан је искључиво варијаблама чија варијанса зависи од способности погађања циља избаченим пројектилом. Сваки покрет – било да је то кретање у простору, погађање циља или радња са неким предметом – увек се остварује у систему просторних координата. Информација о циљу визуелно је кодирана и на свесном је плану. С обзиром на то да тај фактор детерминише способност за тачно одређивање смера и интензитета кретања, може се дефинисати и као *прецизност*.

*Пети фактор* детерминишу, с највишим пројекцијама, варијабле репетитивне снаге, која је дефинисана као способност дуготрајног рада на основу наизменичних контракција и релаксација већих мишићних група. Тополошки и структурни критеријум није диференцирао утицај примењених тестова на латентни простор. Међутим, највеће пројекције на тај фактор имају, ипак, тестови за процену апсолутне снаге, код којих је кретни задатак мишићна издржљивост уз једнако апсолутно оптерећење за испитанике неједнаке тежине. У варијанси тих тестова, поред осетљивости на бол, учествују и неке конативне димензије, и то нарочито оне које су одговорне за прегнантност мотивационе структуре. Како на извођење кретних задатака највећи утицај има способност за регулацију трајања екситације, апсолутног типа, тај фактор се може именовати *апсолутна снага*.

*Шести фактор* има, такође, једноставну структуру и дефинишу га варијабле типа тапинга, чија варијанса зависи од способности извођења покрета с константном амплитудом и максималном фреквенцијом. У свим тестовима кретни задатак је да се изведе једноставан покрет максималном брзином, уз што већи број понављања у јединици времена. Контрола тонуса и агониста и антагониста пресудна је за ефикасност у том типу задатака, с обзиром на то да се екстремитет након импулса агониста балистички креће по трајекторији брзином која је већа уколико је мањи отпор постигнут релаксацијом синергиста. Ту правремена контракција антагониста омогућава заустављање покрета уз најмањи губитак брзине и започињање новог полуцикла са највећом почетном брзином. Због тога, на основу структуре те латентне димензије тај фактор (сегментална брзина) може да се зове *фреквенција једноставних покрета*.

*Седми фактор* дефинисан је тестовима који су били намењени мерењу способности структурирања кретања, односно координацијским способностима при секвенцијалној и/или симултаној обради већег броја

информацијских токова. Три су основне карактеристике примењених тестова: ограничење простора у оквиру којег треба реализовати кретни задатак, наизменично мењање правца праволинијског кретања и максимална брзина извођења. Према класичној терминологији, таква структура координацијских способности идентична је оној која се обично назива *агилност*, као способност усклађивања веома сложене аферентне синтезе и еферентних модалитета кинетичког излаза. Пошто је за тај фактор веома значајна и способност манифестације релативно велике силе и способност контроле те силе приликом савладавања и пригушивања инертних покрета, односно способности брзе промене правца кретања, може се задржати назив *агилност*.

*Осми фактор* углавном детерминише тест за процену репетитивне (релативне) снаге руку и раменог појаса, односно мишићне издржљивости при репетитивном режиму рада горњих екстремитета. Трајање експитације у примарним моторичким центрима који инервирају мишиће горњих екстремитета пресудно је за издржљивост при раду тим екстремитетима. Димензија зависи од способности да се у репетитивном режиму обави рад руку и раменог појаса чија је количина одређена тежином властитог тела и од способности продукције велике мишићне силе горњих екстремитета, па се она може звати и *снага руку*.

---

### ***Каноничке релације манифестних компонената физичких способности и индикатора војничке оспособљености***

---

Каноничка корелацијска анализа показала је да постоји велика повезаност између индикатора *физичких способности* и индикатора *војничке оспособљености*. Заправо, чак је четири пара каноничких димензија потребно за тумачење заједничког варијабилитета анализираних варијабли из оба простора. Прва каноничка корелација омогућава највећу могућу повезаност између физичких способности и војничке оспособљености, док свака следећа одговара за остатак статистички вероватних релација, информација о специфичним комбинацијама, у односу на све претходне. Та вероватноћа је утолико већа уколико је већа одговарајућа каноничка корелација, јер се каноничком корелацијском анализом утврђују релације и структура латентних димензија добијених на резидуалној варијанси (табеле 3 и 4).

У предикторском скупу први пар каноничких фактора дефинисан је варијаблама репетитивне снаге, агилности и експлозивне снаге. Највеће пројекције на ту каноничку димензију имају кретни задаци код којих се снага манифестује у деловању против тежине тела, повећане теретом, способношћу за регулацију трајања експитације моторичких јединица. Нешто ниже су пројекције варијабли чија је карактеристика високи ниво интензитета експитације, примењене у локомоцији, као што су скок увис из места и кратки спринт. Веома велике пројекције на тај фактор имају и варијабле агилности, које се дефинишу као способност за максималну кинетичку експлоатацију ограниченог про-

Пондери (X) и структура (F) каноничких фактора изолованих у простору предикторских (моторичких) варијабли

|            | Factor 1 |      | Factor 2 |      | Factor 3 |      | Factor 4 |      |
|------------|----------|------|----------|------|----------|------|----------|------|
|            | X1       | F1   | X2       | F2   | X3       | F3   | X4       | F4   |
| 1. ПРСЗГП  | -.32     | -.54 | -.04     | .02  | -.23     | -.26 | .14      | .07  |
| 2. ПРСЦУП  | -.12     | -.56 | .22      | .13  | .26      | .21  | .28      | .32  |
| 3. ПРСЗТЛ  | .00      | -.31 | .34      | .40  | -.11     | .01  | .03      | .03  |
| 4. ПАСБПТ  | -.18     | -.64 | .08      | .16  | .31      | .23  | .00      | .06  |
| 5. ПАСЗТТ  | -.29     | -.67 | .23      | .36  | .17      | .18  | -.15     | .01  |
| 6. ПАСДЦТ  | .07      | -.47 | .13      | .30  | -.18     | .04  | .07      | .15  |
| 7. ПФЕСВМ  | -.17     | -.61 | -.20     | -.24 | -.21     | .03  | -.06     | .00  |
| 8. ПФЕББМ  | -.01     | -.43 | -.07     | -.13 | .02      | .04  | .17      | .07  |
| 9. ПФЕ20М  | .10      | .56  | .32      | .45  | -.16     | -.12 | .21      | .03  |
| 10. ПКСОСС | .25      | .63  | .13      | .15  | -.02     | -.16 | .29      | .17  |
| 11. ПКСПОП | .10      | .48  | .02      | .04  | -.13     | -.25 | .08      | .01  |
| 12. ПКСВЛР | .04      | .47  | .11      | .24  | .17      | .04  | -.35     | -.25 |
| 13. ПКППОЛ | -.03     | .36  | .12      | .10  | .05      | .02  | .20      | .24  |
| 14. ПКПККЗ | .08      | .33  | -.03     | .07  | -.14     | -.11 | .22      | .20  |
| 15. ПКПОНТ | -.06     | .43  | -.23     | -.03 | -.35     | -.44 | -.22     | -.24 |
| 16. ПФQТАР | -.06     | -.29 | .44      | .40  | -.32     | -.17 | -.21     | -.07 |
| 17. ПФQТАН | -.04     | -.32 | -.34     | -.15 | .07      | .26  | .10      | .09  |
| 18. ПФQТАЗ | .03      | -.27 | -.01     | .15  | .02      | .06  | .29      | .17  |
| 19. ПФЛИСК | -.04     | .21  | .05      | .00  | -.17     | -.27 | .00      | .01  |
| 20. ПФЛПРР | .01      | -.27 | -.23     | -.08 | -.26     | -.32 | -.56     | -.36 |
| 21. ПФЛПРК | -.02     | -.29 | .25      | .12  | -.27     | -.36 | .31      | -.02 |
| 22. ПБАУ10 | -.11     | -.27 | .02      | -.01 | -.08     | .00  | -.14     | -.04 |
| 23. ПБАП10 | -.02     | -.17 | -.10     | -.09 | .03      | .07  | -.06     | -.00 |
| 24. ПБАУ13 | .15      | .04  | -.10     | -.00 | .13      | .16  | .15      | .12  |
| 25. ППГХЦР | .02      | -.15 | -.18     | -.19 | -.26     | -.32 | .46      | .53  |
| 26. ППГВЦН | -.10     | -.27 | .24      | .12  | -.22     | -.44 | -.13     | .03  |
| 27. ППГВЦР | -.07     | -.30 | -.30     | -.30 | -.22     | -.28 | .16      | .35  |

стора. Према томе, главно обележје тог фактора у простору предикторских варијабли јесте *способност за регулацију трајања и интензитета екситације* неуромишићног система, односно *способност енергетске регулације кретања*.

Прва изолована *каноничка димензија* у простору критеријумских варијабли, индикатора војничке оспособљености, садржи знатно већи део варијансе свих тестова за процену физичке обуке, у којој је доминантан циљ достизање оптималног нивоа базичних физичких способности: репетитивне снаге, регулисане силе (експлозивна снага) и аеробне издржљивости, односно тзв. *физичке кондиције*, као латентне димензије која је утврђена и у факторској анализи војничке оспособљености. Чак 65 одсто заједничке варијансе и каноничка корелација од 0,86 оба анализирана скупа, физичких способности и војничке оспособљености, указују на *високу повезаност физичке обуке са способношћу за енергетску регулацију*.

Други пар каноничких фактора повезан је са каноничком корелацијом од 0,56. У простору критеријумског скупа тај фактор је дефинисан

Пондери (Y) и структура (S) каноничких фактора изолованих у простору критеријумских (војничких) варијабли

|            | Factor 1 |      | Factor 2 |      | Factor 3 |      | Factor 4 |      |
|------------|----------|------|----------|------|----------|------|----------|------|
|            | Y1       | S1   | Y2       | S2   | Y3       | S3   | Y4       | S4   |
| 1. КМАМОТ  | .10      | -.31 | .12      | .45  | .11      | -.17 | -.55     | -.38 |
| 2. КМАДИС  | -.16     | -.35 | .11      | .51  | -.08     | -.12 | .00      | -.26 |
| 3. КМАОДГ  | .11      | -.30 | .16      | .49  | -.01     | -.15 | -.12     | -.22 |
| 4. КМАДРУ  | .06      | -.33 | -.22     | .35  | .05      | -.15 | .20      | -.15 |
| 5. КМАЗАИ  | -.09     | -.34 | -.46     | .33  | .01      | -.16 | .23      | -.12 |
| 6. КМАСАМ  | .12      | -.33 | .24      | .59  | .04      | -.15 | .10      | -.15 |
| 7. КМАЛИЦ  | .07      | -.25 | .55      | .67  | .13      | -.24 | .36      | -.10 |
| 8. КМЕЈУГ  | -.08     | -.36 | -.48     | .36  | -.55     | -.26 | -.48     | -.31 |
| 9. КМЕНАЦ  | -.03     | -.29 | .32      | .48  | .56      | -.01 | .29      | -.06 |
| 10. КОБТАК | -.10     | -.43 | -.04     | .47  | .08      | -.16 | -.38     | -.25 |
| 11. КОБВАТ | -.07     | -.43 | .12      | .46  | .23      | -.15 | -.13     | -.16 |
| 12. КОБССО | .05      | -.35 | -.11     | .45  | .30      | -.04 | .08      | -.12 |
| 13. КОБВСО | .14      | -.34 | -.04     | .47  | -.01     | -.18 | .14      | -.10 |
| 14. КУВВУС | -.17     | -.43 | .24      | .54  | -.19     | -.23 | -.14     | -.21 |
| 15. КУВСТР | -.16     | -.44 | -.00     | .56  | -.55     | -.33 | -.16     | -.24 |
| 16. КУВУТО | .05      | -.38 | .53      | .61  | .35      | -.16 | -.35     | -.27 |
| 17. КУВВЕФ | -.29     | -.55 | -.20     | .32  | -1.19    | -.53 | .72      | .15  |
| 18. КУВТАО | .07      | -.44 | -.06     | .42  | .36      | -.23 | .10      | -.09 |
| 19. КУВССН | .09      | -.34 | -.03     | .53  | -.31     | -.28 | -.20     | -.13 |
| 20. КУВДОП | .03      | -.38 | .33      | .58  | .14      | -.18 | -.16     | -.14 |
| 21. КУВНАМ | .09      | -.28 | -.16     | .55  | -.08     | -.19 | .36      | -.09 |
| 22. КФПРСР | -.42     | -.82 | .25      | .16  | .49      | .30  | .34      | .21  |
| 23. КФПРСТ | -.17     | -.75 | .03      | -.02 | -.03     | .05  | .14      | .13  |
| 24. КФПЕСН | -.32     | -.71 | -.27     | -.19 | -.12     | -.02 | -.50     | -.36 |
| 25. КФПАИЗ | .07      | .57  | .01      | .11  | -.07     | -.13 | -.33     | -.16 |
| 26. КФПОФП | .11      | .64  | .43      | .10  | -.24     | -.11 | .29      | .17  |

варијаблама војничке опособљености у оквиру војностручне обуке и изграђивања војничког морала, односно варијаблама латентне димензије војничког знања и понашања (ВЗП), као што је то утврђено и у претходној факторској анализи тог скупа индикатора. У простору предикторског скупа добијена је биполарна структура. Предикторски фактор дефинисан је позитивним вредностима репетитивне снаге трупа и ногу и фреквенције покрета руком, и негативним вредностима експлозивне снаге ногу и прецизности гађања руком. За развијање и очување репетитивне снаге важни су континуитет и редовност тренирања. Све вежбе снаге су напорне и њихово извођење захтева од човека мотивацију, вољу, дисциплину, истрајност и систематичност. Војничко знање и понашање и физичке способности енергетског типа повезују особине личности, а тежња за успехом произилази из вредносног система појединца.

Диференцијација утицаја кретних задатака енергетског типа на војничко знање и понашање зависи од нивоа кортикалне активације. За извођење кретних задатака који захтевају концентрацију велике силе

(активирање максималног броја моторичких јединица) у мањој временској јединици, односно способност за регулацију интензитета експитације централног нервног система, потребан је висок степен активације. Међутим, за извођење сложених кретних задатака који захтевају прецизност и усклађеност, али и при кретним задацима који захтевају устрајност и издржљивост, односно способност за регулацију трајања експитације ЦНС-а, одговорне за оптимално искоришћавање енергетских потенцијала за време дуготрајног рада, неопходно је да степен кортикалне активације буде на средњем оптималном нивоу. Превисок ниво експитације ЦНС-а отежава управљање приликом обављања сложених и усклађених, као и једноставних, али дуготрајних кретних задатака. Како је учинак когнитивних функција везан на оптималан ниво активације коре мозга, може се закључити да је узрок позитивне повезаности варијабли репетитивне снаге с индикаторима војничког знања и понашања у хабиуталној кортикалној активацији, односно да 31 одсто заједничке варијансе оба анализирана скупа указује на *високу повезаност војностручне и моралне обуке са способношћу за регулацију трајања експитације неуромишићног система.*

У оба скупа трећег пара каноничког фактора, који је повезан каноничком корелацијом од 0,55, добијена је биполарна структура. Код тог фактора у простору критеријумских варијабли (индикатори војничке оспособљености) на позитивном полу је тест репетитивне снаге горњих екстремитета, а на негативном полу индикатор војничке ватрене ефикасности. Снага руку и раменог појаса омогућава ефикасније фиксирање положаја, те је са биомеханичког гледишта разумљиво због чега има повољан, односно неповољан утицај на резултате у гађању из пешадијског наоружања, односно на војничку ватрену ефикасност. Слично томе, код трећег каноничког фактора у простору предикторских варијабли (тестови физичких способности) на позитивном полу су неки тестови агилности и апсолутне снаге, а на негативном полу – тестови прецизности и флексибилности. Очито да тај фактор, у којем доминира прецизност гађања (војничка ватрена ефикасност), диференцира способност за енергетску регулацију од способности за регулацију тонуца и синергијску регулацију.

*Четврти пар* каноничких фактора, који је у нешто нижој каноничкој корелацији од претходног пара (0,52), иако има код оба скупа биполарну структуру, доприноси бољем разумевању ранијих констатација. Позитивну пројекцију на тај фактор у простору војничке оспособљености има индикатор војничке ватрене ефикасности и репетитивне снаге, што потврђује чињеницу да снажна грађа тела доприноси стабилном положају оружја, као предуслов за прецизније нишањење (често коришћен термин гађање) пред окидање (опаљење) из ватреног оружја (Н. Родић, 1988). Негативну пројекцију имају индикатори мотивационо-вољних карактеристика и експлозивне снаге, односно високи степен кортикалне активације. Исто тако, на позитивном полу те каноничке димензије у простору физичких способности са највишим пројекцијама налазе

се тестови прецизности руком и тест репетитивне снаге. На негативном полу тог фактора са највишим пројекцијама налази се тест флексибилности, односно способност за синергијску регулацију и регулацију тонуса. Према томе, и четврти канонички фактор указује на велику повезаност, на позитивном полу, војничке ватрене ефикасности и прецизности гађања с адекватном снажном грађом тела. Кроз последње две каноничке димензије оправдава се номинирање треће латентне димензије војничке оспособљености као *војничка ватрена ефикасност* (BBE).

---

### ***Каноничке релације латентних димензија физичких способности и латентних димензија војничке оспособљености***

---

На основу каноничких корелација и теста значаја повезаности између предикторских и критеријумских фактора видљиво је колико се квалитет релација променио после сажимања 27 манифестних предикторских и 26 критеријумских варијабли на осам, односно три латентне димензије. Уочљиво је знатно смањење броја значајних каноничких димензија са четири у манифестном простору на две у латентном простору. То смањење се може приписати засићености манифестних „моторичких“ варијабли варијансом неких типова војничких способности која је парцијализована у поступку сажимања оригиналних варијабли.

*Први канонички фактор* изолован у простору латентних димензија *војничке оспособљености* може се поново изразити због доминантног утицаја у њеној структури, као тзв. *физичка кондиција војника*. Нешто нижи, али значајан допринос тој каноничкој димензији – војничко практично увежбавање и војничка ватрена ефикасност, објашњава се уделом сила, тј. кинетичком структуром кретања у војничким кретним задацима, односно специфичним радњама и поступцима (табела 5).

Никакве измене у конфигурацији није претрпела прва каноничка димензија изолована у латентном простору физичких способности. Због истог ранга учешћа апсолутне снаге, агилности и експлозивне снаге та „моторичка“ димензија може се назвати способност за енергетску регулацију. Нешто нижи ранг учешћа у структури првог пара каноничких димензија имају прецизност и снага горњих екстремитета због повезаности с војничком ватреном ефикасношћу. При разматрању утицаја физичких способности на војничку оспособљеност уочава се да је способност за енергетску регулацију веома добар предиктор у простору покрета војничке физичке припремљености, али и практичне војнострукне увежбаности, и у простору ватре војничке ватрене ефикасности.

*Друга каноничка димензија* изолована у простору латентних „војничких“ варијабли искључиво је дефинисана *војничким знањем и понашањем*. Међутим, друга каноничка димензија изолована у простору латентних „моторичких“ варијабли претрпела је значајно мање измене у конфигурацији. Добијена је поново биполарна структура с доминантно

Стандардизовани канонички коефицијенти ( $X$ ,  $Y$ ), канонички фактори ( $\Phi$ ,  $C$ ) и канонички кросфактори ( $C$ ,  $Q$ ) предикторских (моторичких) и критеријумских (војничких) фактора

|              | X1     | X2     | F1     | F2    | C1     | C2    |
|--------------|--------|--------|--------|-------|--------|-------|
| ПРЕД 1 (ФЕ)  | .21    | -.78   | (.51)  | -.62  | (.37)  | -.24  |
| ПРЕД 2 (ФЛ)  | .04    | (.37)  | .23    | (.32) | .17    | (.13) |
| ПРЕД 3 (БА)  | .03    | -.24   | .22    | -.27  | .16    | -.10  |
| ПРЕД 4 (ПП)  | .20    | .00    | .33    | -.04  | .24    | -.01  |
| ПРЕД 5 (АС)  | (.45)  | .29    | (.70)  | .17   | (.51)  | .06   |
| ПРЕД 6 (FQ)  | .04    | (.52)  | .23    | (.45) | .17    | (.18) |
| ПРЕД 7 (АГ)  | (.50)  | -.05   | (.73)  | -.07  | (.53)  | -.03  |
| ПРЕД 8 (СР)  | .34    | .21    | .33    | .21   | .24    | .08   |
|              | Y1     | Y2     | S1     | S2    | Q1     | Q2    |
| КРИТ 1 (ВЗП) | .14    | (1.07) | .44    | (.88) | .32    | (.35) |
| КРИТ 2 (ВФК) | (-.93) | .49    | (-.98) | .12   | (-.71) | .05   |
| КРИТ 3 (ВВЕ) | .17    | .10    | .16    | -.05  | .11    | -.02  |

одређеним фактором фреквенције покрета и нешто мање флексибилности на позитивном полу, а фактором експлозивне снаге на негативном полу. Каноничка конфигурација те каноничке димензије у том случају мање потенцира способност извођења покрета с константном амплитудом и максималном фреквенцијом и способност реализације једнократне максималне амплитуде покрета, односно способност за синергијску регулацију и регулацију тонуса, али зато више наглашава негативан допринос способности за регулацију интензитета ексцитације, односно способност за истовремено активирање максималног броја моторичких мишићних јединица. Потврђује се констатација да је когнитивна функција увек везана за оптималан ниво кортикалне активације. Према томе, други пар каноничких димензија указује да је, у оквиру физичких способности, способност за синергијску регулацију и регулацију тонуса (у одсуству у овом истраживању когнитивних, конативних, морфолошких, социолошких и других димензија) доста добар предиктор војничког знања и понашања. Каноничка корелацијска анализа показала је да се могу у знатној мери предвидети два независна вида војничке оспособљености и да се они могу предвидети на основу познавања физичких способности војника. Према томе, може се са сигурношћу тврдити да се на основу војникове способности за енергетску регулацију кретања, у оквиру физичких способности, веома поуздано могу предвидети сви видови војничке оспособљености. То значи да се, у оквиру обуке, потенцирају адекватно практично војничко понашање (у оквиру моралне обуке), практично војностручно увежбавање (у оквиру војностручне обуке) и „моторичка“ ефикасност (у оквиру физичке обуке). Феноменолошка анализа активности у току борбене обуке, али и на већини војничких дужности, потврђује чињеницу да је активирање моторичких функционалних структура не само најчешће, чак и у

случајевима када се ради о руковању веома сложеном борбеном техником и војном опремом, него се и посебно одражава на успех у свим реалним борбеним ситуацијама.

## **Могућности примене добијених резултата**

Како се основна карактеристика савременог рата огледа у перманентним борбеним дејствима и великом интензитету активности, као уосталом и сваке друге у одређеним јединицама времена, физичке способности су сада важније него некада, када је активност војника била много стереотипнија и када је трајање борбених дејстава било много краће. Због тога се с разлогом очекује да физичке способности имају велики предикциони значај за успех у војничком оспособљавању за евентуални рат. То указује не само на оптималан правац обуке већ и на такву њену издиференцираност да приликом припремања регрута за улоге у савременој војсци развија управо оне физичке способности и формира оне структуре тих способности које су пресудне за њихове будуће војничке улоге у рату. Увидом у добијене резултате уочава се да велики део борбене обуке и није ништа друго до специфична врста „моторичког“ тренинга.

Тренинг, у кибернетичком смислу, као трансформацијски процес утиче на „човека као систем“ ради његовог мењања и развијања, односно постизања неког експлицитно дефинисаног циља. Трансформација човекова посредством физичке вежбе (и уопште вежби које захтевају кретне активности човека, у војсци познатије и као извођење борбених радњи и поступака) подразумева и промене подсистема, које обухватају особине личности (конативне) и интелектуалне способности (когнитивне димензије), па и подсистем који се може дефинисати као поједине социолошке категорије. Међутим, у већини се ефекти војничког увежбавања (тренирање), па и физичке обуке, изражавају на подсистемима, од којих се један може схватити као комплекс физичких способности. При томе, треба узимати у обзир чињеницу да се никаквим тренингом не могу постићи ефекти ако основна структура физичких способности војника то не допушта. Отуда је проблем одређивања структуре физичких способности веома важан за адекватно профилисање и програмирање обуке.

Релације између физичких способности и војничке оспособљености биле су, до овог истраживања, потпуно непознате. Разлог за то је, пре свега, то што уопште нису били познати, код нас и у свету, мирнодопски и ратни критеријуми, а тиме ни латентна структура обуке. Због тога и није било могуће одредити релације физичких способности с манифестним индикаторима и латентним чиниоцима војничке оспособљености. Одређивање таквих релација доприноси научним сазнањима о односима између, али и унутар, физичких и војничких карактеристика. Нема сумње, утврђивање таквих генератора, од којих највише зависи војничка оспособљеност у оружаног борби, веома је важно како са научно-теориј-

ског, тако и са практичног, апликативног аспекта за свеобухватну припрему људског потенцијала за евентуални рат. Добијени латентни чиниоци војничке оспособљености морају бити главни чиниоци при профилисању, а тиме и при програмирању борбене обуке.

Непобитна је чињеница да програмирање обуке у нашим оружаним снагама мора бити засновано на индивидуализацији програма и индивидуализованим модификацијама тих програма. Због тога је ваљаност фактора појединих манифестних индикатора војничке оспособљености један од основних поступака при програмирању активности из војничке обуке, односно њених појединих елемената. Одређивање релација између појединих утврђених латентних димензија војничке оспособљености, односно елемената борбене обуке, и утицаја физичких способности на војничку оспособљеност омогућило је добијање информација како о величини учешћа појединих елемената при профилисању обуке у целини, тако и о непосредној примени у програмирању обуке, што је практични циљ који одређује и условљава практични значај овог истраживања.

Добијени резултати се могу вишеструко применити у пракси. Један од облика практичне примене огледа се у могућности селекције и класификације војника за улоге у евентуалном рату. Одабирање и разврставање су методолошки поступци помоћу којих се из целокупне регрутне популације бирају и распоређују појединци у видове, родове и службе где ће према предвиђањима боље и брже одговорити професионалним захтевима војне организације за извођење ратних и мирнодопских задатака. Пре свега, селекција и класификација се обављају у односу на тзв. „родовску“ и/или „службовску“ војничку оспособљеност на основу енергетске и/или информацијске регулације кретних способности. У оквиру „родовске“ обуке уочава се диференциран утицај физичких способности, односно могућност селекције и класификације у поједине родове на основу способности за енергетску регулацију кретања и њене различите латентне структуре. Тако је за војнике у пешадији доминантна издржљивост, у артиљерији и артиљеријско-ракетним јединицама снага (трупа и горњих екстремитета) итд. Тиме и те латентне димензије физичких способности чине веома добре предикторе за селекцију и класификацију регрута у поједине видове, родове и службе.

Други вид примене у пракси огледа се у могућности адекватног планирања и програмирања борбене обуке. Добијене латентне димензије војничке оспособљености чине основне елементе (склопови) обуке које сугеришу да њена структура мора бити полемолошки усмерена ка успешном извођењу борбених дејстава, за која се све оружане снаге припремају у миру и употребљавају у рату, и то: 1) војностручна обука (за остваривање оптималног нивоа војничког знања и понашања); 2) у простору покрета – физичка и тактичка обука (за ефикасније практично извођење борбених дејстава и осталих кретних активности у миру и рату), и 3) у простору ватре – ватрена обука (за остваривање оптималне војничке ватрене ефикасности).

Добијени резултати указују и на трећи вид практичне примене ради сврсисходнијег програмирања физичке обуке. Тако се уочава потреба за остваривањем циљева у простору покрета, односно способности за енергетску регулацију кретања (која је и највише подложна позитивном утицају тренинга), кроз достизање оптималног нивоа снаге (репетитивног типа), регулисане силе (експлозивне снаге) и аеробне издржљивости, али и војничке пешадијске вештине, односно кретних знања и навика неопходних за ургентно извођење борбених дејстава у простору природних и/или вештачких препрека и других фортификацијских објеката. Због тога је израђен нови програм физичке обуке војника, који је заснован на индивидуалном приступу војничкој популацији, тренажном процесу обуке кроз скуп усмерених моторичких потпрограма, стручном вођењу физичког вежбања, програмирању средстава и метода, максималном фонду часова (један час дневно) у сваком микроциклусу физичког вежбања, хомогенизованим групама вежбача (не формацијским одељењима) према иницијалном стању физичких способности и прецизном дозирању интензитета и количине оптерећења. Све остале практичне примене које произилазе из добијених резултата овог истраживања, а посебно примена у процесу војног образовања, морају се заснивати на теорији интегралног развоја, што је могуће само ако се поседује што већи број информација о интерактивним односима свих елемената психосоматског статуса човека. Уочава се трансфер на мноштво способности и особина, и то, претежно, повезаност физичких способности са различитим типовима интелектуалних способности и различитим типовима понашања.

---

### **Закључак**

Анализом факторске структуре војничке оспособљености добијене су три латентне димензије, које се могу интерпретирати као војничко знање и понашање, физичка кондиција војника и војничка ватрена ефикасност. У латентном простору физичких способности осам изолованих фактора могло се интерпретирати као експлозивна снага, гибљивост, равнотежа, прецизност, апсолутна снага, фреквенција покрета, агилност и снага горњих екстремитета.

Каноничка корелацијска анализа указала је на веома велику повезаност система „војничких“ и система „моторичких“ манифестних варијабли, која се испољава у, чак, четири пара каноничких димензија потребних за тумачење заједничког варијабилитета анализираних варијабли из оба простора. Повезаност оба скупа у манифестном простору указује да је физичка обука позитивно повезана са способношћу за енергетску регулацију неуромишићног система; војностручна и морална обука позитивно је повезана са способношћу за регулацију трајања експитације, односно с оптималним степеном кортикалне активације, а негативно са способношћу за регулацију интензитета експитације, док је војничка ватрена ефикасност позитивно повезана са прецизношћу

гађања, уз снажну грађу тела, а негативно с индикаторима морално-вољних карактеристика и експлозивне снаге, односно с високим степеном кортикалне активације.

Повезаност у латентном простору указује на два пара каноничких димензија и садржи следеће информације: способност за енергетску регулацију веома је добар предиктор у простору покрета – војничке физичке припремљености, али и практичне војностручне увежбаности и у простору ватре – војничке ватрене ефикасности, док је способност за синергијску регулацију и регулацију тонууса доста добар предиктор војничког знања и понашања. Тако је *потврђен значајан утицај физичких способности на све видове војничке оспособљености.*

#### Литература:

1. Гредел, М., Д. Метикош, А. Хишек и К. Момировић, *Модел хијерархијске структуре моторичких способности*, „Кинезиологија“, Загреб, 5/1975, 1–2:2–81.
2. Метикош, Д., Ф. Прот, В. Хорват, Б. Кулеш и Е. Хофман, *Базичне моторичке способности испитаника натпросечног статуса*, „Кинезиологија“, Загреб, 14/1982, ИБ 5:21–62.
3. Н. Родић, *Латентна структура и поузданост апликативног и хипотетског комплекса тестова за проверу моторичких способности омладинаца старих 18 до 23 године* (магистарски рад), Факултет за телесну културу, Љубљана, 1985.
4. Н. Родић, К. Момировић, Д. Метикош, М. Лабудовић, Е. Хофман, А. Хошек и Ф. Прот, *Конструкција и валидација батерије тестова за проверу физичке припремљености војника, питомца и старешина ЈНА*, елаборат, Институт за кинезиологију, Загреб, 1985.
5. Н. Родић, *Латентна структура неких ситуационо-моторичких тестова потребних за оружане снаге*, „Кинезиологија“, Загреб, 1988, 2:25–32.
6. Н. Родић, *Утицај програма физичке обуке војника на њихове физичке способности*, Полицијска академија, Београд, 1994, стр. 115–123.
7. Н. Родић, *Утицај физичких способности на војничку оспособљеност* (дисертација), Факултет физичке културе, Нови Сад, 1995.



## Научна утемељеност система војних наука

УДК 355.01.001

*Мр Јан Марчек, потпуковник и мр Митар Ковач, мајор*

У научним и стручним круговима у Војсци постоје различита мишљења о системности војне науке и критеријумима класификације, као и о њеном месту у научним областима и наукама у друштву. Приликом тих разматрања веома често се постављају питања научне утемељености ратне вештине (полемистике), њене системности, њеног места у систему војних наука, односа према другим научним областима и наукама у друштву, односа научног и стручног у ратној вештини и примене њених резултата истраживања.

У раду је учињен покушај да се на методолошки коректан начин одговори на наведена питања ради стварања претпоставки за ефикасније функционисање научне делатности у Војсци. Систем војних наука чини функционални научни систем с различитим степеном унутрашње диференцијације и интеграције теорија, дисциплина и наука. Уважавајући логичка и методолошка правила класификовања, систем војних наука се може класификовати према јединственом критеријуму припадности матичних наука одређеним научним областима у друштву. Тиме се посредно одређује место војнонаучних дисциплина у наукама у друштву, као и припадност система војних наука мултидисциплинарним наукама у друштву.

Ратна вештина (полемистика) фундаментална је и примењена наука на почетном нивоу изграђености. Њена системност није научно утемељена, што узрокује њену недовољну повезаност како са осталим војнонаучним дисциплинама, тако и са наукама у друштву. Једно од могућих решења тог проблема јесте у њеном сврставању у област мултидисциплинарних наука, јер је основа за интеграцију теорија и војнонаучних дисциплина.

### Увод

Од краја седамдесетих година у научној, па и у стручној јавности у Војсци често се поставља питање научног утемељења система војних наука, као и критеријума за њихову класификацију. Наглашеније него у наукама и научним дисциплинама у друштву, у Војсци су супротстављена мишљења и ставови о томе да ли војна наука постоји као системна

наука, који је објект и предмет војне науке и да ли се под војном науком подразумевају само ратна вештина (полемистика) и њене дисциплине, или ратна вештина и скуп војнодруштвених, војнотехничких и војномединских наука и дисциплина.

Први пут су та питања детаљније разматрана у периоду од 1968. до 1970. године, а резултати тог разматрања саопштени су на Симпозијуму о војној науци 1970. године. На том симпозијуму је углавном прихваћено одређење војне науке (систем војних наука), које је у уводном излагању презентирао Стево Илић. Тако конципиран систем војних наука је још увек у службеној употреби у нашој војсци. Након одржавања Симпозијума поједини аутори су фрагментарно разматрали тај проблем, при чему је највише расправа вођено о критеријумима класификације војне науке ради њиховог научно коректнијег одређивања.

Недоумице и неслагања око поимања „система војних наука“, као и критеријума за његову класификацију имају веома негативне практичне импликације на организовање и реализовање научне делатности у Војсци. Иако се, истина стидљиво, говори о системској природи научне делатности код нас, веома мало се чинило да та делатност буде системски уређена.<sup>1</sup> Одсуство јасних циљева и стратегије научног рада имплицира, између осталог, неодговарајуће организовање појединих установа које се баве научноистраживачким радом, неодговарајућу кадровску политику (профил, школовање, вредновање рада истраживача итд.) и недовољно повезивање науке у Војсци с науком у друштву.

### ***Мишљења о системској природи војних знања***

Анализа стања и идентификовање проблема чине суштину преиспитивања ваљаности постојеће структурираности војне науке, односно система војних наука с обзиром на то да такав систем постоји већ четврт века и да постоје одређени показатељи о његовом функционисању. Разматрање тог питања подразумева сагледавање научне утемељености постојећег „система војних наука“ и утврђивање ваљаних критеријума за његову класификацију. Одговором на то питање прецизније се одређује међузависност свих елемената система и усклађује њихов развој. Прецизнијом разрадом вертикалних и хоризонталних веза наука и научних дисциплина у систему, као и система с његовом околином (науке у друштву), даје се теоријска подлога за решавање практичних проблема у функционисању и развоју војне науке.

Систем се, најопштије, може дефинисати као комплекс елемената који се налазе у интеракцији (Л. в. Берталанфи). Тако дефинисан систем чини подсистем неког већег система, а његови подсистеми чине системе на нижем нивоу општости. Осим тога, сваки систем образује јединство с властитим окружењем. Системи се класификују према различитим критеријумима, па се, сходно томе, разликују: концепцијски

<sup>1</sup> Душан Вишњић, *Услови истраживачке делатности у области ратне вештине*, „Савремени проблеми ратне вештине“, 32/1994, стр. 7.

и емпиријски, социјативни и механички, перманентни и привремени, отворени и затворени итд.<sup>2</sup> На основу сазнања из методолошке литературе о проблему настанка и развоја научних система могу се издвојити два схватања: 1) научни систем у ширем смислу, и 2) научни систем у ужем смислу речи.

*Научни систем у ширем смислу* чини ужа или шириа повезаност наука и научних дисциплина с *различитим предметом истраживања*. Сходно томе, М. Роуз наглашава да се научне теорије и науке повезују не само према „сродности појава“ већ и према њиховим „односима“. Тако, на пример, физичке појаве имају одређене релације с хемијским, ове с биолошким, оне с психичким, а психичке са друштвеним појавама.<sup>3</sup> То повезивање наука и научних дисциплина, према М. Печујлићу и В. Милићу, започиње у појединачним дисциплинама, где се здружују теорије по јединственој предметној основи, па се процес повезивања и даље наставља. При томе, знања теже да се интегришу и изван дисциплинарних области формирањем јединствених научних система.<sup>4</sup>

Један од могућих узрока такве појаве у настанку и развоју научних система јесте потреба за решавањем комплексних проблема, интердисциплинарног карактера, у одређеној области живота и рада. Такви научни системи се, условно, могу назвати *функционалним научним системима* због тога што настају ради решавања одређених проблема у науци и друштву (одбрана, индустрија, пољопривреда итд.). Тако, на пример, поједине земље су за потребе решавања проблема из домена војне делатности формирале систем војних наука, а за потребе индустрије развиле више наука и научних дисциплина које нису формално увезане у јединствени систем (индустријска социологија, економика индустрије, индустријска психологија, индустријска педагогија, индустријско инжињерство итд.).

Пошто су многи проблеми у научном истраживању интердисциплинарни, постоји тенденција интеграције научних теорија и примене метода из различитих наука и научних дисциплина. Та интеграција је таквог нивоа значајности да долази до формирања нових наука и научних дисциплина (биохемија, биофизика, физичка хемија, геофизика, геохемија, хемијска технологија, текстилна технологија, техничка електрохемија, технолошка микробиологија, медицинска биохемија итд.).

*Научни систем у ужем смислу* чини повезаност наука и научних дисциплина у оквиру *јединственог предмета* матичне науке, као што су социологија, психологија, педагогија, политичке науке, економске науке итд. У оквиру тих наука настало је више наука и научних

<sup>2</sup> Милован Стојиљковић, Светозар Вукадиновић, *Операциона истраживања*, ВИЗ, Београд, 1984, стр. 12 и 13.

<sup>3</sup> A.M.Rose, *Theory and Method in Social Sciences*, Minneapolis, 1954, према М. Печујлић и В. Милић, *Методологија друштвених наука*, „Службени лист СФРЈ“, 1991, стр. 116.

<sup>4</sup> Исто, стр. 116.

дисциплина.<sup>5</sup> Тако дефинисан научни систем подразумева непрекидну диференцијацију предмета истраживања матичне науке на посебне предмете истраживања, а тиме и настанак нових наука и научних дисциплина. У вези с тим, Г. Зајечарановић сматра да се наука „... током историјског развоја сазнања распшчлањује на подручја, на поједине научне гране, на поједине научне дисциплине у оквиру тих грана итд.“<sup>6</sup> Слично томе, руски филозоф Ракитов указује да је наука „... систем знања о законима функционисања и развоја објеката који се непрекидно развија и попуњава.“<sup>7</sup> Такав начин настанка и развоја научних система је традиционалан и више присутан у научној и широј јавности, па се често тај појам доводи у везу са системношћу неке науке. С обзиром на то, та врста научних система се условно може назвати научним системима у оквиру матичне науке – *матични научни системи* (научни систем социологије, психологије, педагогије, андрагогије, историје итд.). На основу наведених методолошких приступа условима настанка и развоја научних система може се закључити да се, у суштини, ради о два паралелна процеса – интеграцији и диференцијацији наука и научних дисциплина у оквиру јединственог научног система.

Једно од основних питања у овом раду јесте да ли је војна наука системна наука, а ако јесте, којој врсти научних система припада. Сходно томе, Б. Шеших под системношћу неке науке подразумева систем посебних наука о неком комплексном предмету чији су разни аспекти, или врсте појава, предмет истраживања разних наука. Полазећи с тог становишта, он сматра да војна наука мора бити системна, јер у њу улази више наука, било као самосталне, основне и помоћне, било као војним циљевима прилагођене, специјализоване науке.<sup>8</sup>

Према досадашњим решењима, под војном науком у ужем смислу речи подразумевају се „чисте“ војне науке – стратегија, оператика и тактика, и друге. Под војном науком у ширем смислу речи подразумевају се, осим „опште војне науке“, и све научне дисциплине које изучавају рат са специфичног, „војног“ становишта. При томе, оне имају само заједнички предмет истраживања (рат), а у свему другом (осим ратне вештине) више се ослањају на своје матичне науке него на остале војне науке и научне дисциплине.<sup>9</sup>

На основу наведеног одређења војне науке, које је у службеној употреби у нашој војсци, уочљиво је да се поистовећује предмет науке

<sup>5</sup> Тако, на пример, у оквиру социологије, као матичне науке, настале су следеће научне дисциплине: општа социологија, економска социологија, политичка социологија, социологија организације, индустријска социологија, социологија образовања, људска екологија, социологија насеља, социологија науке, социологија културе, социологија породице, социологија рада, социологија права и криминалистика, методе социолошких истраживања и друге.

<sup>6</sup> Глигорије Зајечарановић, *Основи методологије науке*, „Научна књига“, Београд, 1987, стр. 220.

<sup>7</sup> Живан Ристић, *О истраживању, методу и знању*, Институт за педагошка истраживања, Београд, 1995, стр. 17.

<sup>8</sup> *Војна наука*, ВИЗ, Београд, 1971, стр. 82 и 84.

<sup>9</sup> Исто, стр. 190.

с њеним објектом. Осим тога, међу појединим ауторима постоје несагласни ставови о објекту истраживања војне науке. Једни полазе од шире схваћеног објекта војне науке као *рата уопште*, а други од ужег схватања њеног објекта само као *оружане борбе*. Након епистемолошких, логичких и методолошких разматрања тог проблема може се закључити да војна наука нема јединствени објект и предмет истраживања већ има заједничко подручје истраживања, из којег произилазе предмети истраживања војних наука и војнонаучних дисциплина. Све војне науке и војнонаучне дисциплине са префиксом *војна* (изузев ратне вештине – полемистике и логистике) имају заједнички објект истраживања у оквиру матичних наука у друштву (матичних научних система). Дакле, војне науке и војнонаучне дисциплине у оквиру система војних наука нису настале нити су развијане из јединственог објекта науке, него чине функционално повезане науке и научне дисциплине за истраживање специфичних проблема у домену *војне праксе*.<sup>10</sup> Такође, поставља се питање да ли је предмет истраживања нужан и довољан услов да би се о некој науци могло говорити као системној науци. Конституенси наука и научних дисциплина који улазе у систем војних наука нису заједнички, па се ни због тога не може говорити о научном систему војних наука у ужем смислу.

Са становишта методологије као конституенса науке такође се не може говорити о војној науци као системној науци. Све науке, осим општих метода, у истраживању користе и посебне, за сваку научну дисциплину специфичне методе. Због тога се не може говорити о јединственој методологији војне науке (система војних наука). Тако, на пример, методе истраживања из војнодруштвених научних дисциплина знатно се разликују од метода истраживања из војнотехничких и војномедицинских наука.

Војнонаучне дисциплине имају одређена подручја истраживања војне праксе, као и своју апликативност у војсци. Међутим, њихови остали конституенси су непосредно везани за матичне науке, што значи да се оне налазе и у научном систему матичних наука (матични научни систем). Полазећи с тог становишта, може се говорити о систему војних наука као о функционалном систему организовања и реализовања научне делатности за војне потребе, а не о војној науци као системној науци или научном систему у ужем смислу речи. Због тога се синтагма *војна наука* може користити за означавање подручја научне делатности у друштву, а не као израз за означавање система војних наука (функционалног научног система). Према томе, науке и научне дисциплине које изучавају различите аспекте војне праксе, сходно претходном одређењу научних система, оправданије је означавати синтагмом *систем војних наука*.

<sup>10</sup> Ако се кратко формулише подручје истраживања војних наука, онда је то дијалектички схваћена војна пракса, односно њени проблеми. При томе се под војном праксом подразумева јединство теоријског (научног) и практичног деловања, јер не постоји никаква пракса без некакве теорије, и обратно.

У вези са сврставањем војних наука и војнонаучних дисциплина у систем војних наука постоје два различита схватања. У првом схватању се полази од шире схваћеног предмета истраживања војних наука (С. Илић, М. Станишић, Б. Шеших, Р. Шуљагић), а у другом схватању од уже схваћеног предмета истраживања (Ж. Фукс, Н. Пејиновић, М. Пекорари). Приликом одређивања посебних научних дисциплина које треба да чине систем војних наука С. Илић закључује да све науке, научне дисциплине, научне теорије које изучавају специфичне проблеме припреме и вођења рата, које остале науке не могу савладати ни сасвим успешно ни довољно, могу да се обухвате јединственим системом наука.<sup>11</sup> Иако се том становишту може приговорити с аспекта непрецизности подручја истраживања војних наука, треба нагласити да је ваљано уочена потреба за мултидисциплинарним приступом изучавању војне праксе, уз уважавање, пре свега, критеријума прагматичности. Слично томе, Р. Шуљагић сматра да се оружаном борбом, у мањој или већој мери, баве и многе друштвене, техничке, медицинске и друге науке, па се оне могу структурно и функционално повезати у целину која ће бити предметно детерминисана војном стварношћу у рату и миру.<sup>12</sup>

Које ће од посебних наука бити сврстане у систем одређене војне науке, према Б. Шешиху, зависи од следећих услова: 1) задатака и циљева војне науке у одређеним друштвено-историјским условима земље која се спрема за оружану борбу или је води, и 2) специјалности војних стручњака чији се кадар сматра потребним у одређеној оружаној борби или рату.<sup>13</sup> Према М. Станишићу, оружана борба није само основ за диференцијацију већ и за интеграцију свих научних дисциплина. Тиме се стварају могућности да се војнонаучна делатност рационалније организује, односно да рационалније функционишу све војнонаучне дисциплине.<sup>14</sup>

Други аутори при разматрању система војних наука полазе од уже схваћеног предмета истраживања. На пример, Ж. Фукс сматра да се о јединственом предмету истраживања (скуп „материјалних и духовних појава оружане борбе“) може говорити само у оквиру општих војних наука – стратегије, оператике и тактике. Сви остали елементи система су делови ширих матичних наука.<sup>15</sup> Слично томе, М. Пекорари сматра да војна наука у потпуности обухвата оружану борбу, користећи резултате свих других наука. Због тога није потребно издвајати и сврставати у војне науке теорију војне организације, теорију о руковођењу и командовању, војну географију и топографију, као ни војнотехничке, војноекономске и друштвене научне дисциплине, јер су оне само уже дисциплине науке којој припадају.<sup>16</sup> Наведени аутори поистовећују војну

<sup>11</sup> Војна наука, исто, стр. 189, 190 и 192.

<sup>12</sup> Радосав Шуљагић, *Научна изграђеност југословенске теорије ратне вештине* (докторска дисертација), Универзитет Војске Југославије, Београд, 1993, стр. 236.

<sup>13</sup> Војна наука, исто, стр. 84.

<sup>14</sup> Исто, стр. 134.

<sup>15</sup> Исто, стр. 232 и 233.

<sup>16</sup> Исто, стр. 236.

науку и њену системност са ратном вештином (полемистика) и пренебрегавају потребу за мултидисциплинарним приступом у изучавању војне праксе, као и за процесом интеграције теорија, дисциплина и наука у одређеном подручју истраживања. Осим тога, изучавањем оружане борбе не исцрпљује се садржај војне праксе, што значи да је подручје истраживања војних наука шире од оружане борбе. То имплицира потребу да се проблеми и феномени војне праксе изван оружане борбе изучавају и са становишта других наука.

Н. Пејиновић сматра да свака друштвена и природна наука може, и треба, да има за предмет истраживања рат и оружану борбу. „Назив 'војни' (педагогија, психологија, медицина, географија, социологија, итд.) може бити крајње и строго условног карактера, а не разлог за њихово појмовно удвајање и инкорпорирање у чврст систем тзв. војних наука“. <sup>17</sup> Од тог критеријума аутор је изузео само „војну историју“, што указује на научну недоследност у његовој примени.

У руској војној литератури војна наука се третира као систем научних дисциплина <sup>18</sup> које се баве проблемима припреме и вођења оружане борбе. Према карактеру, она је лоцирана између природних и друштвених наука, при чему користи резултате истраживања других наука. Приликом одређивања објекта војне науке прави се јасна разлика између оружане борбе и рата. У вези с тим, сматра се да рат, с различитим интензитетом и придајући му различит значај, изучавају скоро све науке и научне дисциплине у друштву, а да је оружана борба објекат истраживања војне науке. <sup>19</sup>

На Западу постоје различита схватања о војној науци. При томе, најчешће је у употреби синтагма *војна вештина*, под којом се подразумева теорија чију основу сачињавају прихваћена ратна начела и њихова примена у пракси. Међутим, у војној и другој литератури може се наћи и синтагма *војна наука*. На пример, према Америчкој енциклопедији (1964) „... војна наука је учење о војним и сродним пословима које за свој предмет и циљ има откривање принципа и правила за руковођење војним операцијама. Сврсисходна употреба тих циљева је ратна вештина.“ <sup>20</sup> У прилог научном заснивању војне делатности може послужити чињеница да се у њиховим војним школама стичу академска звања „магистра војне науке и ратне вештине“. <sup>21</sup>

Иако је више доктринарно него научно питање да ли ће се проблеми војне праксе изучавати у оквиру матичних наука или у домену система војних наука, ипак, уважавајући, пре свега, *критеријум прагматичности и ефикасности*, постоји потреба да се они изучавају у оквиру система

<sup>17</sup> Исто, стр. 225 и 226.

<sup>18</sup> Војну науку чине следеће дисциплине: општа теорија, теорија ратне вештине, војна историја, војна географија, теорија обуке и васпитања, војна администрација и разне војнотехничке науке (*Војна наука*, исто, стр. 140).

<sup>19</sup> А. Курочкин, *Методика војнонаучног истраживања*, ВИЗ, Београд, 1963.

<sup>20</sup> *Војна наука*, исто, стр. 148.

<sup>21</sup> Исто, стр. 149.

војних наука.<sup>22</sup> При томе, полазна основа (критеријум) за сврставање наука и научних дисциплина у систем војних наука могао би да буде управо предмет, тј. онај скуп (скупови) проблема који није у средишту интересовања матичне науке (социологије, права, андрагогије, психологије, економике, машинства, електротехнике, медицине итд.), јер се интеграцијом научних дисциплина које би изучавале специфичне проблеме војне праксе постиже виши степен функционалне ефикасности у теоријском и практичном смислу. Према томе, систем војних наука је функционални научни систем међусобно повезаних наука и научних дисциплина које имају само заједничко подручје истраживања (специфичне проблеме војне праксе), а у свему другом више се ослањају на своје матичне науке него на остале војне науке и научне дисциплине. Војне науке и војнонаучне дисциплине су, у основи, примењене науке, јер помоћу знања из матичних наука истражују специфичне проблеме војне праксе. Решавањем тих проблема оне развијају своје конституенсе и конституенсе матичних наука, па због тога имају и теоријски карактер. Посебан спецификум у вези с тим је ратна вештина, јер је њена фундаментална природа наглашенија него у другим наукама у систему.

Постепено, с тенденцијом развоја и повезивања војних наука и војнонаучних дисциплина у оквиру функционалног научног система, стварају се претпоставке за његово прерастање у матични научни систем – „војне науке“ (као што су економске науке, политичке науке, организационе науке итд.). У оквиру заједничког подручја истраживања војних наука и војнонаучних дисциплина, а према степену њихове развијености, требало би да се издиференцира заједнички објект, а затим предмет истраживања и остали конституенси. Тек тада ће се створити услови за конституисање матичног научног система војне науке, односно за преображај функционалног система војних наука у матични систем „војне науке“. Међутим, тешко је говорити о временској димензији преображаја једне врсте научног система у други, јер ће се тај процес остварити кроз интеграцију и диференцијацију наука и научних дисциплина у систему војних наука. Због неравномерног развоја појединих наука и научних дисциплина и различитог степена њихове повезаности научна делатност у Војсци имаће у дужем периоду дуални карактер – обележја научног система у ширем и ужем смислу (функционални и матични). Темпо преображаја функционалног у матични научни систем зависиће, између осталог, од развоја војне праксе уопште; претпоставки за развој научне делатности у војсци (друштвене, кадровске и финансијске); мултидисциплинарног приступа истраживању проблема војне делатности, интензитета развоја и повезивања наука и научних дисциплина у систему војних наука, као и од нивоа изградње заједничких конституенси војних наука.

<sup>22</sup> У прилог том мишљењу може послужити схватање С. Илића, који наглашава да је најважније да се проблеми војске, оружане борбе и рата изучавају применом науке, а да је релативно питање како ће се друштво и војска у том погледу организовати, јер то, између осталог, зависи од решења сваке земље (Исто, стр. 192).

Појам класификације се различито дефинише у логици и методологији, па чак и између појединих логичара постоје разлике у вези с дефинисањем тог појма. Тако, на пример, Б. Петронијевић сматра да је класификација суд у којем се обим једног појма дели на обиме нижих појмова који су садржани у њему. Класификовање започиње разделом једног рода у врсте, при чему се ознака те разделе назива *принципом разделе* (*principium divisionis*), а врсте у које се род раздељује – *чланови разделе* (*membra divisionis*).<sup>23</sup> Други аутори разликују појам „деоба“ од појма „класификација“. Према М. Коену и Е. Нејгелу, деоба је разбијање рода у врсте, а класификација је груписање појединачних елемената у класе, а тих класа у шире класе.<sup>24</sup> Слично томе, Г. Петровић сматра да се деобом или дивизијама иде од најопштијих појмова према све посебнијим, док се при класификацији иде од индивидуалних предмета и појмова према све општијим појмовима под које се ти индивидуални појмови могу подвести. Истина, тај аутор додаје да је окупљање предмета и појмова у све шире групе ваљано само ако се може извести и ваљаном деобом, и зато не постоји принципијелна разлика између деобе (дивизије) и класификације.<sup>25</sup> У методологији појам класификовања има нешто другачије значење. На пример, Г. Зајечарановић сматра да је класификација одређивање места неког појма у систему појмова, односно сређивање појмова о неком подручју ствари или појава.<sup>26</sup>

У литератури постоје две основне врсте класификације: природна и вештачка класификација.<sup>27</sup> Међутим, према мишљењу М. Коена и Е. Нејгела, скоро све класификације се могу назвати вештачким с обзиром на то да ми одабирамо својства на основу којих се обавља класификовање. Та својства (црте, особине) имају мању или већу логичку вредност, што узрокује да се класификације разликују по логичкој или научној применљивости. Сходно томе, различите науке могу да се класификују на различите начине према крајњем циљу таквог класификовања.<sup>28</sup>

Приликом класификовања могу се применити одређена правила која су својствена за логичку деобу појма. У литератури постоји више правила за класификовање, која су, по мишљењу М. Коена и Е. Нејгела, од веома мале помоћи у пракси, јер више изражавају један

<sup>23</sup> Бранислав Петронијевић, *Основи логике* (репринт), „Белетра“, Београд, 1990, стр. 140 и 142.

<sup>24</sup> Морис Коен, Ернест Нејгел, *Увод у логику и научни метод*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1982, стр. 259.

<sup>25</sup> Гојко Петровић, *Логика*, Школска књига, Загреб, 1982, стр. 145.

<sup>26</sup> Глигорије Зајечарановић, *исто*, стр. 112.

<sup>27</sup> Природна класификација је заснована на нужним, а вештачка на случајним (спољашњим) ознакама. Задатак природне класификације је одређивање правог места једног појма у систему логичких појмова једне дате групе, док се вештачком класификацијом омогућава проналажење места једног појма у множини сличних појмова (Бранислав Петронијевић, *исто*, стр. 142).

<sup>28</sup> Морис Коен, Ернест Нејгел, *исто*, стр. 242 и 243.

идеал него што излажу метод.<sup>29</sup> Међутим, приликом класификовања војних наука ипак треба узети у обзир три основна правила класификовања: 1) класификација се мора одвијати према јединственом принципу; 2) класификација мора бити потпуна; 3) чланови деобе морају бити јасно и прецизно разграничени, при чему врсте које чине род морају искључивати једна другу.

Потреба за разматрањем критеријума класификације војних наука произилази из сазнања да не постоје ваљани критеријуми за класификацију наука и научних дисциплина у систему војних наука, што изазива одређене недоумице, па и отворена неслагања између појединих аутора. Међутим, приликом разматрања тог питања треба узимати у обзир чињеницу да „... у својим првим данима скоро све науке су класификаторске и да скоро свака произвољна шема за груписање објеката може бити усвојена као покушај у интересу савладавања предмета истраживања“.<sup>30</sup> Такав приступ класификовању војних наука био је оправдан приликом заснивања научне делатности у Војсци (у време одржавања Симпозијума о војној науци), али у протеклих 25 година развоја те научне делатности стечена су нова научна сазнања која упућују на могућност ваљаније класификације система војних наука.

Приликом класификације система војних наука неопходно је сагледати класификацију научних области и наука у друштву ради лакшег одређивања како места војних наука, тако и њиховог односа са тим научним областима и наукама. Тако, на пример, према Унесковој „Препоруци за Међународну стандардизацију статистика о науци и технологији“, статистичке јединице у сектору високог образовања<sup>31</sup> класификоване су у шест главних поља науке и технологије, која се затим деле на компоненте или науке: 1) природне науке, 2) инжињерство и технологија, 3) медицинске науке, 4) пољопривредне науке, 5) друштвене науке, и 6) хуманитарне науке (филологија).<sup>32</sup>

Основну класификациону јединицу чини најмања хомогена јединица која је претежно присутна само у једном од шест поља науке и за коју се може добити комплетан (или скоро комплетан) избор полазних података (научноистраживачки институт, одељење, факултет, болница и колеџ и јединица за извођење експеримената). Што се тиче критеријума класификације, статистичка јединица треба да буде класификована

<sup>29</sup> Исто, стр. 259.

<sup>30</sup> Исто, стр. 260.

<sup>31</sup> Према Приручнику Фраскати „ФМ80“ (ОЕЦД, 1980), сектор високог образовања сачињавају: сви универзитети, технички и технолошки факултети и све друге институције за студирање после завршеног средњег образовања, без обзира на њихов начин финансирања или правни статус. Сектор, такође, укључује све истраживачке институције, центре за експериментални рад и клинике које раде под директном контролом или управом, или су повезане с високошколским институцијама. (Приручник Фраскати: мерење научних и техничких делатности: предлог типске методе за анкете о истраживању и експерименталном развоју, Савез републичких и покрајинских самоуправних интересних заједница за научне делатности у СФРЈ, Скопје, 1989, стр. 162).

<sup>32</sup> Исто, стр. 61 и 62.

у оном пољу науке или технологије које најадекватније описује њену основну активност, што се, на пример, може видети према занимањима већине професионалног особља једне јединице.<sup>33</sup>

Руски хемичар и филозоф Б. М. Кедров је класификовао науке и научне дисциплине у оквиру следећих научних области: 1) филозофске науке, 2) математичке науке, 3) природне и техничке науке, и 4) друштвене науке. У нашој земљи класификација области науке и технологије обављена је према нивоима општости, тако да се оне деле на три нивоа (због сложености те класификације наводимо само прва два класификациона нивоа).<sup>34</sup>

1. Природно-математичке и техничко-технолошке науке:

- 1.1. природно-математичке науке,
- 1.2. техничко-технолошке науке,
- 1.3. пољопривредне науке,
- 1.4. медицинске науке,
- 1.5. мултидисциплинарне науке.

2. Хуманистичке и друштвене науке:

- 2.1. хуманитарне науке,
- 2.2. друштвене науке.

У доступној литератури постоји више критеријума помоћу којих је обављена класификација војних наука. При томе, најчешће примењивани критеријум класификације јесте *предмет истраживања* (у овом случају се предмет науке изједначаје с њеним објектом). Тај критеријум су користили С. Илић, А. Стојковић, М. Станишић, М. Вучинић, М. Пекорари и други. Ради научног утемељења класификационе основе система војних наука Р. Шуљагић је у једном истраживању новијег датума увео вишезначни критеријум класификације, којим се прво прелиминарно утврђује *иницијативно исходиште система војних наука – његов центрум*, а затим његово место и везе с осталим конкретним наукама и системима наука.

---

## Објект (предмет) истраживања као основа класификације

---

Рат као објект истраживања војних наука веома је комплексна појава, која се, према С. Илићу, састоји од многих ужих процеса. Сходно томе, војне науке се могу делити на уже групе, у којима се налазе сродне појединачне појаве, односно на научне области, а те у поједине науке, научне дисциплине и теорије. Према томе, наш систем војних наука чине: *опште војне науке – „ратна вештина“ (стратегија, оператика, тактика, војна историја, војна географија и др.), војнотехничке научне дисциплине, војноекономске и друштвене научне дисциплине и војномедицинске и биолошке научне дисциплине.*<sup>35</sup> Разумљиво је ауторово настојање да се бројне појаве у Војсци морају научно изучавати са

<sup>33</sup> Исто, стр. 63 и 64.

<sup>34</sup> „Службени лист СРЈ“, бр. 61/1993, стр. 1229 и 1230.

<sup>35</sup> Војна наука, исто, стр. 193.

становишта различитих научних дисциплина, али то никако не оправдава његово становиште да је мање важно где ће те научне дисциплине бити класификоване и лоциране. Осим тога, као основа за класификовање система војних наука никако се не може узети тако прешироко схваћен објект истраживања (општенародни одбрамбени рат), јер и тзв. опште или чисте војне науке имају много уже одређење објекта истраживања.

Н. Вучинић у класификацији војних наука, такође, полази од шире схваћеног објекта истраживања (рат, оружана борба, оружане снаге). Према њему, окосницу (унутрашњи круг) тог система чине стратегија, оператика и тактика, а остале војне науке су на спољњем кругу система. На тај начин се успоставља веза са друштвеним, природним, техничким и другим наукама.<sup>36</sup> Међутим, аутор није утврдио критеријум према којем је тако структурирао војне науке (на основу којег критеријума се неке од њих налазе ближе центру, а друге на периферији тог система).

М. Пекорари у класификацији војних наука полази од уже схваћеног објекта истраживања, при чему сматра да је војна наука теорија и пракса оружане борбе и да је она у потпуности обухвата. Сходно томе, класификовање војних наука се може обавити на следећи начин: *стратегија* (теорија и вештина); *оператика* (теорија и вештина) и *тактика* (теорија и вештина).<sup>37</sup>

Критеријуме класификације нешто прецизније је одредио А. Стојковић, који при класификацији војних наука полази од предмета истраживања, али га рашчлањује на предмете појединих војнонаучних дисциплина. „Како је тај предмет рашчлањен на предмете појединих војнонаучних дисциплина и како су ти предмети међусобно повезани“, наглашава А. Стојковић, „тако су одређене и повезане војнонаучне дисциплине“.<sup>38</sup> Према томе, систем војне науке чини јединство *војносоцијалних, војнотехничких, војномедицинских и војнобиолошких* научних дисциплина, при чему су основне војне дисциплине (стратегија, оператика и тактика) добиле место „средишта“ или „водећих наука система“.<sup>39</sup>

На основу наведених схватања о класификацији војних наука може се закључити да је основни проблем при класификацији система војних наука у томе што је извршена инверзија примарног и секундарног критеријума класификације.<sup>40</sup> Поједини сегменти система војних наука (нарочито војнодруштвене научне дисциплине), који су у оквиру матичних наука класификовани на основу секундарног критеријума – подручја истраживања, у систему војних наука су класификовани на основу примарног критеријума – предмета истраживања. Тако је класификовање наука и научних дисциплина у војној науци (систему војних наука),

<sup>36</sup> Исто, стр. 230.

<sup>37</sup> Исто, стр. 236.

<sup>38</sup> Исто, стр. 214.

<sup>39</sup> Исто, стр. 212.

<sup>40</sup> Под примарним критеријумом класификације подразумева се „критеријум матичности“, а под секундарним критеријумом – „област истраживања и примене научних сазнања“.

у суштини, изведено на основу секундарног критеријума – подручја истраживања војне делатности. Но, и поред наведених слабости, постојеће класификације могу послужити као теоријски оквир за разматрање система војних наука и његове класификације према јединственом критеријуму.

## Критеријум водеће науке у научном систему

Р. Шуљагић приликом разматрања тог питања полази од становишта да сви досадашњи критеријуми класификације имају одређену теоријску вредност, пре свега, за ратну вештину, али су веома неприкладни за практичну примену. Стога је он извршио класификацију војних наука на основу критеријума који су примерени за одређивање основе система војних наука (помоћу метода дијалектичке класификације и њених правила), а затим је, на основу тога, извршио систематизацију осталих наука. Сходно томе, постоји комплекс међусобно повезаних војних наука, научних дисциплина и научних грана које се могу поделити и сврстати у три посебне, узајамно условљене и сазнајно повезане групе: *ортодоксне војне науке, војне науке инхерентне ратној вештини и војне науке кохерентне ратној вештини*. Ортодоксне војне науке (полемистика са својим научним дисциплинама) имају централно место у систему војних наука. У односу на остале војне науке, имају одређене емисионе и рецептивне функције, које аутор користи као помоћни критеријум за прецизније формирање система војних наука.<sup>41</sup>

У тој класификацији примењен је вишезначни критеријум – основни критеријум за утврђивање основе система војних наука (ортодоксне науке), и помоћни критеријум за разврставање осталих војних наука, чиме је нарушено једно од правила научног класификовања – *принцип деобе*. Класификација мора да се обавља на основу једног јединственог принципа, који обично представља неку особину која је карактеристична за дату класу предмета или појава. Такође, нарушено је и правило да чланови деобе морају да буду прецизно и јасно разграничени једни од других, при чему ниједан припадник једне врсте не сме бити укључен у неку другу врсту.<sup>42</sup> У тој класификацији не постоји јасна дистинкција између тзв. инхерентних и кохерентних војних наука, јер и једне и друге поседују одређени степен аутономије у односу на систем војних наука у целини.

Иако се аутор није експлицитно одредио према секундарном критеријуму класификације (инхерентне и кохерентне војне науке), ипак се приликом заснивања тог критеријума може поћи од дијалектичке критике класичног функционализма у вези с односом делова и целине. Тако, на пример, према Гоулднеру, улога свих делова у целини није иста. Док неки делови у задовољавању својих потреба могу потпуно да зависе од целине (поседују низак степен аутономије), други делови

<sup>41</sup> Радосав Шуљагић, *исто*, стр. 227–236.

<sup>42</sup> Глигорије Зајечарановић, *исто*, стр. 113 и 114.

могу да показују висок степен независности према глобалном систему чији су део, односно висок степен функционалне аутономије.<sup>43</sup> Према томе, као секундарни критеријум у тој класификацији може да се узме *критеријум односа делова и целине*. Према том критеријуму војне науке се могу поделити на: 1) *војне науке које поседују низак степен аутономије у односу на целину система* (инхерентне војне науке), и на 2) *војне науке које поседују висок степен аутономије у односу на целину система* (кохерентне војне науке).<sup>44</sup>

## Критеријум припадности матичних наука одређеној научној области у друштву

С обзиром на то да постојећи критеријуми због своје сложености и неодређености изазивају недоумице, па чак и отворена неслагања између појединих аутора, постоји потреба да се утврди научно поуздан критеријум класификације војних наука. При томе, као теоријска основа за утврђивање тог критеријума могу да послуже следеће чињенице: *прво*, појам *војне науке* припада класификаторским и типолошким појмовима<sup>45</sup> – *класификаторски* је зато што омогућује различите типове класификације војних наука (што зависи од примењеног критеријума), а *типолошка функција* тог појма се огледа у томе што изражава заједничко својство тих наука, и *друго*, та класификација спада у групу *вештачких класификација* јер нису узете у обзир битне карактеристике појма као основ класификовања. Осим тога, она је и *дијалектичка*, с обзиром на то да се не придржава строго одређених правила класификовања и што узима у обзир специфичне случајеве.<sup>46</sup> Сходно томе, као критеријум класификације војних наука у систему војних наука може да се узме *критеријум припадности матичних наука одређеној научној области у друштву*. Према том критеријуму, војне науке и научне дисциплине могу да се сврстају у одговарајуће војнонаучне области, као што је приказано у шеми 1.

Полазећи од наведеног критеријума класификације, ратна вештина има своју матичност у социологији као науци јер изучава специфичну врсту друштвеног сукоба.<sup>47</sup> Осим објекта и предмета истраживања, развој њених осталих конституенси је био у најтешњој вези с осталим друштвеним наукама. Из тога је произишло општеприхваћено становиште да је ратна вештина превасходно друштвена наука. Међутим,

<sup>43</sup> Мирослав Печујлић, *Методологија друштвених наука*, „Савремена администрација“, Београд, стр. 42.

<sup>44</sup> Такво становиште је било присутно и у неким ранијим расправама. На пример, М. Станишић сматра да није спорно да тзв. међунауке, као што су војна медицина, војна психологија, педагогија и друге, морају да имају потпуну слободу у одржавању додира с матичном науком и у ослонцу на матичну науку (*Војна наука*, исто, стр. 133).

<sup>45</sup> Према гносеолошкој функцији појмови се сврставају у класификаторске, компаративне, типолошке и функцијско-законске (Душан Вишњић, *Појам оружане борбе*, ВИНЦ, Београд, 1988, стр. 150).

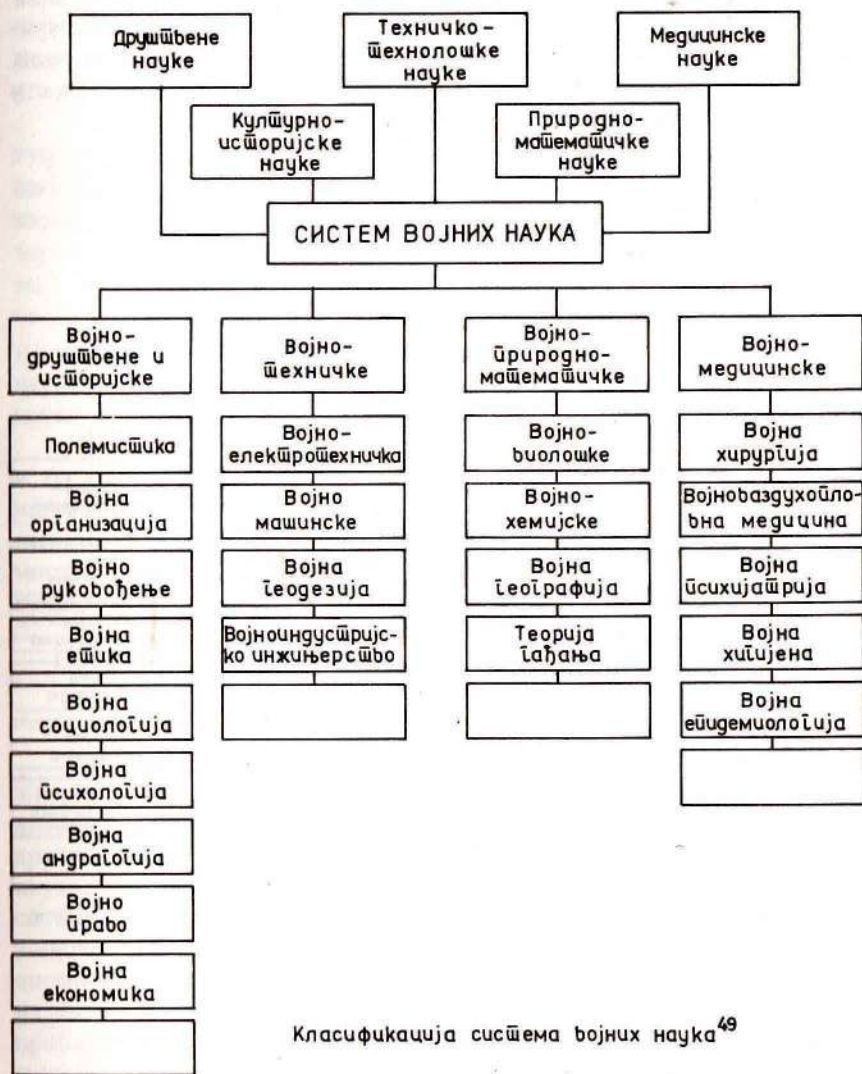
<sup>46</sup> Глигорије Зајечарановић, *исто*, стр. 112 и 115.

<sup>47</sup> Друштвене сукобе изучава и теорија (учење) међународних односа.

постоје различита схватања о њеном месту у области друштвених наука и наука уопште.

Војна социологија, као војно-друштвена научна дисциплина и научна дисциплина социологије, у западним, па и у неким источноевропским земљама (на пример Пољска) назива се социологија војске. Према Ј. Вјатру, социологија војске се бави војском као друштеном институцијом, изучавајући њен утицај на друге области друштвеног живота, као и утицај друштвених услова на развој и функционисање војске.<sup>48</sup> С тог

Шема 1



Класификација система војних наука<sup>49</sup>

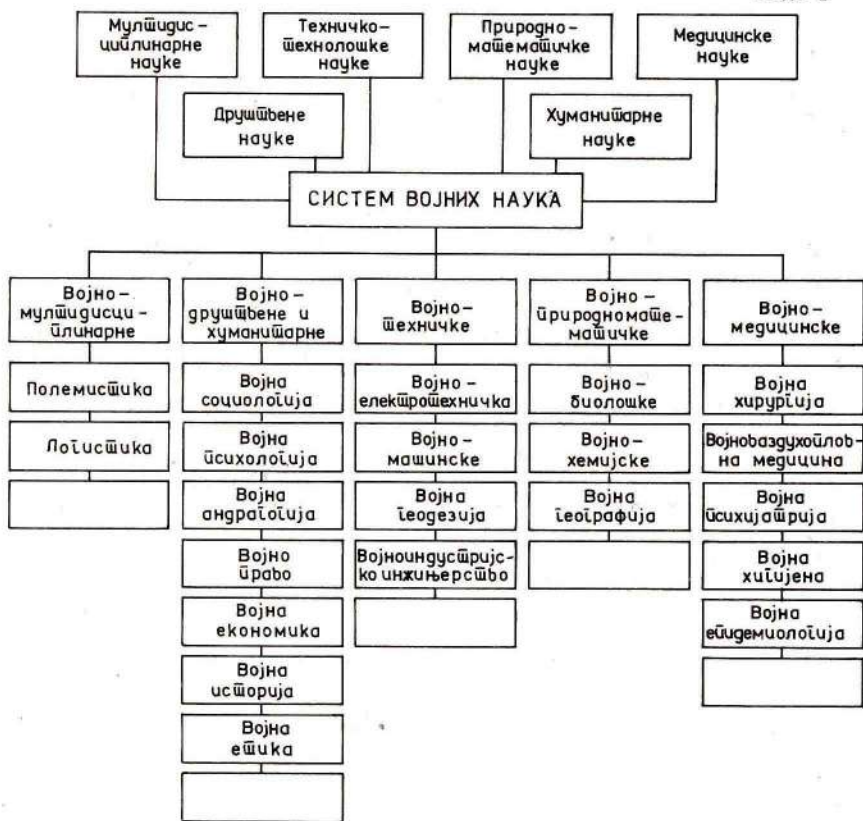
<sup>48</sup> Лежи Вјатр, *Социологија војске*, ВИНЦ, Београд, 1987, стр. 18.

<sup>49</sup> Класификација наука и научних дисциплина у систему војних наука изведена је према УДК класификацији научних области и наука у друштву.

становишта, неопходно је преиспитати предмет истраживања војне социологије јер је очигледно да поједини проблеми које изучава социологија војске нису обухваћени предметом истраживања војне социологије. У вези с тим, потребно је преиспитати назив те војнонаучне дисциплине.

Уважавајући најновију класификацију научних области и наука у друштву, савремене тенденције о настанку и развоју научних система (кроз процес интеграције теорија, учења, дисциплина и наука), као и неопходност мултидисциплинарног приступа при истраживању проблема војне делатности, могуће је на нешто другачији начин структурирати систем војних наука. Класификовање војних наука и научних дисциплина може се извести према критеријуму њихове припадности научним областима у друштву (шема 2).<sup>50</sup>

Шема 2



Класификација војних наука

<sup>50</sup> Класификација наука и научних дисциплина у систему војних наука изведена је према класификацији научних области и наука у друштву („Службени лист СРЈ“, бр. 61/1993, стр. 1229–1230).

За разлику од претходне класификације, ратна вештина и логистика, као науке у настајању, сврстане су у област мултидисциплинарних наука. Према неким схватањима, *ратна вештина*, осим традиционално прихваћеног становишта њене системности (стратегија, оператика и тактика), укључује и неке друге теорије и учења, као што су: теорија војне организације, теорија војног руковођења (командовања), теорија гађања итд. Исто тако, постоји тенденција да се интегришу и друге научне теорије и дисциплине у научни систем полемистике, што упућује на закључак да се ратна вештина (полемистика) може сврстати у област војномултидисциплинарних наука. Тиме се стварају претпоставке за укључивање научне делатности у Војсци, односно система војних наука у мултидисциплинарну научну област у друштву.

У вези с дефинисањем појма и садржаја *логистике* постоје различита тумачења како у научним, тако и у стручним круговима. Са становишта овог рада, поставља се проблем њеног конституисања у мултидисциплинарни научни систем који би обухватао све аспекте материјалног и здравственог обезбеђења јединица у миру и рату (*интегрално обезбеђење*). Због сложености тог проблема постоји потреба за његовим свестранијим истраживањем како би се унапредио научноистраживачки рад у тој области и његова апликативност, као и однос те науке према другим наукама и научним дисциплинама у систему војних наука и систему наука уопште.

Полазећи од сазнања о улози морала у рату и оружаном борби, као и од становишта да постоје оправдани разлози за што потпуније истраживање појединих садржаја моралног фактора,<sup>51</sup> неопходно је заснивање посебне научне дисциплине која би изучавала све аспекте морала Војске. То би била *војна етика*, чија је матичност у *етици* као хуманитарној науци.

---

## Повезаност система војних наука са научним областима и наукама у друштву

---

Ради научног утемељења система војних наука неопходно је истражити његово место и везу са другим наукама и научним областима у друштву. У вези с тим, у постојећој класификацији научних области у друштву не уважава се постојање ни војне науке, ни система војних наука, као ни појединих наука и научних дисциплина које чине тај систем. Додатни проблем у одређивању његовог места у систему наука уопште јесте чињеница да тај систем чине делови наука и научних дисциплина из других научних подсистема. Функционални систем војних наука, у суштини, чини мултидисциплинарни приступ истраживању проблема војне сфере мишљења и деловања који се реализује кроз заступљеност наука и научних дисциплина из различитих научних обла-

<sup>51</sup> Милорад Ђорђевић, *Морални фактор Војске Југославије*, „Војно дело“, бр. 1/1995, стр. 102.

сти и наука. Према томе, систем војних наука се може сврстати у мултидисциплинарни научну област. Таквом одређењу места система војних наука може се приговорити на основу традиционалног схватања војне науке као претежно друштвене науке. Међутим, функционални научни систем војних наука садржи науке и научне дисциплине из скоро свих научних области у друштву, па је неоправдано фаворизовање појединих наука или научних области које су заступљене у систему војних наука. У вези с тим, значајне су све науке и научне дисциплине које чине тај систем, јер је баш потреба за истраживањем специфичних проблема војне праксе условила њихово сврставање у систем војних наука. Дакле, не може се говорити о више или мање значајним наукама на основу њихове припадности овим или оним научним областима. Систем војних наука је отворен научни систем, па ће процес интеграције и диференцијације наука и научних дисциплина, настанка и развоја нових, бити вероватно његово стално обележје.

---

### ***Научна утемељеност ратне вештине (полемистике) и њена системност***

---

Ратној вештини припада централно место у постојећем систему војних наука јер једино она проучава оружану борбу у целини као објект науке. Разматрање те целине подразумева испитивање нивоа изграђености конституенси ратне вештине, затим њене унутрашње структуре и везе са осталим наукама и научним дисциплинама у систему војних наука, као и испитивање релације научног и доктринарног у ратној вештини.<sup>52</sup>

Полемистика за сада није конституисана као универзална наука о проблемима оружане борбе. Она се у различитим државама и војскама третира на другачији начин – као наука, теорија и пракса, вештина, наука и вештина, наука и струка. Да би се остварили елементарни помаци у поимању и развоју полемистике као науке неопходно је: утврдити њене филозофске претпоставке; испитати ниво развијености њених конституенси; испитати њено место у систему војних наука; утврдити однос полемистике према другим војним наукама, научним дисциплинама, наукама и научним областима у друштву; испитати однос научног и доктринарног у ратној вештини и иницирати потребу истра-

<sup>52</sup> Након вишегодишњег трагања за правим именом науке о ратној вештини дошло се до термина *полемистика*, којим је решен проблем њеног именовања. Тај термин одговара духу и природи старогрчког језика, језика науке (мета-језика) и српског језика. Приликом стварања тог термина примењена је коректна идиолингвистичка (идиоглотологиска) процедура уважавањем правила и захтева етимологије о грађењу нових речи. При томе је утврђено да је термин *полемистика* примерен најважнијим одликама науке о ратној вештини, асоцира на ратовање (војевање) и науку. На основу тога и на основу предлога Љиљане Црепајац, тај термин је у значењу науке о ратној вештини 1991. године укључен у језичку номенклатуру која се користи у Организацији уједињених нација. То су довољни разлози за његово усвајање и универзално коришћење у теоријском раду (Радосав Шуљагић, *Теорија ратне вештине – научна изграђеност теорије југословенске ратне вештине*, исто, 1993, стр. 223 и 224).

живања и формулисања метода примене резултата научног рада у домену струке (вештине, доктрине, праксе).

С обзиром на чињеницу да сваку науку конституише одређени број строго артикулисаних елемената,<sup>53</sup> и полемистика као наука мора да садржи неке од њих да би била задовољена њена, барем елементарна, научна конституисаност. Према већини аутора, четири основна (иако не и једина) услова треба да постоје да би се одређено сазнање могло издићи на ниво научног сазнања. *Први* неопходан услов јесте да је познато подручје стварности на које се односе искази полемистике. *Друго*, полемистика мора да има изграђен језик комуникабилан за све оне који се баве истраживањем у тој области. *Треће*, она мора да има извештај број хипотеза које могу да послуже као премисе теоријског заснивања каснијег истраживања. *Четврто*, полемистика мора располагати методама и техникама истраживања адекватним за решавање њених проблема. Поред тих конституенси, за утврђивање нивоа развијености полемистике као науке неопходно је истражити и уважавати и следеће конституенсе: искуствене чињенице, односно исказе интерсубјективног карактера; исказе који формулишу норме практичне делатности; филозофске претпоставке и историју полемистике.

Иако је утврђено подручје стварности на које се односе искази полемистике, а то је оружана борба, *објекат* и *предмет* полемистике тумаче се на различите начине. Најчешће се не разликују предмет науке и објект проучавања. У вези с тим, оружана борба није предмет полемистике као науке, него објект њеног изучавања. Предмет полемистике могу бити, прво, комплекси теоријских проблема, а затим и они које је човек принуђен да решава у припремама за учешће у оружаној борби и у време њеног трајања као друштвене појаве.<sup>54</sup>

*Метод*е и *технике* које се користе у полемистици чине, мање-више, успешну апликацију метода и техника из друштвених и других наука. У досадашњим истраживањима најчешће је коришћен дијалектички метод, док су неоправдано запостављани остали методолошки приступи, као што су: херменеутичка метода, системски приступ, метода моделовања, метода операционих истраживања итд. Упркос покушајима

<sup>53</sup> Према М. Марковићу, свака наука мора садржати бар неке од следећих елемената: 1) језик као систем симбола којим се једна наука служи да би означила објекте проучавања и операције истраживања; 2) искуствене чињенице с одређеног подручја, односно исказе интерсубјективног карактера (који важе за већи број људи) добивене посматрањем, експериментисањем или мерењем појединачних објективних појава; 3) законе, формуле, идеалне шеме, идеалне типове; 4) методолошка правила која регулишу и усмеравају процесе истраживања; 5) исказе који формулишу норме практичне делатности на једном подручју (нормативна етика, норме уметничке делатности у естетици, начин терапије обољења у медицини, модалитете дејства снага у ратној вештини – полемистици, односно њеној доктрини итд.); 6) начин организације чињеница, хипотеза, закона и норми; 7) историја науке, и 8) филозофске претпоставке једне одређене концепције науке (Михаило Марковић, *Филозофски основи науке*, САНУ, Београд, 1981 стр. 16–17).

<sup>54</sup> Душан Вишњић, *Покушај идентификације концепције ратне вештине и њених филозофских претпоставки*, „Савремени проблеми ратне вештине“, бр. 24/1992, стр. 27.

да се заснује аутентична метода ратне вештине,<sup>55</sup> постојеће методе и технике истраживања у полемистици не пружају довољно ваљану основу за решавање основних проблема у домену науке. Ради решавања тих проблема полемистика би, првенствено, требало да развија научне методе спознаје њеног предмета истраживања. Ради примене тих резултата у пракси неопходно је да се развијају и методе стварања доктрине (доктринарне норме), као методе примене војне доктрине.

*Језик полемистике* више постоји као језик праксе (доктринарни), јер значење његових специфичних термина још увек није прецизно утврђено. Због тога су проблеми у домену језика полемистике често извор неразумевања и размимоилажења између појединих аутора како у науци, тако и у струци. То, међутим, не значи да постоји релативно самосталан језик струке и науке у полемистици. Они се међусобно прожимају, и треба да чине јединствени лексички фонд у тој области. Развој језика полемистике, првенствено кроз метаистраживања, тесно је повезан с развојем осталих конституенси, а често је и неопходан услов тог развоја.

*Стручна и доктринарна теорија ратне вештине*<sup>56</sup> сада углавном чини њен теоријски фонд, њену званичну теорију. То, у суштини, није њена научна теорија, него упутство струке за испољавање вештине, које је за сада веома мало засновано на научним знањима. Један од проблема у тој области јесте недовољно разликовање научне и стручне теорије ратне вештине. Да би се развијала као наука потребно је обогаћивати њену научну теорију како би се створиле поузданије основе за стручну теорију, односно доктрину, а тиме и за праксу у неко будуће време. У вези с тим, М. Хоркхајмер наглашава да је циљ сваке науке „... сазнавање процеса којима нужно припада димензија будућности“.<sup>57</sup> При томе, треба узимати у обзир чињеницу да је научна теорија универзална за било коју државу и војску у свету, а да је доктрина специфична („наша“, „њихова“ итд.).

Полемистика као наука настала је у колевци вештине и развијала се до нивоа способности преиспитивања односа „наука“ и „вештина“. У оквиру тог преиспитивања и покушаја утврђивања степена њене развијености идентификују се теоријско-методолошке основе историје полемистике. Познавање историје полемистике, њеног настанка и развоја предуслов је за сагледавање законитости развоја, оружја и опреме, „метода“ припреме и реализовања борбених дејстава у оружаног борби. Међутим, досадашњи радови из те области, под различитим насловима (историја ратне вештине, историја ратоводства, војна исто-

<sup>55</sup> Радован Радиновић, *Метода ратне вештине*, ВИЗ, Београд, 1983.

<sup>56</sup> Под теоријом ратне вештине углавном се подразумева систем одређених знања, научних ставова и погледа о начину вођења рата и оружане борбе. Према том схватању, она се бави утврђивањем и класификацијом основних закона, закономерности рата, принципа, фактора и облика оружане борбе и борбених дејстава, уопштава стечена искуства из прошлих ратова и тражи међусобни утицај појединих фактора и чинилаца рата и оружане борбе, предвиђа могућа решења итд. (Радосав Шуљагић, *исто*, стр. 42).

<sup>57</sup> Макс Хоркхајмер, *Традиционална и критичка теорија* БИГЗ, Београд, 1976.

рија итд.), не чине историју полемистике, већ су углавном компилације садржаја војне историје или само poneких сегмената из историје полемистике. Писаном историјом полемистике значајно би се утицало на укупан развој полемистике као науке. У вези с тим, Хегел је сматрао да је истраживање историје једне науке, у ствари, истраживање саме те науке. К. Маркс је отишао и корак даље, тврдећи да нам истраживање историје једне науке открива њену садашњу логичку структуру и баца светлост на питање њене будућности, доприносећи тако нашем разумевању могућности будућних промена.

*Искази као норме практичне делатности* не могу се поистовећивати са војном доктрином. Они су концентрисани израз научног сазнања у полемистици и служе као основа за формулисање ставова војне доктрине. Међутим, отворен је теоријско-методолошки проблем њиховог превођења у доктринарне ставове.

О *филозофским претпоставкама концепције ратне вештине* једва да је могуће и да је оправдано говорити, јер је реч о ратној вештини као типу људског мишљења, заснованом искључиво на теоријски и методолошки непровераваном искуству. То мишљење се, крајње условно, може сврстати у неку врсту тенденцијских правилности, тј. оних искуствених уопштавања или (супова) ставова чији релевантни услови никад нису прецизно, него делимично утврђени. Међутим, наука настаје и развија се постављањем и развијањем научних хипотеза (теорија), а не посматрањем и сакупљањем чињеница. У том смислу пожељно је и разумети онтолошке, епистемолошке и аксиолошке претпоставке концепције, сада не више *ратне вештине*, него *полемистике* као науке у настајању. У вези с тим, полемистика може настати само као метатеорија постојеће, доктринарне „теорије“ (као објект-теорије). Она би морала да се развија и као фундаментална, и као примењена, и као фактичка, и као нормативна, и као теоријска наука са својом историјом (али не и историјом војних збивања). Основну тезу или метапојам полемистике требало би дијалектички формулисати не занемарујући, при томе, значајне функционалне аспекте осталих модерних филозофских стремљења.

У непосредној вези са проблемом научне конституисаности полемистике јесте *проблем њене системности као науке*. Према досадашњим решењима, полемистика је системна наука коју чине следеће дисциплине: стратегија, оператика и тактика. Такво решење није сагласно с поимањем полемистике на Истоку (код њих је оператика – *оперативна вештина*) и Западу, као ни са ставовима појединих наших аутора. У вези с тим, наводимо само нека схватања системности полемистике:

1) Полемистику, као општевојну науку, чине следеће науке и научне дисциплине: стратегија, оператика, тактика, теорија војне организације, теорија о руковођењу и командовању, теорија транспорта (логистика), војна историја и војна географија. У тако структурираном систему стратегија је најопштија војна наука која непосредно утиче

на остале науке и научне дисциплине, али је, истовремено, подложна њиховом повратном дејству.<sup>58</sup>

2) Полемистику чине следеће научне дисциплине: стратегија, оператика, тактика, теорија војне организације, теорија о руковођењу и командовању и теорија транспорта (логистика).<sup>59</sup>

3) Полемистика се изједначаје с војном науком, а њу чине следеће дисциплине: стратегија (теорија и вештина), оператика (теорија и вештина) и тактика (теорија и вештина).<sup>60</sup>

4) Полемистику, као ортодоксну војну науку, чине: стратегија, оператика и тактика.<sup>61</sup>

5) Полемистика, као фундаментална наука, чини основу за извођење следећих субдисциплина: стратегије, тактике, руковођења и логистике.<sup>62</sup>

Такво стање указује на потребу за критичким преиспитивањем системности полемистике, јер је то један од најзначајнијих проблема, без чијег се решења не могу очекивати решења проблема нижег нивоа општости.

Постојеће дисциплине полемистике су емпиријски настале као нивои вештина. Но, нема ваљане аргументације за такво решење због тога што је класификација изведена према критеријуму циља, нивоу снага ангажованих у сукобу или према критеријуму фазе обављања задатака. Дакле, на основу непоузданих критеријума. Различитост критеријума класификације и непостојање релативно самосталних развијених конституенси довољна је аргументација за оправданост преиспитивања постојеће класификације. Прихватање одређених форми априорно одређених дисциплина полемистике спутава њен развој и настајање нових научних дисциплина, чиме се не уважавају опште законитости о настанку и структурираности науке.

Приликом утрђивања системности неке науке препознатљива су два критеријума: критеријум диференцијације предмета истраживања (релативна заокруженост научних теорија из одређених проблема предмета науке) и критеријум развијања њених конституенси у посебне научне дисциплине. Међутим, поједине науке изграђују своју системност уз уважавање оба наведена критеријума. Полазећи с тог становишта, приликом одређивања системности полемистике могу се одредити следећи правци решавања тог проблема:

1) С обзиром на ниво развијености полемистике и њених конституенси није оправдано говорити о њеној системности, односно категорично се одређивати према томе које дисциплине чине научни систем полемистике. Уместо тога, може се говорити о полемистици као универзалној науци о оружаном борби, с релативно заокруженим цели-

<sup>58</sup> Војна наука, исто, стр. 195.

<sup>59</sup> Исто, стр. 214.

<sup>60</sup> Исто, стр. 232 и 233.

<sup>61</sup> Радосав Шуљагић, исто, стр. 229 и 233.

<sup>62</sup> Душан Вишњић, Услови истраживачке делатности у области ратне вештине, исто, стр. 11.

нама на нивоу теорија и учења која могу израсти у научне дисциплине. Могућност настанка тих дисциплина препознаје се у функционалним подручјима („макрофункцијама“) борбених дејстава и оружане борбе (командовање, ватра, маневар, заштита, информације, обезбеђења јединица у борбеним дејствима морал итд.).<sup>63</sup>

2) Научни систем полемистике могу да чине следеће дисциплине: општа теорија полемистике, историја полемистике и методологија ратне вештине – полемистике. Као основа за конституисање наведених научних дисциплина могу се узети посебности њихових предмета истраживања. У оквиру „опште теорије полемистике“ могу се сврстати теорије стратегије, оператике и тактике, које у постојећем научном систему полемистике постоје као засебне научне дисциплине.<sup>64</sup> Међутим, ако се пође од критеријума расположиве суме знања одређеног подручја предмета истраживања, до којих се долази валидним истраживањима, у научне дисциплине полемистике тренутно се може сврстати само општа теорија полемистике.

Однос полемистике према другим научним областима и наукама у друштву такође је предмет различитих тумачења. Према већини аутора, полемистика спада у област друштвених наука. Међутим, основни предмет спорења је у одређењу њеног места у систему друштвених наука (однос општег и посебног). Једно од решења јесте њено сврставање у исти ниво са другим друштвеним наукама (социологија, политичке науке, педагогија, психологија, економске науке итд.). Према другом приступу, њено место је у оквиру научног система социологије (у односу општег према посебном), односно, полемистика је својеврсна дисциплина социологије као фундаменталне друштвене науке. У вези с тим, сматра се да социологија треба да буде општи и теоријски контекст који би инкорпорирао мноштво других научних дисциплина, као што су: едукативна теорија, теорија система (посебно организационих), општа теорија полемистике, теорија појединих дисциплина полемистике, историја полемистике, теорија руковођења итд.<sup>65</sup> У последње време постоји и мишљење да је полемистика саставни део полемологије као науке о рату и миру.<sup>66</sup> Према С. Микићу, полемологија је фундаментална наука за полемистику. Међутим, она користи резултате истражи-

<sup>63</sup> Митар Ковач, *Ратна вештина – наука и вештина*, „Војно дело“, бр. 3/1996.

<sup>64</sup> Д. Вишњић сматра да би теорију ратне вештине могле чинити општа теорија ратне вештине; посебне теорије ратне вештине, као што су: теорија стратегије, теорија оператике, теорија тактике, теорија војне организације, и бројне појединачне теорије: ватре, кретања, обезбеђења, борбених дејстава, материјалног и здравственог обезбеђења, одбране, напада итд. (Душан Вишњић, *Опсервације неких значајних теоријско-методолошких проблема ратне вештине*, „Војно дело“, бр. 3/1988, стр. 67 и 68).

<sup>65</sup> Душан Вишњић, *Покушај идентификације концепције ратне вештине и њених филозофских претпоставки*, исто, стр. 37.

<sup>66</sup> Француски научник Гастон Бутул је први покушао да конституише полемологију као мултидисциплинарни науку о рату и миру са тежњом да се ваннаучна разматрања тих појава замене строго научним истраживањем (Живорад Спасојевић, *Судбина полемологије – науке о миру и рату*, „Војно дело“, бр. 4–5, 1995, стр. 159).

вања до којих долази полемистика, јер само на тај начин може да осветли рат као комплексну појаву у којој је оружана борба његов саставни сегмент.<sup>67</sup>

Проблем односа полемистике и других наука и научних дисциплина у систему војних наука није довољно испитиван. Према Р. Шуљагићу, ортодоксне војне науке прихватају знања инхерентних и кохерентних војних наука и, сагласно развојним потребама, укључују их у свој сазнајни фонд, чиме се изражава њихова рецептивна функција, која је усмерена према свим војнонаучним знањима.<sup>68</sup> То значи да резултати кохерентних и инхерентних војних наука доприносе стварању шире сазнајне основе ортодоксних војних наука првенствено ради њиховог бржег развоја.

Слично томе, М. Даљевић сматра да полемистика као ортодоксна и матична дисциплина у систему војних наука мора да користи резултате других научних дисциплина ради садржајније спознаје елемената војне целине. Међутим, да би то чинила, она мора признати њихово постојање и елементарну научну равноправност, која не зависи од мишљења појединаца, већ од научне снаге сваке војнонаучне дисциплине.<sup>69</sup> И. Мрмак, расправљајући о појму војне науке, наглашава да су неприхватљива настојања да се укаже да све науке немају исти значај за рат (оружану борбу) и да се о целом систему говори само на основу усмеравајуће науке. Сходно томе, не може се ни прихватити термин *општевојна наука*.<sup>70</sup>

Ипак, чини се да је најприхватљивије становиште да сваки научни систем, па према томе и систем војних наука, мора направити хијерархију тако да основне војне дисциплине добију место „водећих наука“ (А. Стојковић). То становиште заступа и М. Станишић (мада сматра да се оне не морају звати „водеће науке“), зато што једино оне проучавају оружану борбу у целини и, самим тим, усмеравају све остале науке.<sup>71</sup> Према мишљењу Д. Вишњића, полемистика би требало да има некакву „централну позицију“ у систему војних наука и због тога што се може сврстати у фундаменталне науке.<sup>72</sup> То, међутим, никако не значи да се сужава и маргинализује значај осталих војнонаучних дисциплина, што неки аутори покушавају да уведу у праксу научноистраживачког рада у Војсци.

Приликом расправе о тим проблемима постоји тенденција да се истраживачким задацима из области полемистике да приоритет, а да се задаци из других наука реализују само у ситуацијама када је то значајно за војне школе и када се резултати не могу преузети из школа у

<sup>67</sup> Слободан Микић, „Савремени проблеми ратне вештине“, бр. 34-35/1996, стр. 129.

<sup>68</sup> Радосав Шуљагић, *исто*, стр. 235.

<sup>69</sup> Милан Даљевић, *Статус и стање војне андрагогије у војној науци*, „Савремени проблеми ратне вештине“, бр. 32, 1994, ЦВШВЈ, Београд, стр. 36.

<sup>70</sup> *Војна наука*, *исто*, стр. 64.

<sup>71</sup> *Исто*, стр. 134.

<sup>72</sup> Душан Вишњић, *Покушај идентификације концепције ратне вештине и њених филозофских претпоставки*, *исто*, стр. 38.

грађанству.<sup>73</sup> Такво сужавање улоге и значаја војнонаучних дисциплина неминовно води ка заостајању не само тих дисциплина него и полемистике. Ако се томе дода чињеница да је тренутно стање научноистраживачког рада у Војсци такво да су научна збивања у једној сфери независна од било које друге,<sup>74</sup> проблем односа између полемистике и других научних дисциплина постаје још сложенији. Због тога су у праву аутори који указују на то да ће успешност одговора неке науке или научне дисциплине на изазове будућности значајно зависити од њене отворености за примену сазнања и метода из широког спектра компатибилних наука и научних дисциплина.<sup>75</sup>

У досадашњој пракси наше истраживачке делатности није довољно идентификован *проблем односа научног и стручног у полемистици*. У најопштијем смислу, научно и стручно се разликују по следећим обележјима: научни рад доводи до научне спознаје њеног предмета, а стручни рад се на спознаји заснива; научни резултати у полемистици морају доприносити побољшању њене праксе; свака научна спознаја не може променити праксу уколико се у њој не примењује итд. Из тог проблема дедуковано је више посебних и појединачних у домену научне и стручне компоненте ратне вештине.

При наглашавању научног и доктринарног (као стручног) аспекта ратне вештине не полази се од намере и мишљења да између њих постоји нека строга граница, нити да треба тежити ка неком формалном „чистунству“. Напротив, оне саме себи нису довољне, нити им је замислив прогрес без активног вишесмерног интеракцијског односа. У вези с тим, Карл Г. Хемпел, у чланку „О стандардној концепцији научних теорија“, пише да постоји општа сагласност да су научне теорије кључ за научно разумевање емпиријских феномена (стварности).<sup>76</sup> Уколико доктринарно није елементарно засновано на резултатима научне мисли, не уважава потребу њеног постојања и потребу примене резултата до којих је наука дошла, оно ће неминовно стагнирати и увек ће бити струка прошлости, а не будућности. Тако ће основу њеног развоја чинити некритичко преузимање решења из минуле праксе и достигнућа у другим војскама света.

Пошто је ратна вештина (полемистика), уједно и наука и вештина (наука и струка), тешко је замислив њен развој без ваљаног истраживања и решења проблема релације научног и доктринарног. Развијена научна компонента ратне вештине услов је и основа савремене доктрине, и није оправдано између њих захтевати симетрију унутрашње структурираности, нити их поистовећивати. Разликовати научно од

<sup>73</sup> Момчило Сакан, *Како унапредити научноистраживачки рад у области ратне вештине у високим војним школама*, „Савремени проблеми ратне вештине“, бр. 33, 1995, стр. 51.

<sup>74</sup> Душан Вишњић, *Услови истраживачке делатности у области ратне вештине*, исто, стр. 7.

<sup>75</sup> Здравко Колар, Војислав Стојковић, *Достигнућа и перспективе развоја војне андрагогије*, „Војно дело“, бр. 2, 1990, стр. 169.

<sup>76</sup> Невен Сесардић, *Филозофија науке*, „Нолит“, Београд, 1984.

доктринарног, у суштини, значи уважавање законитости развоја. Недовољно спозната основа доктринарног чини хипотетичан ослонац, који не дозвољава напредак и прогрес стварности на коју се односи. Мишљење без ваљаних научних основа временом стасаву у догму. Истраживањем односа научног и доктринарног у ратној вештини могуће је одредити „главни смер“ у спознаји оружане борбе, открити закономерности развоја и унапредити њену научну и стручну компоненту. Тај „главни смер“ у спознаји оружане борбе, као и у њеном развоју, могао би да буде: 1) општа научна теорија и теорија дисциплина (функционалних подручја); 2) стручна теорија (примењена и стручна истраживања из стратегије, оператике и тактике); 3) доктринарна решења (војна доктрина и субдоктрине, тј. борбена правила), и 4) пракса.

Основно поље деловања полемистике као науке у домену је њене опште и посебних научних теорија, сарађује са струком у развоју стручне теорије и доприноси њеном заснивању на резултатима науке. Кроз исказе као норме практичне делатности полемистика изграђује поуздане ослонце за формулисање ставова војне доктрине. Полемистика као наука идентификује проблеме из праксе оружане борбе у свету и проверава своја појединачна решења према тим сазнањима. Са таквим приступом не искључује се постојање супротног смера у развоју полемистике, тј. уважава се постојање унутрашњег активног односа различитог смера и интензитета. Са знатном сигурношћу може се констатовати да је ратна вештина као наука до сада највише, садржајно и временски, била у сфери стручне теорије, тј. актуелне доктрине и праксе. Продори у поље научне теорије били су, углавном, појединачни, ограниченог домета и неинституционализовани. Та научна сазнања, иако ваљана и верификована, била су, и остала, необавезујућа како за доктринарну теорију, тако и за праксу.

У непосредној вези с проблемом односа научног и доктринарног у ратној вештини јесте и проблем *примене резултата научне делатности*. Примена резултата истраживања се остварује кроз укључивање нових сазнања у постојећи фонд научних знања и превођење научних знања у домен стручне теорије и формулисања норми (ставова) за њихову примену у пракси. Међутим, у досадашњој пракси није довољно уважаван такав приступ, тако да су резултати појединих истраживања остали само на нивоу њихове верификације. Према мишљењу С. Нишића, одговорност за такво стање не носе само тзв. управне структуре у Војсци већ и научни радници који су, и према критеријуму научне етике, обавезни да добијене резултате проследи у праксу.<sup>77</sup> Због тога је потребно утврдити методолошке аспекте примене резултата научних истраживања и нормативно регулисати ту активност.

<sup>77</sup> Станко Нишић, *Ратна вештина од заната до науке*, „Савремени проблеми ратне вештине“, бр. 23/1991, стр. 12.

Иако је прошло четврт века од одржавања Симпозијума о војној науци још увек су актуелна питања системности војне науке, критеријума класификације, повезаности између наука и научних дисциплина у систему, као и њиховог односа са наукама и научним областима у друштву. Да би се нашла оптимална решења за те и друге проблеме у војној науци (систему војних наука) неопходно је предузети темељито испитивање њене научне заснованости, критеријума класификовања, међусобне повезаности наука и научних дисциплина, као и научне заснованости појединих сегмената војне науке као системне науке (система војних наука), с посебним освртом на полемистику, с обзиром на ниво њене научне израђености.

Критеријуми од којих треба полазити приликом вредновања научне утемељености војне науке (система војних наука) јесу: уважавање основних претпоставки (услова) које према већини научних теорија треба да испуњава неко сазнање да би се могло издићи на ниво научног сазнања и науке; степен функционалности војне науке – система војних наука, изражен степеном развоја појединих научних области; комплементарност и степен повезаности тог система с научним областима и наукама у друштву, и коришћење искустава у организовању и функционисању научне делатности у иностраним оружаним снагама.

Утврђивање ваљаних критеријума за класификацију наука и научних дисциплина које истражују специфичне проблеме војне делатности јесте предуслов (основа) за редифинисање стратегије научне делатности у Војсци, као и њено повезивање с научном делатношћу у друштву. Пре свега, очекује се допринос побољшању њене функционалности и ефикасности.

У раду је учињен покушај да се на методолошки коректан начин одговори на наведена питања ради стварања претпоставки за ефикасније функционисање научне делатности у Војсци. На основу два издиференцирана методолошка приступа у вези с дефинисањем и класификовањем научних система, систем војних наука је функционални научни систем с различитим степеном унутрашње диференцијације и интеграције (теорија, дисциплина и наука) који има тенденцију да прерасте у матични научни систем. Тај процес ће се одвијати зависно од претпоставки за развој научне делатности у Војсци (кадровске, финансијске и друге) и мултидисциплинарног приступа истраживању проблема војне делатности, као и од степена израђености заједничких конституенси војних наука. Сходно томе, у дужем временском периоду систем војних наука ће имати обележја како функционалног, тако и матичног научног система.

На основу анализе доступних критеријума класификације наука у друштву и у Војсци, уз уважавање логичких и методолошких правила класификовања, систем војних наука се може класификовати према јединственом критеријуму припадности матичних наука одређеним науч-

ним областима у друштву. Тиме се одређује место војних наука и научних дисциплина у систему војних наука, као и у наукама и научним областима у друштву.

Систем војних наука, као и већина војних наука и војнонаучних дисциплина, није друштвено верификован. Од одржавања Симпозијума о војној науци није на ваљан начин испитивана и утврђена релација између научне делатности у Војсци и у друштву. Због тога је неопходно да се, на основу резултата истраживања, нормативно регулише место система војних наука, као и појединих војних наука и војнонаучних дисциплина у систему наука у друштву. Једно од могућих решења тог проблема јесте сврставање система војних наука у мултидисциплинарну научну област у друштву.

Полемистика је фундаментална и примењена наука на почетном нивоу изграђености, која није научно утемељена као системна наука и која није на задовољавајући начин функционално повезана с наукама и научним дисциплинама у Војсци и у друштву. Због мултидисциплинарног карактера постоји потреба да се редифинише њено место у научној области не само у Војсци него и у друштву. Један од могућих приступа том проблему јесте њено сврставање у област мултидисциплинарних наука код којих је изражен процес интеграције теорија и научних дисциплина. Таквим схватањем међусобног односа полемистике и других војних наука и научних дисциплина на најбољи начин се може одговорити изазовима будућег времена, које ће карактерисати нагле и дубоке промене у свим сферама људског живота, па и у војној сфери.

# Контроверзе такозваних сукоба ниског интензитета

УДК 355.01.001

Мр Душан Вишњић, пуковник

Својевремено је у Америци дошло до доктринарне новине назване „сукоб ниског интензитета“. Тај доктринарни новум, иако је изазвао бурне полемике у тамошњој, пре свега војној јавности, на нашем доктринарном тлу, ко зна зашто и како, скоро безрезервно и, рекло би се, с одушевљењем је прихваћен. Аутор у чланку настоји да докаже непостојање ваљаних разлога за прихватање те дубиозне доктринарне туђице, тврдећи да имамо мноштво домаћих одредница с којима би требало рашчистити, па нам никакав додатни баласт није потребан. Амерички доктринари су, по мишљењу аутора, ради поузданијег господарења, у трагању за новим „методама“ дошли и до „сукоба“ као метода, што већ на први поглед не делује логично. Стиче се утисак да је тај субдоктринарни документ прихваћен не силом аргумента, него аргументом силе. Уместо нашег доктринарног прихватања „сукоба ниског интензитета“, аутор се залаже за расправу о потреби за коперниканским заокретом у мишљењу тих привидно контрарних појмова „рат“ и „мир“ и новог виђења стања света као стања и рата и мира, и ни рата ни мира. У вези с тим, аутор сматра да је неопходна сасвим нова класификација ратова, јер су критеријуми досадашњих класификација поодавно превазиђени. За неке ауторе и „сукоб ниског интензитета“ је рат, па на питање да ли је рат или нешто друго, „нешто између“, не може се поуздано одговорити на основу уског доктринарног начина мишљења. Зато је проблем „сукоба ниског интензитета“ у овом чланку размотрен из више угла гледања.

Синтагма *сукоби ниског интензитета* (СНИ) доктринарна је туђица која нам је, пре десетак година, стигла с друге стране Атлантика. Као и њена жива „претходница“, кромпирова златица, пала је на плодно тло, односно била је „из места“ скоро безрезервно прихваћена. Временом, спонтано, стекла је право грађанства у нашој колоквијално-доктринарној лексици, да би сада већ сасвим озбиљно запретила добијањем статуса доктринарног термина државе. Земљорадници, ти вечити ствараоци живог, имају големих невоља с поменутом тромом бубом, а сви они који учествују у креирању и реализацији доктрине државе, посебно војне, могли би се наћи у сличном, нимало завидном положају ако

се наведена синтагма коначно у нас одомаћи.<sup>1</sup> Поред бројних слабих такача сопствене доктрине заиста су нам сувишне туђе.

„Сукоб ниског интензитета“ није непожељан као термин за означавање једног нашег доктринарног појма због тога што је страног порекла, него због чињенице да је без јединственог значења и смисаоне завршености. Ни крајње минуциозном студијом релевантних извора није могуће сасвим поуздано закључити шта је објект, а шта предмет „сукоба ниског интензитета“, да ли су то можда некакви друштвени процеси по себи или „за њих“ (творце америчке, у том случају, вероватно, војне доктрине, мада и то питање остаје отворено); да ли је реч о доктрини оружаних снага, доктрини копнене војске или, чак (што би, бар формално, могло бити и најближе истини), о субдоктрини копнене војске; могу ли се друштвени сукоби класификовати према критеријуму „интензитета“ кад се зна да је „интензитет“ технички појам који се односи на трошење енергије при раду, у јединици времена,<sup>2</sup> итд. Чини се да су та и слична питања била, и остала, сасвим ирелевантна за оне који су имали одлучујућу реч у прихватању те доктринарне новине, јер их је већина (вероватно) припадала реду *Intellectus ectypusa* (интелект упућен искључиво на искуство), којем филозофско-теоријске основе неке делатности нису битне. Претпостављамо да би чињеница логички „необавезне“ (или радикално различне од наше) умности и разумности могла бити пресудна за доктринарно „устоличење“ израза као што је „сукоб ниског интензитета“.

Одређена мисаона лутања савремених (и будућих) сачинитеља ових или оних доктрина сасвим су очекивана. Крупни су недостаци, заправо превелике су „белине“ (празнине) на страни како полемолошке, тако и иринолошке теорије као филозофских дисциплина о сукобу (у оквиру њега) и рату и миру. Посебно брине чињеница да се ни у нас не увиђају битне промене у природи, скоро свих, односа држава (нација), посебно њихово скретање ка злоћудности, односно нова дијаболична функционализација раније морално несумњивих процеса, која баца ново светло на стару тему „рат и мир“. И даље смо склони недопустивим мисаоним редукацијама стварности остајања на позицијама оштрог разликовања рата и мира, посебно идентификовања рата с оружаном борбом. Стиче се утисак да нас страхоте невојних агресија којима смо били изложени и чије последице још увек итекако трпимо, јер нисмо били спремни да им се супротставимо, нису, на довољно уверљив начин, опоменуле да нешто мењамо, пре свега у методолошком приступу решавања теоријских и практичних проблема рата и мира. Без хераклитовски схва-

<sup>1</sup> Није реч само о „сукобу ниског интензитета“ и бројним осталим новокомпонованим доктринарним, свима добро познатим творевинама страног и домаћег порекла, као што су: дистанциона дејства, оперативно-маневарске групе, ваздушно-копнена битка, ФОФА и сличним опасностима. Премда се у доктринарним и теоријским текстовима скоро искључиво пише о „сукобу“ ниског интензитета, намерно пишемо о „сукобима“, јер тако на самом почетку коригујемо једну озбиљну логичку грешку.

<sup>2</sup> Куколичка, *Организационо-пословни лексикон*, „Рад“, Београд, 1986. године.

неног Аристотеловог „стања“ човечанства, које је он одредио као рђав или добар положај стварности, вероватно се тешко може наћи решење бројних контроверзи „сукоба ниског интензитета“. Наиме, ако је за свет (његово стање), пре отприлике 2.500 година, важило да је он сама од себе настала вечна ватра која се с мером гаси и пали (сада је пали и гаси једини господар света – САД) и да је он ток који у себи садржи вечни сукоб, како је говорио Хераклит, онда сада сваки напор да се та истина докаже постаје сувишан, јер то важи аксиоматски.<sup>3</sup> Но, амерички доктринари су веома далеко од таквог схватања света, јер су они свет за себе, окренути себи. Где се ми налазимо у том смислу тешко је утврдити, но да нешто није сасвим у реду говори и чињеница да се некритички посеже за туђицама које изазивају сумњу већ на први поглед. Кључ решења спорних питања „сукоба ниског интензитета“, по свој прилици, ваља потражити у дијалектички схваћеном и миру и рату као јединству и сукобу супротности. У случају „сукоба ниског интензитета“ херменеутички метод (покушај разумевања) „не ради“, прецизније, није довољно успешан, и то не због неадекватности материје (јер јој *de facto* припада), већ због артикулације доктринарног текста о „сукобу ниског интензитета“; недостатка на његовој страни. Оно што је написано о „сукобу ниског интензитета“ вероватно би збунило и Хермеса, тог (према грчкој митологији) чувеног тумача божије речи, посредника између Зевса и људи. Зато је залудно звати га у помоћ. Значајнији разлог неинсистирања на исцрпном тумачењу значења „сукоба ниског интензитета“ налази се у чињеници да је сувишан један такав херменеутички поступак. Уместо тога, одлучили смо се за функционални приступ, тј. да укажемо на моменте тог америчког доктринарног сегмента који могу имати овај или онај, теоријски и практични, значај за нашу безбедност.

### **Значајни доктринарни и амерички теоријски искази о сукобима ниског интензитета**

Амерички аутори нису сагласни у погледу времена почетка практичне примене доктрине „сукоба ниског интензитета“. Неки сматрају да је до њене примене дошло у време тзв. освајања Америке, односно геноцида над аутохтоним становништвом – „индијанским племенима“. Други као почетак узимају Труманово слање америчких саветника (и снага) у Грчку, у време грађанског рата (1944–1949. године).

Зачеци доктринарне теорије формирани су на искуствима тзв. противустаничких дејстава Британаца и Француза, а озбиљан повод за размишљање о темељном доктринарном обликовању те материје јавио

<sup>3</sup> Сматрамо да су се стекли, бар почетни, елементарни услови за напуштање стереотипа контрарних појава „рат“ и „мир“. Пажњу заслужује нови појам „иринополемос“ (*mirrat*) и „иринополемологија“ – мишљење о новом стању човечанства, тј. стању и мира и рата, односно ни мира, ни рата.

се након њиховог горког искуства у Вијетнаму, где је дошло до супротстављања партизанске стратегије и тактике и конвенционалне стратегије и тактике, с познатим исходом. На основу тих искустава развијан је субдоктринарни сегмент „сукоба ниског интензитета“, али не одмах, јер је требало прикрити неспособност професионалних војника и регуларне војске у сукобу с партизанима, а то се најефикасније чинило одлагањем расправа о тој теми и минимизирањем улоге партизанског начина дејства.<sup>4</sup> Ипак, није у њих тај проблем дуго заташкан, јер су убрзо, у командно-штабној школи, формирали катедру за изучавање „сукоба ниског интензитета“, повећали обим наставе и развили наставни модел.

У настојањима да дођу до услова настанка „сукоба ниског интензитета“, аутори тог доктринарног текста испољили су интуитивну склоност да те сукобе виде филозофски, као „ствар по себи“, дакле независно од њихове воље. У вези с тим, наглашавали су да је с приближавањем Вашингтона и Москве јењавао, а затим и скоро сасвим ишчезао такозвани хладни рат,<sup>5</sup> нестало је тензије међу традиционалним, главним ривалима, те да они усмеравају енергију ка „сивим зонама“, тј. државама „трећег света“. Вишеструка неразвијеност земаља „трећег света“ дестабилизује их. Такву ситуацију користе различне друштвене снаге за остварење својих политичких циљева. Ради спречавања тих друштвених снага у њиховим „злим намерама“ према неразвијенима и сиромашнима јавља се амерички Месија с топовима, тенковима и авионима.

Зашто, кад и како се САД уплићу у такво (крајње сажето оцењено) стање наведених земаља? 1) Ангажују се кад су им угрожени национални интереси, њихова безбедност или безбедност њихових савезника и пријатеља из „страха“ од изолације било САД од савезника и пријатеља, било и једних и других од земаља „трећег света“. (С обзиром на стил и методе владања светом његовог јединог актуелног господара, готово све земље света, сем Кине, зачас се могу наћи према САД као Андрићева Аска према вуку, али вуку који, за разлику од Андрићевог, пати од диспозиционе клаустрофобичности).<sup>6</sup> Тачније, „укључују“ се у „сукоб ниског интензитета“ онда кад су угрожене поморске и копнене комуникације, базе, и кад је отежано коришћење лука, кад су угрожене пријатељске и савезничке

<sup>4</sup> Није ли давно дошло време да се озбиљно размишља о напуштању принципа универзалности садашњих војноорганизационих система (тзв. организацијско-формацијских решења војски) и о целисходнијем структурирању оружаних снага? Какав смисао у нас имају „видови“ Војске Југославије као, најблаже речено, нефункционалне целине?

<sup>5</sup> „Хладни“, „специјални“ и слични „ратови“ више говоре о немоћи полемолошке мисли него било какве студије или реферати, јер посредно указују на недопустиву инконзеквентност таквих „сврставања“.

<sup>6</sup> Својевремено је Мишел Клер оштро критиковао америчку националну стратегију априорне подршке колонијалним режимима у њиховом сукобу с антиколонијалним покретима, назвавши то „тврдом идеологијом силе“ која поставља питање поверења у америчку спољну политику бар за једну генерацију – ако не и више. Клера је посебно бринула чињеница што та „идеологија“ има подршку америчког јавног мњења. Зато што се у последњих неколико деценија ништа није променило, налазимо да је оправдано користити познату Андрићеву метафору о односу моћних и немоћних.

државе, кад треба подржати покрете који делују као опозиција антиамеричком режиму у некој држави те када је, како би то Бофр рекао, потребно спречити слободу маневра главним противницима, тј. осујетити покушај ширења зоне утицаја Кине и Русије. 2) Области сукобљавања у којима се САД ангажују јесу: економска (јер се САД „залажу“ за „слободну“ трговину и приватну иницијативу, а тзв. тоталитарни режим за планску привреду; информациона (поред масе и енергије, информација је трећа величина, трећа димензија човековог система); војна, која је, како пишу – посредна, док се непосредно војно ангажује само кад су им угрожени витални интереси (као, на пример, у БиХ); дрога и тероризам. 3) Америчко војно ангажовање долази у обзир у четири случаја: у противустаничким дејствима (називају то и „унутрашњом одбраном“), терористичким противдејствима, очувању мира и у случају потребе дејства у ванредним ситуацијама.

С обзиром на наша традиционална стратешка опредељења и актуелну позицију, сматрамо да из свега наведеног ваља посебну пажњу обратити на њихова искуства и доктринарна решења о противустаничким дејствима. У вези с тим, могу се постављати следећа питања: знамо ли ко би могао дићи устанак у СРЈ? да ли смо уверени у ваљаност фундаменталне идеје наших противустаничких дејстава? како бисмо дејствовали против оних који би устаницима пружали помоћ (ко би то био)? ко би нам притекао у помоћ и како и шта је досад урађено у том смислу? да ли нам је јасан могући модел или сценарио устанка? каква нам је противустаничка стратегија; да ли би је требало преиспитати? да ли су противустаничке снаге адекватно организоване и какве су, евентуалне, промене у њиховом саставу потребне? да ли смо досад предузели праве кораке ради неутрализације устанка с обзиром на то да је превентивно деловање успешније и ефикасније од убиства и неколико хиљада устаника?

Најновија америчка доктринарна опредељења веома личе на ту субдоктрину „сукоба ниског интензитета“, а дата су под насловом *Операције друкчије од рата*.<sup>7</sup> Реч је о следећим „операцијама“ (наводици су ауторови): неборбене операције евакуисања, контрола наоружавања, помоћ домаћим (америчким) властима у случају немира, помоћ становништву у отклањању природних катастрофа, помоћ другим државама у изградњи безбедносног система (на пример, Муслиманско-хрватској Федерацији), национална помоћ (неки тип превентиве), подршка операцијама против кријумчара дроге, борба против тероризма, операције очувања мира, наметање мира, демонстрација силе, подршка (неким) побуњеницима и борба против (неких других) побуњеничких покрета, и, на крају, напади и јуриши (не за освајање простора, већ „излети“ мањих снага ради акција мањег обима).

<sup>7</sup> У недавном разговору са делегацијом америчке Школе националне одбране нисмо добили одговор на питање да ли је напуштена субдоктрина „сукоб ниског интензитета“.

Међу критичким освртима којима се не могу упутити озбиљнији приговори, односно који имају општији методолошко-теоријски и критички значај јесте и чланак. Сама Саркесиана *Америчка политика и сукоб ниског интензитета*.<sup>8</sup> У њему аутор поставља питање од суштинског значаја за разумевање „сукоба ниског интензитета“: шта је, у ствари, сукоб уопште? наглашавајући да је најтеже променити схватање и начин мишљења људи одређене професије. Да би се то постигло неопходно је уложити велике напоре, тј. додатно се образовати и тако обезбедити ширину погледа. Једностраност, како филозофска, тако и научна, има за последицу методолошке грешке у решавању научних и доктринарних проблема.

Edward Filiberti, у чланку *Дефинисање спектра сукоба на јединственој националној стратегији*<sup>9</sup> наглашава следеће критичке опсервације: 1) погрешно је тражити доктринарна решења пре научног објашњења појаве (томе није потребан никакав коментар! Премда је реч о наопакој пракси већине аутора војних доктрина, ништавни су изгледи да се у том погледу нешто радикално промени); 2) војнодоктринарна решења се траже пре доктринарних решења државе (према неким поступцима смо веома слични Американцима, јер тако и ми чинимо), и 3) до оптималних доктринарних решења не може се доћи без поуздане полемолошке теорије (општег социолошког учења о рату; код неких западних теоретичара полемологија је учење и о рату и о миру).

Један од најоштријих и најсвестранијих критичара био је *Mitchell M. Zais*, који је своје неслагање с доктринарним одредбама „сукоба ниског интензитета“ саопштио у чланку *Сукоб ниског интензитета: усклађивање задатака и снага*.<sup>10</sup> Он посебно критикује дефиницију „сукоб ниског интензитета“, према којој је *сукоб ниског интензитета* војнополитичка борба ограничених размера, дуготрајна и разноврсна, регионална, с бројним ограничењима у погледу оружја, степена напрезања и тактике. Заис дефиницији упућује следеће замерке: 1) дефиниција је широка и сваштарска; 2) у дефиницији се не прави разлика између надметања и сукоба; 3) нејасно је разграничење између ниског и средњег сукоба, и 4) дефиниција се не ослања на постојање појаве посебних карактеристика, него на непостојање (боље је рећи: „некористићење“) крупних снага КоВ, најсавременијих авиона, необјављивање рата, и слично. М. Заис закључује да јединствена доктрина „сукоба ниског интензитета“ није могућа, јер се не односи на јединствен ентитет (ето

<sup>8</sup> Из књиге: Sam S. Sarkesian William L. Scully, *US Policy and Low - Intensity Conflict* (Изводи су дати у збирци чланака преведених са енглеског у ШНО, 1990. године, под називом *Доктрина сукоба ниског интензитета САД*. На ту збирку се аутор ослањао приликом рада на тексту).

<sup>9</sup> Наслов оригинала: *Defining the Spectrum of Conflict - Toward a Unified National Strategy*, „Military Review“, април 1988, стр. 34-43.

<sup>10</sup> Наслов оригинала: *LIC. Matching Missions and Forces*, „Military Review“, август 1986, стр. 89-99.

одговора на питање зашто у наслову говоримо о „сукобима“, а не о „сукобу“).

На крају, и нека критичка запажања чланова радне групе „*Loyola Workshop*“ забележио је Сам Саркесиан: 1) за војника на бојишту нема ниског интензитета; 2) за две сукобљене стране њихов сукоб може бити сасвим различит: за страну „А“ може бити „ниског“, односно симболичног интензитета, док за супротну, страну „Б“, може имати стратешки значај, и 3) проблем снага (разуме се, америчких) остао је отворен до садашњих дана. (Ако се узму у обзир снаге ангажоване у Босни и Херцеговини, то питање је апсолвирано, јер је тамо ангажована оклопна дивизија, а ваздухопловна подршка је таква као да се НАТО спрема за инвазију неког континента. Истина, може се поставити питање није ли то у Босни и Херцеговини нешто „између“ „сукоба ниског интензитета“ и инвазије тог простора „на одређено време“, но до одговора на таква питања тешко је доћи.

### *Quod erat demonstrandum?*

„Сукоб ниског интензитета“ је, у основи, тродимензионалан проблем: 1) филозофски, 2) научни и 3) доктринарни проблем.

1) У једном неауторизованом тексту о „сукобу ниског интензитета“ налази се формулација о „корисној дефиницији“, а Петер А. Бонд пише о „сукобу ниског интензитета“ као „корисном средству“. <sup>11</sup> Одговор на питање откуда реч „корисно“ у штиву те природе требало би потражити у укупним цивилизацијским обележјима и цивилизацијским токовима савременог америчког друштва, што би нас исувише далеко одвело, па треба само поменути чињеницу да америчком мишљу влада прагматизам. <sup>12</sup> Наиме, за прагматисте су практично деловање и практична корист одлучујући критеријум за просуђивање смисаоности и истинитости теорија. У свакодневном животу, то је схватање да практична корист треба да буде врховни регулатор људског мишљења и деловања.

Други аспект „сукоба ниског интензитета“, као филозофског проблема, односи се на „сукоб уопште“. „Сукоб“ је централни појам полемологије и иринологије (учења о миру), краће: иринополемологије (учења о миру и рату). „Сукоб“ је општији појам од рата, јер су само неки облици сукоба ратови. На пример, ми, барем засад, веома мало користимо термин и појам „сукобиште“, при чему би „светско сукобиште“ чинило категорију о којој се, за дивно чудо, досад уопште није говорило и писало, иако спада у најочигледније реалности човековог живота, и то не од јуче. То сукобиште обухватало би сва посебна сукобишта и ратишта. Полемологија је, практично, постала филозофска дисциплина (без званичног статуса), <sup>13</sup> јер је сукобиште онтолошка категорија. Ако филозофија и друштвене науке у једном будућем све-

<sup>11</sup> Видети чланак: *In search of LIC*, „Military Review“, август 1986, стр. 79–88.

<sup>12</sup> Видети: Б. Филиповић, Филозофски рјечник, „Матица хрватска“, Загреб, 1984.

<sup>13</sup> *Европски дискурс рата*, приредио Обрад Савић, Београдски круг, 1996.

странијем и убрзанијем бављењу „сукобом“ открију могућност класификовања сукоба по критеријуму интензитета, тад ће и „сукоб ниског интензитета“, вероватно, наћи своје место. Засад неће, јер говори о сукобу таквог својства а мислити на властите активности не значи ништа друго до чинити озбиљну логичку грешку. И не само то: лицемерно је говорити о таквом сукобу и припремати за ангажовање у њему непојмљиво јаке ваздухопловне снаге, а од копнених чак и оклопну дивизију.

На хераклитовско схватање стања света као вечног сукоба наилазимо код два титана људске мисли и умећа њеног племенитог казивања: Његоша и Толстоја. Ево најпре познатих Његошевих стихова, којима није потребан никакав коментар.

„Св'јет је овај тиран тиранину,  
а камоли души благородној!  
Он је состав паклене неслоге;  
у њ ратује душа са тијелом,  
у њ ратује море с бреговима,  
у њ ратује зима и топлина,  
у њ ратују вјетри с вјетровима,  
у њ ратује живина с живином,  
у њ ратује народ са народом,  
у њ ратује човјек са човјеком,  
у њ ратују дневи са ноћима.  
у њ ратују дуси с небесима.“

Пажњи оних који су се бавили Толстојевим делом измакла је чињеница да су за Толстоја „рат и мир“ јединствен појам! Он се потрудио да то и непосредније предочи, и зато у епилогу пише: „Прошло је седам година. Узбуркано историјско море Европе повукло се у своје обале. Изгледало је као да се стишало; али су тајанствене снаге које покрећу човечанство (...) наставиле свој рад. Иако је површина историјског мора изгледала непомична, човечанство се кретало онако исто непрекидно као кретање времена. Стварале су се и растуриле различите групе људских здруживања: спремали су се узроци за постојање и распадање држава, за премештање народа. Историјско море није се као раније, заталасало на махове од једне обале ка другој; оно је бучало у дубини“<sup>14</sup>

Хераклит, Аристотел, Његош, Толстој и многи други филозофи, свако на свој начин, говоре о сукобљености као природном стању човекове заједнице, али та чињеница не даје право доктринарима да једно доктринарно решење – упутство о дејству – назову тако како су га назвали.

2) Кратак осврт на „сукоб ниског интензитета“, као научни проблем, може се започети студијом америчког капетана Петерса Ралфа,

<sup>14</sup> Лав Н. Толстој, *Рат и мир*, II, „Просвета“, Београд, 1961, стр. 709.

који се храбро упустио у расправу о врстама ратова на један посве нестереотипан начин. Из његове, не тако обимне студије<sup>15</sup> издвајамо прву врсту рата који је аутор назвао „наоружани мир“ или „мир кроз наоружавање“ (у литератури постоје разноврсни изрази којима се покушава означити та појава: „стални рат“, „мирнодопски рат“, „невојни рат“, „перманентни невојни рат“ итд.). Основна обележја тога рата су следећа: циљ агресије којом почиње један такав рат није војничка победа, већ јачање утицаја агресора на друштвене токове у одређеном региону или држави. Информационо-медијска агресија претходи било којој другој,<sup>16</sup> јер је иначе перманента. Њоме се убија истина и тако се агресор амнестира од сваке одговорности за било какве неморалне поступке. Непрекидне су економске операције на светском тржишном ратишту (обустава трговине, неиспуњавање већ потписаних трговинских уговора, забрана извоза итд.) Агресор настоји свим средствима да придобије значајне личности државе жртве агресије ради остваривања утицаја на њену (државну) политику. Војска се, начелно, не ангажује. Сви облици агресије изводе се непрекидно, али с променљивим интензитетом. Уместо о „сукобу ниског интензитета“, оправданије је говорити о једном таквом „рату“. (Наравно, реч је о онима који не желе да напусте традиционални појмовни пар „рат“ и „мир“). Они који мисле о стању света као стању ни рата ни мира, и рата и мира, могу говорити о „иринополемосу“.

О сукобу као научном проблему може се закључити и следеће: бројне су и разноврсне теорије сукоба, али доминира психо-социјална теорија. У њој се налазе бројни критеријуми класификације, али се „интензитет“ нигде и не наслуђује. Иначе, од већег броја дефиниција „сукоба“ издвајамо ону коју је дао Quincy Wright, а коју наводи Љ. Аћимовић:<sup>17</sup> *сукоб је насилни додир посебних али сличних ентитета.*

Поређењем, с једне стране, реченог о „сукобу ниског интензитета“ и, с друге стране, оних момената човекове битно измењене стварности и њених научних оцена може се извести (додуше, посредан, али релативно поуздан) закључак да је „сукоб ниског интензитета“ вештачка, лексичко-логичка, филозофски и научно неутемељена доктринарна конструкција коју је пожељно што пре прогнати с нашег тла.

3) Војним умом и разумом доминира доктринарна мисао, и то она до које се дошло непосредно из искуства, без икаквог научног, односно теоријско-методолошког посредовања. Она је грађена на тенденцијским правилностима, односно искуственим уопштавањима (или ставовима) из оружане борбе, чији релевантни услови нису прецизно, него само

<sup>15</sup> У нас објављене у „Информативном билтену превода“, ЦВНДИ, бр. 6/1987, (преведено из „Military Review“ 66 1986. стр. 14-33).

<sup>16</sup> Извесни амерички конгресмен изјавио је пред Први светски рат да чим почне рат истина погине. Верујем да би сада његова мисао гласила: рат почиње кад погине истина. Нема, чини нам се, веће човекове невоље и праузрока његовог свеколиког страдања од чињенице да истина сада веома лако гине и да се њоме увелико тргује.

<sup>17</sup> Љ. Аћимовић, *Наука о међународним односима*, „Научна књига“, Београд, 1987, стр. 186.

делимично утврђени. Значај војних и других наука, чији би искази који формулишу норме практичне делатности требало да буду основа за поуздане доктрине, губи се из вида у већини армија света, па и у америчкој армији. Отуда субдоктрина као што је „сукоб ниског интензитета“.

---

### **Закључак**

---

И поред свих лутања, конкретна америчка доктринарна решења „сукоба ниског интензитета“ сведена су на разноврсне активности мањих делова (јачине основне тактичке јединице) оружаних снага. Полемологија, још неконституисана као аутентична филозофска наука и без блиског додира с војном сфером мишљења, није поуздан темељ савременим доктринарним решењима. Слично је с полемистиком као мишљењем о оружаном борби. Зато су све савремене доктрине, као и субдоктрина „сукоб ниског интензитета“, логички неосновани текстови. Такви текстови заслужују, можда, само пажњу у функционалном смислу – треба узети из њих оно што је доктринарно уместно за нас и назвати га правим именом, а остало заборавити.

# Конзервативно и дијалектичко мишљење у теорији ратне вештине

УДК 355.01.001

Мр Радивој Нинић, пуковник

*„... Људском се разуму мора отворити  
пут посве друкчији неголи је био по-  
знат до сада и морају се прибавити  
друга помоћна средства, како би ум  
могао најбоље искористити своје  
право на природу“.*

Франсис Бекон

Неразвијеност (али потпуна доминација) владајуће (доктринарне) мисли на научним темељима у теорији ратне вештине довела је до дубоких несагласности војних теоретичара (теоретичара науке, тактичара догмата и теоретичара доктринара). Узроци су, између осталог, у недовољној (чак никаквој) ангажованости стваралаца доктринарних докумената у прогресивном развоју војне мисли. Услед тога се налазимо у великој теоријској (мисаоној) празнини приликом разумевања и тумачења друштвених појава. Руковођен вољом за сазнањем научне истине ваљаним мишљењем о друштвеним појавама, за освајањем новог и напредног, аутор чланка наглашава захтев за радикалним променама у досадашњем начину мишљења.

Настојање да се критички темељито преиспитају садржаји и методи постојећих начина сазнавања истине постаје императив савремене научне мисли. Јер, наука (научно мишљење) постала је и јесте основни покретач напретка друштва у целини и његових делова појединачно. Требало би то схватити као неминовну реалност, без које свет не може, јер све што је супротно или застарело даје илузорну представу о стварности. Посебно се то односи на владајућу (доктринарна) мисао, која није развијена на научним и филозофским основама, али се упорно одржава формалним (ненаучна) потврђивањима. Такав конзервативизам одржава, поред осталог, формализам, који као теорија значења не задовољава дијалектичке логичке критеријуме, јер се везује, како каже Михаило Марковић, искључиво за статичке, затворене, изоловане, завршене системе, што проблем значења (као и све остале теоријске проблеме којима се бави) третира на упрошћен и апстрактан начин – независно од научног и културног наслеђа, од неисцрпно богате и

динамичне праксе научног сазнања.<sup>1</sup> Таква мисао у свом владајућем издању постаје мит за многе, тј. прелази у облик духовног владања и тако чини моћан инструмент за овладавање људском свешћу. Она постаје део савременог комплекса доминације у сфери владајућег мишљења о друштвеним појавама. Њена респресивна егзистенција одржава се посебно посредством идеја о сопственој одрживости у људској свести. Зато није могуће да је се ослободимо или барем превазиђемо ако се не формира нова свест у филозофском или научном мишљењу развојем њене истинске критике. Бављење истинским научним радом, стога, представља и храброст да се безрезервно преиспитају не само тачни или нетачни искази него и респресивни или ослобађајући елементи (делова или целина) који чине садржај таквог „научног“ мишљења (сазнања и знања), и да се истина сопствених претпоставки, разложно осмишљена и заснована на истинским аргументима, учини ваљаним предметом истраживања. Формирање другачијег (научно) мишљења претпоставка је за правилно (право) разумевање и тумачење савремених догађања у науци, а то, даље, формира правилну (праву) представу о стварности. Не би требало да се мисао одваја од научне и друштвене подлоге на којима настаје, јер таквим одвајањем (или строгим уоквиривањем) добија привид универзалног инструмента сазнавања некакве непотребне истине. Не би требало заборавити (или превидети) да мишљење „свог материјала“ није само лични унутарнаучни него и друштвени процес, да се „повезивање“ чињеница не одвија само у главама твораца конзервативног (чак илузорног) мишљења него и у главама оних који прогресивно (дијалектички) мисле. Прецизније, основни проблем у досадашњем „научном“ мишљењу произлази из површног односа према теорији ратне вештине, јер се претежно декларативно изјашњавало о томе колико је научна (или теорија науке), јер нису озбиљније (чак никако званично) анализирани конституенти војне науке (ратне вештине), услед тога што је превладавала (и владала – влада) доктринарно-нормативна (конзервативна) мисао у војној теорији, а такво је стање и сада (уз ретке изузетке). Таква војна мисао је прогласила војну доктрину науком (*Стратегија оружане борбе*) без ваљаних теоријских (дијалектичких логичких) доказа. Није се ниједном до сада званично разматрао објекат проучавања (подручје стварности) ратне вештине, а филозофија науке га претпоставља као један од главних конституената сваке науке. Предмет ратне вештине је погрешно одређен, тј. замењен је с објектом проучавања (оружана борба).<sup>2</sup> У том случају је настала значајна празнина. Погрешна (празна) гледишта су

<sup>1</sup> Михаило Марковић, *Дијалектичка теорија значења*, „Нолит“, Београд, 1971, стр. 46.

<sup>2</sup> Мислимо да је такав објекат проучавања преузак за науку каква би требало да буде ратна вештина, јер је рат много комплекснији од оружане борбе. Ратна вештина треба да буде комплекснија, него што је сада званично прихваћено. У ВЈ, сада се бавимо војном вештином, која је само део ратне вештине. Услед тога се званично инсистира да се ратна вештина бави оружаном борбом, а не ратом, што је погрешно.

довела до погрешних теоријских истраживања и погрешних (празних) резултата на којима се градио појмовни апарат. Али, таква истраживања су још увек најчешћа, а добијени резултати су озваничени (институционализовани). На таквим „результатима истраживања“ се до сада „градило“ („научно“) сазнање у области теорије ратне вештине, што је условило развијање усмереног схватања (разумевање и тумачење) друштвених појава путем званичних инструмената, који се најдоследније спроводе у систему војног образовања (све школе и академије), по принципу „што више памтиш и репродукујеш бољи си ђак“. Таква дугогодишња схватања довела су до великих теоријских (логичких) празнина, без жеље да се то промени, што је изазвало, и изазива, бројне несугласице и неспоразуме у области војне мисли, тј. супротстављање (и одржавање) конзервативних (догматских, доктринарних, ненаучних) ставова и дијалектичког (научног) мишљења (које је ретко и засад губи), као носиоца и извора нових (прогресивних) идеја.

### **Начин мишљења**

Начин мишљења<sup>3</sup> условљава формирање сазнања. Он утиче на ниво сазнања и његову одрживост, на рационално-искуствене мисли о стварности и могућности њеног мењања према људским потребама и тежњама к новом или одржавању старог (конзервативног, догматског, ненаучног). С обзиром на то да се све науке убрзано развијају услед динамичности догађања, могло би да се помисли како се пружа повољна могућност за сазревање услова у којима ће се људско сазнање у одређеним областима духовног развоја ослободити конзервативних (догматских) стега, јер су се савремени облици сазнајних делатности и њихова достигнућа развили у односу на претходне. Међутим, у теорији ратне вештине упорно се одржавају наслеђени облици „организовања“ сазнавања и начина мишљења, који постају чак и крајње ирационални. Многа нова научна достигнућа не могу да добију одговарајући значај и место у општем „систему“ мишљења (и „знања“). Тиме се директно утиче на формирање и развој свести (непосредно или посредно) у средини у којој се крећу и раде (мисле) творци и браниоци конзервативног мишљења.

Научна свест се развија од првог тренутка додиром с проблемима у сфери научних делатности, изложена разним мерама помоћу којих се настоји да се утиче на њено обликовање. То обликовање научне свести заснива се на нечему што се може прихватити свесно или на нечему што се може прихватити несвесно. Свесно се граде сазнања која су од интереса за неког или нешто. Несвесно<sup>4</sup> се граде сазнања услед несхватања правих узрока стварања, самог стварања и манифестовања друштвених појава. Несвесно у нечијем мишљењу може да се односи на

<sup>3</sup> О мишљењу је више писано у тексту „Језик ратне вештине и мишљење“, „Војно дело“, 4-5/1996, стр. 137-158.

<sup>4</sup> „... деведесет пет процената и више, представља наше несвесно“ М. Scott Peck, *Пут којим се ређе иде*, ГИП „Култура“, Београд, 1995, стр. 240.

последнице замишљеног делања, које се редовно разликују од субјективних намера и циљева, чак могу бити и супротне од њих.<sup>5</sup> Реч је о непотпуном или погрешном схватању и сазнању (знању), иако је у том процесу максимално укључено мишљење и може бити у складу са свим логичким правилима, али без правих дијалектичких логичких закључака. Несвесно је подложно разноврсним теоријским (логичким) манипулацијама (спекулацијама). Услед свесног или несвесног формирања и развијања фонда знања долази до разлика у сазнању о једној ствари код различитих његових твораца. Међутим, у теорији ратне вештине требало би да се ради о јединственом систему сазнања о једној ствари услед вишеслојног и вишедимензионалног истраживања, али је то скоро неизводљиво јер се неминовно уплићу свесно или несвесно, које стварају различитости у једном, што онемогућава коректно споразумевање, а „општење међу људима је могућно само под условом да речи имају један смисао, што ће рећи један смисао једног“.<sup>6</sup> Дијалектичко мишљење доводи до правилног усмеравања ка замишљеном циљу и до његовог реалног достизања дијалектичким логичким принципима.

### Конзервативно мишљење у теорији ратне вештине

Конзервативно мишљење у теорији ратне вештине карактерише одређени (устаљени) однос према друштвеним појавама, њиховим теоријским уопштавањима и стварању „свог“ појмовног апарата (систем појмова и њихових термина). Оно је у функцији одржавања постојећег нивоа знања и противно је било каквом напредовању ка истини. Такво мишљење може бити привидно реално и динамично, јер „доприноси“ праћењу брзо променљивих услова у којима би могло да очува конзервативизам у налету снага темељних промена. Главни „темељи“ с којих, и помоћу којих, конзервативно („окамењено“) мишљење продире и задржава се у ратној вештини јесу некоректне теоријске оријентације и површна технологија (методи) истраживања. Конзервативна (илузорна) свест се задржава на свету спољашњих привида, полуистина или „сопствених истина“. Она не продире до дубљих сазнања, до суштине ствари, и остаје на нивоу тзв. псеудоконкретности. Задовољава се појавном страном ствари (форма), која се утискује у њу као једина „права“ стварност (и истина), и тиме потхрањује и тако превише заступљени формализам. Ради се о систематском извору ограниченог или погрешног сазнања који је условљен незаинтересованошћу да се стварност посматра из правог угла и у правом светлу. Илузорна свест ствара илузорну слику и бира крајње „повољне“ и „једино праве“ представе о стварном облику и суштини (истини). Са сазнајног становишта, такве површне опсервације су једностране и пристрасне у односу

<sup>5</sup> То се не односи на оне који свесно избегавају реалне могућности за развијање мишљења и који потискују научне чињенице.

<sup>6</sup> *Херменеутика – теорија тумачења и разумевања*, „Нолит“, Београд, 1973, стр. 573.

на већ „осведочене научне ауторитете“ („једноумље“). Тиме се интелектуални потенцијал усмерава ка истраживању и потврђивању једне (погрешне) стране стварности. Систематски се занемарују актуелне друштвене и научне промене и своде на маргине у оквиру „великих“ владајућих (доктринарних) теорија. Таква знања се често проглашавају „општом“ теоријом (мишљењем), ван које је све погрешно и неприхватљиво, без обзира на обиље научне аргументације. Заборавља се да ниједно решење није ваљано ако не одговара познатим чињеницама, и да се зато лако може оповрћи. Одлуке (решења проблема) доносе се у једном тренутку. Тада се сакупљају „чињенице“ које би требало да доведу до такве (претходно одређене и донесене) одлуке. При томе, умни процес се развија само у том смеру и тако брзо да његови носиоци нису ни свесни колико греше и варају сами себе. Такво „расуђивање“, које би требало да буде логички ланац размишљања, доводи до заблуда које се неосновано и упорно бране (апологија), јер нико не жели, касније, јавно да призна колико је и зашто погрешно. На тај начин се потискује свака научна чињеница, јер би могла да ослаби раније донесену одлуку (закључак).

Конзервативно (догматско) мишљење у теорији ратне вештине израста из фетишизованог слоја стварности. Али, такво мишљење не мора да буде лаж – потпуна неистина. У њој је садржан и део истине (јер је то била једина истина до откривања нових чињеница), али предочен на ограничен (погрешан) начин. То је сазнање које се укорењује у површна размишљања и разматрања, и из њих извире. Оно егзистира „откривањем“ површних црта, једностраних сазнања, и тако, заменом „истина“, мења поглед на стварност. Површно (али институционализовано) знање (мишљење) потискује дубље промишљање и стварно знање до толико да прелази у апологетско. Оправдава постојећи начин мишљења, јер је повољнији за њега. Служи као заштита постојећој теоријској (конзервативној) динамици, тј. као репресивна теорија (мишљење) ствара свој духовни (илузорни) омотач којим се штити и тако својим многобројним присталицама обезбеђује какво-такво потврђивање званичних теоријских ставова. Да ли ће такви конзервативни ставови бити прихваћени и одржани зависи од упућености и информисаности окружења, мотива и неких личних карактеристика твораца тих ставова и оних који те ставове „конзумирају“. Прихваћени конзервативни (догматски) ставови (посебно предрасуде) у ратној вештини не мењају се брзо и лако, јер њихов творац користи разна средства да их одбрани, без обзира на то што би њихова промена била логички оправдана и неопходна (корисна). Може се уочити више узрока такве отпорности: 1) селективни карактер опажања одређен постојећим ставовима, 2) већ саопштени (званични) ставови, у одређеном смислу, чине некакве стандарде који омогућавају да се с мало напора „доказује“ оно што је у складу с њима, без обзира на њихову логичку неоправданост, 3) избегавање упознавања с подацима који су у супротности с усвојеним ставовима, тако што се ограничавамо на конзервативно мишљење и

пратимо (прихватамо) само оно што је у складу с њим, 4) притисак конзервативне средине која подржава и апологетски оправдава такве ставове (мишљење), 5) одржавање „нивоа“ предрасуда, 6) вештачко стицање имуности на деловање логичких (нужних) аргумената и њихово упорно одбијање или занемаривање, и 7) строга усмереност било каквог разговора (ограничавање комуницирања) ради одбране важећих теоријских ставова формалним ауторитетом: а) одбацивањем или порицањем нових података (аргумената) добијених дијалектичким логичким мишљењем, што се правда „невременом“ за њихово разматрање и (евентуално) прихватање, и б) појачавањем (формално „потврђивање“) ранијег теоријског става (мишљења) проналажењем и саопштавањем нових „аргумената“.

## Дијалектичко мишљење у теорији ратне вештине

Насупрот конзервативном (догматско) дијалектичко (чак револуционарно) мишљење у теорији ратне вештине формира реалну и остварљиву визију о новим људским (умним) могућностима. Мишљење је процес откривања, пут стварања и реализовања идеја, то је ментално руковање и испитивање које претходи акцији.<sup>7</sup> Ако нешто правилно разумемо, тада лакше учимо, задржавамо у памћењу и сматрамо чињеницом коју желимо. Тиме превазилазимо механичко памћење, као најпростији облик памћења, непрекидним понављањем истих ствари, без обзира на то колико су оне тачне и важне. Таквим превазилажењем баријера уму и разуму (мишљењу) пружамо могућност за развијање маште, као функције воље и врсте размишљања у интересу развијања човековог интелекта уопште, а посебно у области интензивног интересовања. Када машта ради мисао има лакоћу кретања, смелост, неограничену слободу, опрезност, одређени ниво квалитета и способност да ствара асоцијације идеја на начин који значајно помаже дијалектичком логичком мишљењу.

Дијалектичко мишљење стално тежи да прекорачи „утврђене“ границе сазнања конзервативаца и зато јесте духовно оружје за развој научног сазнања у ратној вештини. Оно је и револуционарно јер не тежи описивању, разумевању и тумачењу постојећег, него формира визију о новим и досежним умним могућностима које обезбеђују реално разумевање и тумачење појава око нас. При том, чини интелектуалну еманципацију, истражује путеве, одређује и усмерава снаге које могу да буду његов ваљани носилац. Контраст између стварности и стварних људских (интелектуалних) могућности полазиште је за дијалектичко истраживање. То значи тражити однос између конзервативне (репресивне, апологетске) структуре и онога што је ново и напредно, које може да мења претходно или га укине – превазиђе. Тиме се обезбеђује пут

<sup>7</sup> Milton Wright, *Управљање самим собом*, „Панорама“, Загреб, 1965, стр. 199.

научном (ваљаном) мишљењу ка таквој стварности и снагама које ће превазићи или преобликовати негативно. Критика старог или садашњег није негација која се задржава у себи самој, него је садржинска и суштинска афирмација – изградња и успостављање новог. То је превладавање и апологије постојеће конзервативне (догматске) мисли и деструктивног нихилизма. Избор праве теоријске проблематике (теоријски дијалектички рад) у ратној вештини јесте усмереност ка превазилажењу теоријских спорова. Таква усмереност обухвата: а) превазилажење преувеличавања појавне стране стварности и омаловажавања (занемаривања, одбацивања) суштине ствари (истине), б) одређеност њених настојања да открива промене у начину мишљења и снаге које их могу успешно остварити, с) окружење којем је мишљење упућено, које ће ваљано (или не) проценити и оценити таква теоријска (мисаона) настојања, и d) методолошки поступак којим се долази до ваљаног научног сазнања.

Научно (дијалектичко) мишљење се гради на темељима дијалектичких логичких принципа и основ је научног сазнања. И обратно, претходно утврђено научно сазнање непосредно утиче на изграђивање научног (дијалектичког) мишљења. Зато треба да буде и 1) садржајно (не само формално), засновано на дијалектици; 2) одређено, тј. да се односи на одређени предмет науке и објекат проучавања (подручје стварности) и њихово схватање (разумевање и тумачење), уз висок степен извесности и истинитости сазнања (знања); 3) основано, што значи да треба да буде засновано на извесним (ваљаним) разлозима, ваљано образложено, доказано на основу претходних научних сазнања (знања) и проверено у пракси; 4) дијалектички логички доследно, повезано и систематизовано, у изграђивању појмовног апарата (систем појмова и њихових термина) једне науке, и 5) објективно. Такво мишљење треба (и мора) да буде основ и за практично-техничка (доктринарна) и за теоријска (научна) знања. Зато је добро настојање да се утврди оно што је старо (и застарело) и оно што је напредно у том старом, као и ново, које је настало у промењеним условима научног рада и научног сазнавања. Тиме би, вероватно, била лако и брзо решена (потпуно или непотпуно) бројна нерешена питања (проблеми) као извори несагласности у теорији ратне вештине: 1) да ли је (или колико је) ратна вештина наука; 2) да ли се поштује подручје стварности на које треба да се односе искази ратне вештине; 3) шта је предмет ратне вештине; 4) да ли ратна вештина има своје методе (као наука); 5) да ли је развијен језик ратне вештине; 6) да ли постоји било каква научна хипотеза која је потврђена толико да се може сматрати научним законом у ратној вештини; 7) колико је инваријантних генерализација (уопштавања) досадашњег човековог искуства уграђено у теоријски фонд ратне вештине; 8) да ли је довољно (или уопште) превазиђен формализам као оскудна теорија значења; 9) да ли се довољно (или уопште) поштује општа одлика научних теоријских тврђења да су подложна и доступна оповргавању; 10) да ли је довољно (или уопште) развијен појмовни апарат и његова критика; 11) да ли је довољно (или

уопште) развијена стваралачка критика о досадашњем теоријском стварању; 12) да ли се довољно (или уопште) поштује методолошки редослед логичког испитивања (полазити од значења речи и израза ка појмовима, судовима...); 13) да ли ратна вештина има потврђено место у систему наука и да ли су резултати теоријског (научног) рада у тој области усклађени с резултатима теоријског (научног) рада других наука; 14) да ли се довољно (или уопште) поштује дијалектичка логика као наука о условима сазнавања истине; 15) да ли су важећи ставови научни, да ли су довољно образложени и кохерентни с другим знањима, и да ли су довољно истинити да омогућавају научно доказивање; 16) да ли се располаже сигурним критеријумима помоћу којих се може ценити да ли је један резултат истраживања истинит или није; 17) да ли се констатације аргументују довољним разлозима на основу којих би требало веровати у њихову истинитост и да ли би могле да имају научни карактер; 18) да ли су искуствене чињенице довољно (или уопште) научно обрађене; 19) да ли су истинити искази који формулишу норме практичне делатности (доктрина), и 20) да ли се теорија заснива (или је садржински конституисана) на филозофским претпоставкама, тј. да ли дозвољава утицај филозофије науке. Наведена проблематика је сложена, али је нужно наметнута да би се могла детаљније и прецизније уочити проблематика изучавања и стварања теорије ратне вештине на основу одређеног (дијалектичког) начина мишљења, које, пак, путем научног истраживања, уз потпуно уважавање нових идеја, непосредно и највише утиче на грађење и развијање научног сазнања (знања), које би требало да има уважено место и у практично-техничким (доктринарним) знањима.

### ***Научно сазнање и знање у ратној вештини***

Под сазнавањем се подразумевају мисаони процеси којима се граде, развијају и усавршавају постојећа и настају нова знања о постојећем или могућем садржају у стварности, као и одређена предвиђања заснована на рационалном односу према искуствима и знањима.<sup>8</sup> Сазнање обухвата подједнако сва појединачна сазнајна достигнућа у одређеној области истраживања (интересовања). Посебна област сазнања јесте научно сазнање, које се гради, развија и усавршава у сферама научних делатности. Карактеристичне особине научног сазнања су изражавање практичних животних искустава помоћу појмова, њихово логичко-појмовно развијање и повезивање у смисаоне целине, различитог садржаја, обима и степена теоријске (мисаоне) развијености, што се методички искуствено проверава. Спорови о томе да ли треба утврђивати научну сазнајну вредност нових или старих идеја приликом њиховог проучавања никада нису прекинути. Утврђивање научних сазнајних вредности таквих идеја има значај за научно сазнање. Без поузданих критеријума за

<sup>8</sup> Војин Милић, *Социологија сазнања*, „Веселин Маслеша“, Сарајево, 1986, стр. 423.

утврђивање научних сазнајних вредности идеја и теоријских решења научно сазнање не може да буде оно што би према претпоставци требало да буде. У том случају остаје у сфери претпоставки, што је карактеристично за важећу теорију ратне вештине. На основу таквих претпоставки незахвално је градити било какву науку или научну дисциплину. Таква „наука“ („научна дисциплина“) јавља се као неодређено проучавање повезаности идеја и теоријских решења с појавама, и није у стању да открива повољне или неповољне друштвене услове за развој појединих облика научног сазнања и њихов колико-толико усклађен међусобни однос. Идеје се непосредно или посредно укључују у друштвене (и научне) токове на основима свог значаја. Тај значај у теорији ратне вештине „одређује“ неко ко одређује или утиче на функције којима такве идеје одговарају или не одговарају, јер карактер и квалитет делатности открива карактер и квалитет потреба, које се задовољавају каквим-таквим идејама. Ако се у некаквим односима јављају теоријске заблуде, обмане, фикције или недоречености (некоректности) у улози научног сазнања, то постаје научно веома значајан податак о идејама које доприносе томе или о ставовима у односу на нове идеје (којима се жели постићи ново). Зато се у ратној вештини јављају отпори према испитивању научних сазнајних вредности старих (конзервативних) и владајућих идеја у „науци“ или „научној дисциплини“, јер се јавља бојазан да ће се било каквим дијалектичким помаком „узнемирити“ постојеће и важеће идеје и, самим тим, довести у непријатан положај сви они који су до таквих „владајућих“ идеја и решења дошли, пошто ће морати да преиспитају и доведу у сумњу свој досадашњи „теоријски“ (и „научни“) рад. Дијалектичко схватање истине упућује на неопходну потребу за оцењивањем научне сазнајне вредности неке идејне (теоријске) творевине. Не сме да се ограничи на њену заблуду или непосредан допринос научном сазнању, већ треба да узме у обзир и њене хеуристичке могућности као допринос и утицај на даљи развој научне мисли. Тиме се поставља озбиљан захтев да се систематски примењују и развијају примерени истраживачки поступци. Све то указује на историчност развоја научног сазнања историчним приступом у оцењивању научне сазнајне вредности идеја (и теорија). На тај начин се изграђују чврсти основи за темељита проучавања идејних кретања у науци (научној дисциплини).

Количина и квалитет знања којим се располаже у теорији ратне вештине историјски су ограничени и променљиви. У настојањима да се знање прошири новим сазнањима и учини темељитијим и поузданијим неизбежни су и пропусти, лутања и грешке. Једино темељитом и свестраном анализом развијених садржаја, уграђених у некакво важеће и опште становиште, може се утврдити њихова ваљаност. Посебно питање је улога ненаучности и површности у њиховом изграђивању и, посебно, њихов утицај на изграђивање (не)научног мишљења (свести). Зато не би требало да постоји ниједна научна замисао, која је везана за проблеме разумевања и тумачења законитости догађања и мишљења,

која није, уједно, и проблем за умни развој интелектуалаца. Критички став према постојећем нивоу (и начину) мишљења, у теорији ратне вештине, његовим досадашњим и садашњим творевинама требало би да омогући реалније гледање на стварност и мишљење о стварности, и тиме онемогући или бар ублажи (само) величање достигнутог нивоа знања које достиже такве облике да доводи у сумњу било какву могућност напредовања у начину мишљења. Није неоснована претпоставка да је за такво стање мишљења и његових творевина донекле крив емпиризам (практицизам), посебно скупљачки емпиризам.<sup>9</sup> Такав емпиризам у ратној вештини се заснива на томе да је најважније прикупити што више искуствених података, а да ће се релативно лако извести теоријски закључак. Он не познаје довољно (или никако) сопствену „научну“ теорију, јер се знања углавном задржавају на дотадашњем нивоу и у оквирима устаљених истраживачких поступака, на основу којих се појаве описују најчешће шематски и табеларно, јер се не могу активније теоријски обрадити прикупљени подаци. Скупљачки емпиризам јесте последица трајнијег преовладавања научног практицизма,<sup>10</sup> којим се сви истраживачки проблеми постављају у уско ограничене оквире, при чему се запостављају шира уопштавања и научна мисао уопште.

Под знањем се подразумевају (сматрају) успешни резултати сазнавања и акумулирана сазнања у одређеној области људске делатности на коју се то знање односи, који су усмерени ка задовољењу одређених људских потреба усклађених с могућностима. Тиме се назначава да је знање предмет умне активности нераскидиво везане с практичном делатношћу, помоћу које ће се мењати део стварности у којој се та делатност остварује и знање гради. У стицање знања је укључена и вештина развијена у обављању неке делатности. Вештина је и значајан подстрек за коришћење тако стеченог знања. Очигледно је да су знање и активности (вештина) међусобно повезани, као што су повезани теорија и пракса. Према томе, свака вештина почива на одређеним (научним) знањима, а свака наука у својој примени садржи (у већем или мањем степену) и конституент вештине. За успешно стваралачко бављење било којом активношћу треба имати и дара и знања, иако те две компоненте стваралаштва имају различиту улогу у разним областима. За успешно бављење било каквим научним радом, поред талента, који је вежбањем претворен у способност (спретност), неопходно је и знање. Грађење и развој знања били би једноставнији и лакши када би се пошло од свести о незнању (или недовољном знању), без утицаја привидних знања, тј. заблуда, једностраности, самообмана (до фикција) и теоријских обмана, којима се приписује својство чак (апологетски) брањеног знања (грађење „вечног“ знања). Још прецизније речено, све би било другачије и праведније када се појам знања не би одвајао од појма

<sup>9</sup> Војин Милић, *Социолошки метод*, „Нолит“, Београд, 1978, стр. 367.

<sup>10</sup> Исто, стр. 368.

истине, а то значи: требало би да будемо свесни колико знамо, а колико не знамо.

Потребне су поуздане анализе и тумачења значења претходних идејних творевина, оцене њихове научне сазнајне вредности и утицаја на утемељење и развој досадашњег војног научног знања у области ратне вештине. То је неопходан епистемолошки предуслов за извођење нових искуствених уопштавања на основу нове теоријске (научне) мисли ради унапређења описивања икуственог подручја, које би требало да буде објекат проучавања (сазнавања) и предмет конституисане науке. Тежња да се прошири и усаврши опис (уопштавање) није знак занемаривања праксе и искуства, него развијања једне науке, тј. потврђивања њене зрелости. У досадашњој истраживачкој пракси у теорији ратне вештине уочљив је несклад између садржаја разних општих и посебних теоријских становишта и степена развијености истраживачких поступака помоћу којих се до њих долазило. То је узроковано недостатком историчности, јер раније настале идејне творевине нису могле да буду ваљано обрађене и коришћене за развијање нових идеја зато што су преовладавали „ставови“, а не историјски и дијалектичко логички „резони“. Проналажење и критичко испитивање извора један је од основних задатака у току научног истраживања, јер ти извори садрже, поред података о резултатима и токовима сазнајних делатности, и обавештења о непосредним и ширим друштвеним условима у којима су ти извори настали, што је значајно за разумевање и тумачење постигнутих резултата. Дијалектичком логичком анализом садржаја<sup>11</sup> установљава се потпуност или непотпуност тих извора, њихова систематичност или несистематичност, развијеност или неразвијеност (ускост, ограничењост) идеја. Тако се једноставно може доћи до закључка да су друштвене појаве схваћене упрошћено, недовољно, чак и погрешно, јер су недостајала шира научна истраживања, дијалектичка логика, ваљано разумевање и тумачење, што је узроковало погрешна закључивања и, на основу тога, стварање неуверљиве теоријске („научне“) грађе. Понекад се чини да нам више помажу поједини чланци у војним часописима и литература која не односи непосредно на теоријске проблеме ратне вештине, али у којој су ваљано обрађени поједини сегменти у својој области истраживања и проучавања који се могу искористити у стварању „мозаика“ идеја и идејних решења у корист нове дијалектичке логичке струје него што то пружа званична литература из те области. Анализирање, разумевање и тумачење одговарајућих делова појединих наслова филозофске, социолошке, лингвистичке и методолошке литературе помаже нам да оплеменимо већ насталу идеју (и реалност), да се предмети истраживања у ратној вештини одвоје од застарелих (кон-

<sup>11</sup> Поред шире литературе, анализу садржаја су обрадили: др Радован Радиновић, *Метода ратне вештине*, ВИЗ, Београд, 1983, стр. 249–253; др Новак Милошевић, *Основи методологије ратне вештине*, II део, истраживачки поступак, ЦВВШ ЈНА „Маршал Тито“, 1983, стр. 111 и 112; др Ђуро Шушњић, *Критика социолошке методе*, „Градина“, 1973, стр. 247–259; *Основи методологије ратне вештине*, I део, методи истраживања, ЦВШ ЈНА, „М. Тито“, 1984, стр. 171–176.

зервативних) решења која преовладавају у нашој доктринарној литератури и да се на најпогоднији и најприхватљивији начин доведу до ваљаног нивоа, на којем треба да буду. Проучавање садржаја војне литературе у области ратне вештине причињава одређене тешкоће зато што је тешко разумети оно што аутори нису претходно ваљано протумачили јер (сигурно) ни сами то нису добро разумели. Од резултата претходних тумачења зависи квалитет сазнајних вредности претходних теоријских ставова о друштвеним појавама, а то, даље, условљава мотивисаност и жељу за даљим испитивањем њихових сазнајних вредности ради утрђивања разлике нивоа научног сазнања и знања ранијег и садашњег. Накнадно тумачење, на основу накнадног ваљаног разумевања значења, уноси нешто ново и гради нове (напредне) идеје, које су ваљаније од претходних јер су засноване и развијене дијалектичким логичким мишљењем. Такво тумачење ствара предуслове за ново разумевање и даље развијање новог тумачења преко новог разумевања, што доприноси идејним променама у историјском развоју мишљења. Тако се то креће у низу, без видљивог краја, једним дијалектичким током. Тиме наглашавамо једно темељито коришћење херменеутичког метода<sup>12</sup> у теоријским истраживањима и стварању научне теорије (теорије науке) ратне вештине.

### ***Практично-техничко (доктринарно) знање у ратној вештини***

У теорији ратне вештине преовлађује практично-техничко (доктринарно) знање, које је настало на искуству, знању и вештинама потребним за обављање разних делатности и конкретних функција у активном систему. Претежно се посвећује пажња искуству, знању и вештинама који се односе на употребу средстава у разним приликама и за разне потребе, и, на основу тога, на ангажовање снага (сила). То се доктринарно-теоријски обрађује, усваја и означава путем ставова у облику теоријских (и „научних“) решења, која су и званична теоријска („научна“) гледања за дужи период, неподложна темељитим променама на основима истинске научне аргументације. Нема довољно (или никако) инваријантних уопштавања, која би требало да допринесу темељитој конституисаности (поред осталих услова)<sup>13</sup> и трајности ратне вештине као науке. Практично-техничко (доктринарно) знање се прихвата као једини основ за грађење и развијање научног знања, што, у суштини, није ни приближно довољно. Када се развије у научни облик, оно може

<sup>12</sup> „... hermeneuein (hermeneus, hermeneia) изрећи, изразити, објаснити, разложити, односно учинити нешто разумљивим... херменеутике техне вештина објашњавања, тумачења... Херменеутика означава, дакле, ону средину (посредовање) у којој се конституишу значења свега неразумљивог... ова именица изведена је од глагола херменео 'изразити мисао речима' од кога је начињен... израз херменеутике sc. techne 'вештина, уметност објашњавања и тумачења'“. (Херменеутика, теорија тумачења и разумевања, стр. 433, 780 и 781). Оснивач херменеутике је Аристотел.

<sup>13</sup> Михаило Марковић, *Филозофски основи науке*, САНУ, Београд, 1981, стр. 16–21.

да садржи најопштија теоријска знања и претпоставке, који се морају претходно знатно конкретизовати да би били применљиви у решавању практичних задатака. Практично-техничко (доктринарно) знање је усмерено ка главним врстама практичних задатака стручњака који га граде и којима је намењено, а не према општости теоријских знања на којима би требало да буде засновано. Такво знање је, по својој суштини, оперативно. То се може лако утврдити анализом садржаја наше војне литературе и ауторских радова и лексичко-логичком оценом смислености таквих садржаја. Услед ограничене могућности да се одређене појаве предвиђају на основу научних закона, који произлазе из нужности тих појава и процеса, јавља се често неизвесност, коју појединци теже подносе ако су потребе сложеније и важније. Недовољно знање и, на основу тога, неефикасно утицање на токове догађања замењују привидом знања и могућношћу утицања, што неминовно доводи до већих или мањих грешака у одлучивању. Карактеристика практично-техничких (доктринарних) знања је и то што су специјализована, тј. уско су везана за „специјалисте“ („стручњаке“<sup>14</sup>), који себе сматрају врхунским творцима и једино меродавним за грађење и развијање таквих знања, која су, даље (према њиховим ставовима), основи за грађење и развијање ратне вештине као науке. Таква тумачења значаја практично-техничких (доктринарних) знања неминовно доводе до идејних (теоријских) спорова и сукоба, посебно ако су институционално озваничена, јер чине за дуже или краће време општи идејни (теоријски, мисаони) оквир и ниво сазнања (знања) који тврдокорно брани своје позиције. Превазилажење теоријских спорова зависи од тога колико се у разматрању насталих проблема поштују рационални критеријуми и колико се настоји (и успева) да се прошири круг људи способних да с потпуним разумевањем и ослањањем на истинска логичка промишљања учествују у коректном расправљању о тим проблемима и њиховом целисходном превазилажењу. Тиме би се пружила ваљана могућност за здраве међусобне односе и поштовање дијалектичког мишљења, јер је мишљење „...субјективно стваралачко схватање објективне материјалне стварности...“ и „...није пасивно одсликавање предмета мишљења“.<sup>15</sup> На тај начин, мишљење не би било само једна страна човекове делатности, него би се развијало као посебна човекова делатност на основу непосредне праксе.

### **О новим идејама у теорији ратне вештине**

Развијање, одржавање и прихватање нових идеја и сазнања повезани су с њиховим настојањима, а зависе од расположења средине којој се саопштавају. То расположење је најчешће условљено нивоом досадаш-

<sup>14</sup> „... да би се заиста трагало за истином, човек се не може затворити у сигурност школске уске специјализације и заувек остати на том ступњу. Он мора да закорачи и у непознато“ М. Scott Peck, *Даље путем којим се ређе иде*, ГИП „Култура“, Београд, 1995, стр. 85.

<sup>15</sup> Богдан Шешић, *Основи логики*, „Научна књига“, Београд, 1974, стр. 77.

њег научног сазнања (знања) и спремношћу да се изгради реалан механизам као мерило односа према свему што је ново у једној науци. Добро би било да се реално утврди све оно што је до сада речено у одређеној области истраживања, оно што је у замислима преузимано из прошлости и поврђивано као такво, и оно што је ново, што доприноси дијалектичком логичком развоју војне мисли у промењеним условима. Тај однос између „старог“ и „новог“ увек постоји, засад на штету „новог“. Неопходна је шира (ако не свеопшта) сагласност да је развој нових (напредних) идеја и знања на научним основама неопходан предуслов за развој војне научне мисли уопште. Отуда би потицала широко распрострањена настојања да се што брже и што више овлада савременим научним начином мишљења у теорији ратне вештине, која (настојања) би омогућила: 1) правилно тумачење и оцењивање сазнајних вредности нових идеја, 2) коректан однос према носиоцима таквих идеја, и 3) објективно испитивање значаја улоге таквих идеја у оквиру садашњег и будућег војног научног сазнања (знања). Јер, објективни смисао нове напредне идеје (и сазнања) односи се на њену тренутну и будућу улогу у систему научног знања. Различита (често површна) тумачења нових идеја (и сазнања) више одговарају строго догматизованој (конзервативној) мисли, јер таква мисао „усмерава воду на своју воденицу“ ради што бољег прилагођавања промењеним условима и „историјским приликама“, при чему ништа не жели да изгуби. У средишту идејних спорова налазе се баш таква „корисна“ тумачења, која стварају погодне предуслове за „своја“ накнадна (нова) тумачења, тј. развијање нових идеја, потврђују догматизована становишта и појављују се у свим областима „мишљења“. Не признају (и не желе да познају) накнадна (нова) тумачења, без обзира на то што су поткрепљена научним (дијалектичким логичким) аргументима и научно сазнајно су много вреднија од претходних. Поред тога, нова тумачења (нове идеје) откривају детерминистичке односе у друштвеним појавама, уз дубље испитивање њихових особених својстава, и обезбеђују ваљани научни прилог за изграђивање прихватљивог појмовног апарата у теорији ратне вештине.

---

### ***Научно истраживање у ратној вештини***

---

Од природе односа између доктринарно-нормативног (конзервативног, догматског) и дијалектичког логичког мишљења зависи могућност научног истраживања одређеног предмета и научног проверавања вредносних судова (мишљења) о том предмету. Свака делатност се на одређени начин укључује у друштвену стварност и утиче на грађење мишљења о њој, јер се обавезно сусреће с многим односима који је одређују. Успех тих делатности зависи од тога да ли су у стању да у постојећим друштвеним околностима створе неки нови систем односа или само допринесу да се одржи постојеће стање. Посебно је важно да ли ће се, ако се успе у планираним настојањима, постићи жељени и

очекивани ефекат. То умногоме зависи од аргумената који би требало да допринесу успеху научног убеђивања.<sup>16</sup> Непристрасно трагање<sup>17</sup> за објективним чињеницама и њихово теоријско објашњавање, уз поштовање критеријума конкретности, прецизности, коректности и објективности, требало би да успешно доведу до општеприхватљивих резултата научног истраживања. Смисао рационалног сазнајног занимања за предмет научног истраживања огледа се у настојању да се потпуније сагледају остварени сазнајни резултати о њему у прошлости (ако их има) и анализирају сазнајна достигнућа, али и да се уоче могућа ограничења која су онемогућавала (онемогућавају) озбиљније научне сазнајне операције, што обезбеђује повољну подлогу за спровођење једног ширег истраживања и долажење до ваљаних показатеља (аргумента) који ће допринети правом и потпуном сагледавању и решавању постојећег научног сазнајног проблема. Вредност објективног, непристрасног и проверљивог научног сазнања (знања) почива на убеђењу да је оно корисно за научни рад јер повећава вероватноћу<sup>18</sup> успеха истраживања предмета. Рад на доказивању вредности истраживања одређеног предмета и добијених резултата мора да добије једну изразиту херменеутичку вредност, јер почива на свести да прихватање и остваривање саопштених реалних и објективних идеја доприноси развоју научног сазнања (знања) у војној науци (ратна вештина).

Кумулативност<sup>19</sup> научног сазнања (знања), као опште начело његовог развоја, гради се на појединачним научним истраживањима, чији се резултати повезују с постојећим научним знањем онолико колико је то знање уопштено и систематизовано у научној теорији која се непосредно односи на предмет истраживања. Повезивање појединачног научног истраживања одређеног предмета с научном теоријом тражи да њихов међусобни однос буде што активнији, јер научно истраживање треба да полази од достигнутог стања у проучавању тог предмета. Детаљно проучавање постојећег научног сазнања (знања) о одређеном предмету инспиративно делује на истинског истраживача (научног радника) за избор таквог предмета истраживања. На тај начин научни радник долази до сопственог научног искуства.

Појмови, који имају најважнију теоријску улогу у науци јер се односе на најбитније одређујуће чиниоце (својства) предмета (друштвена појава), захтевају одређену (потпуну) прецизност и структуру научног истраживања и научног саопштења добијених резултата. Како ћемо доћи до ваљаног предмета мишљења и одговарајуће структуре научног рада зависи од природе теоријских претпоставки које претходе таквом

<sup>16</sup> О научног убеђивању шире је писао Станиша Новаковић у књизи *Хипотезе и сазнање*, „Нолит“, Београд, 1984.

<sup>17</sup> О трагању шире говоре Карлос Кастанеда у књигама *Моћ тишине*, БИГЗ, Београд, 1988. и *Унутрашњи огањ*, БИГЗ, Београд, 1986, и М. Scott Peck у наведеној књизи *Даље путем којим се ређе иде*.

<sup>18</sup> О вероватноћи је шире писао Карл Попер у књизи *Логика научног открића*, „Нолит“, Београд, 1973.

<sup>19</sup> Војин Милић, *Социолошки метод*, стр. 364.

раду (истраживање и обавештавање), тј. које чине његов основ и полазиште. Научни појмови условљавају структуру научног мишљења, и обратно, право научно (дијалектичко логичко) мишљење, с целовитом разрађеном структуром, гради и правилно дефинише научне појмове, који, даље, испољавају своју теоријску улогу у изграђивању (конституисању) једне науке (научне дисциплине). Шири научна вредност добијених података научним истраживањем не зависи само од појмова који се непосредно односе на искуство (од њих знатно мање) него и од теоријских (научних) појмова (више), у којима долазе до изражаја научно сазнање (знање) и научне претпоставке о одговарајућим искуственим чиниоцима и односима општијег значаја. Све то показује да је за једно научно истраживање, добијање ваљаних (научних) резултата и научно саопштење пресудно значајно да елементарни појмови буду дефинисани из шире теоријске основе и перспективе, а не да су дефинисани на брзину, без ваљане теоријске (научне) подлоге, и да су, често, практицистички (корисни само за практична истраживања, без ваљаног теоријског уопштавања). Уз жељу да се поштују смисао објективности и прецизности, као епистемолошких начела, резултати научног истраживања се саопштавају уз сва потребна обавештења о изворним подацима (уз њихову непристрасну оцену) и претходно оцењивање прецизности утврђеног обима и врста грешака које су садржане у њима. То тражи од научног радника у области ратне вештине да довољно влада језиком да би могао и (смео) да се упусти у такав научноистраживачки рад и да довољно (или темељито) познаје предмет истраживања и све оно што је с њим у додиру или се помоћу тога предмет објашњава и тумачи. Ако се не удовољи тим условима постоји реална могућност за (поновна) површина и шематска упрошћавања, или описивања друштвених појава на непосредно појавној равни, које у науци нема ваљану научну вредност. Природно је да се у науци (научној дисциплини) цене они облици истраживања и истраживачки поступци који су подеснији за упознавање дубље одређености. Тиме се избегава традиционалан (конзервативан) начин истраживања, који је умногоме спутавао слободу истраживача строгим усмеравањем и оквирима, унапред „дајући“ појмове, хипотезе и „одговарајуће“ теме, а тема истраживања „не може бити било каква тема: то мора бити неизбежно проблем што је изравно повезан с измјеном ситуације...“<sup>20</sup> Традиционални (конзервативни) начин истраживања је до сада наметао ограничења па истраживач није могао, нити смео да их игнорише или критикује у иновацијском смислу. Целокупна истраживачева енергија била је усмерена ка настојању да се постојећа теоријска средства само међусобно комбинују на различите начине. Тако се на крају истраживања добијало само оно што се у њих улагало на почетку. У таквој немоћи, резултати истраживања све више су се мешали с исказима обичног (свакодневног) језика и здравог разума. Тиме се потврђивало неизмењено постојање

<sup>20</sup> Gian Antonio Gilli, *Како се истражује*, „Школска књига“, Загреб, 1974, стр. 42.

„logica utens“ (логика којом се користимо иако је можда нисмо свесни), а требало би да омогућимо све већи уплив „logica docens“ (логика која се учи, логика као научна дисциплина).<sup>21</sup> Коришћењем „logica docens“ долазимо до резултата научног истраживања који се битно разликују од закључака здравог разума. На тај начин се истраживач приближава разумевању стварности више него што му то допушта интуиција, а то значи да ће ниво његове везаности с том стварношћу бити веома висок. Тако се избегава бојазан да се истражују само маргинални проблеми, а да и даље остану и одбрамбени, освајачки, револуционарни, контрареволуционарни, праведни, неправедни... поморски, копнени, ваздушни, подморнички, мински... ратови, циљ рата и борбе, „оружана“ борба као одлучујући облик супротстављања агресији и главни садржај ратних дејстава, војна операција као оружни сукоб, бој и борба као нападна, одбрамбена, противдесантна, противдиверзантска дејства итд.

\*  
\*   \*  
\*

Стручњаци и многи научни радници у теорији ратне вештине нису преузели ни елементарно из филозофије науке, па, самим тим, ратна вештина нема поуздане филозофске основе, нити се гради на филозофским претпоставкама. Чак се јављају и подсмеси стручњака и већине научних радника када се спомене филозофија науке или филозоф науке (шта је то?, шта ће нам то?). Зато на испитима последипломаца ратне вештине чланови комисије могу да кажу испитанику: овде одговарај како пише у литератури, а филозофирај на другом месту. Тиме се, по ко зна који пут, потврђује чињеница да се студенти и слушаоци „увежбавају“ и присиљавају да механички памте оно што је званично написано (институционализовано), а механичко памћење јесте најпростији облик памћења. Тиме се машта, као врста размишљања (мишљења), спутава и не дозвољава се никаква креативност у теорији. А спој маште, напредних идеја и дијалектичког логичког мишљења сигурно води у дијалектику као основ за стварање новог и напредног. Човек који је под утицајем предрасуда или је склон да верује (потврђује) само у оно што је званично у теорији (доктрини), не користи потпуно (чак веома мало, или никако) своју машту (нити развија идеје), а ако је мало и користи, не чини то исправно, и тиме ограничава развој своје личности. Настале (постојеће) проблеме у теорији ратне вештине настојимо да решавамо ваљаним мишљењем и правилним научним ставовима према њима. Проналажење решења проблема и постизање исправне одлуке, прихватање најпожељнијег тока акције обично није тежак процес када имамо довољно чињеница, машту и дијалектичку логичку подршку да наставимо. Постоји само једно ваљано решење проблема, али с више начина, уз потпуно коришћење приложених чињеница. Да бисмо успешно решавали теоријске проблеме напредова-

<sup>21</sup> Михаило Марковић, *Дијалектичка теорија значења*, исто, стр. 171.

њем у мишљењу морамо ваљано да сазнамо своју људску склоност да мислимо у смеру који ће нам обезбедити развијање ума и разума, да сумњамо и помно испитујемо сваки закључак који изгледа привлачан, да свесним напором размишљамо о ствари и поштено настојимо да потиснемо устаљене склоности да верујемо свему што ја написано и озваничено. Ако не радимо тако, није нам потребан никакав научни рад, јер је „све“ написано и закључено, а нама остаје само обавеза да то памтимо и репродукујемо.

Данашња доктринарна теорија ратне вештине није ништа друго него састављање и уобличавање ставова који су раније „пронађени“ и „потврђени“. Чак и назадње појавом, применом и „дограђивањем“ *Стратегије оружане борбе*, јер се званично нимало не тежи проналажењу и развијању нових идеја и налажењу нових теоријских решења. Узрок томе јесте чињеница да, дивећи се умности аутора ранијих и садашњих званичних текстова, не тражимо праву помоћ сопственог ума и разума. Логика је у досадашњој званичној теорији ратне вештине служила (и служи) више за учвршћивање старих и нових заблуда, које се заснивају на некаквим „здраворазумским појмовима“ и њиховим „терминима“. Није у функцији истине, и зато је више штетна него корисна, јер служи за потврђивање солипсизма, тј. изричитог и званичног *ја*. А то *ја* није никада, нити може да гради науку. Проблем пре свих проблема јесте то што већина оних који су завршили тзв. високе школе мисли да су све научили и да је написано све што је требало написати. Не уочавају, а зато и не знају, да се научна теорија гради и развија на сталним дијалектичким променама, а не на брањеним догмама. Апологете, бранећи догме (доктринарство, конзервативизам), оптужују дијалектичаре да су нихилисти. Дијалектичари то нису по природи ствари, нити могу да буду, јер критикују старо (конзервативно) и превазиђено, уважавају здраво језгро и нуде боље и напредније (дијалектичко). Тужно је у свему томе што те апологете (доктринари) троше више времена и средстава (узалуд) у одбрани застарелог погледа на стварност него што би им било потребно да то исправе. Незнање није оправдање за то, јер је грех не знати у области свакодневног рада и истраживања. Недостаје теоријска (научна) акција која доводи до промене, а промена је суштина научног рада. Ризик залагања у акцији јесте ризик суочавања са самим собом и променама, и с могућим последицама које произлазе из тога. Морамо бити свесни да је наука напредак, један еволуциони скок (и више њих узастопно) или револуционарни заокрет који је супериоран у односу на мноштво различитих (свакодневних) погледа на стварност. Скептичан поглед научног радника на достигнуто у стварности треба да буде, у одређеној мери, побољшање погледа на свет у односу на онај који је заснован на слепој вери, предрасудама и тврдњама које се не доводе у питање јер су институционализоване. Тако се превладава ентропија мишљења.



## Искуства из локалних ратова о припреми и ангажовању оклопних и механизованих јединица

УДК 358.119

*Др Милинко Стишовић, пуковник*

Чланак је заснован на вишегодишњем истраживању садржаја припреме и ангажовања оклопних и механизованих јединица (ОМЈ) у локалним ратовима.

Том проблему је аутор приступио поступно и систематски, користећи аналитичко-синтетичку методу, уз потребан ниво генерализације, и дошао до поука које се, превредноване, могу применити у нашим доктринарним и стратегијским решењима.

Кроз теоријско одређење локалних ратова, аутор је дао могућу дефиницију „локалног рата“ и указао на повећан значај и улогу ОМЈ као носиоца борбених дејстава у локалним сукобима. Осим тога, у чланку су наведене најзначајније карактеристике и обележја локалних ратова, уз наглашавање велике вероватноће да се и даље догађају.

Аутор је комплексно анализирао најважнија искуства из садржаја припрема ОМЈ у локалним ратовима и указао на оперативно-стратегијске поуке које могу бити значајне за наше оклопне и механизоване јединице. При томе тежиште је на организацији и наоружању ОМЈ, мобилизацији команди и јединица, информисању и психолошко-пропагандним активностима, обуци команди и јединица и материјално-здравственим припремама.

Такође, аутор се у раду бави проблемима ефикасног ангажовања ОМЈ у борбеним дејствима, при чему вишедимензионално сагледава методе и поступке деловања (ангажовања) како ОМЈ, тако и снага ватрене подршке, заштите и обезбеђења. Проблеми су анализирани с обзиром на сложене и различите оперативно-стратегијске, тактичко-технолошке, просторне и временске услове у којима су вођени локални ратови.

### Увод

Оклопне и механизоване јединице (ОМЈ), најчешће су значајно утицале на разрешавање сукоба зараћених страна. Тако су у арапско-израелским ратовима имале стратегијску улогу, што није био случај у

Другом светском рату, у којем су, у односу на остале снаге копнене војске (КоВ), имале оперативну улогу и значај. Према томе, значај и улога ОМЈ повећавају се у савременим сукобима без обзира на повремена оспоравања појединих теоретичара.<sup>1</sup> Војни аналитичари наводе непобитне доказе да су ОМЈ у локалним ратовима, више или мање, биле носиоци борбених дејстава, односно ватре, покрета, маневра и удара. Најзначајније карактеристике локалних ратова могу се свести на следеће: 1) сваки локални рат је био опитни полигон за примену и проверу нових технологија система оружја и војне опреме,<sup>2</sup> нових доктрина и стратегија;<sup>3</sup> 2) нуклеарно оружје у локалним ратовима није употребљавано, али су сукобљене стране (или савезници) њиме претили, док је хемијско и биолошко оружје<sup>4</sup> употребљавао као средство за промену односа снага и достизање планираних циљева; 3) у локалним ратовима су остварена бројна и разноврсна изненађења у свим њиховим фазама;<sup>5</sup> 4) у локалним ратовима зараћене стране (и савезници) ангажовале су респективне потенцијале – све видове (носиоци дејстава биле су офанзивне снаге: авијација, ОМЈ; артиљеријско-ракетне јединице, флота и друге); 5) без обзира на техничку супериорност сукобљених страна, у локалним ратовима је потврђен примат људског чиниоца са свим квалитативним својствима, и 6) оружане снаге агресора (у локалном рату) нису могле да изразе надмоћ у укупном односу снага и на целом фронту, већ су то чиниле на делу фронта, на изабраним оперативним правцима, где су постижани постављени циљеви.

У локалним ратовима примењивана су, углавном, два стратегијска концепта. *Прво*, агресор је тежио да концептом „муњевитог рата“ или ратом „брзе одлуке“ оствари прокламоване ратне циљеве у што краћем времену.<sup>6</sup> Опште обележје тог стратегијског концепта је максимално ангажовање крупних оклопно-механизованих састава у спрези са снагама ватрене подршке, с тежњом да се постигну висок степен изненађења, почетна надмоћ и иницијатива. *Друго*, концепт „дуготрајног рата“ примењивале су земље које су водиле одбрамбени рат а биле су инфериорне у односу на агресора. Оне су, углавном жртве агресије, у

<sup>1</sup> Успех израелске авијације у односу на египатске ОМЈ у Трећем арапско-израелском рату 1967. године био је повод теоретичарима да закључе да авијација има примарну улогу и да они не могу да опстану у условима ваздушне превласти. Такође, у Четвртм арапско-израелском рату 1973. године, ракете свих врста и типова биле су тако ефикасне да су поједини теоретичари прогласили крај ОМЈ као рода копнене војске.

<sup>2</sup> У Персијском заливу коришћена су средства и опрема високе технологије: сателити, телевизија, тенкови, крстареће ракете, невидљиви авиони F-117 А, авиони AWACS (летећи радар), системи веза итд.

<sup>3</sup> Посебној „провери“ подвргнути су концепти земаља учесница, а посредно и земаља коалиција које су иницирале и подржавале зараћене стране.

<sup>4</sup> Хемијско оружје употребљавано је у Вијетнаму, Кореји, Авганистану, ирачко-иранском рату итд., док је биолошко оружје употребљавано у Вијетнаму.

<sup>5</sup> „Блицкриг“ су применили Израел у Трећем арапско-израелском рату и СССР у интервенцијама у Мађарској и Чехословачкој.

<sup>6</sup> Концепт „муњевитог рата“ за ОМС историјски није нов, али су у локалним ратовима који су вођени после Другог светског рата примењивани нови модалитети ангажовања.

одбрани државних интереса ангажовале целокупне људске и материјалне потенцијале. У локалним ратовима примењивани су различити облици оружане борбе, а најчешће фронтални облик, у којем су ОМЈ биле носиоци офанзивности и маневара.

### **Припреме оклопних и механизованих јединица у локалним ратовима**

Сваком локалном рату претходиле су опсежне припреме. Према доступним изворима (документа) о локалним ратовима, припреме се деле на претходне и непосредне, и различитог су обима и садржаја, интензитета и трајања.<sup>7</sup> На основу искуства, агресори су обављали садржајније, квалитетније и дуготрајније припреме за почетак рата од земље жртве агресије. Тајност агресорових припрема за рат (као услов за постизање изненађења) у савременим условима све више је ирелевантна, јер је у већини случајева однос снага нападнуте земље и агресора (коалиције) у великој диспропорцији, а обавештајно-извиђачки системи су огромних димензија и могућности. У таквим условима обављане су комплексне припреме ОМЈ за ангажовање у локалним ратовима.

### **Карактеристике организације и наоружања оклопних и механизованих јединица**

Припреме ОМЈ у миру, поред осталог, обухватају изградњу њихове организације и формације, која у рату треба да им обезбеди функционисање као главне ударне и маневарске снаге КоВ-а за остварење основних ратних циљева. Искуства из локалних ратова значајно су утицала на сталну изградњу и усавршавање организације и формације ОМЈ, и то на: 1) веће интегрисање родова и служби у здружене ОМЈ за самостална дејства (аутономија); 2) уградњу тенковских јединица у пешадијске саставе (интеграција); 3) брзо и једноставно формирање привремених састава (САД) различитог нивоа према задацима (економичност); 4) могућност примања у своју организацију различитих састава ради ојачања (еластичност); 5) технолошки развој и усавршавање оклопних и других борбених средстава и опреме са захтевом за већим ватреним, борбеним и тактичким могућностима (оптимизација борбених могућности); 6) усавршавање организације у функцији оперативно-тактичких начела употребе ОМЈ (усклађеност); 7) изналажење оптималне организације за успешно командовање с најмањим бројем вертикалних и хоризонталних веза (једноставност), и 8) на све израженију потребу за увођењем хеликоптерске компоненте у организацију ОМЈ (за извиђање, превозење, управљање ватром, командовање, противоклопну борбу, и друго).

<sup>7</sup> Припреме свих учесника арапско-израелских ратова су отпочињале са завршетком претходног рата. Мултинационалне снаге у рату у Персијском заливу припремале су се за ваздушно-копнену битку дуже од пет месеци.

На основу анализе, највише искустава о утицају организације и формације ОМЈ на њихову употребу има из Трећег и Четвртог арапско-израелског рата и из рата у Персијском заливу. Израелске ОМЈ чиниле су 85 одсто КоВ-а, и биле су организоване и оспособљене за самостална дејства. Оклопне и механизоване бригаде, као највише тактичке јединице, употребљаване су као целина, а могле су да формирају и привремене комбиноване саставе, зависно од плана извођења операције. Врста бригаде одређена је према врсти и броју батаљона (оклопни – механизовани). Однос тенкова и оклопних транспортера (ОТ) у оклопним бригадама био је два према један у корист тенкова, а у механизованим бригадама било је обрнуто. Уз један тенк у оклопној бригади припадала су четири пешака, а у механизованој бригади осам, што је веома повољан однос. Арапске ОМЈ имале су двојну организацију за самостална дејства и подршку пешадије. Највиша тактичка ОМЈ за самостална дејства била је оклопна дивизија (окд), тројне формације, с односом три пешака на тенк. Оклопне и механизоване јединице у пешадијским саставима нису имале механизоване делове.

У рату у Персијском заливу било је концентрисано више него икада до тада најсавременијих оклопних и механизованих јединица САД (четири окд и механизована дивизија – мд), Велике Британије (мд), и још седам земаља, с бројном тешком техником.<sup>8</sup>

#### Прилог 1

| Земља              | Људи (у хиљадама) | Дивизија | Тенкова | ОТ    | Арт. оруђа | Авиона | Бродова |
|--------------------|-------------------|----------|---------|-------|------------|--------|---------|
| САД                | 420               | 10       | 2.000   | 3.800 | 1.100      | 1.300  | 60      |
| Саудијска Арабија  | 40                | 4        | 550     | 3.000 | 700        | 127    | 30      |
| Западне земље*     | 60                | 2        | 340     | 600   | 110        | 205    | 35      |
| Панарапске снаге** | 150               | 5        | 1.060   | 1.000 | 120        | 168    | 50      |
| УКУПНО             | 670               | 21       | 3.900   | 8.000 | 2.030      | 1.800  | 175     |
| Ирак***            | 546               | 30       | 4.180   | 2.000 | 2.900      | 800    | 35      |
| Однос              | 1,2:1             | 1,4:1    | 1:1,1   | 4:1   | 1:1,4      | 2,2:1  | 5:1     |

#### Однос снага у региону Персијског залива

\* В. Британија, Француска, Италија, Канада, СРН, Белгија, Шпанија, Аустралија, Холандија, Грчка, Данска и Аргентина.

\*\* АР Египат, Сирија, Мароко, Пакистан, Бангладеш и ГЦЦ (Кувајт, Бахреин, Оман, Катар и УАС).

\*\*\* Оружане снаге Ирака у Кувајту и у јужном Ираку.

Напомене:

– треба узети у обзир и оружане снаге Израела, које сачињавају: 130.000 људи, 12 дивизија, 3.800 тенкова, 8.100 ОТ, 1.300 арт. оруђа, 635 авиона и око 50 бродова;

– при прорачуну људства и НВО оружаних снага САД узета је у обзир потпуна формацијска припадност.

<sup>8</sup> Саудијска Арабија (500 тенкова и 3.000 ОТ), Египат (500 тенкова), Сирија (300 тенкова), Емирати (200 тенкова), Кувајт (100 тенкова), Бахреин (60 тенкова), Катар (50 тенкова) и Оман (80 тенкова).

Највиша тактичка ОМЈ САД јесте дивизија. У миру има састав батаљона, а у рату формира привремене саставе, оклопне или механизоване бригаде, зависно од врсте и броја батаљона. Велика Британија има организован тенковски корпус као највишу оперативно-маневарску снагу (ОМС), а окд Велике Британије, као и лака оклопна дивизија Француске, тактичке су оклопне и механизоване јединице. Заједничка карактеристика организације ОМЈ савремених војски јесте висок степен интегрисаности родова и служби са великим маневарским и ватреним могућностима<sup>9</sup> и способношћу за извођење брзих офанзивних дејстава у интеграцији с осталим снагама видова (авијација, хеликоптери, РМ итд.). Из оскудних материјала не може се поузданије видети организација ирачких оклопних и механизованих јединица. На основу аналогije, може се претпоставити да постоје две врсте ОМЈ: окд-мд републиканске гарде,<sup>10</sup> пуковског састава, и окд-мд бригадног састава.<sup>11</sup> Може се основано закључити да су Ирачани имали најсавременије ОМЈ на Блиском истоку, са 4.180 тенкова и 2.000 ОТ, организованих у 30 дивизија, које су морале бити озбиљнији противник ОМЈ мултинационалних снага (МНС) и које су могле да им нанесу неприхватљиве губитке.

### Изградња и одржавање борбене готовости оклопних и механизованих јединица

Развијене земље света са офанзивним доктринама теже да у миру своје ОМЈ држе у највишем степену борбене готовости, у првом стратегијском ешелону („А“ класификације), првенствено из оперативно-стратегијских разлога.<sup>12</sup> За такво доктринарно опредељење развијене земље издвајају велика финансијска средства, па мањи број земаља има половину или, чак, и до две трећине ОМЈ јединица у мирнодопској готовости, што зависи од степена угрожавања безбедности земље, економског и људског потенцијала, и другог.

Према доступним подацима, арапске земље су имале потпуно развијене и попуњене саставе ОМЈ у миру. Међутим, изненадни напад Израела у Трећем арапско-израелском рату и брзи пораз арапске коалиције показали су да борбену готовост ОМЈ треба градити и одржавати у целини (командовање, оспособљеност, морал итд.), у чему су израелске ОС углавном постизале боље резултате од зараћених арапских оружаних снага. Пошто су сагледани узроци пораза у претходним ратовима, дошло је до квалитативних промена у Четвртом арапско-

<sup>9</sup> Видети: *Оклопне и механизоване јединице у ПОБ-у КоВ-а* (студија УОМЈ), Београд, 1987, стр. 17–43.

<sup>10</sup> Механизована дивизија има три мп и један окп са 330 БМП и 260 тенкова, окд има три окл и један мп са 330 тенкова и 140 БМП.

<sup>11</sup> Механизована дивизија има две мбр и окбр са 350 ОТ и 200 тенкова, окд има две окбр и мбр са 300 тенкова и 220 ОТ.

<sup>12</sup> Ради спречавања интервенције на угроженим правцима и извођења удара или противудара да би се предухитрила и спречила или зауставила агресија.

-израелском рату, када су Арапи, а посебно Египат,<sup>13</sup> започели изненадну, али дуго припреману стратегијску офанзиву форсирања Суецког канала и пробој Бар-Лев линије. Офанзива египатских снага је брзо заустављена, што је доказало виталност и високе квалитете израелских ОС,<sup>14</sup> а посебно ОМЈ, које су, и поред изненађења и великих губитака, преокренуле стратегијску ситуацију у своју корист. Израел је погодним маневром успео да сломи арапску офанзиву на свим правцима Голана и Синаја, а затим да пређе у противудар с ОМЈ и реши рат у целини у своју корист. Све то указује на значај високе борбене готовости мирнодопских ОМЈ као важног дела првог стратегијског ешелона. Уз одређене услове, мирнодопске ОМЈ могу да буду мање од ратних ако се њихова борбена готовост заснива на квалитету и високој оспособљености људства, као и на попуни савременим средствима, а не на квантитету.

### Мобилизација команди и јединица

Сазнања из локалних ратова потврђују став да је мобилизација стратегијска радња чије извођење зависи од борбене готовости мирнодопског састава и мобилизацијске готовости ратних јединица. Успешна мобилизација директно утиче на успех ОС у почетном периоду рата, а често и на његов коначни исход. Мобилисане јединице су најчешће чиниле други оперативни ешелон ратних армија, па је од брзине и обима мобилизације зависио и коначни исход рата.

Искуства из Трећег и Четвртог арапско-израелског рата која се односе на мобилизацију могу да се користе и у пракси других армија. Наиме, Израел је мобилизацију отпочео тајно, 15. маја, а успешно је завршио 4. јуна<sup>15</sup> (20 дана пред почетак Трећег рата) мобилизацијом шест оклопних и две механизоване бригаде. Такође, у Четвртом рату, због изненадног удара Египта и Сирије, Израел је био принуђен да први удар прими с мирнодопским ешелonom и да планирану мобилизацију за 24–72 часа продужи за 1–1,5 дан, и то пошто је рат отпочео. То је мобилизацију отежало, али је није спречило, јер је Израел успешно мобилисао око осам оклопних и три механизоване бригаде, претежно из састава стратегијске резерве. Са мобилисаним ОМЈ извео је против-

<sup>13</sup> Египат има око 50 милиона становника, од којих је 75 одсто неписмено. Уз велику незапосленост, није могао да обезбеди квалитетно људство за попуњу савремено опремљених ОМЈ (једна посада на један тенк), а било је и много слабости у организацији обуке и командовању.

<sup>14</sup> Израел је најразвијенија држава на Блиском истоку. Има око два милиона и 300.000 становника у потпуном арапском окружењу. Нема неписмених, а сви становници су запослени. Постоји велика потреба за радним становништвом, што је један од разлога за држање мање мирнодопске армије, па и оклопних и механизованих јединица. Квалитетним системом обуке мирнодопске армије, резервног састава и становништва Израел је успео да обезбеди да сваки тенк има три потпуно обучене посаде.

<sup>15</sup> Емитовањем шифрованих порука преко радија и телевизије Израел може за 24 часа да позове и изведе мобилизацију јер су наоружање и опрема издати на руке резервном саставу.

офанзиву и победио арапску коалицију. Пример Израела у Четвртог арапско-израелском рату у вези с мешањем надлежности у проглашењу мобилизације и утврђивањем личне одговорности за показану неспремност поучан је из два разлога: 1) показало се да није сврсисходно изводити више мобилизација у кратком временском року пред рат, као што није добро ни закаснити, и 2) с правног аспекта и ефикасности одбране, јер су надлежне личности позване на одговорност због неодлучности у проглашењу мобилизације Израела и извучене су ваљане поуке за оклопне и механизоване јединице.

Египат је у Трећи рат ушао с мирнодопским ОС и ОМЈ без мобилизације земље и преласка на ратни колосек, па је египатска армија била препуштена сопственом сналажењу.<sup>16</sup> То је исправљено у наредном рату проглашењем опште мобилизације за Египат, и то после почетка напада на Израел. Мирнодопске ОМЈ биле су попуњене људством, али се нису могле обезбедити резервне посаде, што се неповољно одразило на почетни удар оклопних и механизованих јединица.

Из наведених примера могу се извући ваљане поуке. Наиме, на основу релевантних података обавештајних служби и дипломатије и из осталих извора, државно и војно руководство мора правовремено да прогласи општу мобилизацију, уз претходно повећање степена борбене готовости мирнодопске војске. Мирнодопске ОМЈ морају да обезбеде своју домобилизацију и мобилизацију „НА“ састава ОМЈ уз ангажовање расположивих војних капацитета, а нарочито цивилних транспортних и других предузећа. Одговарајућим системом попуње<sup>17</sup> и обуке треба обезбедити резервне посаде за тенкове и остале критичне ВЕС за сваку оклопну и механизовану јединицу.

## Информисање и психолошко-пропагандна дејства

У локалним ратовима су потврђени вишеструко дејство и велики домети психолошко-пропагандних дејстава. Медијска повезаност чини да ни војници на фронту, посебно ОМЈ, нису изоловани од психолошко-пропагандних активности и њихових последица. Отуда ОМЈ, и војска у целини која у рату рачуна на успех, морају да обезбеде да војници јасно знају циљеве борбе и, истовремено, да спрече противника да својом пропагандом продре у колективну свест њеног састава. У садашње време, када су разноврсни облици и методи пропагандног рата, то није лак задатак, па његово потцењивање обично има кобне последице, што потврђују бројни примери:

1) Дан уочи почетка Трећег арапско-израелског рата у многим светским листовима појавиле су се слике и текстови о томе да су израелски војници добили одсуство. На плажама Акабског залива, истога дана, било је много израелских војника наочиглед Египћана, а

<sup>16</sup> Сирија је у Трећи рат ушла са 10–15 одсто формираних ОМЈ, али због мање офанзивности на том војишту није било већих проблема с мобилизацијом.

<sup>17</sup> Мирнодопски део треба попуњити са 70 одсто професионалних војника и 30 одсто војника на одслужењу војног рока. Видети опширније: Миомир Марковић, дипломски рад, ШНО, ЦВШ, Београд, 1995, стр. 17.

на тениским теренима у Каиру, после дуже паузе, примећени су генерали. Министар одбране Моше Дајан изјавио је неколико часова пре напада да ће спор решити мирним, дипломатским путем. После израелског напада на египатске аеродроме преостали египатски авиони су лутали над Синајем, а Израелци су их наводили на погрешне циљеве, спуштали на већ заузете аеродроме или наређивали принудно искакање пилота у море на беспрекорном арапском језику.

2) У Четвртном арапско-израелском рату арапске земље су појачале информативно-пропагандна дејства преко средстава информисања. Извештавале су о збивањима на фронтовима и о сваком успеху, наглашавали јунаштво војника и јединица и организовали изложбе заплећене и уништене технике Израела. У противудару израелских ОМЈ цела 120. окбр била је уништена, а њен командант заробљен и истога дана приказан јавности преко телевизије. Израел је заробљене војнике приказивао у посебним емисијама за Арапе и омогућавао им да јаве да су живи и здрави. У медијском деловању према светској јавности Арапи нису били умешни као Израелци, јер су били скептични према страним новинарима и ТВ-агенцијама.

3) Најјача и најразноврснија психолошко-пропагандна дејства Израел је извео у Либану, што потврђује и изјава<sup>18</sup> начелника Главног штаба Израела, генерала Моше Лерија.

4) Рат у Персијском заливу показао је да су информисање и психолошко-пропагандна дејства имали карактер организованог студијског пристуупа. Тако су мултинационалне снаге, посебно САД, у том рату извеле стратегијску психолошку операцију у две фазе. Прва фаза, тј. медијска припрема рата, названа је „Пустињски штит“, а друга, ваздушно-копнена битка, била је информативно-пропагандна „логистика“ „Пустињске олује“, или пренос рата уживо. Медијском припремом рата требало је да се увери сопствена и светска јавност о оправданости рата и, евентуално, да се принуди Ирак на повлачење из Кувајта. Информативно-пропагандна „логистика“ преносила је рат уживо, демонстрирајући моћ и силу САД, али на нов начин, чиме су исправљене грешке „вијетнамског синдрома“, који је негативно деловао на сопствено јавно мњење. „Пропуштане“ су само слике о успесима РВ САД и других снага, без мртвих и цивила, уз строгу цензуру. Носиоци тог посла били су државни органи, дипломатија, наменске институције, министарство одбране, команде и формацијски органи у командама и јединицама. Оклопне и механизоване јединице су биле „покривене“ психолошком операцијом, која је вероватно „допринела“ да мултинационалне снаге избегну губитке, а ирачке ОМЈ „спречила“ је да испоље снагу и да се спасу од уништења.

<sup>18</sup> „Припреме за рат и б/г извођене су јавно, јер су телевизија, радио и штампа свакодневно извештавали о ситуацији на фронту, уз обиље фотографија, докумената, фото-репортерских и филмских репортажа, што је омогућило јеврејској и светској јавности да по фазама прати ток рата. Приказивање ситуације било је у тој мери верно да су Арапи пре веровали нама, него својим средствима „информисања“ (М. Петковић, „Неки облици специјалних дејстава у Либану“, „Војно дело“, бр. 2/84, стр. 160–167).

Важност и значај мирнодопске обуке у непосредним припремама за рат посебно су се испољили у локалним ратовима. Арапска и израелска искуства у обуци команди и јединица у свим арапско-израелским ратовима су веома поучна. У то време, војни рок се у Израелу служио 36, а у Египту и Сирији 24 месеца, од чега је основна обука у израелским ОМЈ трајала пола, а код супротне стране само четвртину тог времена. Према сазнањима, Израелци су највећу пажњу посвећивали ватреној обуци тенковских посада и увежбавању нижих тактичких јединица, која су трајала два дана и једну ноћ непрекидно, са веома кратким паузама. Бригаде и више саставе увежбавали су на вероватним правцима употребе, а обуку старешина и команди организовали су и изводили тако што су командантска путовања (извиђања) обављали аутобусима (као туристи) на правцима употребе свих јединица. Израелске команде су пред сваки рат изводиле командно-штабне ратне вежбе као почетак реализације ратних планова. Обуци резервног састава посвећивали су велику пажњу, тако да су *за сваки тенк имали обучене најмање три посаде*. Поред тога, резервном саставу је било подељено наоружање на руке, што је у целини обезбеђивало високу готовост војске. Израелски официри показали су велику храброст, савршену обученост, познавање ратне ситуације, високу самосталност и иницијативу. Осим тога, команде су биле једноставно организоване и високо обучене за командовање ОМЈ у веома динамичним и разноврсним дејствима по моделу блицкрига.

Насупрот Израелу, ОС Египта и Сирије нису увек имале прави однос према обуци посада, старешина и команди оклопних и механизованих јединица. Често је обука у ОМЈ била стереотипна, једнострана, површна и углавном теоријска. Изузетно тешко се могао обучити египатски војник, без основног образовања, да рукује савременим оклопним средствима, тако да су Египћани обезбеђивали само једну посаду за тенк, без могућности за одговарајућу попуну. Посебно је код Египћана слабо организована и извођена обука с резервним саставом, а богати египатски официри нису били спремни да поднесу све тешкоће и жртве рата, па је било примера малодушности, дефетизма и издајства. Међутим, обука посада у ОМЈ у арапској коалицији боље је организована и извођена у припремама за Четврти арапско-израелски рат, при чему је тежиште било на ватреној обуци, савлађивању минско-експлозивних препрека, савлађивању Суецког канала и пробијању Бар-Лев линије. Пешадија и ОМЈ оспособљавани су кроз интегрисану обуку за извођење садејства у ПОБ најсавременијим средствима за блиску ПОБ, и друго. Такође, непосредно пред напад у Четвртом арапско-израелском рату Египат је извео КШРВ на фону престојећег напада с тежиштем на савладавању Суецког канала и Бар-Лев насипа. Тако је Четврти арапско-израелски рат показао да су ОМЈ зараћених страна успешно обавиле задатке за које су биле обучаване, али су показале и одређене слабости. Велики успех Египћана у пробоју Бар-Лев линије и успешна

ПОБ пешадије против израелских тенкова нису искоришћени за пробој ОМЈ у оперативну дубину, јер су те јединице биле уситњене и распоређене у пешадијске саставе. Осим тога, испољене су слабости у ватреној обуци у условима прашине и дима, слабе видљивости и ноћу.

С обзиром на велику концентрацију ОМЈ у рату у Персијском заливу, поучни су бројни примери обуке ОМЈ САД, Велике Британије и Француске у припреми рата за време операције „Пустински штит“. Претходне припреме ОМЈ обављене су у гарнизонима мирнодопске локације, а резервни састав ОМЈ САД и у пустињи Мохаве. Непосредне припреме обављане су одмах по пристизању на територију Саудијске Арабије. Обуком је упоредо решавано више проблема формулисаних у облику задатака: 1) све војне руководиоце (од генерала и пуковника до водника) треба упознати са планом операције и стимулисати да практично искористе прилику која им се укаже у решавању проблема; 2) идентификовати све циљеве и о њима обавестити све команде и јединице; 3) изводити обуку ОМЈ прилагођену стварним пустињским условима ратовања, и извођењем вежби и гађања решити уочене техничке проблеме;<sup>19</sup> 4) изнаћи што бољи метод за заједничку обуку и вежбе МНС, нарочито из области подршке, садејства и заједничког командовања, и 5) израдити полигоне и макете објеката за што вернију стимулацију циљева за напад и фортификацију Ирака и на таквим моделима увежбавати појединце, посаде и јединице. Наведеним поступцима и садржајима обуке и припреме ОМЈ створени су услови за успех операције и обезбеђен је висок степен ефикасности савремених средстава ОМЈ да се уз минималне људске губитке реализују стратегијски циљеви.

---

## Материјалне и здравствене припреме

---

Материјалне и здравствене припреме за вођење рата одувек су планиране и извођене у свим војскама. У локалним ратовима обављане су на различите начине, зависно од могућности земаља, али су значајно утицале на ток борбених дејстава, па чак и на коначан исход рата. Искуства из локалних ратова у тој области веома су поучна. Материјалне и друге потребе све земље учеснице у локалним ратовима углавном су обезбеђивале из сопствених материјалних извора и, делом, из увоза, а у рату уз помоћ савезника и ратног плена. Сопствене материјалне изворе користиле су, углавном, економски јаке земље: САД, СССР, Велика Британија, Француска и друге. Већина зараћених земаља користила је различите изворе материјално-здравственог обезбеђења.

Веома су поучна искуства и сазнања из домена материјалног обезбеђења ОС и богате праксе Израелаца. Израел је до сада учествовао у пет арапско-израелских ратова, трошећи огромне материјалне ресурсе. За ратне потребе ослањао се на све изворе, почев од сопствене

<sup>19</sup> На гађањима и вежбама тенк М-60 показао је слабости у погледу ватре и покрета у пустињи, па је 500 тенкова замењено тенковима М-1А1 „абрамс“ из складишта НАТО-а у Европи.

производње тенкова, ремонта, оправке и регенерације тенкова и оклопних борбених средстава, до увоза и ратног плена. Израелци сматрају да ништа није застарело да се не може употребити, па су имали америчке, енглеске, француске, домаће и заплењене тенкове совјетске производње. Бројне проблеме у ратовима које су водили, а који су за последицу имали поседовање различитог НВО, решавали су веома ефикасно у прецизно планираној процедури у којој су претпостављене све могуће ситуације. То се, пре свега, односи на борбену обуку, техничко обезбеђење, начин употребе, командовање и друго. На пример, у Израелу су постојала два система дотура и евакуације: војни и цивилни системи. Ако војни систем буде уништен, цивилни аутоматски ступа у дејство, а обављају га цивилна транспортна предузећа. Свака моторизована колона могла је да повезе гориво, муницију, резервне делове и храну за 72 часа борбе, а за дуже време и на већој дубини, дотур и евакуација су обављани авионима и хеликоптерима. Здравствене припреме су биле тако организоване да су рањени и повређени брзо евакуисани у све здравствене установе, што је обезбедило висок проценат спашених људи и повратних губитака.

Израел је земља са малим бројем становника, ограниченим материјалним изворима и резервама и у потпуном непријатељском окружењу. Међутим, ослањајући се на сопствене снаге и помоћ савезника, пре свега САД, добили су свих пет ратова против бројнијег и јачег непријатеља. Успех је постигнут захваљујући јакој и организованој држави и привреди, и модерно организованој и опремљеној војсци, чврсто решеној да брани националне интересе. Зато су ОС Израела прихватиле доктрину „блицкрига“, и маневарске одбране, с кратким трајањем ратова због ограничених демографских и материјалних ресурса. Носиоци офанзивних борбених дејстава и окосница одбрамбеног система Израела биле су оклопне и механизоване јединице.

Материјално-здравствена ситуација у арапском свету била је тежа и сложенија. Наиме, арапске земље, због наразвијености привреде, углавном се ослањају на увоз оклопних и других борбених средстава с унифицираним наоружањем и опремом.

Материјалне и здравствене припреме у „Пустинској олуји“, према начину и обиму, не могу се користити као применљиво искуство, али су поучни поједини садржаји, а нарочито беспрекорна организација код једне и друге стране. Рат у Персијском заливу специфичан је по релативно дугим материјалним и здравственим припремама обе стране, и то без међусобног ометања. Укупне припреме ОМЈ одвијале су се у местима мирнодопске локације и дислокације снага ради ефикасног ангажовања у планираној операцији мултинационалних снага. Маневар снага изведен је ваздушно-транспортном и приморском операцијом у другој и трећој фази. Бродовима је превезена тешка техника, тенкови, ОТ и тежа опрема, а транспортним авионима лакша оклопна возила и остала опрема.<sup>20</sup> Људство (посаде јединица) превозено је комбиновано,

<sup>20</sup> Из САД и Немачке 2.000 тенкова и 2.200 ОТ, из Велике Британије 240 тенкова и из Француске 100 тенкова.

уз борбену технику. У Саудијској Арабији ОМЈ САД и осталих земаља имале су проблеме због утицаја песка и високих температура на борбена возила, наоружање и људство, што је од командовања захтевало додатне мере<sup>21</sup> обезбеђења и заштите људи и наоружања и војне опреме. За већину људи и технике МНС<sup>22</sup> обезбеђене су резерве за 60–90 дана, а према неким подацима и за 100 дана рата, јер су знали да логистика у пустињи значи живот. Зато су се МНС, посебно велики потрошачи материјалних ресурса, придржавали принципа да се сувише не удаљавају од извора горива, муниције и воде,<sup>23</sup> како би испољиле очекиване борбене могућности (ватра, покрет, маневар и удар).

## **Употреба оклопних и механизованих јединица у локалним ратовима**

На основу резултата истраживања може се закључити да су све зараћене стране у локалним ратовима имале потребу за довођењем и груписањем ОС у целини, а посебно ОМЈ, као носиоца борбених дејстава. Неоспорно је да се та активност одвијала на свим нивоима сукоба: тактичком, оперативном и стратегијском, уз комбиновање различитих методских поступака и транспортних средстава, што указује на обимност и сложеност те стратешке радње. Бројни су примери и искуства из локалних ратова (у вези с тим проблемом) која се могу применити у нашој пракси. Такође, део искустава која имају стратегијски значај може да се користи приликом процене могућег деловања коалиционих снага у правцу угрожавања безбедности и независности малих земаља.

## **Довођење и груписање оклопних и механизованих јединица**

Локални ратови и војне интервенције у којима су ангажоване значајне снаге ОМЈ углавном су отпочињали на два начина: 1) изненадним нападом агресора после тајно спроведених припрема, мобилизације и стратегијског развоја према ратним плановима, тако да је бранилац потпуно изненађен (интервенција у Мађарској и Чехословачкој, Корејски и ирачко-ирански рат), или организованом одбраном с мирнодоп-

<sup>21</sup> Амерички тенк М-60 замењен је тенком М-1А1 „абрамс“ због прегрејавања мотора и кварова на топу услед утицаја пешчане прашине. Такође, аутоматска пушка М-16 замењена је пушком М-16 А 2 с хромираним трзајућим деловима. Одећа и опрема војника прилагођени су пустињским условима и високим температурама. Због тешких климатских услова и превеликог знојења људству су дељени течни међуброци, а дневно следовање воде повећано је са пет на 35 литара. Војнички суви оброк за пустињске услове био је масе 300 g и 1.300 калорија. Сваки припадник ОС имао је код себе девет obroка за три дана рата.

<sup>22</sup> Оо 670.000 људи, 3.900 тенкова, 8.400 ОТ, 2.030 артиљеријских оруђа, 1.800 авиона, 1.900 хеликоптера и 175 бродова.

<sup>23</sup> Оклопна дивизија САД од 350 тенкова дневно је трошила око 2.000 t горива, два пута више него 3.А САД у Другом светском рату кроз Француску. Највећи део снабдевања обављао се камионима, па су Американци изградили путеве дужине 500 km, који могу да издрже температуру од 50°C, јер је дневна потрошња огромна.

ским ешелоним без мобилизације, или са започетом мобилизацијом (Трећи и Четврти арапско-израелски рат), и 2) пошто су обе стране спровеле припреме, мобилизацију и стратегијски развој према ратним плановима (рат на Фолкландским острвима и рат у Персијском заливу).

У масовној употреби ОМЈ најчешће су утицале на исход оружаног сукоба (Трећи и Четврти арапско-израелски рат и рат у Персијском заливу могу пружити драгоцену искуства из домена груписања ОМЈ као саставног дела стратегијског развоја ОС зараћених страна). Пред почетак Трећег арапско-израелског рата Израел је извео тајни стратегијски развој<sup>24</sup> ОС формирајући два стратегијска ешелона с резервом за извођење нападне операције. Желео је да ратним ваздухопловством изненада уништи авијацију арапских држава на аеродромима и стекне апсолутну превласт у ваздушном простору, потом да ОМЈ брзо униште египатске снаге на Синају, а затим да, прегруписавањем, униште јорданске снаге западно од реке Јордана и сиријске снаге на Голанској висоравни.

Египат је у Четвртом арапско-израелском рату извео тајно стратегијско груписање ОС у два стратегијска ешелона (без стратегијске резерве). Оклопне и механизоване јединице Египта груписане су по фронту на два оперативна правца, а по дубини у првом и другом оперативном ешелону.<sup>25</sup> Тенковски батаљони из пешадијских бригада били су у додиру на каналу као непосредна подршка пешадије за савладавање Суецког канала. Тенковске бригаде из пешадијских дивизија биле су груписане у првом ешелону дивизија за проширење успеха на другој страни Канала и одбијање израелских противнапада. Оклопне дивизије и самосталне тенковске бригаде из другог оперативног ешелона (о/е) армија биле су намењене за развијање успеха првих ешелона после форсирања Канала. Израел је имао груписане ОМЈ према концепцији стратегијског дочека у којој их је рат затекао. У првом о/е у одбрани се налазила трећина ОМЈ, у другом о/е три оклопне бригаде, у оперативној резерви две механизоване бригаде, док су стратегијску резерву сачињавале ОМЈ које су се мобилисале. Из оствареног груписања може се закључити да су арапске земље, а нарочито Египат, правилно груписале ОМЈ за спровођење плана нападне операције ради максимал-

<sup>24</sup> Груписање снага првог ешелона и снаге јужног фронта према Синају, оперативно-оклопна група „Тал“ (три окбр и два пбр), „Јоф“ (два окбр и 2 мбр, „Шарон“ (окбр и мбр) и пбр у рејону Елијата; други ешелон: снаге централног фронта према Јордану (окбр и два мбр), снаге северног фронта према Сирији (окбр и пет пбр), у резерви изнад Јужног фронта 4-6 бригада; вобр-РВ одмах да избори превласт у ваздушном простору, а затим да пређе на заштиту и подршку ОМЈ, РМ да заштити обално подручје и спречи евентуалне нападе са мора.

<sup>25</sup> У Четвртом арапско-израелском рату Египат је у првом стратегијском ешелону имао следеће ОМЈ: у првом о/е у саставу по једну тбр у првом ешелону дивизија (укупно пет тбр), а у другим о/е армија по једну окд и једну самосталну тбр (укупно две окд и две стбр). У другом стратегијском ешелону имао је мало ОМЈ које нису биле развијене и нису имале потпуни формацијски састав. Сирија је у првом о/е имала по једну тбр у пд, у другом ешелону (укупно три тбр) и у резерви једну окд по дубини.

ног искоришћења могућности оклопних и механизованих јединица. С друге стране, Израел је, без обзира на груписање за стратегијски дочек, вишеструко веће снаге ОМЈ груписао на оперативној и стратегијској дубини него на положајима за одбрану на предњем крају. На тај начин је обезбедио респективне ОМЈ за динамичку одбрану и слободу маневара, што је довело до слома арапске офанзиве и успешне израелске противофанзиве и коначне победе.

За рат у Персијском заливу МНС доведене су правовремено.<sup>26</sup> После петомесечних припрема и неколико прегруписавања изведено је дефинитивно груписање за напад на Ирак у један стратегијски ешелон са резервом. Оклопне и механизоване јединице МНС<sup>27</sup> претежно су распоређене у првом ешелону, чиме је изражена офанзивност копнене битке и одлучност да она кратко траје. Груписањем ОМЈ у састав оперативних група по правцима одређене су главне и помоћне снаге (односно тежиште дејства) и створени услови за реализацију замисли копнене офанзиве, тако да се главне снаге Ирака у Кувајту нападну помоћним снагама са фронта на три оперативна правца и потисну до града Кувајта, а главним снагама заобиђу главне снаге Ирака са западне стране, делом снага изведе обухватни маневар, а делом снага пресече главни пут Басра-Багдад и створе услови за њихово заробљавање и уништење. У таквој замисли ОМЈ имале су улогу да у саставу помоћних снага изведу пробој јако утврђене ирачке одбране, а у саставу главних снага да буду носиоци офанзивних дејстава и разних облика маневара и удара у спрези с ваздушнодесантним снагама.

Ирак је организовао дефанзивну позициону одбрану у три ешелона са резервом, групишући ОМЈ различито у сваком ешелону. На основу искуства, Ирачани су груписањем и ангажовањем у одбрани, морали да обезбеде офанзивну компоненту, односно ефикасно испољавање ватре, покрета и удара, не занемарујући важност заштите снага и функционисање позадинског обезбеђења.

### Карактеристике нападних дејстава

Ако се уопште искуства из нападних дејстава ОМЈ у локалним ратовима могу се уочити два нападна концепта која могу бити поучна за припрему и вођење оружане борбе: 1) нападна дејства ОМЈ у фронталном облику оружане борбе, која су примењивана у већини локалних ратова између држава и у интервенцијама (носилац држава агресор или коалиционе снаге), и 2) нападна дејства ОМЈ у партизанском облику оружане борбе која су примењивана у ослободилачким ратовима (носиоци ОС земаља жртава агресије).

1) Нападна дејства ОМЈ у фронталном облику примењивана су на два различита начина, који су потврђени и осавремењивани у новим

<sup>26</sup> Све ОМЈ доведене су у Персијски залив углавном бродовима и авионима.

<sup>27</sup> Мултинационалне снаге су имале око 20 дивизија разних врста, од тога је око 10 било оклопно-механизованих дивизија (пет окд и пет мд).

техничко-технолошким условима. Први начин или концепт произилази из офанзивне доктрине као муњевити напад (блицкриг), или напад „брзе одлуке“.<sup>28</sup> Други начин нападних дејстава ОМЈ извођен је у функцији непосредне подршке пешадији.

Први начин је постао доминантан јер је обезбеђивао боље резултате у борбеним дејствима и у рату у целини. Његова обележја су: 1) извођен је по моделу ваздушно-копнене битке, путем операција, бојева и борби; 2) нападна дејства су отпочињана изненадно из ваздушног простора ради остварења превласти у ваздушном простору; 3) носиоци напада на копну биле су ОМЈ, односно оклопно-механизовани састави (ОМС),<sup>29</sup> уз снажну ватрену подршку авијације и артиљерије, и обезбеђење и заштиту других снага, родова и видова; 4) самостална нападна дејства су отпочињана јаким почетним ударом првог ешелона на одвојеним оперативним и тактичким правцима, уз примену различитих облика маневра снагама и средствима (ОМЈ, хеликоптерске јединице, ловачка авијација, ваздушнодесантне снаге итд.), и 5) резултат изабраног метода офанзивних дејстава од стране ОС агресора (коалиционе снаге) били су огромни губици ОС земље жртве агресије.

Успех појединих операција, бојева и борби у локалним ратовима зависи од бројних чинилаца, а један од најважнијих јесте однос снага. То је веома сложена оперативна категорија која не обухвата само бројчане односе већ и све друге квалитативне параметре, који могу да утичу на промену односа снага и доведу до победе уз минималне губитке. Зато треба уопштити и систематизовати нека искуства која могу да утичу на мењање савремене теорије и праксе ратне вештине. У оквиру тога, очигледне су следеће поуке: 1) општи однос снага на ратишту или војишту није одлучивао о исходу, већ повољнији однос снага на оперативним и тактичким правцима употребе; 2) успостављени принцип бројчане надмоћности нападача над браниоцем у људству од 3:1 до 6:1 и снагама и средствима од 2:1 до 3:1 није остварен ни у једном локалном рату, већ се најчешће кретао у односу 1:1, па чак и неповољнијем за нападача;<sup>30</sup> 3) само повољнији бројчани однос снага није донео победу ниједној страни али јесте квалитативни (Израелу у Трећем и Четвртом арапско-израелском рату и Великој Британији у Фолкландском рату); 4) као што су људски и материјално-технички чиниоци оружане борбе квантитативно и квалитативно мерљиви, треба узети у

<sup>28</sup> Носилац модернизоване варијанте „блицкриг“ су ОС Израела, у којима 85 одсто КоВ-а чине оклопне и механизоване јединице. Тај начин је примењиван у Трећем и Четвртом арапско-израелском рату, у интервенцијама у Мађарској и Чехословачкој и Авганистану, у Фолкландском рату, у рату између Ирака и Кувајта и у рату у Персијском заливу.

<sup>29</sup> Оклопно-механизовани састави су привремени оперативни састави какве је формирао Израел у Трећем арапско-израелском рату.

<sup>30</sup> Бројчани однос људства у локалним ратовима је био следећи: у Трећем арапско-израелском рату 1,2:1; у Четвртом арапско-израелском рату 14:1 на почетку, до 4,5:1; у Ирачко-иранском рату 1:1,7, у Фолкландском рату (Аргентина – Велика Британија) 1,5:1 и у рату у Персијском заливу (Ирак – МНС) 1:1,1.

обзир и чиниоце простор и време, који су у неким локалним ратовима значајно утицали на однос снага (Вијетнамски рат, индијско-пакистански рат и рат у Персијском заливу).

У рату у Персијском заливу Американци су, захваљујући високо развијеном компјутерском систему, израчунали све бројчане и квалитативне односе снага и вешто их, путем медија, лансирали у јавност, дајући предност сопственој технологији и технологији Запада. Борбене могућности ОМЈ изражене бројем очекиваних обостраних губитака су први показатељи односа снага. Оне одређују груписање и замисао за извођење операције, бојева и борби. Американци су у „Пустинској олуји“ највише респектовали борбене могућности ирачких оклопних и механизованих јединица. Сматра се да квалитативне и квантитативне вредности ОМЈ (и других борбених система) доносе предност и обезбеђују веће борбене могућности (које су, између осталог, производ техничко-технолошког нивоа и вештине употребе снага), као и победу.

Још нека искуства из локалних ратова могу да буду поучна за процене угрожавања безбедности наше земље. Наиме, Израел је у Трећем арапско-израелском рату извео нападну операцију стратегијског значаја постигавши стратегијско изненађење како по јачини и груписању снага, тако и по времену отпочињања офанзиве, начину дејства, оствареном циљу итд. Цео концепт операције одвијао се по моделу „блицкрига“. Прво је остварена предност у ваздушном простору, а затим су кренуле оклопно-механизоване снаге, груписане на неколико праваца. Међутим, Египћани су успели да зауставе „оклопне клинове“ на линији: Рафа-Абу Авеигла. Израелци су брзо реаговали, па су у току ноћи, уз помоћ хеликоптерских десаната (ХД), успели да оперативна оклопна група „Јоф“ пробије одбрану Египћана и тако створи повољне оперативне услове за продужетак напада осталим снагама, које су за четири дана избиле на Суецки канал (остварен је темпо напада око 40 километара на дан. У току извођења нападне операције Израелци су вешто користили различите поступке и ратна лукавства, што се позитивно одразило на успех операције и рата у целини.<sup>31</sup>

У рату у Персијском заливу, први пут после Вијетнама, Американци су извели ваздушно-копнену битку. О њој се пише на разне начине, почев од израде плана операције и груписања снага до начина извођења операције. Међутим, на основу веома ограничених извора, може се направити реконструкција модела ваздушно-копнене битке, из које је очигледно да су МНС упутиле своје комбиноване помоћне снаге (оклопно-механизоване и морнаричкодесантне) на главне снаге Ирака у јужном Кувајту, а већи део главних оклопно-механизованих и ваздушно-десантних снага у обухватни маневар ради пресецања правца за извла-

<sup>31</sup> Људство једног утврђеног тенковског батаљона код Газе (Египћани) уочило је израелске војнике испред предњег краја на око два километра. Египћани су сматрали да је њихов циљ прављење пролаза у минском пољу. Међутим, када су се израелски војници приближили предњем крају на око 1.500 m из кутија су полетеле противоклопне ракете типа „cobra“ и „virgilet“ које су убрзо уништиле цео батаљон и отвориле пут оклопној групи „Тал“ за продор ка Суецком каналу.

чење снага Ирака из Кувајта према Багдаду и њихово окружење и уништење. Копнена офанзива је изведена, уз јаку артиљеријску, ваздухопловну, артиљеријско-бродску и ваздушнодесантну подршку, против преполовљеног и морално индиспонираног противника, који је четвртог дана офанзиве положио оружје и пристао на све услове Сједињених Америчких Држава. Тај сложени маневар, с максимално израженом динамичком компонентом и силином удара, треба узимати у обзир приликом процене могућег модела угрожавања безбедности и тражења решења на стратегијском нивоу за варијанте парирања код снага које могу да буду нападнице према сличном моделу.

За ратну вештину поучна су још нека сазнања у вези с офанзивним дејствима у локалним ратовима. У Петом арапско-израелском рату (Израел-Либан) Израел је остварио висок степен ефикасности и садејства самосталних ОМЈ, хеликоптерских и ваздушних десаната, убачених диверзантских група и мањих поморских десаната, уз снажну подршку и превласт у ваздушном простору. Карактеристично је да су ОМЈ на брдско-планинском земљишту, избегавајући долине река, често примењивале обухватне маневре и брзо се спајале с ваздушнодесантним и поморскодесантним снагама.

Други начин извођења нападних дејстава ОМЈ састоји се у непосредној подршци пешадије,<sup>32</sup> при чему се фронтално потискује противник, а темпо напада ОМЈ своди на темпо напада пешадије. Оклопне и механизоване јединице су развучене на читавом фронту, па се у том случају не може говорити о тежишту дејства и силини удара. Ако би се створили услови за пробој на фронту, за експлоатацију и проширење успеха недостају слободне снаге, напад се гаси већ у тактичкој дубини, а исход је неизвесан. Тај начин напада у локалним ратовима примењивале су поједине зараћене стране, али без већег успеха. У почетном периоду Четвртог израелско-арапског рата Египат и Сирија су своје ОМЈ употребили као непосредну подршку пешадије у нападу на Израел од Суеца до Порт Саида и на Голанској висоравни. Ограничени циљеви рата, замисао за извођење нападне операције<sup>33</sup> и груписање ОС довели су их до пораза јер нису реализовали други део ограниченог циља – стварање услова за продужетак офанзиве и ослобађање заузетих територија.<sup>34</sup>

<sup>32</sup> Тај начин је примењиван у индијско-пакистанском рату, ирачко-иранском и Четвртом израелско-арапском рату.

<sup>33</sup> После успешног форсирања Суецког канала и заузимања другог положаја Бар-Лев линије, Египат је продужио фронтални напад са дневним темпом 1,5 – 2 km на дан ОМЈ у линији, са 1.500 тенкова развучених на фронту од 100 km.

<sup>34</sup> Египат и Сирија су припремили и извели стратегијско изненађење у нападу: створили су непробојан ПВО кишобран 15 km источно од Суецког канала и на Голанској висоравни; извршили су тајне припреме за напад оређујући најповољније време за почетак напада, брзо форсирање Суецког канала и заузимање Бар-Лев линије и одбили су противнапад израелских ОМЈ с одличном пешадијом, средствима за блиску ПОБ и ПОР, чиме су за кратко време уништили две израелске оклопне бригаде. (М. Бабић, *Оклопне и механизоване јединице у Четвртом арапско-израелском рату*, ВИЗ, Београд, 1980, стр. 126–130).

2) Партизански облик оружане борбе, углавном је примењиван у ослободилачким ратовима. Оклопне и механизоване јединице нису имале већи значај ни у Вијетнаму због бројно јачих Американаца.<sup>35</sup>

## Карактеристике одбрамбених дејстава

Општа карактеристика одбрамбених дејстава у локалним ратовима с аспекта употребе ОМЈ огледа се у великој разноврсности: од еластичне – задржавајуће, преко упорне – позиционе одбране, до настојања да се преотме иницијатива и сломи офанзива нападача. Оклопно-механизоване јединице у таквим различитим одбрамбеним дејствима имале су специфичну улогу и значајно место у оперативном распореду снага, приликом остварења планираних циљева операције.

У рату у Персијском заливу организована је после Другог светског рата невиђена позициона одбрана Ирака, с фортификацијски добро припремљеним појасевима одбране и уређеном територијом. Таква одбрана је ирачке ОМЈ ставила „под земљу“, а пошто Ирак није имао ПВО и због апсолутне превласти РВ МНС у ваздушном простору Блиског истока биле су изложене уништењу авијације, хеликоптера и артиљерије. Противнапад ојачане оклопне бригаде Ирака на град Кавци био је само неуспели покушај да се нешто примени. Због статичне одбране, с „везаним“ ОМС за уређење положаја, без активног дејства сопствене авијације, ракетних система и артиљерије по МНС, и без јаке ПВО, оклопне и механизоване јединице Ирака су, у условима јаког електронског ометања, прекинутог командовања и линије снабдевања, морале да трпе непотребне губитке у објектима заштите.

Израел је у Четвртом арапско-израелском рату разрадио и делимично реализовао комбинацију позиционог рата са првим о/е, који се ослањао на уређену Бар-Лев линију са тенковским батаљонима по дубини ради маневра покретом и ватром, еластичном одбраном другог о/е и оперативном и стратегијском резервом у готовости за извођење маневара и активних дејстава. Такав концепт одбране Израел је делимично остварио због стратегијског изненађења<sup>36</sup> које је доживео од стране Египта у првој фази рата, али је захваљујући високој мобилизацијској и борбеној готовости својих ОМЈ (85 одсто КоВ-а), као и умешном командовању и логистичкој подршци, успео да заустави египатску офанзиву, пређе у противудар и поново нанесе пораз арапској коалицији.<sup>37</sup>

<sup>35</sup> М. Бабић, *Локални ратови, искуства и поуке*, „Војно дело“, 6/1981, стр. 92. Американци су 1968. године у Вијетнаму имали 580 тенкова, 2.100 ОТ и 230 оклопних аутомобила.

<sup>36</sup> Израел је доживео стратегијско изненађење од Египта у вези с почетком напада, форсирањем Суецког канала и пробојем Бар-Лев линије, а да није ни отпочео мобилизацију.

<sup>37</sup> G. Neipold, *Пракса групе, обучавање официра западно немачке армије*, јануар 1976: „Овај рат је потврдио да напад остаје као најповољнији начин борбе и због велике предности нуди се као ефикасна одбрана. Израел је могао обезбедити одбрану тек након спровођења противофанзиве“.

Израелске ОМЈ, и поред грешака, имале су значајних успеха у примени различитих облика маневра, при чему су често комбиновале маневарска дејства, „уназад“, и „унапред“. Са веома јаким оклопно-механизованим резервама (трећина укупних снага), активним дејствима из дубине, пресудно су утицали на ток и исход рата. Испољена је велика маневарска способност, при чему су до изражаја дошле основне особине израелских ОМЈ: брзина и енергичност, ефикасност ватре из покрета и увежбаност – садејство с другим родовима и видовима. Коришћењем ратних лукавстава и извођењем активне одбране Израел је зауставио спору офанзиву Сирије и Египта, а онда, уз снажну подршку, прешао је у противофанзиву. По избијању на Суецки канал, Израел је са једном комбинованом оклопном групом,<sup>38</sup> користећи међупростор између 2. и 3. армије Египта савладао Горко језеро и створио мостобран на западној обали Суецког канала, где су се одмах „убациле“ јаче ОМС, које су, после одбијања противнапада, прошириле дејство и довеле до одсецања египатске 3. армије.

### **Закључак**

Носиоци борбених дејстава у локалним ратовима биле су оклопно-механизоване снаге у садејству са пешадијом и уз снажну ватрену подршку артиљерије, авијације и хеликоптера. Искуства потврђују да су ОМЈ, уз одговарајуће коришћење, само у спрези са наведеним снагама испољавале максималне борбене могућности. Очигледно, техничко-технолошки чинилац је све значајнији у опремању и начину ангажовања снага у оружаном сукобу. Такође, неоспорно је да су зарађене стране ангажовале ОМЈ у различитим условима, чак и онда када се њихово дејство није очекивало, чиме су постизани различити нивои изненађења. Свакако, највеће успехе у борбеним дејствима постизала је страна која је успела да максимално искористи динамичку компоненту ОМЈ у достизању планираних циљева. То подразумева да ОМЈ у свим оперативно-стратегијским ситуацијама морају складно да користе расположиве борбене потенцијале (ватра, покрет, заштита и удар). Постоје оправдани разлози и потреба да то чине и када изводе офанзивна дејства.

На крају, може се закључити да су локални ратови, на одређени начин, били својеврсни експериментални полигони за практично проверавање техничко-технолошких система и војне мисли у целини. Због тога се одговарајућа искуства и поуке из домена припреме и ангажовања снага у локалним ратовима могу критички користити за развој и усавршавање војне мисли у властитим условима, нарочито у роду оклопних и механизованих јединица.

<sup>38</sup> Јачина: седам тенкова ПТ-76, осам Т БРТ-60 и 13-15 чамаца са људством.

1. Бранко Мамула, *Одбрана малих земаља*, ВИНЦ, Београд, 1988.
2. *Војна енциклопедија*, друго издање, том 1–10, Београд, 1970.
3. Габријел Боне, *Революционарни рат у Вијетнаму*, ВИЗ, Београд, 1973.
4. *Гробље тенкова на Голану* (сигнална информација 43), ВТИ, Београд, 4/1974.
5. Група аутора, *Тенкови и тенковске јединице*, ВИЗ, Београд, 1984.
6. *Други светски рат*, Војно-историјски институт ЈА, Београд, 1957.
7. Златко Рендулић, *Научно-технички прогрес и наоружање*, ВИЗ, Београд, 1981.
8. *Искуства и поуке из локалних ратова*, ОШ ЈНА, Београд, 1984.
9. Клаузевиц, *О рату*, „Војно дело“, Београд, 1951.
10. Манојло Бабић, *ОМЈ у IV арапско израелском рату*, ВИЗ, Београд 1980.
11. Манојло Бабић, *ОЈ у НОР-у*, ВИЗ, Београд, 1986.
12. Мелетин, *Оклопне битке*, „Војно дело“, Београд, 1962.
13. Миомир Марковић, *Искуства и поуке из ангажовања ОМЈ у локалним ратовима* (дипломски рад), ЦВШ ВЈ, Београд, 1995.
14. Милисав Ђорђевић, *Развој оклопног оружја и тенденције у развоју и употреби ОМЈ* (генералска тема), ЦВШ ВЈ, Београд, 1985.
15. *Начела употребе корпуса КоВ ОС САД*, ГШ ЈНА, II управа.
16. *Неки локални и ослободилачки ратови после II св. рата*, ЦВВШ, Београд, 1990.
17. Никола Анић, *Нека искуства локалних ратова после Другог светског рата*, ВВА ЈНА, Београд, 1973.
18. Новак Милошевић, *Пројектовање истраживања у ратној вештини*, ВИНЦ, Београд, 1989.
19. Пеко Дапчевић, *Значај снага и маневра*, „Војно дело“, Београд, 1954.
20. *Рат у Вијетнаму, 1954–1975*, ГШ ЈНА, II управа, Београд, 1975.
21. Р. Симпкин, *Надметање у брзини маневра*, ВИНЦ, Београд, 1991.
22. Саво Ковачевић, *Припрема и извођење одбрамбене операције у захвату великих водених токова* (докторска дисертација), Београд, 1994.
23. Станко Нишић, *Стратегија Срба*, ИКП „Н. Пашић“, Београд, 1995.
24. Станислав Оцокољић, *Стратегија суперсила на прагу 21. века*, ВИНЦ, Београд, 1991.
25. *Стратегија ОБ, ССНО, СЦИ* ГШ ЈНА, Београд, 1983.
26. *Тактичка искуства ОМЈ у припреми и извођењу б/д у рату у Хрватској*, МО ВЈ, ОМЈ, Београд, 1992.
27. *Четврти арапско-израелски рат – октобар 1973. године*, ГШ ЈНА, I управа, Београд, 1974.
28. Џејмс Вествуд, *Маневар – просторни концепт*, ЦВ ВШ, Београд, 1984.
29. Џејмс Даниген, *Како водити рат* (превод), ВИНЦ, Београд, 1993.



## Матија Бан – први српски војни теоретичар

УДК 355:929

*Божидар Јововић*

Типичан представник углађене латинске школе, Матија Бан је унио у српску државну политику финоћу и упорност дипломатије. Образован и упућен у искуство живота, брзо је привукао радозналост једноставне и знатижељне београдске средине. Његов обиман књижевни рад био је омиљено штиво друге половине 19. вијека, познато и другим културама. Називали су га „српски Шекспир“.

Поштен и одан српским владарима, обављао је многе дипломатске и државничке задатке, нарочито у рјешавању тада веома актуелног „источног питања“. У отмјеним београдским породицама био је радо виђен гост и пожељан васпитач младог нараштаја.

Матија Бан је задужио српску државну политику својим знањем и умијећем да се избори дипломатским средствима за интересе Србије, и да јој приклони мноштво савезника широм Европе. Био је прави занесењак у покушајима да се оствари јужнословенска државна заједница. Зналац и вјешт организатор у покретању ослободилачких тежњи међу југословенским народима, био је искрен присталица Гарашаниновог „Начертанија“ и његов упоран пропагатор и тумач. Вјешто се одупирао руској политици према Србији, настојећи да значајније и чвршће обавезе „великог заштитника“.

Упућен у многа знања, није оскудијевао ни у поимању теорије ратне вјештине свога времена. Први је у Срба објавио списе о теорији ратовања и покренуо питање отварања војних школа. Његови сљедбеници, мада су дуго ишли путевима којима се он кретао, нису му посветили дужну пажњу. Конзервативан по природи и васпитању, брзо је губио корак с нараштајем који је сам стварао. На свом Бановцу, некадашњем стецишту београдске интелектуалне и умјетничке елите, умро је стар и заборављен. Стрепећи од свега што је било ново и револуционарно, приклањао се час Карађорђевићима, час Обреновићима, тражећи у њиховој власти потпору за очување устаљених односа и обичаја. На том путу се угасила његова просвјетитељска зубља. Аустријски топови су 1914. године порушили Бановац, а с тим као да је умрла и успомена на његовога господара.

Систематски рад на теорији ратне вјештине почео је у Срба тек у другој половини 19. вијека. Полетни и предузимљиви млади поручник Јован Драгашевић покренуо је први војни часопис на Балкану – „Војин“.<sup>1</sup>

<sup>1</sup> „Војин“ је почео излазити у Београду „на Младенце“ 1864. године.

Он је био једино стручно и научно војно гласило у којем су млади српски официри могли да искажу своја знања из тадашње војне теорије и праксе. Ипак, домаћих теоретичара још није могло бити, па је „Војин“ био спона између достигнућа европске војне мисли и могућности њене примјене у српским условима. У томе су помогли и први српски официри, школовани по европским војним училиштима, али су и они у почетку били само преносиоци онога што су тамо научили. Ипак, зачетак теорије ратне вјештине у Срба настаје крајем прве половине 19. вијека; њу је најавио човјек изван војне установе. То је био свестрано образовани интелектуалац и својевремено веома омиљени и признати књижевник и дипломата Матија Бан.

---

### ***Потомак босанске властеле, љубавни страдалник и добровољни изгнаник***

---

Матија Бан је рођен у околини Дубровника 4. (17)<sup>2</sup> децембра 1818. године. Поријеклом је из старе занатлијске породице. Родитељи су му били сиромашни и, према неким наговјештајима у његовој поезији, проживио је тешку и невеселу младост. Као надарено дијете, без материјалних могућности да се образује у свјетовним школама, приступио је дубровачком сјеменишту, чувеном по ученим предавачима. Према некој легенди, коју је и сам Бан казивао, његови преци су некада припадали високом роду босанске властеле, наводно бановима. У немирним и тешким временима, послје многих страдања, под вођством „некога Петра“, населили су се у околини Дубровника. По том избјегличком вођи насеље је названо Петрово Село, а ту је рођен Матија.<sup>3</sup> По легенди о племићком поријеклу задржали су презиме Бан.

Матија се образовао код дубровачких доминиканаца у духу католичког учења. Филозофији га је поучавао образовани доминиканац Маслаћ, а педагогији професор Арбанас. Свештеничко звање примио је 1834, али га је напустио већ идуће, 1835. године. Напуштање свештеничког позива истраживачи Банова живота тумаче његовом бујном природом, која није могла да се приклони законима црквеног живота. Неки, опет, тврде да је у питању била велика и неузвраћена љубав према некој Дубровчанки. На формирање Банове личности нарочито је утицао његов учитељ реторике, отац Твртко, представник старе дубровачке школе. Послије краћег боравка у Дубровнику, гдје је радио као чиновник, упутио се у „добровољно изгнанство“; у Цариград је стигао 1839. године. То његово странствовање трајало је пет година, до 1844, када се одлучио на пут у Србију.

<sup>2</sup> По новом календару.

<sup>3</sup> У матичној књизи рођених 1816–1821. пише пуно Баново име: „cui infanti impositum est nomen Matheus Georgius Abtonius“.

Истраживачи Банова живота произвољно говоре о његовом боравку на Босфору. Најпоузданији извор за то су писма која је слао у Дубровник брату Ђорђу, за кога је био блиско везан. Већ у првом писму, од 30. новембра 1839, недуго по доласку у Цариград, Бан је писао: „У Халкису 30/11 1839.

Да, драги Ђорђе, потпуно сам усамљен. Дању и ноћу слушам шум валова и звиждук вјетра међу боровима по околним брежуљцима. Све то повећава моју потиштеност... долазе (колеге Б.Ј.) да ме извуку из моје собе, говорећи да не желе да ме виде како умирем од носталгије. Добри неки људи! не знају да је носталгија нешто моје!

Како ми се чини, у дну насеља се назире турска војна академија, гдје предају француски професори. Поћи ћу једном ових дана с нашим професором господином Видалом да се упознам с њима. То ће ми помоћи да увјежба француски језик, који желим да научим из основе. Овдје почињем да учим такође и савремени грчки језик<sup>4</sup> (превод Б.Ј.).

И заиста, Бан је почео веома упорно да сабира широка и поуздана знања. Друге је учио талијанском и француском језику, а од њих је учио грчки и турски. Осим тога, Цариград је био стециште интелектуалаца из свих европских народа, који су, обично, били упућени у политичка и друга збивања. Тамо је било сједиште и великог панславистичког покрета, одакле је, мало раније, стигао у Србију и Фрањо Зах. И један и други залагали су се за стварање државе Јужних Словена; и један и други поклонили су новој домовини сав радни вијек; и једном и другом она је знала да узврати грубо, али се и једном и другом одужила с поштовањем и захвалношћу.

Иако није познат програм турске војне академије на острву Халки, близу Цариграда, може се претпоставити да је настава била веома квалитетна. Француски војни теоретичари били су на гласу, нарочито од времена Наполеона. Нема сумње да су тамошњи француски предавачи излагали најбоља војна знања која је француска имала у то време. Бан је, дакле, могао непосредно да се упозна с начелима савремене ратне вјештине из најпоузданијих извора и од најспособнијих тумача. Ти ће извори касније дуго служити за утемељење српске војне мисли. Читаве генерације наших официра пребираће по тој литератури и прилагођаваће је домаћим условима.

Разборити представник латинске културе, с искуством изневјерене љубави, Бан је тражио практично рјешење свог животног пута. Већ новембра 1840. године оженио се имућном Гркињом Маргаритом Маркос. Њеним новцем купио је имање близу града Брусе<sup>5</sup> и покушао да гаји свилене бубе. Обишао је велики дио Мале Азије и донекле научио турски језик. Али, ускоро му је и то мјесто постало досадно. Нешто

<sup>4</sup> АСАНУ, *Матија Бан*, кут. 59, IV–XIV.

<sup>5</sup> Некадашња Бурса, мјесто у Малој Азији, гдје је, после смрти на Косову, по Бајазитову налогу, тајно сахрањен цар Мурат.

нездрави клима, а нешто и „осећање словенске народности, које се тада у њему пробудило силом праве страсти“. Продао је имање, за мање новца него што га је купио, и вратио се у Цариград. Није хтио да прихвати ниједан понуђени професорски посао, „па се после мало месеца упути у Србију“.

### **Васпитач, просвјетитељ и политички радник**

Доласком у Београд остварила се, по свој прилици, давнашња Банова идеја о раду на зближавању и уједињењу Јужних Словена. Стицајем околности, у Београд је недуго прије њега допутовао још један ватрени заговорник државе на словенском југу – Фрањо Зах. Мада се према документима не може закључити о организованој сарадњи тих словенофила, њихов рад се у много чему подударао.<sup>6</sup> Разлика је била у томе што је Зах дошао у Београд као члан једног удружења чије је намјере требало да заступа. Бан је, напротив, дошао сам, понесен жељом да покуша да оствари своје идеје у слободној српској кнежевини. Из Дубровника је позвао к себи млађег брата Ђорђа, којег је, послје двије године учења у лицеју, послао у Беч да изучава техничке науке. Београд је Бана примио срдечно и с повјерењем му је отворио врата најпознатијих домова. Већ 1845. године кнез Александар Карађорђевић повјерио му је васпитање својих кћери. Видећи да у новој средини у том послу нема претходника, почео је да тај рад усклађује тако да користи читавом женском дијелу престонице. Предметима које је предавао кнежевим кћерима додавао је разне занимљиве приче, животописе славних словенских жена, кратка упутства о хришћанском моралу и друштвеној углађености, о вођењу економије у домаћинству, те о подизању и васпитању дјеце. То су за Србију тога времена биле потпуно непознате ствари, па су привукле пажњу љепше половине становништва. Тако је настала и књига *Воспитатељ жена*, прва те врсте у Србији. На тај начин је Бан ненаметљиво и духовито улазио у бројне београдске домове, покрећући питање васпитања женске дјеце, што, прије њега, нико није упорније настојао.

Као и Зах, Бан је својом ученошћу и систематичношћу привукао пажњу двојице важних и напредних људи српске државне управе: министра Илије Гарашанина и државног савјетника Стевана Петровића Книћанина. Они су га већ 1845. године придобили за сарадњу у обављању неких политичких задатака. Коју годину касније, 1848, повјерен му је задатак да успостави савез између Срба и Хрвата. По њиховом

<sup>6</sup> Љубомир Дурковић-Јакшић у књизи *Србијанско-црногорска сарадња (1830–1851)*, Београд, 1957. пише: „Зах је дошао у Кнежевину Србију 1843. и одмах је отпочео прикупљати људе за панславистичку акцију. Један од истакнутих сарадника био му је Матија Бан. Њега су Пољаци били придобили за ову акцију још док је он био у Цариграду. Мора да су Бана упознали као учитеља. Отад се појавила жеља и код Бана да иде у Кнежевину Србију, да би сарађивао на делу ослобођења и уједињења... јер је био позван из Београда да тамо дође. Вероватно да је тај позив дошао на предлог самих Пољака“. Аутор се позива на Банова писма брату Ђорђу из Цариграда од 21. VII/2. VIII 1844. године.

налогу пошао је у Нови Сад да наговори Србе да поврате своје старе самоуправне повластице у Краљевини Угарској, које су избијањем револуције биле угрожене. Из Новог Сада обишао је сву Војну крајину, говорећи више пута пред окупљеним народом. Одатле се упутио у Загреб да би се договорио с Људевитом Гајем и баном Јелачићем о заједничком послу. Потом је, преко Велебита, сишао у Далмацију и у Задру штампао прокламацију, којом је позвао Далматинце да приступе савезу Хрвата и Срба. Дошавши у Дубровник, штампао је „народну химну српско-дубровачку: Ја сам Србин старог Дубровника син...“. На том путовању, по истом задатку, доспио је на Цетиње, код црногорскога господара владике Рада, и ту је завршио своју мисију.

Према договору с тог путовања, сремскокарловачки патријарх Јосиф Рајачић отпутовао је у Загреб „да закуне католичкога хрватског бана“<sup>7</sup> Кад је нешто касније патријарх „развио заставу устанка“, бан Јелачић је с граничарима упао у Угарску. Са српске стране ушао је у Банат с око 3.000 добровољаца Стеван Книћанин. У вријеме када је дошло до сукоба између Срба и Мађара, и док је сву Европу обухватио пламен револуције, влада у Београду је помислила да је то вријеме за општи устанак словенских народа под Турском. И тај важан задатак повјерен је Матији Бану. Он је због тога отпутовао у Далмацију, заједно с породицом, 1849. године. Породицу је оставио у родном Дубровнику, а он се упутио на Цетиње, сада већ старом познанику, владници Раду. И управо кад је било удешено „све што треба за успех тога предузећа“, дошао је налог из Београда да се покрет заустави. Руско посредовање у Мађарској и стишавање револуције у Европи, налагали су Србији да буде обазрива.

Бан се из Далмације вратио у Београд 1850. године, клонећи се било каквог мијешања у домаћу политику. Због тога се прихватио наставе француског језика на београдском лицеју. Пропаст те замисли веома га је разочарала, што се види из једног његовог каснијег писма: „То све пропаде. Ја сам био у очајању, и хтједох остати у Далмацији, али да учиним по вољи књазу и покојном Книћанину, вратим се у Београд, гдје ми сами дадоше професорско звање“.<sup>8</sup> Ма колико да је Бан био разочаран прекидом остварења те своје мисије, још више је ожалостњен био владика Раде. Он је био просто понесен идејом борбе за ослобођење Јужних Словена од Турака, и био је спреман на све жртве. Тај прекид га је просто дотукао, тешко болесног и на прагу смрти, па се обратио Бану једним, уистину жалостивим писмом:

„Пријатељу мој, душа ми убија тело. Не жалим што ћу умрети, али жалим што нисам у мом животу ништа знаменито учинио. Тако је хтела моја зла судбина, која ми је од почетка до краја ужасна била. Ти остајеш

<sup>7</sup> Хрватски надбискуп је намјерно избјегао да то учини, иако је тај чин припадао његову звању наводно, због Јелачићевог зближавања са Србима. Занимљиво је да о томе нема никаквих података у хрватским енциклопедијама Лексикографског завода, ни у одредници о Матији Бану, ни о бану Јелачићу.

<sup>8</sup> Архив Србије (АС), ПО-К.35, Заоставштина Велимира М. Тодоровића.

млад и здрав. На добром си месту за народни рад, и ту остани. Србија је матица Српства, без ње никад ништа. Аманет ти народна ствар, која неће успети ако на њој не буду постојано радили разумни, самопрегоревајући и отважни људи. Поздрави ми кнеза, Книћанина и Гарашанина. Кажи им од моје стране да ће се Српство препородити пре дрском отважношћу него ли претераним обзиром на дипломатију. Ова има својих рачуна, а ми морамо имати наших. Сети ме се гдегод кад ме већ не буде, и нека потомство бар дозна за наше намере, кад му дела не могах оставити.“<sup>9</sup>

Идеју о стварању југословенске државе Бан ће покренути поново, у септембру 1860. године. Преко руског амбасадора у Бечу, настојао је да ту идеју подржи и Русија, која би била и покровитељ те државотворне замисли.

### ***Умјешан и повјерљив дипломата***

Матија Бан је читав свој рад везао за остварење идеје о судбини Јужних Словена. Уживао је велико повјерење српске владе и заступао је њене идеје на страни. Још два пута је ишао на Цетиње ради разговора с новим црногорским владаром – кнезом Данилом, како би потврдио старе везе. Послије тога, још док је трајао Кримски рат, двапут је одлазио у Цариград, 1854. и 1855. године. Разлог за то био је покушај да утиче на турске реформе у корист хришћана, нарочито Срба и Бугара. Тај подхват није био лак, нити је то Србија могла да чини званичним путем. Постојала је могућност да Турска посумња у руску позадину свега тога, па да Србија буде окупирана, као што је учињено с Влашком и Молдавијом. Бан је вјешто припремио своју мисију: напустио је професорску службу на Лицеју и написао је двије пјесме у славу Турске и њеног султана.<sup>10</sup> Те пјесме је објавио један француски часопис, хвалећи њихову књижевну вриједност. Све је то било удешено тако да се мисли како је Бан раскрстио са српском владом, те да би Порта имала у њега више повјерења. У Цариграду је био веома добро примљен код турских званичника и представника западних држава. Француски цар Наполеон III одликовао га је медаљом са својим ликом, а турска влада је намјеравала да га удостоји високим одликовањем, али је он захвалио, лукаво се извлачећи из те обавезе. То је Бан учинио нарочито због тога да би се ослободио било каквих обзира према Порти, а исто тако да се о њему не створи погрешна слика у српској јавности.

<sup>9</sup> Љубомир Дурковић–Јакшић, *исто*, стр. 117. Његошево писмо наведено је у том избору у екавском изговору.

<sup>10</sup> АСАНУ, 14662/2, Матија Бан: „Установитељу грађанске једнакости у турском царству, просветитељу истока и пријатељу човечанства султану Абдул-мециду.“ Због те оде Бана су жестоко нападали као издајника српства и турску улицицу, што је он правдао потребама виших циљева, које критичари нису разумјели.

Уочи европског конгреса у Паризу Бан је написао један историјски приказ о Србији, Влашкој и Молдавији. У њему је настојао да докаже како те државе никада Турска није коначно потчинила. Та идеја о никада покорој Србији била је нешто свјеже и веома је убједљиво доказана. Због тога је српски државни савјет ријешио да се рад штампа у Паризу, а да се писац награди са 400 дуката. Тај Банов дипломатски рад значајно је користио хришћанским народима у Турској, што је подржала и Француска. У Паризу је проглашена „потпуна унутрашња независност Србије под заштитом све Европе“. Бан се послје те успјешно обављене дужности вратио професорском звању. Предавао је француски језик на Војној академији од 2. јануара 1858. до 15. марта 1859. године. Српска влада је у међувремену, на приједлог француског конзула у Београду, намјеравала да га пошаље у Париз „за свог официозног агента“. У међувремену, у Србији се десио преврат: кнез Александар Карађорђевић је збачен, а на власт су поново дошли Обреновићи.

По доласку на власт Милоша Обреновића Бан је отпуштен из службе под оптужбом да је био „одан пређашњем кнезу“. Није хтио да се упушта у политичке борбе, већ се повукао на „свој летњак на Бановцу“<sup>11</sup> и почео својеврстан рат против либерала, који су били противници Милошева самовлашћа у скупштини. Писао је чланке у „Српским новинама“, потписујући се псеудонимом у облику знака за цесарски дукат. Те чланке је прво читао, а затим одобравао лично кнез Михаило, а неке је и сам писао.<sup>12</sup> Бан је ту исказао свој традиционални конзервативизам, што га је удаљило од младих нараштаја, који су све више освајали политички и културни простор Србије.

Када је на власт дошао кнез Михаило установљен је такозвани Пресбиро, над којим је управа повјерена Матији Бану, с овлашћењем да сам бира сараднике. Одатле су у следећих деветнаест година излазили различити чланци и брошуре, упућивани домаћој и страној јавности. Најчешће их је писао сам Бан, а некада су их, зависно од важности, потписивали и поједини српски државници. За Србију су нарочито били значајни написи о источном питању, које је Бан, у облику брошура, слао европским, а највише француским новинама. Њих је страна јавност прихватала и пропраћала с одобравањем, поткопавајући тако турску политику у европској дипломатији. Банов напис *Исток источним народима* назван је у западним гласилима „српским програмом“. Сви европски писци који су писали о Србији и Истоку углавном су се обраћали Пресбиру за добијање података, а новине страних земаља тражиле су његове дописе. Тако је Бан, не могавши да оствари сан о уједињеној јужнословенској држави, потпомогао Србији да привуче бројне присталице за рјешење своје државности и окупљање националне територије. На скупштини у Нишу, послје успјешно завршеног Другог српско-

<sup>11</sup> По њему се дио Београда назива Баново брдо.

<sup>12</sup> Слободан Јовановић, *Уставобранитељи и њихова влада (1838–1858)*, Београд, 1912, стр. 300–302.

-турског рата 1878. године, показало се да је утицај Бановог рада значајно допринио успјеху Србије.

### **Свестрани зналац и књижевни стваралац**

Када би се анализирано Баново цјелокупно стваралаштво, морало би да се разматра на многим просторима људске дјелатности. Јер, Бан је читавог живота стицао знања из велике људске тековине. Увијек је био у друштву образованих људи и зналаца из различитих области умног стваралаштва. У души је носио лирског пјесника, драмског ствараоца националне тематике; био је писац политичке литературе, историчар и васпитач; први је у Србији написао књиге о ратној вјештини.<sup>13</sup> Бан спада у људе који народу у којем су поникли или се развили отварају широке просторе и стварају ослободитељске за крупне искорак у напредак. Дошавши у Србију, заузео се за васпитање жена, из чега су настале три свеске популарног приручника *Воспитатељ женски*, 1847. године. Као Дубровчанин са српским осјећајем, написао је 1845. године *Зрцало повјеснице дубровачке*. За развој српског школства значајно је дјело друштвено-филозофске природе *Начела српске школе од 1863–1865*. Претресао је готово сва политичка, економска и друштвена питања у чланку „Критички поглед на Видов-даново“<sup>14</sup> „Шта ми хоћемо“. Тих година појавили су се и његови критичко-полемички радови: „Огледало наше садашњости“ и „Шта води народ српски у будућност“. Поред тога, писао је историјске списе и чланке из филологије, па чак и о ваздухопловству.<sup>15</sup> Сарађивао је с познатим талијанским књижевником Николом Томазеом.

### **Војни теоретичар и тумач ратне вјештине**

Сви важнији Банови биографи наглашавају значај његових радова из области теорије ратне вјештине, напомињући да су то први покушаји у „српској војничкој књижевности“. Изузетно темељит и надахнут Банов биограф, Камила Луцерна, такође наглашава значај те његове дјелатности. Она, једина од свих, наводи неке изворе који су Бану служили за надградњу својих идеја.

„Г. 1848. издао је Бан у Биограду 'Основе ратне', посвећене генералу Книћанину. У предговору те књиге као да титра још сва узбуђеност тих судбоносних дана. Допуњак 'Основама', 'Правила о четничкој

<sup>13</sup> О појединостима из Бановог живота и стваралаштва може се прочитати у књигама и написима: Simeone Pjerotić, *Sulla vita e sulle opere di Mattia Ban*, Zara, 1881; Камила Луцерна, *У спомен Матије Бана Дубровчанина*, Загреб, 1907; Иво Тартаља, *Почеци рада на историји опште књижевности код Срба*, (IV глава: Приспободљена књижевност Матије Бана), Београд, 1964, и другим.

<sup>14</sup> Лист конзервативаца, покренут 1861. Бан је био сталан сарадник.

<sup>15</sup> Србске новине, 20. и 23. IX 1844.

војни' (по пољском генералу Чарниовскоме) посветио је брату. У тим је дјелцима заматак тактичне теорије на језику српском.<sup>16</sup>

Још за Банова живота, у Задру је штампана књига Симона Пјеротића, на талијанском језику, *О животу и раду Матије Бана*.<sup>17</sup> У тој првој опширнијој Бановој биографији писац је подробније говорио о његовим радовима, истичући њихов значај за напредак српске војне литературе:

„г) Основи ратне вјештине, написани на српском језику према најистакнутијим војсковођама и и) Партизански рат, преведен с пољског језика с преинакама (1848). Овим двјема књижицама, намијењеним потребама српских јединица, које су се тада бориле у Мађарској, он је утемељио српску војну литературу, која је од тог времена веома напредовала“<sup>18</sup> (превод Б.Ј.).

Поводом педесете годишњице књижевног рада Матије Бана, у Српском ученом друштву уприличена је прослава, на којој је говорио секретар Јован Бошковић „о животу јубилара“. Он се у излагању држао садржаја Бановог биографа Симона Пјеротића, сматрајући важним да наведе: „...а у француском заводу тога острва (Халка, Б.Ј.) походио је, као љубитељ предавања из војничке науке коју предаваху француски професори“. При крају говора, наводећи његове радове, нагласио је:

„Начела војне науке, писана по трагу славних војсковођа, а издана 1848, за употребу Книћанинове војске у Мађарској.

Партизанска војна, преведена исте године и за исту употребу са пољског језика, а у нечем преиначена, према помесним околностима ратовања у Мађарској. Тим двема броширама Бан је ударио темељ војничкој књижевности у Срба, која се од тога времена прекрасно развила...“<sup>19</sup>

О Бановим војним дјелима говори се или спорадично, при чему аутори понављају писање својих претходника, или се дају погрешни подаци, па чак и наслови дјела. Тако чини и познати Банов савременик Јован Бошковић, професор Велике школе, књижевник и својевремено министар просвјете, познат као полиглота. У његово вријеме није био познат војни термин „партизански рат“, па се повео за талијанским преводом који је навео Симеон Пјеротић. Тада се говорило управо онако како је писао и Матија Бан: четничка војна, а употребљавали су се и називи „мали рат“, као преведеница шпанског назива *guerilla*, што дословно значи мали рат, а понекад и шпанска позајмљеница – герила, која је још у употреби. У неким библиографским приручницима наводи се да је то дјело Бан превео с француског. Занимљиво је да ниједан извор о Бану не помиње и друго, прерађено издање *Основа ратних*, штампано у Београду 1861. године. Поред тих трију књижица, Бан

<sup>16</sup> Камила Луцерна, н.д., стр. 26 (подв. Б.Ј.).

<sup>17</sup> Изворни наслов дат у биљешци 13.

<sup>18</sup> Симеон Пјеротић, *исто*.

<sup>19</sup> Гласник Српског ученог друштва (СУД), књ. 65, 1886, стр. 11. Извод из Зписника СУД. Свечани састанак СУД, у недељу 8. септембра 1885. Говор секретара Јована Бошковића о животу јубилара М. Бана и његовом 50-годишњем књижевном раду.

се и даље бавио теоријом ратне вјештине, нарочито „четничком војном“, као најпогоднијом тактиком у ослободилачком рату. Управо из тих разлога и настало је друго, прерађено издање *Основа ратних*. Тих година Бан је здушно радио на подизању устанка у Босни, па је ту књижицу био намијенио вођама устаничких чета. Поред тога, бавио се и организацијом војске, у чему су га слиједили многе вође устаничких и добровољачких јединица у каснијим ратовима.

Колико год и сам Бан скромно говорио о вриједности тих књижица, непобитне су чињенице да нико у Србији прије њега није писао у таквом облику неко теоријско дјело из области ратне вјештине, а они који су послје њега стасавали дуго су понављали оно што је он рекао. Занимљиво је да га нико од њих никада није наводио као извор, па чак ни помињао као српског војног писца. За то је разлог и Баново политичко опредјељење и став према млађим генерацијама. Ипак, истраживање Банове литературе и, нарочито, његове заоставштине, открива његову велику радозналост, својствену великим духовима и људима широког образовања. Осим тога, Бана је на писање војне литературе навело и његово истакнуто родољубље. И његов брат Ђорђе напустио је техничке студије у Бечу и дошао да се бори заједно са српским устаницима и добровољцима у Банату. У вези с тим, занимљиво је једно Баново писмо из тога времена, упућено „Брату у логору србском, у Биограду 19. септембра 1848“:

„... Овом приликом добићеш (по Ковачевићу?)<sup>20</sup> и 100 књижица мојих 'Основа ратних' које иште господин Књићанин за своје подофицире. Сад сам и другу књижицу приправио, та се зове: 'Четничка војна'. Превео сам је са пољскога, нешто у оригиналу преиначивши, а нешто додавши према тамошњем земљишту и околностима. Кнез<sup>21</sup> је печатати даје о свом трошку, и чим изиђе, послаћу је г. Књићанину. Чудно! на Халкису<sup>22</sup> сам тек из љубопитства походио војничка предавања и ево се показала прилика да и тим војничким мојим дилетантизмом будем од каке користи. Све је бадава; у неразвијеном стању нашега народа мора се од свашта понешто знати; ми смо сваштари, а који за нама долазе нека буду стручњаци. Свако вријеме има своје потребе.

„И ти си био пошао у Беч да учиш технику, па ето те сад војника. Али ми се мало сувише по Банату соколиш. Књићанин у својим писмима на Кнеза диже ти у звијезде јунаштво, и вели да те представио војводи Шупљикцу<sup>23</sup> као свога првога борца...

„...крв босанскога Петра бана тече у жилама нашим, па јој се не смијемо ни након четири вијека изневјерити...“<sup>24</sup>

<sup>20</sup> Нечитко презиме.

<sup>21</sup> Александар Карађорђевић.

<sup>22</sup> Било је написано „у Цариграду“, па је прецртано.

<sup>23</sup> Стеван Шупликац, Србин из Петриње. Служио је као официр у аустријској војсци, затим је у Наполеоновој војсци ратовао у Русији. Поново се вратио у аустријску војску и добио чин генерала. На мајском сабору у Сремским Карловцима 1848. изабран је за војводу (отуда Војводина).

<sup>24</sup> Архив Историјског института САНУ (АИИ САНУ), 59, IV–XIV.

*Правила о четничкој војни* једна је од многих књига с таквим садржајем које су се користиле у Европи тога времена, а и касније. Биле су веома подесне као приручници нешколованим вођама устаника против стране војске. Највјероватније су прво настале у Шпанији, гдје су тамошњи устаници водили успјешан ослободилачки рат против Француза. Они су се у вођењу таквог рата били толико извјештили да су мјесецима знали да непријатељу наносе губитке а да се нигдје с њим отворено не сударе. Једну такву књигу, *Начела четовања*, коју је написао „дон Сантјаго Паскуал и Рубио, бивши официр у штабу ђенерала Мине“, штампао је као прилог „Војина“, 1864. године, Јован Драгашевић. Та књига је већ била преведена на њемачки, одакле је Драгашевић превео на српски језик.

Наши војни теоретичари друге половине 19. вијека четничку војну називали су краћим обликом – четовање, или: рат планински. Зато се може рећи да су зачеци таквог оружаног отпора били одавно познати нашем народу. Ти су се наши борци традиционално називали хајдучима,<sup>25</sup> касније комит(а)има и четницима, а њихове старјешине војводама.<sup>26</sup> Четнички покрет се нарочито развио на самом почетку 20. вијека у Старој Србији и Македонији, као претходница ослободилачком Балканском рату.<sup>27</sup> Да је таква врста народног отпора веома интересовала нашу војничку јавност налазимо потврде у Драгашевићевом „Војину“. Он је поново, у броју 10/1869, на страници 151, објавио чланак „Војевање у планинама“, у којем се разматра тактика таквог ратовања, које се назива: војевање у планинама, четничко ратовање, мали рат, обично четовање или герила (народни рат). Уз тај чланак Драгашевић је дао и напомену, која говори да је и српско врховно војно заповједништво настојало да се таква стручна литература одомаћи и у нашој војсци: „За четовање имамо честиту књигу 'Начела четовања', што је израдио Драгашевић официр, 1864 год., а осим тога имамо и ваљану књижицу, што је наше војно министарство за исту потребу израдило, а то је: 'Четовање или четничко ратовање', по нарочитој препоруци министра војног написао Љ. Ивановић, штабни капетан 1868 год.“

Сви ти подаци указују на видовитост Матије Бана и на његово познавање прилика на Балкану и у Србији. Источно питање, којем је он посветио велики део живота и напора, почело је да се рјешава управо четничком војном, по начелима која је он одабрао и приредио за наше прилике и за наше борце. У предговору, којим је пропратио ту књижицу, огледа се стање војне литературе у Србији и потреба да се она развије и умножи:

<sup>25</sup> Тај погрдан израз поријеклом је из арапског језика, а у нас је доспио из турског и мађарског језика. Вук му је дао сасвим епско значење, које је чуо у народу (*Рјечник*, Хајдук).

<sup>26</sup> Они су се тако звали међу собом, а и народ их је тако називао. У ствари, то су биле старјешине омањих група, које су се, опет по традицији, називале четама.

<sup>27</sup> Међу тим војводама и четницима нарочито су се прочули официри 32. класе Војне академије: Војин Поповић (Војвода Вук), Војислав, Воја Танкосић, Брана Јовановић, његов наслједник Душан Јездич, Богдан Хајнц и други. Опјевао их је у збирци родољубивих пјесама *Србијански венац* њихов класни друг Милосав Јелић.

„Као што у обранителној системи чете<sup>28</sup> допуњавају велику војску,<sup>29</sup> тако и ова правила о војни четничкој допуњавају моје основе ратне, или правила главна о великој војни.<sup>30</sup> Ја сам овај свезак из пољскога на наше наречје превео, нешто изостављајући, нешто промењујући, а нешто додајући, према околностима и пределима за које је писан.

„Ове две књижице само су заматак тактичне теорије код нас. Почем у садашњим обстојатељствима није било могуће веће дело предузети, нека се и овим малим подарком мој народ задовољи; а међутим, (то ћу и у предговору ове свезке на ново препоручити) нека се и други србски синови пожуре да овој великој оскудици нашој доскоче.“<sup>31</sup>

Из тог написа се види да је Бан прије *Правила о четничкој војни*, написао *Основе ратне*. У посвети на њиховом почетку, која се односи на Стевана Книћанина, записан је датум: „У Београду 10/22 Српна 1848.“ У писму брату Ђорђу од 19. септембра исте године то се такође потврђује. По свој прилици, књижице су настале једна иза друге, и чине „заматак тактичне теорије код нас“. Без обзира на то што је Бан тај спис преузео из туђе литературе, знао је како да одабере оно што приличи нашим условима и нашим људима. Тај његов поступак прилагођавања стране војне литературе домаћим условима често су примјењивали каснији преводиоци, међу првима и Јован Драгашевић.

Бан је, са слухом znalца војне литературе и услова за њен развој, указао да је њен коријен у будућим покољењима. И заиста, прошло је много година до појаве наших првих теоретичара и тумача теорије ратне вјештине. Пишући свој предговор, Бан је заговарао неодложно оснивање војне школе. Можда је управо у то вријеме био упознат с идејом мудрога Илије Гарашанина о потреби оснивања будуће Артиљеријске школе: „Али све ће скоро узалуд бити, докле год ми не узмемо једног војеног народног училишта. Где је војска ту мора бити и училиште за њу, иначе војска ће више по имену него у делу постојати. Кад чиновници, адвокати, трговци, занатлије, па и сами сељаци имају за себе училишта,<sup>32</sup> како да без истога буду војници, од којих зависи безбедност, одржање и будућност домовине?... Дакле добро писане војене књиге и једно добро устројено училиште, па ће тада воинство бити достојно тога имена, и способно да својој цели у свакој прилици одговори.“<sup>33</sup>

Вјероватно је Бан, пишући те ријечи, мислио и на Халку, односно француску војну школу у којој се упознао с основним потребама савремене војске, за чији напредак је неминовно подразумијевана и стручна литература. Он је у *Основама ратним* исказао основна начела ратне вјештине, већ одавно позната у европским војскама. Она су била

<sup>28</sup> Мисли се на устаничке или добровољачке нередовне јединице.

<sup>29</sup> Велика војска – сва војска једне државе, цјелокупна војска.

<sup>30</sup> Велика војна – међудржавни рат. Њих воде „велике војске“.

<sup>31</sup> Из Предговора *Правила о четничкој војни*.

<sup>32</sup> Бан је мислио на друге земље, јер је у Србији пољопривредна школа нешто касније установљена, 10. јануара 1853. године.

<sup>33</sup> Предговор.

позната и дијелу Карађорђевих устаника, па и самом Вожду, јер су их најнепосредније поимали на бројним војиштима Аустрије, Пруске, Италије и Француске, у српском фрајкору.<sup>34</sup>

### **Извори Основа ратних и Правила о четничкој војни**

Може се поставити питање зашто се писања таквих књига није латио неки аустријски официр – Србин, каквих је било много, и способних и одважних. Очито, за тај задатак прикладнији је био неки учен човјек којем је и војна теорија била позната. Бан је у своје широко образовање уградио и војна знања, упознавши се с тада познатим дјелима војних теоретичара и практичара зарађене Европе. У *Правилма* се ослонио само на један извор, прилагодивши га потребама и условима наших ратова, постајући тако суаутор. Таква дјела није могао преводити неук човјек, ма како добро да познаје страни језик с којег преводи. Кад су ти радови настали, њему су још била свјежа сјећања на предавања француских официра у Халки, а можда је имао и прибиљежака.<sup>35</sup> Наиме, тек је било прошло четири године откако је дошао у Београд.<sup>36</sup> Како је навео и у наслову *Правила*, Бан је заиста био не пуки преводилац, већ зналачки одабирач и тумач изворног дјела: „Протолмачио из пољскога са њеким промјенама, изметцима и додатцима“. Тај посао је обавио тако стручно и једноставно да и сада може послужити као примјер у тој дјелатности.

*Основи ратни* настали су према изворима најпознатијих теоретичара и војсковођа у Европи, што се могло заснивати на предавањима у Халки. О вриједности и поузданости литературе коју је користио, па према томе и *Основа ратних*, Бан је у Предговору писао: „Да би се пак по правилма у овој књижици изложеним свак поуздано повести могло, ја јамчим да су иста састављена полаг<sup>37</sup> чисти начела Наполеона,<sup>38</sup> Надвојводе Карла,<sup>39</sup> Жоминија,<sup>40</sup> Фридриха великога,<sup>41</sup> Монтекукула“. <sup>42</sup>

<sup>34</sup> Станислав Шумарски, *Србски војници у француској војни од 1792–1801. године*, Београд, 1865.

<sup>35</sup> У Бановој заоставштини (АИИ САНУ, АСАНУ) нема никаквих рукописа према којима су настале те књиге, па ни биљежака из Халке. Можда је све то уништено 1914, кад и Бановац.

<sup>36</sup> Брату се јавио у Дубровник одмах по доласку у Београд, 5. септембра 1844. године.

<sup>37</sup> Према, по.

<sup>38</sup> Наполеон Бонапарта, према великом ратном искуству, написао је и теоријска дјела, позната у европској војној литератури. Неоспорно је да су његове радове излагали и француски официри у Халки, па их је тамо упознао и Бан.

<sup>39</sup> Надвојвода или Ерцхерцог (њем. *Erzherzog*), службена је титула пуноправних мушких чланова династије Хабзбург. Надвојвода Карло је био познат војсковођа и војни писац.

<sup>40</sup> Барон д Жомини, француски генерал и војни теоретичар, служио је и у руској војсци. Као теоретичар био је веома цијењен у Европи. На њега су се угледали и српски војни писци, те је и превођен.

<sup>41</sup> Фридрих Велики, пруски цар, познат ратник и војни писац.

<sup>42</sup> Рајмунд Монтекукули, гроф, војвода од Мелфија, поријеклом Талијан (1609–1680), аустријски војсковођа. Написао је на талијанском дјела: *Расправа о рату* (*Trattato della guerra*), *Ратна вјештина* (*Arte militare*) и *Поуке из ратне вјештине* (*Aforismi sull'arte bellica*).

Уз све то, а и због своје скромности, Бан је опомињао читаоце да ће тешко разумјети та ратна начела ако не прошире своја знања и не користе и друге изворе. Зато је позвао све Србе упућене у теорију ратне вјештине да и сами допринесу ширењу такве литературе у свом народу, „јер ако су му исте већ сада веома нуждне, битиће му до мало<sup>43</sup> најнуждније“. Бан је то могао да напише јер је знао шта се ради у врховима српске власти, поготову је знао о плановима Илије Гарашанина и за *Начертаније*. Приликом писања те књиге аутор се није држао само једног извора. Из разних дјела узимао је поједина поглавља, која су му се учинила најприкладнија за његову замисао. Ипак, придржавао се тада познатих „величина“ у европској војној теорији: војсковођа, војник, земљиште, тактика. Као и његови узор, нарочито је наглашавао важност личности војсковође (војводе). Посебну пажњу посветио је војнику, што је, иначе, било и у српској традицији. То је говорио више због старјешина, да би што боље ускладили свој однос према војнику и што више искористили његову људску и физичку вриједност. „Он сам најпосле приволи се к својој чети као да му је породица, заљуби славу војничкога живота, и добије непреклону<sup>44</sup> ону гордост, по којој баца се презрительно у највеће опасности, и тврдоглаво противостои<sup>45</sup> најстрашним поразима, волећи умрети него побеђен да одступи.“ Од четрнаест поглавља у књизи, Бан је девет посветио тактици. Ту су објашњени главни поступци који су тадашњу тактику највише занимали: „О чети делања или линији операције, О маршу, О прелазу преко реке, О положајима, Кад треба тражити, кад ли избегавати бој, О боју, О одступању, О обседима.“

*Правила о четничкој војни* имају десет поглавља: „1. О војни четничкој; 2. О устројењу чета; 3. О ношиву; 4. О оружију; 5. О поредку; 6. О дописивању; 7. О делању чета; 8. Обшта правила; 9. О сачињењу чета партизански;“<sup>46</sup> 10. О болницама.“ Бан је био свјестан да је изложио само једну од претпоставки, која може послужити да се на основу ње развију и други облици размишљања и закључивања: „Као што свака теорија о вођењу рата, тако и ова може служити као предмет мишљења и разматрања чрез које добије се навика и умо-опруженост,<sup>47</sup> те се до тога може доћи да у разним потребама човек сам по себи сећа се шта да ради.“

У складу с традиционалним избором старјешина у војсци, Бан је наглашавао важност заповједника, односно његових војничких и моралних ослобина. Описујући војнички позив као узвишен и поштован, посебно се залагао да се више води рачуна о вриједности него о бројности, сматрајући да је то нарочито важно за добровољачке, односно четничке јединице. Бан је слушао да међу српским добровољ-

<sup>43</sup> Ускоро, убрзо.

<sup>44</sup> Постојана, несаломљива (гордост).

<sup>45</sup> Одуpire се, супротставља се (рус.).

<sup>46</sup> Бан нигдје више није употребио тај назив. Вјероватно је дословно преузео наслов из пољског извора.

<sup>47</sup> Прилагодљивост, еластичност, флексибилност (размишљања и закључивања).

цима у Банату има и оних који су се отргли реду и који су поступали недолично свом позиву,<sup>48</sup> па је с разлогом записао: „Треба најстрожије пазити кад се бирају четници; нема се настојати да иј што више буде, него да буду што бољи, како до вредниј људи неби било изрода. – Сасвим је природно да још већма ваља пазити при избору официра. Ови морају бити познати у свој околици као поштени и храбри људи. Мотриће се навластито да се не употребе они официри кои бише удаљени од службе због неваљалог владања; јер права бодрост оснива се увек на моралности. У осталому, неморају то бити стари војници; у Шпанији предводили су чете млинари, лекари, попови и овима подобни; али су то били људи смели, благоразумни и делатељни“.<sup>49</sup>

Цјелокупна српска војна традиција заснована је на тим начелима. Морална вриједност људи била је основна величина којом су се вредновали војници у Србији, па су зато они остали ненадмашни у хуманости и војничкој етици. Тај обичај је потврдио и војвода Живојин Мишић: „У то доба<sup>50</sup> батаљонима су командовали људи из народа, који су се звали командири батаљона, а четама четовође, такође људи из народа. При избору ових личности није се толико гледало на њихову стручну спрему, само ако су некада служили у стајаћој војсци, већ у првом реду да ти људи буду ваљаног карактера, домаћини угледних домова.“<sup>51</sup>

У *Основима ратних* Бан је још више пажње посветио особинама официра, о којима је опширно говорио у првој глави своје књижице, наглашавајући у првој реченици: „Способан војвода јест прво условије победе.“ Особине које наводи Бан у том поглављу остале су драгоцјене све до наших дана.

Поред наведених војсковођа, чије је знање користио пишући своје књижице, с правом је наводио потребу и за другим изворима. Мислио је на историјска дјела која говоре о ратовима у разним временима људске цивилизације, сматрајући да садржаји тих књига могу знатно подићи знања из теорије ратне вјештине. Тако су радили многи владари и познате војсковође. Грчки и византијски монарси, као писци војних дјела, такође су се позивали на знања својих предака.

### ***Банове поруке нашем времену***

Приликом писања *Основа ратних* и *Правила о четничкој војни* Бан се служио изворном литературом, што је и напоменуо у предговорима. Међутим, из те литературе преузимао је и прилагођавао потребама свога времена само оно што је одговарало нашим људима и околности-ма. Такав однос према страној војној литератури прихватили су и његови сљедбеници у српској војсци. У писму брату Ђорђу помиње да

<sup>48</sup> Таквих докумената има много у АСАНУ, Книћанин.

<sup>49</sup> *Правила о четничкој војни*, стр. 6.

<sup>50</sup> Српско-турски рат 1876. године.

<sup>51</sup> Војвода Живојин Мишић, *Моје успомене*, Београд, 1969, стр. 24.

је „тек... из љубопитства походио војничка предавања и ево се показала прилика да и тим војничким мојим дилетантизмом будем од какве користи.“ Ти подаци говоре да су Бану помогли у писању те приручне војне литературе његово широко и разноврсно образовање, жива стваралачка машта и логичко закључивање. Према томе, „осмислио“ је неку прикладну, „своју“ теорију ратне вјештине, чија начела и сада зраче свјежином и логиком. Говорећи о великим војсковођама, уочио је сталност у дијалектици њихова ратовања: „Они су се сви држали једних начела, а та су: не разтркати, но држати што више саједињене своје силе; не остављати одкривену ни једну страну војске; хитно прелазити с једног важног места на друго, и том хитношћу смести непријатеља. Ово су начини којима се најбоље победа обезбеђује.“<sup>52</sup>

Анализирајући свестрано лик заповједника, Бан је уочио све његове мане и врлине, па је подржао идеју да војском командује само један, а не више заповједника. Поставља се питање није ли тада размишљао и о разлозима пропасти Првог српског устанка као и о свим српским неслогама, којима је био савременик у свом дугом животу. Зато је његова порука још увијек савремена: „Врховно повелитељство треба само једном поверити, а не многима; јер многи тежко да се сложе у мненију; а тада сва су дејствовања без јединства, и често доцна се извршују; окром<sup>53</sup> што се ни један поглавар не заузима за иста онома бризљивошћу и ватром којом би се заузео да сам заповеда, јер зна да чест<sup>54</sup> успеха неће се приписати њему самому, но укупно свима.“<sup>55</sup>

Оцртавајући врлине војсковође, Бан указује на његов ауторитет, који се мора свуда осјећати, па и друге надвладавати. Војсковођа мора непрестано бдјети над својом војском, а све ратне планове мора и сам одобравати, ако му се повјери њихово извршење. Писац војсковођи прије савјетује непослушност, него да буде узрочник погибије своје војске. Боље је „на концу и одрећи се власти, али се никако не учинити орудијем поражења своје војске. Ако је војводи наређено да се одма зарати, те он неима ни времена да учини своје приметбе, а сасвим је уверен да ће изгубити битку, он тада не ваља да послуша.“ Таквих размишљања има и у нашој теорији ратне вјештине. Бан је, дакле, од војсковође захтијевао да отворено износи своје мишљење, макар оно било у супротности с врховним заповједништвом. Слабићи су, на несрећу, увијек били узрочници многих погибија, кријући се иза ауторитета више власти, па није без разлога војвода Мишић о томе јавно говорио: „Из свих мојих досадашњих службених искустава дошао сам до закључка да код великог броја наших официра, нарочито оних на

<sup>52</sup> *Основи ратни*, Београд, 1848, стр. 2. Друго издање те књиге 1861. године, знатно се разликује од првог издања. Њен садржај је више тактичка разрада основних поставки које је дао у првом издању. То издање је, вјероватно, било планирано као литература за устаничке предводнике у Босни.

<sup>53</sup> Осим.

<sup>54</sup> Част.

<sup>55</sup> *Наук ратни*, стр. 3.

већим положајима, недостаје довољно мушкости да по важнијим питањима кажу своје право мишљење у присуству старијих или претпостављених старешина.<sup>56</sup>

Ако се подробније анализирају Банови ратни списи, и упореде с мислима које је војвода Живојин Мишић навео у својој *Стратегији*, уочили бисмо мноштво нити које их повезују. То је само један од доказа да је Матија Бан, иако самоук, захваљујући својој широкој култури, веома зналачки поимао законитости теорије ратне вјештине и значај њених основних чинилаца.

### **Заговорник и организатор ослободилачких ратова**

Служећи владама и династијама Србије у остварењу националних планова, Матија Бан се често налазио у тајним друштвима. Као дугогодишњем сараднику Илије Гарашанина, њему су били познати многи тајни планови за остварење српске државне политике. У вези с тим, нарочито је био активан у организовању устанка у Босни и Херцеговини 1860. године. Предводио је српске повјерљиве људе „на јужном подручју“, гдје је имао успјеха све до 1858. године, када је збачен кнез Александар Карађорђевић. У томе је био настављач замисли Илије Гарашанина. Имао је много сарадника у Хрватској, Далмацији и Босни. Иако је по свом духовном позиву био књижевник, Бан је успјешно водио организацију војних задатака у крајевима на које се односило *Начертаније*. Он је и даље наставио да се бави могућностима „четничке војне“, пишући својеврсна организацијска правила устаника. У Београду је постојао Комитет за национално ослобођење Јужних Словена, на чијем је челу био Матија Бан. Замисао Комитета била је стварање једне заједничке државе у облику федерације или конфедерације. У Бановој заоставштини налазе се два основна документа, која говоре о замаху тога покрета: *Мемоар* и *Генерални план*, написана на француском језику. Ти документи дају веома увјерљиву претпоставку за стварање једне стабилне државе. „Према тексту ових докумената права интеграција требало би да почне тек после федеративног, односно конфедеративног раздобља, у завршној фази нормалних, здравих интеграционих процеса.“<sup>57</sup> Према тој замисли, најприје би у националним срединама требало да се ослободи од набоја страха од централизма и хегемонизма, и иживи прохтјев локалистичких интереса, а онда би наступио мирни процес економске и политичке интеграције.

У тим документима Бан се јавља као стручњак за организацију и тактику наступања ослободилачког покрета, као добар познавалац политичких прилика на простору гдје треба да се води рат и као искусан зналац теорије партизанског ратовања. У вези с тим, препоручио је да се умноже најбоље турске карте тога подручја и да се прештампају

<sup>56</sup> Ж. Мишић, *Моје успомене*, исто, стр. 233.

<sup>57</sup> *Годишњак града Београда*, књ. XIV, 1967 (др Андрија Раденић, *Документација тајног националног ослободилачког комитета у Београду 1860–1861*, стр. 61–80).

његове књижице *Основи ратни и Правила о четничкој војни*. Вјероватно је због тога прерадио и допунио *Основе ратне* 1861. године, развијајући до појединости поједина поглавља. У завршној фази припреме устанка наоружани одреди требало је да упадну у Босну из више праваца, „укупно 5000 најсмелијих бораца, потпуно опремљених, који почињу покрет, улазећи у земљу на различитим местима дуж свих граничних линија“. Бан је савјетовао да становништво буде мирно све док одреди не дођу до њега, и сматрао је да само на два мјеста треба да избије побуна. Сва документација о формацији одреда и броју бораца рађена је на брзину и доста произвољно. То је, изгледа, била само Банова идеја, скицирана за каснију стручну дораду, што је и записао на крају документа, гдје каже да ће се тим планом војних операција бавити „компетентни људи“. Ипак, у одјељку у којем разматра формацију устаничке војске, Бан је недвосмислен:

„Сваки одред броји 25 људи са својим четником или заповједником (старјешином). Четири одреда формираће једну сатнију којом ће заповиједати сатник. Пет сатнија формираће дружину са старостом на челу. Двије дружине образоваће тисућину на челу са тисућником.

„Пет тисућина сачињаваће једну сердарију, чији ће се заповједник звати сердар. Од три сердарије формираће се армијски корпус од 15000 бораца. На челу ће им бити војвода.“

Тај документ настао је 31. августа 1860, како пише на крају, на француском језику. Међутим, постоји још један, сличан докуменат, писан на српском језику,<sup>58</sup> састављен од четири поглавља: I Босанцима; II О Управитељству; III О Четовању по Босни (с одјељцима: 1. О строју чета; 2. О распореду чета; 3. О дјелању чета и послушности); IV без назива. Тај докуменат датиран је раније, неодређеног дана: „јулија 1860“. Распоред формацијских јединица у њему је нешто другачији:

„Сваку чету састављаће 10 момака; њоме управљаће десетник.

„Десет чета састављаће једну Сотнију; њоме управљаће Сотник.

„Пет Сотнија састављаће једну Дружину; њоме управљаће Старешина (Капетан).

„Две капетаније састављаће једну тисјашћу; њом управљаће тисјашћник.

„Пет тисјашћника састављаће једну сердарију; њоме управљаће Сердар.

„Три сердарије састављаће војводију; њоме управљаће војвода.“<sup>59</sup>

У тим записима Бан је предвиђао све околности и за све је давао упутства. Никаква самовоља се није могла проводити. Послушност старијему није се смјела прекршити. Бан је и ту, у духу српске војничке традиције, заговарао врхунску војничку етику и предвиђао строге казне за њено кршење. Тако је, започињући нашу теорију ратне вјештине, почео писати војна правила и законе, чији је извор била српска војничка традиција:

<sup>58</sup> АИИ САНУ, инв. 17/3, XVII.

<sup>59</sup> Исто.

„Никакав четник нека се неусуди убити онога који му се преда, ма то био највећи зликовац; таквога треба спровести сотнику; који се од четника овој точки не повинује да буде убиен,<sup>60</sup> јер он није прави јунак, није прави поборник за спасење отечества, он је кукавица који своје јунаштво на безоружанима показује. Прави јунак убија и руши само на бојном пољу гди но се јуначки мегдан дели.

„Јунаку не доликује да убија слабе старце, болесне, жене и децу; који од четника ово учини без заповести, нека одма буде стрељан.

„За време боја није слободно пљачкати, нити са мртваца што скидати; онде се само треба борити и старати да се Непријатељ побиједи; који од четника ово непослуша нека буде стрељан.“<sup>61</sup>

Бан је знао да се у добровољачким јединицама може наћи свакаких људи, те да строгошћу ваља сузбијати појединачну самовољу и злочин. Зато је и заговарао строге казне. Па ипак, опомињао је да се оне извршавају човјечно, онако како су то тадашњи закони налагали. „Казна несме бити скотско мучење, него батине, казне новчане и смрт из пушака.“

Види се да је Бан формацију устаничке војске заснивао на традиционалном начину српских устаника Карађорђева и Милошева времена. Стварањем стајаће војске, њена формација је уређивана према европским узорима, али је организација народне војске још увијек провођена на устаљене начине. То је трајало све до војне реформе, коју је наговјестио Јован Мишковић, за вријеме обављања дужности војног министра (1878–1880). Устанички и добровољачки одреди српске војске у ратовима против Турске 1876–1878. године такође су уобичавали такву организацију.

Казнене мјере, које су примјењиване према устаницима и добровољцима у оба српско-турска рата штитиле су људско достојанство, ма чије, од самовоље изопачених појединаца. Постојао је *Закон за све добровољце и устанике у Србији за вријеме оба рата: 1876, 77. и 78. год.* У њему се нарочито истичу чл. 12. и чл. 15:

„Чл. 12. Који изврши насилан блуд, ма и са дораслом особом, да се казни смрћу.

„Исто тако да се казни смрћу и онда, ако није било силовања, али оскврњена и тиме повређена особа није навршила седамнајест година.

„За свако друго понижавајуће смешавање, које је противно природи човечијег пола, а подлежи казни предходећих ставова, да се казни кривац према значају таквих срамних дела затвором до највеће мере, да му се узме пред четом оружје и да се истера из чете.

„Чл. 15. Који против заповести свога старешине изван боја пали туђу својину, да се казни смрћу.“<sup>62</sup>

<sup>60</sup> Подвучено у изворнику.

<sup>61</sup> АИИ САНУ, 17/3, XVII.

<sup>62</sup> Гласник СУД 1881, књ. XIII (Борба добровољачког кора Ибарске војске и усташких чета Јаворског кора 1876, 77. и 78. год., грађа за историју српског рата за ослобођење и независност, написао архимандрит Нићифор Дучић, Београд, 1881, стр. 369. и 370).

Веома занимљиву формацију, сличну Бановој, дао је Милош С. Милојевић, заповједник једног добровољачког одреда. То је, према познатим изворима, јединствена формација коју је икада имала српска војска. Записана је прије више од сто година, па је занимљива и као јединствена појава.

„Док су се овде војводе уређивале, дотле су, по мом наређењу, били измешани сви добровољци и усташе, и уређени тако: да је над сваком четворицом старешина пети, који је се звао Петар,<sup>63</sup> а војници Петина. Од оне четворице, двојица ваљало је да су слободнији, и који по нешто умеју руковати пушком, и они да су морали што скорије она два неука научити, како се пуни, празни и т.д. пушка. На две петине са Петарима, старешина је десетар, а војници су му се звали десетина; на две десетине са десетарима старешина је двајестар; војници му двајестина; над две двајестине са петарима, десетарима и двајестарима старешина је водник, а војници му вод; над два вода са припадностима, старешина је Сатник, а војници му Сатнија; над две сатније са припадностима старешина је четовођа, војници му чета; над једном и по четом са припадностима, или једном четом и једном сатнијом, старешина је Крилник, а војска му се зове Криво; над два крила и крилника са припадностима, од којих је Деснокрилни старији од Левокрилника, и Подпорником, са старешином Подпорником; које се обе састоје из по једне чете, и једног четника са припадностима старешина је Таборник, а војска му се зове табор (баталион); над два Табора с припадностима старешина је Пуковник, а војска му се зове Пук; над два пука и пуковника са припадностима, старешина је Војвода (бригадир) а војска му се зове Вој (Бригада); над два Воја и две Војводе с припадностима старешина је Челник (Дивизијар) а војници му се зову с припадностима Челнија (Дивизија); над овакве две Челније и два Челника с припадностима, старешина се зове Дружина (Корпусник), а војска Дружина (Корпус), урачунав овде и све друге припадности и родове оружја, као: топништво, коњицу, кољаче, возаре, болничаре, занатлије, преносаче и т.д.“<sup>64</sup>

Банов *Мемоар* о устанку у Босни и организацији војске и њеној тактици, својеврсна је разрада мисли које је већ био изложио у *Основама ратним и Правилима о четничкој војни*. Он је, дакле, своје теоретске замисли вођења борбе разрадио и уобличио у један ратни план, који чак има неку врсту „топографског обезбјеђења“. Наиме, уз тај план Бан је руком и графитном оловком, на веома лошем папиру, исцртао и „црту дјелања“ – операцијску линију.

<sup>63</sup> Ријеч треба наглашавати с дужином на а, да се не би изједначавала с властитим именом.

<sup>64</sup> Милош С. Милојевић, *Српско-турски рат 1877. и 1878. године*, Шабац, 1887, стр. 115, 116 (М.С. Милојевић познат је као историчар, чија је идеја да су Срби расадник Словена, *Одломци историје Срба*, I, II, Београд, 1872. Издавање књиге помогло је Српско учено друштво).

Осим трију књижица, Бан је прву верзију *Правила о четничкој војни* објавио у „Српским новинама“, али нешто измијењену и с другачијим уводом. Већ ту сазнајемо да је основна побуда његовог рада на војној литератури била идеја југословенства. Дјелимично се то види из Предговора *Основа ратних* из 1848. године, а сасвим јасно се уочава у приступном дијелу штива, које су почеле објављивати „Србске новине“ јуна 1848. године. „Неким народима, пак и нашем, настала су така времена, да се масе морају оружја латити, а списатељи, забацивши све остале науке, само се војеном забављати. Увиђајући ту потребу, ја сам покупио из разни војени књига, које читам, а особито из 'Ратни начела Наполеона', нека обшта тактична правила, и ево ћу их мало по мало југословенству саопштити“.<sup>65</sup>

То је трећа верзија Бановог излагања „ратних начела“. Наиме, том приликом је изложио своја размишљања која се налазе и у *Правилима о четничкој војни*, и у *Основима ратним*. У Бановој заоставштини може се наћи још рукописа који говоре о његовом сталном размишљању о ратној тематици. У запису *Војничке врлине Срба и Хрвата*, гдје говори о српским и хрватским војницима у аустријској војсци,<sup>66</sup> коментарише вјештину и успјехе Наполеонове тактике, као зналац теорије ратне вјештине: „Главна му је брига била (Наполеону) да са читавом својом силом нападне на поједина непријатељска одјељења прије него се концентришу; а би ли се концентрисала, он је нападао на најпресуднију стратегијску тачку, да непријатељску линију испрекида. То постигавши, гонио је непријатеља и поједине му дјелове својом цијелом онда већ надмоћнијом снагом. Тако је вјештином и брзином доскакао недостатку броја.“<sup>67</sup>

Бан у рукопису *Уводне бесједе*<sup>68</sup> говори о стицању ратне вјештине старих Словена и њиховим каснијим тактичким поступцима. Ту је изнио већ позната запажања историчара да су се Словени ратној вјештини учили од својих поробљивача Хуна и Авара: „Уз своје стране господаре Славјани научили су се ратовати; али њихова у тому невјештина дуго је трајала. Уни, праједови Мађара у томе су били њихови најбољи учитељи. Под њима Славјани Дунавски посташе храбрим војницима.“

У концепту писма руском историчару Нилу Попову Бан је коментаришао идеју о стварању народне војске у Србији (тада већ уобичајена размишљања у Србији). Та војска је била и за Европу занимљива, и многи су страни стручњаци долазили да проучавају њену организацију. Бан је том питању прилазио с пуно критичке анализе, наводећи примјере у другим земљама, показујући и том приликом да је више зрео

<sup>65</sup> „Србске новине“, бр. 59, 1848, стр. 382 (тај Банов напис почео је излазити од броја 59, 22. јуна, до броја 72, 5. августа).

<sup>66</sup> Опширније: Станислав Шумарски, *Србски војници...*

<sup>67</sup> АИИ САНУ, 1/36, I, стр. 4.

<sup>68</sup> АИИ САНУ, 1/3, I/1.

позналаца војне мисли него преносилац туђих садржаја. За Бана је грађански рат у Сјеверној Америци био искуство из којег се могу извући поуке и за Србију: „У војничком обзиру Србија је срећно обишла камен о који се спотичу финансије у Европи, а то је стајаћа војска. Дакле ту јој ништа друго не треба него усавршити што скорије војску народњу; њу, а особито часнике јој извјежбати, нужним је потпуно снабдјети, удесити јој све административне струке, и учинити могућном да се у свако доба најбрже крене...

„Установа народне војске има своје лоше али и добре стране. То се даје најбоље оцијенити у садашњем американском рату. Тај рат, истина, био би се и прије и с мањим губитком у људима свршио, да је вођен између стајаћих војскава, које имају свагда више војничког духа, запта<sup>69</sup> и вјештине...

„Установа народне војске приличи најбоље Србији, јер су јој у нас добре стране исте које и у Америци, а лоше су много мање. Тамо је дух спекулације и личне самосталности у грађанству у велике развијен, а у нас је дух народа више ратоборан и лакши за запт. Нама треба само добро извјежбати проста војника, а часника војнички образовати па ће се дух потчињености и послушности у војничкој служби лако укоријенити.“<sup>70</sup>

Бану су, дакле, биле познате и војничке прилике у америчком грађанском рату, па и разлози за његово дуго трајање. Он је уочавао разлике између америчког и српског човјека и војника, наглашавајући недостатке америчке свијести о личном интересу и самосталнијег размишљања у односу на значај заједничког духа српског народа. У времену када је Бан то писао у Србији је превладавала мисао о уређењу народне војске, као главне оружане силе. Ту идеју, према документима, подржавали су Јован Драгашевић, Ранко Алимпић, Јован Белимарковић, па и сам кнез Михаило.

Иако је Србија лоше прошла у првом рату против Турске 1876. године, што, војнички гледано, и није било ништа необично, њена војска и старјешине стекли су веома корисно искуство. То је зналачки уочио и Бан, па је у једном рукопису навео: „Међутим досадашњим војевањем ми смо постигли много користи, које су од велике цене за младу војску, као што је српска. Ми смо честим већим и мањим сукобима привикли ватри наше трупе, дознали који се батаљони боље а који лоше туку, и усавршили нашу војену и санитарну администрацију, која је из почетка врло прљава била. Окром тога упознали смо се с начином борења турске регуларне војске, а потаманили смо јој више хиљада исте, које Порта нема откуд накнадити, јер војска нерегуларна башибозука, Курда и Черкеза, добра (је) само за паљења и пљачкања, лоше се бије, *et nous n'en faisons grand cas*.“<sup>71</sup> Најпосле видимо да

<sup>69</sup> Дисциплина.

<sup>70</sup> АИИ САНУ, 1/10, I (критички поглед на Видовданов „Шта ми хоћемо“; рукопис је знатно преправљан и допуњаван).

<sup>71</sup> Фр. а ми томе не придајемо значај; а ми то не знамо цијенити.

Порти престају посљедња финансијска средства, па не може ову војну још дуго издржати.<sup>72</sup>

На основу свих Банових активности у области војске поставља се питање: откуд у томе његов сталан интерес. Одговор је логички јасан: његова цјелокупна активност у Србији била је усмјерена на остваривање идеје *Начертанија*. Он је добро знао да се то није могло остварити само на дипломатски начин. Истраживачи његовог живота још нису размљишљали о томе да ли је Бан случајно дошао у Србију, да ли се његов долазак само случајно подударио с доласком Фрања Заха и, на крају, да ли га је само пуко „љубопитство“ одвело у француску школу војних наука у Халки. Европски образован и дипломатији вјешт, могао је пасти у очи пољској емиграцији, која га је и упутила у Србију. Само се у једном напису помиње та могућност, али би она могла бити истинита.

### **Зачетник српске војне терминологије**

Преводећи војна дјела Наполеона и других европских војсковођа и војних писаца, Бан је стварао српску војну терминологију. Будући да у томе није имао претходника, морао је да користи наш народни језик, у чему је и успио. Иако је војна терминологија на српском језику почела да се ствара још од Карађорђева времена, прије Бана нико систематски није на томе радио. Он је захватио шире области војне теорије, и њу је протумачио језиком који до тада није имао изграђеног војног лексикона. Касније стасали српски војни теоретичари употребљавали су исте термине које је успоставио Бан, али му никада нико није признао првенство у тумачењу теорије ратне вјештине на српском језику.

Иако је настојао да језик европских војних теоретичара преведе у штиво разумљиво сваком српском читаоцу, ипак се приклонио неким изворним облицима. Познавалац страних језика, Бан је знао да је боље оставити страну ријеч него је погрешно или неприкладно превести. Покушавајући да француску ријеч *colonne* преведе домаћим *стуб*, ипак је одустао и прихватио туђицу. Али је зато француски назив *carré* свуда мењао домаћим обликом *четвероуглије* или *четверо-угољак*, а *dépôt* нашим *хранилиште*, па чак и *магаза*. Израз *бојни ред* је преведеница француског облика *ordre de combat*, а *линију операције* (операцијска линија) оставио је у том облику, мада је у почетку употребљавао „народскији“ израз *черта дјелања*. Француски израз *trois espèces d'arme* Бан је превео као *три војинства*, што је било много боље него касније *три рода оружја*. Садашњи назив *три рода војске* много је ближи Бановом преводу: „где можеш тако положити и пешачко и коњаничко и топцијско војинство“. Назив *велика битка* (*grande bataille*) дословно је преведен с француског, као и *врховно повелитељство* – *Etat major général*, а исто тако и *бацити мост* (поставити мост) – *jeter le pont*.

<sup>72</sup> АИИ САНУ, 1/107, I.

То што се Бан нигдје не помиње у нашој војној литератури као први теоретичар, иако дијелом компилатор, вјероватно је последица сукоба с Јованом Драгашевићем. Наиме, конзервативни Бан и полетни „републиканац“ Драгашевић оштро су се сукобили у тумачењу националних схватања. Иако је Бан хвалио Драгашевићеву предузимљивост и његов „Војин“, <sup>73</sup> за напредне омладинце и писце тога времена био је непоправљиви конзервативац. Противећи се мишљењу Јована Драгашевића, Светозара Милетића и Јована Јовановића Змаја, Бан је писао Илији Гарашанину: „Они се на мење љуте, вичу и грде ме, али ја за то ништа немарим чим успијевам да им се мисли не шире у народу. Овим сам чланком одговорио на Драгашевићево слово, на којем му за то бар захваљујем што ми је дао прилику да и сам подубље размислим и пречистим своје мисли о народности“. <sup>74</sup>

Покренувши „Војин“, први стручни војни часопис на Балкану, Драгашевић је усмјерио каснији развој наше војне мисли. Иако је приступио европској литератури знатно послје Бана и у много чему се угледао на њега у тумачењу теорије ратне вјештине, Драгашевић и његови сарадници предали су Бана заборау. У Србију су се враћали официри послати на усавршавање у стране војне школе и преузимали стручан рад у области војних наука, што су радили успјешно. И сам Бан је, иако у сукобу с Драгашевићем, похвалио „Војин“: „Сваком часнику ваљало би ставити у дужност да држи 'Војина' који је г. Драгашевићем доста практично уређен“. <sup>75</sup>

### Закључак

Од доласка у Београд 1844. до пензионисања, одлуком народне скупштине у Нишу 1878, Бан је непрестано радио у служби српске државне идеје и за добро српског народа. У основи своје дјелатности поставио је задатак: „развој свијести и моралности нашега народа, као и његов углед пред свијетом“. Као књижевник, написао је око 50.000 стихова. Писао је пјесме и драме с националном садржином или словенском тематиком. У то вријеме упоређивали су га са Шекспиром, а његова дјела су превођена на неколико словенских језика. Као књижевна величина изгубио се већ седамдесетих година.

Школован и образован човјек, Бан је уживао повјерење српских државника, нарочито Илије Гарашанина. Здушно је учествовао у провођењу идеја *Начертанија*, па је и лично обилазио јужнословенске крајеве и зближавао народе. Био је заговорник јаке државе Јужних Словена, са Србијом као носиоцем државотворства, и Русијом као њеним заштитником. Образован у католичком сјеменишту, Бан је читавог живота остао конзервативац и противник свих напредних идеја и покрета. Због тога је у Србији дошао у сукоб с младим нараштајем, који је тражио

<sup>73</sup> АИИ САНУ, 1/10, I.

<sup>74</sup> АИИ САНУ, 5/23, V.

<sup>75</sup> АИИ САНУ, 1/10, I.

демократију и промјене. Плашио се свега што је револуционарно и што ремети устаљени ред.

За вријеме службовања у Пресбироу веома много је допринио интересима Србије у рјешавању „источног питања“. Писао је многе чланке страним новинама и тако стицао присталице за остварење српских националних идеја. Преводио је и литературу страних писаца који су описивали тешко стање хришћанских народа под турском влашћу.<sup>76</sup> Многе брошуре, написане ради пропаганде српске идеје, писао је Бан, али су их потписивали српски државници. Са Фрањом Захом знатно је утицао на умјешно вођење српске спољне политике. Бан је први српски војни теоретичар, а Зах је први одгојитељ савремених српских официра, који су успјешно уобличили националну стратегију.

Незаобилазан је и Банов просвјетитељски рад. Мноштво је његових чланака у разним српским новинама и часописима. Покренуо је питање образовања женске дјеце, показујући то и својим примјером. Писао је многе чланке из области историје, филологије, па чак и аеронаутике. Био је члан и водитељ многих културних и просвјетних удружења и заузимао се за њихово умножавање и напредовање.

Културна историја Србије била би сиромашнија без Матије Бана. Богат знањем и устрајном радиношћу, непрестано је био присутан у српској јавности. Његова приврженост српству свестрана је. И брат му Ђорђе, поведен његовим примјером, напустио је студије и пошао да се бори на страни Срба у Банату, гдје је био озбиљно рањен. И он је касније своја техничка знања поклонио Србији, која је имала мало таквих стручњака.

Својим драмама из националне српске историје Бан је уздизао и кријепио народни дух, припремајући га за касније одлучне кораке. Латинском додворљивошћу, која му је била својствена, умιο је да на лијеп начин оствари оно што је морала да чини војска, уз велике материјалне и људске губитке. Српска свијест није била вична таквој политици, па је Бан безразложно понижаван и вријеђан. Ипак, међу Србима је било увијек довољно оних који су знали да цијене његов ум и спремност да га подари српском народу.

Бан је био познат и поштован члан многих друштава и установа, и носилац бројних високих одликовања. Био је члан Српског ученог друштва, секретар Српске Краљевске академије уметности, члан Југославенске академије знаности и умјетности, цариградског друштва Елшарк (друштво за ширење просвјете на истоку); члан трију талијанских друштава: Академије књижевности, наука и вјештина у Каранији, друштва *dei Benemeriti Italiani* у Палерму и космичко-хуманитарног друштва у Риму. Био је предсједник ученог одсјека у Друштву за занате и умјетности, и два комитета за народно унапређивање, два пута је био члан позоришног одбора (1862. и 1868), а био је и почасни члан Дубровачке штионице. Одликован је Орденом Светог Саве II реда, Командер-

<sup>76</sup> Cyprien Robert, *Les Slaves de Turquie*, I-II, Paris, 1844.

ским орденом Таковског крста, Златном медаљом цара Наполеона III и златном медаљом талијанског Друштва заслужних људи.

Матија Бан је умро на свом Бановцу, стар и заборављен, 1. марта 1903. године.

#### Литература:

1. Архив Историјског института САНУ (АИИ САНУ).
2. Историјски архив САНУ (АСАНУ).
3. Камила Луцерна, *Успомен Матије Бана Дубровчанина*, Загреб, 1907.
4. Радмила Поповић-Петковић, *Неки подаци о публицистичкој делатности Матије Бана док је стајао на челу београдског Пресбирог (1861–1880)*, „Годишњак града Београда“, 1973, књ. XX, стр. 243–265.
5. *Говор секретара Јована Бошковића о животу јубилара М. Бана и његовом 50 годишњем књижевном раду*, „Гласник Српског ученог друштва“, 1886, књ. 65, Београд, стр. 11.
6. *Банова захвалница*, исто.
7. Олга Поповић-Петковић, *Заоставштина Матије Бана*, „Архивски алманах“, 1/1958, стр. 191–201.
8. А. Живадиновић, *Матија Бан*, Биографско-библиографске белешке. „Коло“, 1903, књ. V, св. 1, стр. 340–348.
9. Др Андрија Раденић, *Документација тајног националног ослободилачког комитета у Београду 1860–1861*, „Годишњак града Београда“, 1967, књ. XIV, стр. 61–80.
10. Др Милорад Екмечић, *Национална политика Србије према Босни и Херцеговини и аграрно питање (1844–1875)*, „Годишњак Историјског друштва БиХ“, год. X, Сарајево, 1959, стр. 197–219.
11. Др Милорад Екмечић, *Покушаји организовања устанка у Босни 1860–1862. године*, „Годишњак Историјског друштва БиХ“, год. IX, Сарајево, 1957, стр. 73–107.
12. Војислав Ј. Вучковић, *Неуспела политичка акција Матије Бана 1860–1861*, „Историјски часопис“, 1959, књ. IX–X, стр. 381–409.
13. Др Љубомир Дурковић-Јакшић, *Прилог проучавању пропагандног рада за ослобођење и уједињење Југославена 1860–1862. године*, „Историјски записи“, књ. XXI, Титоград, 1964, стр. 11–44.
14. С. А. Никитин, *Славянские комитеты в России в 1858–1876 годах*, Москва, 1960, стр. 361.
15. В. И. Фрейдзон, *О белградском „Комитете“ М. Бана 1860–1861*, Славянский архив, Москва, 1963, стр. 100–115.
16. Simeone Pjerotić, *Sula vita e sulle opere di Mattia Ban*, Запа, 1881.



## Југославија у раљама „новог светског поретка“

Раде Дробац

Приказ књиге Жерара Бодсона „Нови светски поредак и Југославија“

### Основно о аутору и делу

Жерар Бодсон, политиколог и економиста, годинама ради у Скупштини града Париза. У нашој земљи познат је по своје две књиге, у којима, у потпуности (*Европа лудака*, 1993) или делимично (*Европа апатрида*, 1994), говори о југословенској кризи и међународним односима у Европи и свету. Поред тога, у току последњих неколико година у француској штампи објавио је бројне чланке везане за догађаје на простору претходне Југославије. У периоду непосредно након избијања југословенске кризе био је један од оснивача Друштва француско-југословенског пријатељства у Француској и његов први председник.

У својој најновијој књизи, *Нови светски поредак и Југославија*, објављеној јуна 1996. у Француској Бодсон анализира, пре свега, садржај и појавне облике онога што се у последњих неколико година популарно назива „нови светски поредак“, преламајући их, у основи, кроз рат у Голфу и југословенску кризу. Књига је писана веома једноставним стилем, врви од оцена и теза које својом оригиналношћу, али и храброшћу, изазивају код понекога збуњеност и неверицу, али многима разјашњавају неке од проблема који им се до сада нису чинили довољно разумљивим.

Аутор се веома слободно упушта у анализе историје, права, економије, религије и наравно политике. Са свим оним што тврди, узимајући у обзир, пре свега, веома богат садржај и бројне оцене веома сложених питања, појава и догађаја у историји и сада, вероватно да ће се мало ко у потпуности сложити, али је извесно да је аутор успео да на релативно малом броју страна веома успешно сажме, изанализира и оквалификује широк круг тема, као што су односи суперсила, ОУН, НАТО, ЕУ, ММФ, СБ, ОЕБС, исламска, православна и католичка религија, политике САД, Немачке, Турске, Ватикана, Русије, Француске и других земаља. Посебно су интересантне његове анализе медија, модерних филозофа и југословенске историје. Занимање изазивају и

коментари аутора на основу његових сусрета са неким политичким личностима везаним за југословенску кризу. Оно што је такође веома корисно за све оне који се баве међународним односима јесу и неки конкретни подаци за које се у нашој јавности недовољно зна (на пример, обим арапских инвестиција у САД итд.). Због свега тога, књига *Нови светски поредак и Југославија*, богатством садржаја, оригиналношћу, смелошћу и, наравно, актуелношћу, свакако заслужује да се прочита.

### **„Нови светски поредак“ као присила хегемонизма**

Поредећи „нови светски поредак“ (термин који је први употребио Џорџ Буш у америчком конгресу 11. септембра 1990) са неким сличним историјским ситуацијама, Г. Бодсон наглашава: „Супротно од Римског царства које је одржало *Pax Romana* током два века на обе обале Медитерана, 'нови светски поредак' је у шест година изродио више оружаних сукоба и интервенција ОУН него у четрдесет година Хладног рата: 22 операције ОУН између 1988. и 1994. наспрам 13 између 1948. и 1988. Никада није било толико премештених људи нити избеглица као што је то од када је на сцену ступио Нови светски поредак: седамнаест милиона избеглица у 1991. г. и 27 милиона у 1996. г. Никада у светској историји није било толико измењених граница у тако кратком временском периоду, од обала Јадранског мора до граница Кине – три федералне државе Источне Европе, СССР, Југославија и ЧССР породиле су двадесетак нових држава, нејасних и често оспораваних граница“.

Наглашавајући да су САД једина преостала суперсила и да теже апсолутистичкој владавини на међународном плану, Бодсон наводи неке елементе „Извештаја Волфовиц“, који сматра окосницом актуелне спољне политике САД: „Извештај Волфовиц утврђује да је основни циљ спољне политике САД одржавање хегемоније“ и да треба „убедити евентуалне ривале да немају потребе да претендују на неку већу улогу“.

Поред страха од Русије, као потенцијалног ривала, а посебно од њеног поновног уједињења с Украјином и Белорусијом, Бодсон тврди да САД стрепе и од својих „савезника“, а пре свега од ЕУ, и наводи још неке делове „Извештаја Волфовиц“: „Треба да делујемо у правцу спречавања настанка неког европског система безбедности који би могао да дестабилизује НАТО“. Зашто страх од дестабилизације НАТО-а? Бодсон сматра да је то стога што „је то очито систем који на најдубљи начин одговара интересима САД јер им гарантује лидерство у оквиру коалиције у којој се – изузев Јапана везаног другим нитима – налазе све индустријске силе западног света“. Због чега је то важно? Зато, тврди Бодсон, јер је „војна зависност у односу на САД повлачила за собом и политичку и економску зависност.“

Анализирајући начине владавине светом Бодсон наглашава: „Владање светом није једноставно. Суперсила треба да је мотор значајних догађаја у области економије, финансија, стратегије, и да не заборавимо медија. Између мондијализације економије и мондијализације информа-

ција простире се цео спектар путева моћи: рат, контрола међународних организација, религија, ембарго, итд...“ Бодсон такође наглашава да је „Нови светски поредак почео ратом у Заливу и наставио се у Југославији. Та два сукоба, удаљена на хиљаде километара један од другог, не исказују, на први поглед, никакве заједничке тачке ни сличности. Ипак, ни један ни други не би могао да избије, барем не у облицима које смо упознали, да СССР није нестао“.

Бодсон сматра да се хегемонија САД нарочито испољава на економском плану и у прилог томе цитира Ентони Лејка, помоћника председника Клинтона за националну безбедност: „Трговина и слободна међународна размена део су програма америчке безбедности на исти начин као што су то НАТО или било која спољна интервенција“. То је тврдња која ће многе изненадити, али Бодсон даље објашњава: „Америчка економска стратегија изражава се кроз три основна елемента: 1) Стварање зона у којима ће САД имати апсолутно привилеговану позицију у односу на њихове индустријске конкуренте (нпр. НАФТА споразум између САД, Канаде и Мексика који обухвата 300 милиона становника и обезбеђује могућност оснивања америчких фирми у Мексику где је радна снага јефтина, чиме је тамо запошљавају, па самим тим и фиксирају, спречавајући њен већи долазак у Америку). 2) Супремација слободне међународне размене у оквиру ГАТТ-а (који је постао међународна организација за трговину)“. Бодсон тврди да је ГАТТ катастрофа за Европу као што је ММФ за „трећи свет“. Наиме, према његовој оцени, стављање у исту раван земаља „чији су облици политичког, економског и социјалног организовања потпуно различити, а у најгорем случају чак и супротни, у потпуности обезвређује систем размене заснован на потпуној отворености граница“. Према Бодсону, ГАТТ је „најжешћи израз слободне трговине на светском нивоу који омогућава сваком предузећу да производи своју робу било где у свету и да је продаје где год то жели. То је раздвајање места производње од места потрошње. Производити тамо где је то најјефтиније и продавати тамо где постоји куповна моћ има за неизбежну последицу масовно уништење запослености у Европи. ГАТТ је омогућио Американцима да заобиђу спољне заједничке царинске тарифе утврђене од стране ЕЕЗ ... Последице су драматичне: било ко може производити било шта, било где, и увозити то скоро сасвим слободно у Европу.“ 3) Стављање под контролу економија земаља „трећег света“ помоћу ММФ-а. У вези с тим Бодсон тврди: „ММФ је за сиромашне земље оно што је ГАТТ за богате: машина за млевење појединаца, друштава.“ Бодсон наглашава да „ММФ додељујући позајмице Трећем свету (али не искључиво) практикује политику 'структуралног прилагођавања' која их уништава!“ Бодсон то и доказује: „Крајем 90-тих година укупни дуг земаља у развоју процењен је на 1.300 млрд. долара. Сваке године плаћање спољног дуга далеко премашује укупни износ додељене помоћи и позајмица. Уместо да помаже земље Југа, ММФ се бави наплатом услуга од земаља Севера – кредитора везаних за дугове. Између 1986. г. и 1990. г. ММФ-у је

плаћена 31 млрд. долара, односно 22% излаза капитала из земаља Југа и Истока према онима са Севера. (Програм ОУН за развој – година 1992). Економија и извоз сиромашних земаља унапред су стављени под хипотеку, само да би се осигурало враћање дугова богатим земљама.“ Последице таквог стања су, према Бодсону, катастрофалне за сиромашне земље: „Како би омогућио извоз који ће обезбедити враћање позајмица у снажним валутама, ММФ предлаже позајмице праћене условима названима 'структурално прилагођавање'. Ради се о драконским мерама штедње, смањења државних трошкова, али истовремено, и нарочито, о укидању субвенција за најнужније производе – брашно, шећер, млеко – са моменталним последицама у виду скока цена и пада куповне моћи популације чији су приходи замрзнути да би се 'стабилизovala потражња и избегли инфлаторни притисци'. Та шок-терапија, наметнута од стране ММФ-а, примењује се у више од деведесет земаља Трећег света и уништава им привреду и друштво. Животни стандард се руши и немири избијају у скоро свим земљама (Венецуела, Мексико, Тунис, Египат итд.). ММФ се не обазире на то: побуне глади нису у њиховој надлежности.“

---

### **„Савезна Немачка Европа“**

---

У концепцији хегемоније САД, према Бодсону, значајно место заузима и уједињена Немачка, која сада влада Европом: „Један од основних елемената Новог светског поретка је тријумф Савезне Немачке Европе“. Бодсон наглашава: „Нема примера да један народ од 80 милиона становника, са бруто националним дохотком вишим за 40% од француског, далеко највећа сила у Европи, понекад и први светски извозник, нема и експанзивну националну дипломатију и, после тога, и одговарајуће војне могућности које то могу обезбедити. У оквиру Маастрихтске Европе Немачка је разбила Југославију и бацила своју тапију на Хрватску и Словенију, бивше провинције Аустро-Угарске. Немачка дипломатија има два лица Јануса: оно које приказује приликом међународних конференција и преговора, француско-немачких самита, мира, сарадње у смислу европске одговорности: али има и друго лице, оно подземне дипломатије, зачето од стране Геншера који припрема Немачку сутрашњице, дипломатију, привреду и армију њене будуће моћи. Та премоћна Немачка привукла је пажњу САД. Она представља основни стуб деловања америчке политике у Европи и постала је њен главни саговорник“. Бодсон даље тврди: „Европа управо постаје немачка, са оним што Немачка има универзално, у смислу у којем она није држава-нација, већ заједница градова. Немачка Европа може бити само федерална и регионална. САД се слажу са Немачком да треба убрзати ту регионализацију и децентрализацију држава-нација, јер много је лакша манипулација регионима и провинцијама него државама. Југославија више не постоји, а нестанак ЧССР је стварност од 1. јануара 1993. г. Белгија је постала федерална држава! На кога је сада ред?“

Исламу, као значајном чиниоцу „новог светског поретка“ и једном од кључних елемената и рата у Заливу и југословенске кризе, Бодсон посвећује много простора: „Располажући богатим енергетским изворима (70% светских резерви нафте) и чинећи стратешку зону између Европе, Југоисточне Азије, Индијског Океана и Пацифика, исламски свет је један од кључева ХХI века“. Објашњавајући суштину исламске религије и мотива који покрећу исламски свет Бодсон наглашава: „Пошто се ради о универзалној религији у питању је проблем који се тиче целог света, најпре у својој територијалној димензији. За муслимана свет се дели на два простора: први је Дар ал Ислам (кућа Ислама) простор на земаљској кугли где Ислам доминира и где врши политички утицај. Ако је политичка и правна власт у рукама муслимана, чак и ако већина популације није муслиманска, тај део земаљске кугле где се врши њихова политичка воља налази се у саставу Куће Ислама. Други део света, онај који није подређен политичкој доминацији Ислама, зове се Дар ал Харб (Кућа рата). То је изузетно јасна дуалистичка визија. Свака особа која долази изван Ислама је 'харби' – неко ко живи у кући рата. Створена је обавеза за све вернике да воде непрекидни рат до краја вечности, са апсолутном забраном да зауставе ширење доминације. То је управо Цихад: рат Дар ал Ислама против Дар ал Харба. Успети проширити Дар ал Ислам значи испунити у потпуности вољу Алахову. Када цео свет буде освојен од стране армија ислама, када се Дар ал Ислам буде проширио по целом свету, постојаће само Дар ал Салам (Кућа мира). Ислам, дакле, хоће мир, али у веома прецизном исламском смислу.“

### Црно злато

Објашњавајући своје виђење рата у Персијском заливу Бодсон као значајан чинилац догађаја наводи најважнију стратешку сировину данашњице – нафту: „У Заливском рату нови светски поредак се преплиће са овладавањем најважнијим резервоаром нафте, под плаштом заштите међународног права и поштовања немењања граница, принципа који ће бити олако прегажен две године касније када се буде распарчавала Југославија ... Кувајт производи стотинак милиона тона (1989), истог реда величине као и В. Британија (92 мил. тона) или Венецуела (97 мил. тона). Међутим, спајање кувајтског и ирачког (140 мил. тона) нафтног потенцијала начинило би од Ирака четвртог произвођача нафте у свету, иза СССР-а, САД и Саудијске Арабије. Поред тога, Кувајт који производи свега 3% светске производње располаже са 9,5% потврђених резерви, што је еквивалент Ираку (10%) или Ирану (9,2%). Уколико никакво друго откриће нафтних резерви не би уследило (што је иначе мало вероватно) целина Ирак – Кувајт могла би на прагу ХХ века располагати са 15–20% укупне производње и 25% укупних резер-

ви, наспрам 34% С. Арабије. Највећи део потврђених резерви нафте налази се на Блиском Истоку, у пропорцији која прелази 70%. При томе САД су све више зависне од увоза нафте. Оне су 1972. године увозиле 13% своје потрошње, док су у 1983. г. дошли до 45% ... Поред тога, приходи остварени од производње и продаје нафте у огромном проценту су инвестирани у САД, чији се спољни дуг увећава у таквим пропорцијама да је амерички трезор постао финансијски и политички дужник нафтних арапских монархија.“

---

### ***Одржање и проширење НАТО-а***

---

Оцењујући НАТО као снажну „алатку“ америчке доминације у Европи и свету Бодсон истиче: „Један од највећих успеха америчке политике је не само одржавање, већ и продужавање деловања НАТО-а и у периоду краја Хладног рата, и то у смислу 'глобализације' започете 1956. г... Американци су дефинитивно утврдили своју доминацију у Европи ... развијајући стратегију у три етапе: проширење географске зоне, проширење надлежности НАТО-а и јачање војних структура. Проширење географске зоне учињено је током рата у Заливу. У принципу, НАТО-а се то није тицало, али је једна од земаља чланица, Турска, изјавила да се осећа угроженом, што је наравно било без основа ... Америчке, немачке и белгијске трупе су се сместиле на турске аеродроме. Било је ваздушних напада на Ирак са турске територије ... чиме је направљен пробни покушај проширења деловања НАТО-а ван предвиђене зоне.

„Приширење географског подручја деловања ишло је истовремено са проширењем компетенција НАТО-а, који се нашао сучељен са проблемом који није ни могао замислити неколико година пре тога: захтев за пријем у НАТО земаља бившег Источног блока и бивших чланица Варшавског пакта.

„Јачање војних структура НАТО-а остварено је 1994. г. формирањем Снага за брзе интервенције које броје 70.000 људи (Енглеза, Немаца, Италијана) под америчком командом намењених за интервенције у зонама ван НАТО-а у којима НАТО жели да се ангажује.“

Бодсон на крају закључује да је „у суштини НАТО почео да излази из својих територијалних лимита са ултиматумом Србима из Босне фебруара 1994. г.“

---

### ***Југословенски простор***

---

У другом делу своје књиге Бодсон детаљно наводи своје виђење значајних догађаја у историји народа на простору претходне Југославије. У поглављима „Мало историје“, „Под Отоманском влашћу“, „Револуције од 1804. до 1815“, „Од аутономије до независности“, „Балкански ратови“, „Пут за Сарајево“, „Од 1804. до 1878“, „Босна под аустријском доминацијом“, „Мителевропа“, „Геноцид“ и „Повратак Турске“ анали-

зира период до краја Другог светског рата. У детаљним анализама, у којима не фризира чињенице и отворено оптужује „НДХ“ за геноцид и даје истините оцене српског народа и његове вишевековне голготе на путу за ослобођење и осамостаљење државе, Бодсон покушава да француском, а самим тим и западном јавном мњењу објасни корене настанка проблема на нашем простору. У томе му не недостају искреност и објективност. Након тога, у поглављима „Комунистичка Југославија“, „Рашчишћавање рачуна“, „ФНРЈ“, „Распад“, „Словеначки сепаратизам“, „Хрватски сепаратизам“, „Македонски сепаратизам“, „Пошетња Срба“ и „Албанска окупација Косова“, Бодсон исцрпно даје своје виђење карактеристика друге Југославије и узрока њеног распада. Карактеристична је оцена да су мање-више сви народи претходне Југославије имали неки национални програм који је тежио издвајању из Југославије, а да је то Србе у неком смислу изненадило и затекло неспремне. И сам наслов поглавља „Пошетња Срба“ то сугерише, а у тексту је то лепо и дефинисано: „Сведен на биолошку и културну беду под турским царством, умањен за трећину становништва за време Првог светског рата, убијан у току II светског рата, понижаван под Титом, окружен неразумевашем и мржњом, српски народ, разочаран, мучен, увиђа крајем 80-тих година да почиње несрећно доба. Суочен са ширином сепаратистичких или сецесионистичких покрета, читав српски народ, све друштвене категорије и политичке партије заједно, почео је да поставља питање своје слободе и свог права на егзистенцију, заснованог на духовном, културном и историјском идентитету унутар овог југословенског простора за који се толико борио и од кога је толико очекивао“.

Бодсон у поглављу „Албанска окупација Косова“ наглашава: „Супротно ономе што је речено и написано поводом Косова – што вео мистификација покрива утолико лакше уколико у овој материји влада веће непознавање минимума историјских чињеница – ова област није албанска, а Срби у њој се ни на који начин не понашају деспотски над 'аутохтоном' становништвом, које је мучено, чија се основна права не поштују и које се принудно исељава. Управо је супротно. Албанци нису угњетавана мањина на Косову него већина која угњетавана. Историја овог краја је фалсификована, као и услови његовог насељавања и узурпације. Свесно се настојало да се прикрију неке чињенице, па чак и оне потпуно актуелне“.

---

### **Сецесионистички ратови у Југославији**

---

Аутор у трећем и последњем делу књиге анализира деловање унутрашњих и спољних чинилаца у разбијању претходне Југославије. Већ у самом уводу тог дела каже: „Лудост је за неколико месеци уништити земљу која постоји 80 година и има 24 милиона становника, када смо у исто време, ми Французи, када смо се суочили са проблемом Нове Каледоније, територије која се налази 18.000 km удаљена од

Француске и броји 400.000 становника, десет година размишљали како да га решимо да би на крају одлучили да то буде референдумом. Лудост је створити на потпуно вештачки начин исламску и фундаменталистичку државу у срцу Европе, на прагу 2000-те – Босну. Лудост је претворити народе у националне мањине како је то учинила Бадинтерова комисија. Лудост је желети створити Европу сачињену од различитих народа, наионалности и религија, различитих језика, култура и обичаја, а у исто време разбијати Југославију која је бећ била Европа у минијатури, састављена од више националности, религија и обичаја. Разбијање Југославије је посмртно звоно за Европу домовина и држава – нација“.

У поглављу под називом „Данке Дојчланд или Хрватска независност“ Бодсон прави аналогију између садашње хрватске власти и оне у „НДХ“, и веома детаљно, али и беспопштедно, анализира књигу председника Републике Хрватске Фрање Туђмана *Беспућа историјске стварности*. Том приликом отворено оптужује Немачку да је наоружавала Хрватску и стајала иза њене форсиране независности. У вези с тим, наглашава следеће: „... Разбијајући јединство Дванаесторице Немачка је најавила да ће безусловно признати Хрватску и Словенију 15. јануара (у стварности се то догодило 23. децембра, али је размена амбасадора извршена 15. јануара). Од тада једанаест партнера у Заједници стављено је пред свршен чин, нису имали другу алтернативу осим да следе Немачку и тако одвуку југословенске народе у пакао. Могли су и да одбију свршени чин али би то значило признати да је заједничка спољна политика то само у имену и довести у опасност Мاستрихтску повељу пре него што је и потписана. Југословени су жртвовани на постољу европског јединства“.

Посебно је значајан део у којем Бодсон веома пластично пореди ситуацију Срба у Хрватској са Јеврејима у Немачкој: „Очекивати од Срба да прихвате сувереност Хрватске било је као очекивати од преживелих Холокауста који живе у Јерусалиму да се врате да живе у Берлину или у Бечу и да се поново приклоне подигнутим нацистичким симболима. Туђман је охрабривао те симболе, песме и униформе и усвојио је заставу скоро идентичну усташкој шаховници“.

---

### **Босански лонац**

---

У том поглављу Бодсон детаљно анализира догађаје у Босни и Херцеговини трудећи се да прикаже не само збивања него и ставове и стратегију сукобљених страна. У том делу посебну вредност имају ауторови аргументи о медијским манипулацијама у вези са силовањем и логорима (аутор доказује да нема никакве сличности између логора за заробљенике који су на свим странама постојали у Босни са логорима за масовна погубљења у Другом светском рату). Посебан део Бодсон посвећује мировним плановима које су сукцесивно предлагали европски и посредници Организације уједињених нација. Међутим, најзначајнији од њих је, свакако, Дејтонски споразум, о којем Бодсон каже: „Спора-

зуми из Дејтона (1–21. новембар 1995. г.) најјаснији су израз америчке хегемоније. Шта је моћ једне државе ако не способност да одлучује о рату и миру, по угледу на бога који даје или узима живот?“ Бодсон даље наводи: „Пошто су непотребно подстицали и продужавали рат у Босни, Американци, пошто су наоружавањем успоставили равнотежу између Срба и Хрватом-муслимана, довели су зараћене стране – као неким случајем – на линије фронта које одговарају будућим територијалним поделама наметнутим у Дејтону“. О карактеру и трајности тог споразума Бодсон наводи следеће мишљење: „Споразуми из Дејтона не представљају трајан мир. Потписани су под притиском. Неке тачке нису регулисане – Источна Славонија, коридор око Брчког. Неке друге остају недоречене – да ли ће се Срби и Хрвати из Босне моћи конфедерално повезати са Србијом и Хрватском, а истовремено остати у Босанској држави? А неке су решене на скандалозан начин. Тако је 70.000 Срба који су још увек били у Сарајеву (чије постојање смо тек тада открили) било принуђено да бира између кофера и мртвачког ковчега. Изабраће кофер. Дејтон, то је мир, али принудни мир. Постоји један победник, Хрвати, један побеђени, муслимани, и један полу-губитник, полу-победник, Срби“.

### ***Неправде међународне заједнице***

Под тај заједнички наслов могу се сврстати три поглавља књиге: „Страдање невиних“, „Правда у служби политике“ и „Бадинтерова арбитражна комисија“.

У поглављу „Страдање невиних“, посвећеном санкцијама против Југославије, Бодсон на следећи начин дефинише ембарго: „Феномен ембарга представља слепу и масивну манифестацију људске окружности. То је најкукавичкији начин принуде јер државе које га спроводе не ризикују ништа а свете се деци и старима, сиромашнима, слабима, због неке политике коју не одобравају“. Потом детаљно анализира његове последице по привреду, избеглице, здравство и културу, а посебно рад и понашање комитета за санкције Уједињених нација. Бодсон даје и одговор на питање због чега је ембарго уведен према Југославији: „Тај ембарго, чије смо катастрофалне последице управо видели, одлучен је и спроведен у име демократије и правде, од стране институције која треба да обезбеди мир и сарадњу на планети. Апсурдност и неправда те мере делује још ужасније када се знају околности које су довеле до тога“. Бодсон у даљем тексту објашњава медијску и политичку манипулацију каква је била масакр у улици Васе Мискина у Сарајеву.)

Аутор у поглављу „Правда у служби политике“ излаже историјат настанка међународног суда правде и детаљно наводи аргументе у прилог тези о његовој нелегалности. Међутим, интересантни су његови аргументи о политичком карактеру тог суда: „Пет елемената, између осталог, претварају суд у Хагу у политичку машину: 1) Суд у Хагу не суди злочине против мира (као што је то чинио онај у Нирнбергу) јер

би то претпостављало генералну надлежност у погледу свих земаља, и оних које су из њих проистекле, посебно оних које су стимулисале рат и финансирале га. Имајући у виду да је распад Југославије делом и резултат страног мешања, посебно немачког и америчког, проширење надлежности Суда и на злочине против мира довело би под удар приличан број светских државника; 2) Неке оптужбе су 'претеране'. Тако је Милан Мартић, председник РСК оптужен што је опалио четири ракете на Загреб, што је изазвало смрт петоро цивила ... Међутим ... председник Туђман је испалио 1.500 граната на Книн 4. августа 1996. г. Када можемо очекивати оптужбу против њега од стране Суда у Хагу?; 3) Нека злодела су 'потцењена' и не повлаче за собом оптужбу. Тако је августа 1996. г. 200.000. српских цивила протерано из Крајине нападом хрватских трупа чији је признати циљ био да присиле Србе да напусте територије на којима се налазе већ пет векова (суд у Нирнбергу је такве поступке третирао као ратни злочин); 4) Селективност оптужених особа. Средином новембра 1995. г. биле су оптужене 52 особе, од којих 45 Срба ... човек је запрепашћен када види да су остала седморица оптужених Хрвати из Босне који треба да одговарају за масакре над муслиманским цивилима! Ниједне оптужбе за ратне злочине учињене против Срба. Постоје значи зли Срби, добри муслимани и углавном коректни Хрвати ... Међународна кривична правда се увек односи на друге!"

У поглављу „Бадинтерова арбитражна комисија“ Бодсон се упушта у анализу свих могућих правних аспеката ради те комисије и принципа којима се руководила разматрајући југословенску кризу. Веома је критичан јер сматра да је применила неодговарајуће принципе, а и њих селективно, при чему је најмање пошла од права и међународних норми. На крају тог разматрања, огорчен подршком коју је комисија дала сецесији насупрот очувању државног интегритета и суверенитета, разматрајући то погубним и за саму Европу, Бодсон закључује: „Од сада Европа опстаје на два дијаметрално супротна принципа: Европа снага уједињења против Европе центрифугалних сила које се свуда рађају“, и поставља питање ко је следећи на реду за распарчавање – Словачка, Белгија, Велика Британија (Северна Ирска, Шкотска), Шпанија (Баскија, Каталонија) или, пак, Ломбардија у Италији.

### ***Идентитарно и религиозно***

У ширу јавност Бодсон уводи и нови термин „идентитарно“, покушавајући да објасни југословенски сукоб и његову жестину: У одговору на питање шта је то идентитарни сукоб, Бодсон цитира Франсоа Туала (аутор књиге *Идентитарни сукоби*): „Идентитарни сукоб постоји када је у питању стварни или умишљени опстанак неке групе, када она осећа да јој је одузета не само нека територија или цела територија, већ још више, када осећа да јој је одузето право на живот, њен идентитет и њена специфичност. Основна разлика између генезе једног идентитарног сукоба и друге врсте сукоба класичног типа који се односе на

национално или религиозно, састоји се у томе што се идентитарни сукоб заснива на 'егзистенцијалном страху'. Страху да сама супстанца, сам идентитет групе, угрожен више или мање основано, не заврши тако што ће група нестати ... Са геополитичке тачке гледишта, идентитарни сукоб постоји када постоји извесност да су једна или више група одлучиле, више или мање тајно, да ликвидирају групу којој индивидуа припада ... Идентитарни сукоби су сукоби за опстанак групе, не само физички, већ пре свега културни и психолошки. Њихова жестина налази своје порекло у тој специфичности пошто јединка, група и друштво улазе у заједницу приликом одбране управо специфичности које их везују.“ Бодсон сматра да ратови у Хрватској и Босни нису религиозни ратови: „То су национални ратови, ратови за границе, идентитарни, где се религиозно на свим странама појављује ради легитимитета – као идентитарна легитимација“. Одмах иза тог поглавља следи поглавље под називом „Август 1995“, у којем се најбоље илуструје наведена теза, а које се односи на масовни прогон Срба из Крајине од стране хрватске војске. У уводу тог поглавља аутор цитира део памфлета чувеног француског писца Виктора Игоа, у којем говори о страдању Срба у његово време: „Убијају један народ, где? У Европи. Да ли та чињеница има сведоке? Једног, цео свет. Да ли то владе виде? Не.“ Тај егзодус Бодсон назива „срамотом Запада“ и наглашава: „Тај морални бродолом у који су нас неки духови одвукли представља резултат отровне климе у којој се Запад развија од самог почетка сукоба у бившој Југославији. Начинили смо од Срба 'ђаволи народ' као што су Јевреји били 'богоубојни народ' (народ који је убио бога) ... За мање од пет година, захваљујући медијима, телевизији, планетарном систему јединствене информације, Србин је заменио Јеврејина а Србија заузела место Израела“.

### **Одгођени рат**

У закључку своје књиге Бодсон се пита да ли је споразум из Дејтона „привремени мир“, дајући кратак преглед актуелног стања на свим до недавно зараћеним странама. Ипак, главну одговорност за будуће догађаје приписује САД, иначе главном протагонисти „новог светског поретка“: „Али права неизвесност, она која може изазвати међудржавне ратове, а не само грађанске, зависи од ђуди америчке политике. САД су све присутније у балканској области, правом 'меком трбуху' Европе. Њихов је интерес да одржавају климу напетости која би оправдала њихово увећано војно присуство. Могу, у сваком тренутку, изазвати инциденте и тако извршити економску, политичку или стратешку уцену Европљана“. Као област у којој најпре може доћи до нових сукоба Бодсон наводи Косово, пре свега због непомирљивог сецесионизма тамошњих политичких лидера: „Напетост у тој покрајини, историјској колевци српског народа, није резултат било ког проблема угрожене мањине – Албанци представљају 90% тамошњег становништва – или

угрожавања људских права. Албанци имају сва права али одбијају да их користе. Једини албански програм није ни аутономија, ни посебан статус, већ најобичнија сецесија, увод у уједињење са суседном Албанијом.“

Дани који су пред нама даће одговор на многа питања која нас све једнако муче, али и на многе Бодсонове тврдње и тезе. Без обзира на то како ће бити у будућности, књига *Нови светски поредак и Југославија* оригиналан је, аутентичан и садржајан прилог разматрањима југословенске кризе и међународних односа.



### Current factors of realization of power politics

Prof. D Sc Radomir M. Milašinović

In the article are researched relatively new factors that increasingly influence the international community as agents for realization of the state foreign policy and its strategic aims. The author underlines criminogenic characteristics of activities and impact of these factors, by which are provoked the desired effects, first of all the shaping of the world public opinion regarding the target country, nation or region. Thereby are created favourable conditions, circumstances and possibilities for meddling into the internal affairs of the target country. As a most tragical instance of such practices he points out the events in the former Yugoslavia, also mentioning similar cases with other countries the world over.

The author also refers to concrete instances of war events in regions wherein underdeveloped countries are situated, on the basis of which can be discerned factors and forces that initiate or directly provoke numerous sanguinary conflicts in the world. He apostrophizes the politics of most developed countries and their behaviour in the world affairs, which decisively have influenced the positions of most countries and their internal situations, together with numerous problems in all spheres of their social-political and economic life.

### World market of armaments and military equipment

M Sc Jovan Matović, Lt. General, retd.

In the first part of article are presented exports of armaments and military equipment in the world from 1950 till 1990. During this period exports of armaments amounted to more than 1,000 milliard US dollars. The former Yugoslavia exported armaments 14 milliard US dollars worth during this period.

In the second part of the article is laid out the situation in the world armaments market after 1990. The Persian Gulf war and different regional conflicts (35 in 1993) intensified the formerly existing hotbeds of war in the Middle East, Balkans, Caucasia, East Asia, Africa and South Asia, causing an increase of production of armaments and their exports to these regions.

The third part of the article contains an assessment of possibilities for exports of armaments to different world regions. The military industrial complex directs the exports of newly manufactured armaments towards large

hotbeds of war and the rich countries which can pay for the expensive modern armaments and military equipment. Such policies intensify and aggravate the instability in the world, and therefore production and exports of armaments and military equipment must be reduced if the world security is desired.

## Trends of development of military economy in the world

---

D Sc Todor Mirković

In his consideration of trends of development of military economy in the world the author starts from the explanation of the term of military economy as a part of the general economy, and thereafter proceeds with a presentation of its development during the „cold war“ period, and of its situation after this period – reductions in military consumption, military production and international transfer of armaments, all of which causing a crisis in military industry of numerous countries.

The way for getting out of crisis of the military industry after the „cold war“ period is, in the author's opinion, conversion of a part of this industry, concentration and centralization of cartels in the military industry sector, integration of military and general industries, multinationalization of military producers, seeking support and aid from the state, and increased exports of armaments and military equipment. All these matters are by the author separately analysed and illustrated by instances and developments in different countries.

In an attempt to visualize directions of further development of military economy, the author foresees gradual increases of nominal and real military expenditures in the world, and stabilization of military industrial output, with a continuation of existing trends towards concentration, multinationalization, privatization and merging of military and general industrial production. He also underlines the aggravation of position of small and underdeveloped countries because of constantly increasing costs of development and production of combat technology items, also being brought about by complex conditions of the international situation.

## Possible projection of military budgets up to 2000 and their distribution to basic purposes

---

M Sc Mirko Ivančević

The author points out that in conditions of uncertainty and breakdown of economic and political links with the neighbouring countries and the world can only be made some expert prognoses on the economic development of Yugoslavia till 2000. In connection with this, financial means which the Yugoslav Army will have on its disposal, i.e. which will make the frames of the Yugoslav military budget, in the next period remain uncertain fact.

One of preconditions for the economic recovery and a stabilizing economic policy of the country is a reduction of public expenditures till 2000

to their participation of up to 42 per cent in the gross national product. The participation of the military budget in the gross national product should consequently be reduced to 4.2. per cent. If this should be the case, the real cost of the military budget will have till 2000 an approximately constant annual value of 740 million dollars, which for an Army of 80,000 men means 9,250 dollars per capita. It would be one of the lowest average amounts in Europe, i.e. such that would not ensure even the most modest indispensable funds for the development and equipping of the Army. This problem could be solved by reduction of personnel strength of the Army and by rationalization of its existing extensive organization and military infrastructure.

## Problems of adaptation of economic system of Yugoslavia to demands of defence

D Sc Docent Radovan Ilić, Colonel

Consideration of adaptability of basic element of the economic system of Yugoslavia to demands of defence of the country. Because of the exceptionally complex nature of the relationship between the economic system and the matters of defence, the author of the article limited his analysis to the sectors of industry, agriculture and transportation, which he considers strategically significant for the defence of the country. He underlines the strengthening of defence abilities of the country (in accordance with its material capabilities) as one of the fundamental tasks and aims of its overall economic development. In connection with this he stresses the point that particularly significant in the realization of these tasks and aims is the preparation of economic activities, notably of industry, agriculture and transportation for their functions in a war.

Economic-systemic changes have determined the character and levels of changes in each segment of society, and thus also in the defence domain. In seeing and measuring this influence and impact, however, the fact has to be taken into account that the radical transformation of fundamental elements of the economic system of the country is being effected in conditions of a deep economic crisis, which makes the transformation more difficult, and the adaptation of economy to defence demands more impeded, complex and time consuming. On the other hand, however, the defence system, by carrying out its function, guarantees the most wide prerequisites for the development of economic activities that are strategically significant for the defence of the country.

## Impact of physical abilities to combat preparedness of soldiers

D Sc Nedeljko Rodić

Physical preparation of soldiers has always been a very significant element of their combat training. After their mastering the basic elements of combat training, their further preparation for taking part in the defence of the country is carried out by increasing their proficiency in these ele-

ments. This increase of their proficiency can be attained and their thus acquired abilities preserved only if they reach and maintain the optimum level of their basic physical abilities, in measure with the demands of their preparedness to surmount all difficulties in the process of their combat training, i.e. in their making able to effectively carry out combat actions, which is the basic aim of their physical training. Determination of the impact of physical abilities of soldiers to their overall military and notably combat proficiency makes a priority task of military science.

## Scientific foundation of the system of military sciences

---

M Sc Jan Marček, Lt. Colonel, M Sc Mitar Kovač, Major

---

In the scientific and professional circles of the Army exist different views on the systematization of the military science and on classification criteria, as well as on the place of this science in fields of sciences in society. In discussions on the matters are rather frequently posed questions on the scientific foundation of the art of war (polemology), its systematization, its place within the frames of military sciences, its relationships with other scientific fields and sciences in society, the relationship between the scientific and expert aspects in the art of war, and on the application of results of corresponding researches.

In this article an attempt has been made to get answers, in a methodologically correct manner, to these questions, with the purpose of creating prerequisites for a more efficient functioning of scientific activities in the Army. The system of military sciences is a functional system with different degrees of its internal differentiation and integration of theories, scientific disciplines and sciences. With due respect to logical and methodological rules of classification, the system of military sciences can be classified after a consolidated criterion of appertinment of principal sciences to corresponding fields of sciences in society. In this way is indirectly indicated the place of disciplines of military sciences in the framework of sciences in society, as well as the appertinment of the system of military sciences to the multidisciplinary sciences in society.

The art of war (polemology) is a fundamental and applied military science, although only at the initial level of its development. Its systematization has not been yet scientifically founded, which causes its insufficient linkage both with the other disciplines of military sciences and with other sciences in society. A possible solution of this problem is that it is to be placed in the domain of multidisciplinary sciences, since it is the foundation for integration of theories and disciplines of military sciences.

## Controversies of so called low intensity conflicts

---

M Sc Dušan Višnjić, Colonel

---

In America was lately evolved a doctrinal novelty called „low intensity conflict“. Although it provoked hot polemic in the American public, first of all in the military circles, this novelty has been also in our doctrinal

circles, nobody knows why and how, almost without any reserve and, one might say, enthusiastically received. The author of the article tries to prove the non-existence of valid reasons for an adoption of this dubious doctrinal barbarism, maintaining that we already have numerous domestic terms which should be elucidated, and that therefore do not need any additional ballast.

In the author's opinion, the American doctrine makers, with the aim of ensuring the American dominance, have reached, in their search for new „methods“, also the „conflict“ as a method, which already at the first sight does not look logical. One gets the impression that this sub-doctrinal term has been adopted not by the force of argument but by argument of force. Instead of our doctrinal adoption of the „low intensity conflict“ term or doctrine, the author advocates a discussion on the need for a Copernican turn in understanding such seemingly contrary notions of „war“ and „peace“, and for a new look on the state of world as the state of both war and peace or neither war nor peace. In connections with this the author maintains that a quite new classification of wars is indispensable because the criteria of their classification existing to date have been long ago outgrown. The „low intensity conflict“ is for some authors just another war and therefore to the question of whether such conflict is a war or something else, something „in between“, cannot be found a reliable answer on the basis of a narrow doctrinal way of thinking. The problem of the „low intensity conflict“ is therefore in this article considered from several angles of approach.

---

## Conservative and dialectical thought in the art of war theory

M Sc Radivoj Ninić, Colonel

---

Undevelopeness (but also a complete domination) of the ruling (doctrinary) thought based on quasi scientific foundations in the art of war theory brought about deep disagreements between military theorists (scientific theorists, dogmatic tacticians and doctrinary theorists). Causes of such situation can be found, inter alia, in an insufficient (even non-existent) engagement of creators of doctrinal documents in the progressive development of military thought. Because of this we find ourselves, in our efforts to understand and interpret the societal phenomena, in a great theoretical (contemplative) void. Motivated by his will to gain cognition of the scientific truth by valid thought on societal phenomena, to reach the new and progressive knowledge, the author underlines the demand for radical changes of the way of thinking prevalent in this domain to date.

---

## Experiences from local wars regarding preparation and employment of armoured and mechanized units

D Sc Milinko Stišović, Colonel

---

The article is based on several years' research of contents of preparation and employment of armoured and mechanized units (AMU) in local wars. Approaching this subject by stages and systematically, with the application

of an analytical and synthetic method and the necessary measure of generalization, the author drew lessons that can be, suitably adapted, implemented in our doctrinal and strategic solutions.

In a theoretical determination of local wars, the author presents a possible definition of „local wars“ and draws attention to an increased significance and role of AMU as a main factor in combat operations in local war conflicts. In addition to this, in the article are specified the most significant characteristics and features of local wars, with a pointing out a great probability of their recurrence.

The author analyses complexly the most important experiences from preparations of AMU for local wars and draws attention to operational-strategic lessons that could be significant for our AMU. He places thereat the gravity point of his consideration to the organization and armament of AMU, mobilization of their commands and units, information and psychological-propaganda activities, training of commands and units, and to preparations for their material and medical support.

The author considers problems of efficient employment of ALU in combat operations, whereat he visualizes, in several dimensions, methods and procedures of operations (employment) both of AMU and units for their fire support, protection and combat security. All these matters are analysed with taking into account the complex and diverse operational-strategic, tactical-technological, and terrain and meteorological conditions in which local wars have been waged.

## Matija Ban – First Serbian military theorizer

Božidar Jovović

A typical representative of the refined Latin school, Matija Ban brought finesse and persistency of diplomacy into the state policies of Serbia. Highly educated and familiar with the life experiences, he quickly drew attention of the then simple but inquisitive circles of the Belgrade society. His numerous literary works were popular reading in Serbia in the second part of XIX century, and also noted in other European countries. He was sometimes called the „Serbian Shakespeare“. Being honest and loyal to Serbian rulers, he performed numerous diplomatic and statesman's tasks, particularly in the solution of then very actual „Oriental question“. He was a welcomed visitor and desirable pedagogue of young generations in homes of the Belgrade nobility and outstanding personages.

Matija Ban obliged the Serbian state politics by his knowledge and skill in fighting with diplomatic means for interests of Serbia, and by acquiring for it numerous allies all over Europe. He was an enthusiast in efforts for the creation of a South Slavic state community. A connoisseur and skillful organizer in setting in motion the liberal strivings among the Yugoslav peoples, he was a sincere adherent of Garašanin's „Nachertanie“ (national programme) and its persistent advocate and interpreter. He skillfully resisted the Russian policy regarding Serbia, trying to more significantly and firmly obligate this „great protector“.

Versed in many knowledges, he did not lack also the knowledge of the theory of the art of war of his time. He was the first writer who published

texts on the theory of military schools in Serbia. Although for a long time moving along the roads he was travelling, his followers, however, did not pay him due attention. Being of a conservative nature and upbringing, he was rapidly losing pace with generations he himself had created, only to die forgotten at his Banovac estate, which once was a meeting place of the intellectual and artistic elite of Belgrade. In his fearing everything that was new and revolutionary, he bowed his head alternately to Karageorgievich or Obrenovich dynasties, seeking in their rules a support for safeguarding the traditional social relationships and customs. Along this road also his educational torch extinguished itself. The Austrian artillery destroyed his Banovac estate in 1914, and with this seems that also the memory on its master died. Still, because of his works, Matija Ban merits to be remembered and to be honoured with due respect.



## Faits actuels de réalisation de la politique de force

Prof. dr Radomir Milašinović

Dans cet article on étudie les faits relativement nouveaux qui font influence sur la communauté internationale comme agences de réalisation de la politique extérieure de l'Etat et de ces objectifs stratégiques. Auteur souligne les caractéristiques criminogènes des activités des faits mentionnés par lesquelles on provoque les effets désirés, premièrement la formation de l'opinion publique mondiale par rapport le pays attaqué, le peuple ou la région. Par cela on forme les conditions convenables, les circonstances et les possibilités pour se mêler dans la vie interne du pays déterminé. Comme l'exemple le plus tragique de cette pratique on mentionnes les événements dans l'ex-Yougoslavie, mais aussi les exemples des autres pays dans le monde.

Auteur cite les exemples concrétisés concernant les régions sousdéveloppés et à la base de cela il essaie de faire comprendre les lecteurs quel sont les faits et les forces initiales qui provoquent les conflits sanglants dans le monde. Il met accent sur la politique des pays plus développés et leur comportement dans les affaires mondiales déterminant la position de la majorité des Etats, accompagnés des problèmes dans toutes les sphères de la vie socio-politique et économique.

## Marché mondial de l'armement et de l'équipement militaire

Mr Jovan Matović, Général de Corps d'Armée en retraite

Dans une première partie, on montre l'image de l'exportation de l'armement dans le monde durant la période de 1950. à 1990. Dans cette période on a exporté l'armement, exprimé en dollars US, de valeur de 1000 milliards. Cette exportation, concernant l'ex-Yougoslavie, dans la même période, valait 14 milliards de dollars US.

La situation sur le marché mondial de l'armement après 1990. est étudiée dans une deuxième partie de l'article. La guerre de Golfe et les conflits régionaux (en 1993. il y en avait 35) ont accentué les points de crise dans les régions du Moyen Orient, sur les Balkans, dans la région de Caucase, dans l'Asie de l'Est, en Afrique et en Asie de Sud, ce que

conditionne l'augmentation de production de l'armement et l'exportation dans ces régions.

Dans une troisième partie de l'article, on évalue les possibilités pour l'exportation de l'armement dans les régions différentes du monde. Le complexe industriel militaire dirige l'armement produit vers les points des conflits armés et vers les pays riches qui peuvent acheter et payer cet armement moderne, sophistiqué et cher. Cette politique provoque accélération de l'instabilité dans le monde ce que demande diminuation de la production et de l'exportation si on veut établir un système sûr de sécurité dans le monde.

## Tendances dans le développement de l'économie militaire dans le monde

Dr Todor Mirković

Quand on étudie les tendances dans le processus de développement de l'économie militaire, on prend comme point de départ l'explication du terme „l'économie militaire“, puis on mentionne son développement durant la „guerre froide“, enfin, on montre l'état de chose actuel – faisant influence sur la diminuation de consommation militaire, la production et le transphère international de l'armement, ce que mène à la crise dans l'industrie militaire de nombreux pays.

La façon et la voie de sortir de cette crise, d'après l'auteur, est trouvée dans la conversion d'une partie de l'industrie militaire, concentration et centralisation des cartels dans le secteur de l'industrie militaire, integration des industries militaire et civile, multinationalisation des producteurs militaires, recherche de l'appui et de l'aide de l'Etat et l'exportation augmentée de l'armement et de l'équipement militaire. Toutes les questions mentionnées sont analysées et illustrées par les exemples concernant un certain nombre de pays.

Auteur prévoit une augmentation minimum mais réelle des frais militaires dans le monde et stabilisation de la production de l'armement dans le monde et en même temps continuation des processus de concentration, multinationalisation, privatisation et union de la production militaire et civile. En plus, on accentue la position difficile des pays sous-développés et moyennement développés à cause des frais de production des moyens de guerre dans les conditions très complexes de situation dans le monde.

## Projection possible des budgets militaires jusqu'à l'an 2000 et leur distribution aux destinations de base

Mr Mirko Ivančević

Auteur dans son article montre que, dans les conditions des liaisons rompues avec les environs et avec le monde, il existe seulement les pronostics d'experts concernant le développement économique du pays.

Lié à cela, il est incertain de prévoir la somme totale des moyens financiers dans la période à venir qui sera mise à la disposition de l'Armée de Yougoslavie dans le cadre du budget militaire.

Une des conditions de renaissance économique stabilisée est la diminution de la consommation publique jusqu'à l'an 2000 à la limite de 42% de production sociale brute. Parallèlement, la participation du budget militaire dans la production sociale doit tomber à 4,2%. Budget militaire réel, dans ce cas particulier, aurait une valeur constante de 740 million de dollars US par an. Cela, pour une armée de 80000 hommes porte à 9250 dollars US par soldat, ce que représente le moyen le plus bas en Europe, suffisant pour assurer seulement une partie des besoins totaux de l'Armée. La résolution de ce problème se trouve dans une diminution considérable des effectifs, mais aussi dans la réalisation de rationalisation de l'organisation extensive de l'infrastructure.

## Problèmes de l'adaptation du système de l'économie aux demandes de la défense

Doc. dr Radovan Ilić, Colonel

Dans cet article on étudie l'adaptabilité du système de l'économie de Yougoslavie à la demande de la défense, au point de vue ses éléments de base. En tenant compte de la problématique complexe du système de l'économie et de la défense, auteur fait une limite personnelle sur l'industrie, l'agriculture et les communications, les branches que l'on estime comme importantes au point de vue stratégique. Dans l'article, on accentue le renforcement des possibilités de défense de pays (d'après les possibilités matérielles) comme un des devoirs de base du développement économique du pays entier. En liaison avec cela, auteur souligne que la réalisation de ces devoirs a une signification particulière pour la capacité des activités économiques, spécialement l'industrie, l'agriculture et les communications et leur fonctionnement durant la guerre.

Les changements economico-systématiques ont déterminé le caractère et le niveau des changements de tous les segments de la société, même dans le domaine de la défense. Il faut quand même prendre en considération le fait que la transformation radicale du système de l'économie et de ces éléments de base est faite dans les conditions de la crise profonde ce que demande une approche complexe et lente. De l'autre côté, le système de défense, réalisant sa fonction, garantit les conditions préalables pour le développement des activités économiques qui ont une signification stratégique pour la défense.

## Influence des capacités physiques sur la capacité militaire

Dr Nedeljko Rodić

Les préparatifs physiques du soldat ont eu toujours une importance particulière dans le cadre de l'entraînement de combat. Après les éléments de base de l'entraînement, les préparatifs pour la défense du pays se

déroulent à travers l'augmentation de l'efficacité de ces éléments. Cela peut être atteint si on maintient le niveau optimum des capacités physiques, correspondantes aux besoins du processus de l'entraînement et de l'éducation, c'est-à-dire aux actes et gestes nécessaires durant le combat, ce que présente le but fondamental de l'entraînement physique. Détermination des influences des capacités physiques ou la capacité militaire est une mission prioritaire de la science militaire.

---

## Fondement scientifique du système des sciences militaires

---

Mr Jan Marček, Lieutenant-Colonel et mr Mitar Kovač, Commandant

---

Dans les cercles scientifiques et d'experts de l'Armée, il existe opinions différentes concernant le système de la science militaire et le critère de classification, ainsi que la place au milieu des sciences dans la société. Souvent, on pose la question du fondement scientifique de l'art de guerre (polémistique), sa place dans le système des sciences militaires, le rapport envers les autres sciences dans la société, le rapport des sciences et d'expertise dans l'art de guerre et l'application des résultats pratiques dans les recherches.

Dans ce travail on fait un effort de répondre d'une façon correcte à la question pour pouvoir créer une supposition concernant le fonctionnement de la science dans l'Armée. Le système des sciences militaires est un système fonctionnel avec les degrés différents internes de l'intégration des théories, des disciplines et des sciences. Le système des sciences militaires peut être classé d'après le critère unique des sciences de base dans les domaines différents de société. Avec cela, on peut déterminer la place des sciences militaires dans la société, ainsi que la place des sciences militaires dans les milieux différents et multidisciplinaires dans la société.

L'art de guerre (polémistique) est une science fondamentale et pratique sur le point de départ de premier niveau de construction. Sa place dans le système n'est pas fondée de façon scientifique, ce que provoque son attachement insuffisant avec les autres sciences dans la société. Une des résolutions possibles de ce problème est dans son rangement parmi les sciences multidisciplinaires car la base pour son intégration complète existe.

---

## Controverse des soi-disant conflits de basse intensité

---

Mr Dušan Višnjić, Colonel

---

En Amérique, à l'époque, on a vu une nouvelle doctrinale nommée „le conflit de basse intensité. Ce novum doctrinal, malgré les polémiques acharnées, avant tout dans le milieu militaire, sur notre sol doctrinal, nul ne sait pourquoi et comment, à peu près par consensus, a été accepté avec enthousiasme. Auteur dans son article tente de prouver non-existence des raisons valables pour l'acceptation de douteuse doctrinale étrangère, en affirmant que nous avons une panoplie des termes qui doivent être éclaircis et qu'aucun poids de plus n'est pas nécessaire.

Les doctrinaires américains sont, d'après l'opinion de l'auteur, pour pouvoir regner de façon sûr, durant les recherches des nouvelles „méthodes“, arrivés au „conflit“ come la méthode, ce que, d'un premier regarde, ne semble pas logique. On a l'impression que ce document subdoctrinal a été accepté non par la force des arguments, mais par les arguments de force. En guise de notre acceptation doctrinale de ce „conflit de basse intensité“, auteur propose une discussion sur le besoin d'un virage kopernicain dans la pensée tuchant ces termes „guerre“ et „paix“ et la nouvelle vision du monde comme l'état de guerre et de paix, ou ni guerre, ni paix. Lié à cela, auteur estime que la nouvelle classification des guerres est indispensable car les critères des classifications actuelles sont dépassés. Pour certains auteurs même le „conflit da basse intensité“ est une guerre, alors la question est comment traiter ce quelque chose „entre“. Le problème de „conflit de base intensité“ est étudié de plusieurs points de vue.

## Opinion conservative et dialectique sur la théorie de l'art de guerre

Mr Radivoj Ninić, Colonel

Sousdéveloppement (mais domination totale) de la pensée regnante (doctrinale) sur les bases scientifiques dans la théorie de l'art de guerre a mené jusqu'à desaccord profond des théoréticiens militaires (théoréticiens scientifiques, tacticiens dogmatiques et théoréticiens doctrinaux). Les causes se trouvent, parmi autres, dans l'engagement insuffisant des créateurs des documents doctrinaux dans le processus de développement progressif de la pensée militaire. A cause de cela nous nous trouvons dans un vide théorique de la pensée durant le processus de l'explication des faits sociaux. Guidé par la volonté de connaître la vérité scientifique concernant les réalités sociales, pour pouvoir accepter le nouveau et le progres, auteur de l'article souligne la demande pour les changements radicaux dans la façon de penser regnant.

## Expériences tirées des guerres locales sur les préparatifs et l'engagement des unités blindées et mécanisées

Dr Milinko Stišović, Colonel

Cet article est fondé sur les résultats des recherches de plusieurs années concernant les préparatifs et l'engagement des unités blindées et mécanisées (OMJ) durant les guerres locales. L'auteur a fait une approche à ce problème de façon systématique et graduelle, en utilisant la méthode analytico-synthétique, avec un degré satisfaisant de généralisation, pour arriver aux leçons qui peuvent servir dans le processus de résolution de nos demandes doctrinales et stratégues.

Par l'intermédiaire de détermination théorique des guerres locales, auteur a offert une définition possible de la „guerre locale“ et a montré une importante accrue des OMJ comme la force principale des actions de combat

durant les conflits locaux. Sauf cela, dans l'article on voit mentionnées les caractéristiques les plus significatives des guerres locales, avec une mention soulignée que la possibilité de leur répétition est grande.

Auteur a fait une analyse complexe des expériences les plus importantes au niveau opératif et stratégique concernant les contenus des préparatifs des OMJ qui peuvent être utiles pour nos unités correspondantes. L'effort est donné sur l'organisation et l'armement des OMJ, la mobilisation des quartiers généraux et des unités, l'information et activités psycho-propagandistes, l'entraînement des commandements et des unités et les préparatifs sanitaires et matériels.

Auteur touche aussi les problèmes de l'engagement efficace des OMJ dans les combats et leur engagement multidimensionnel. Les problèmes sont analysés au point de vue conditions stratégiques, opérationnelles, tactiques, techniques, espace, temps et autres régnant durant les guerres locales.

## Matija Ban – le premier théoréticien militaire serbe

Božidar Jovović

Un représentant typique de l'école latine de belles manières, Matija Ban a fait entrer une politesse de diplomatie dans la politique d'état serbe. Il a été éduqué et plein des expériences de vie, ce que lui avait permis d'attirer l'attention du milieu belgradois. Son oeuvre littéraire a été très aimée durant la deuxième moitié du 19. siècle. On l'avait nommé „Sheakspear serbe“. Très franc aux leaders serbes, il a eu comme obligation les missions diplomatiques nombreuses, surtout durant la résolution de la question actuelle de l'époque – la „question de l'Est“. Dans les rangs des familles nobles de Belgrade il a été un invité préféré surtout comme le maître des jeunes.

Matija Ban est entré dans la politique serbe comme le connaissant de la matière dans le domaine de diplomatie au profit des intérêts serbes, ce que, comme conséquence a eu le nombre des alliés dans l'Europe entière. Il a été un vrai enthousiaste de l'idée de création d'un Etat commun des Slaves de Sud. Un organisateur de classe, il a été le partisan de Garašanin et de son „Načertanije“, mais aussi un propagandiste acharné de ces idées. Il a trouvé la façon sûr de contrarier la politique russe envers la Serbie, faisant effort de faire obliger de façon solide ce „grand protecteur“ de réaliser ses promesses.

Il savait beaucoup, même dans le domaine de l'art de guerre. Il a publié, comme le premier auteur, la théorie de la guerre et a proposé la création des écoles militaires. Sa nature a été conservatrice et, à cause de cela, il a perdu rapidement le pas avec les jeunes. A son village natal Banovac, il meurt seule et oublié. Il a été tantôt avec les Karađorđević, tantôt avec les Obrenović. En 1914, son village a été détruit par les canons autrichiens, mais il est resté dans nos mémoires comme l'homme doué et honorable.



## Die aktuelle Faktoren der Realisation der Politik der Machtess

Der Professor dr Radomir Milašinović

In dem Artikel wird relativ neue Faktoren untersucht, die alle mehr auf der Internationalegemeinschaft beeinflusst wie das Agens der Realisation der Aussenpolitik des Staates und seine strategische Zweck. Der Autor betont kriminelle Charakteristike der Tätigkeit der angeführten Faktoren, den der erwünschte Effekt hervorgerufen wird, das Vorgaberennen des Formieren der Weltöffentlichemeinng in Bezuge auf angreifenden Land, das Volk oder die Region. Damit wird günstige Bedingungen, die Umstände und die Möglichkeiten für das Mischen in dem inneren Leben des bestimmten Landes. Wie tragisches Beispiel solche Praxis führt der Autor die Ereignisse in dem ehemaligen Jugoslawien an, aber und die Beispile aus anderen Länder in der Welt. Der Autor führ konkrete Beispile des Kriegsereignis auf der Gebiten ungenügende Entwicklungsländer an, auf den verstanden werden können, die Faktoren sind und die Kräfte die Initiator oder direkte Herausforderer viele blutige Zusammenstosse in der Welt. Der Autor apostrofirt die Politik die Entwicklungsländer und seine Verhalten in der Weltwirtschaft, die auf der Lage mehr Länder entscheidend beeinflusst hat, und der Stand in ihnen, neben viele Probleme in allen Sphäre gesellschaftlich-politisch und ekonomisches Leben.

## Der Weltmarkt der Waffen und die militäre Ausrüstung

Mr Jovan Matović, General-oberstleutnant

In dem ersten Kapitell wird der Export der Waffen und die militäre Ausrüstung in der Welt von 1950. bis 1990. Jahre dargestellt. In dieser Periode wurde die Waffen in dem Werte mehr von 1.000 Milliarden Dolar ausgeführt. Der Export der Waffen aus dem ehemaligen Jugoslawien wurde in dieser Periode in dem Werte von 14. Milliarden Dolar verwirklicht. Der Stand auf den Weltmarkt der Waffen nach 1990. Jahre wird in dem zweiten Kapitell dargestellt. Der Krieg im Golf und die regionale Zusammenstosse (im Jahre 1993. war es 35) wurden frühere Kriegsbrennpunkte auf dem Mittel Osten, Balkan, Kaukasus, Ost-Asien, Afrika und Süd-Asien potenziert, was das Vergrössern der Produktion der Waffen bedungen hat und der Export auf diese Gebite.

In dem drittem Kapitell wurden die Möglichkeiten für den Export der Waffen in den Regionen der Welt bewert. Der Militärindustriekomplex richtet die Produktion der Waffen nach grössere Kriegsbrennpunkte und reiche Länder, die teure und moderne Waffen nehmen können und bezahlen. Diese und solche Politik förderst die Unbeständigkeit in der Welt. Die Produktion und der Export der Waffen müssen grösse Mächte reduzieren, wenn sie die Sicherheit der Welt wünschen.

## Die Tendenzen in der Entwicklung der militären Wirtschaft in der Welt

Dr Todor Mirković

In dem Betrachtung der Tendenzen in der Entwicklung der militären Wirtschaft in der Welt ist der Autor von der Erklärung den Begriff der militären Wirtschaft fortgegangen, wie ein Teil der allgemeinen Gesellschaftswirtschaft. Dann ist der Autor auf seiner Entwicklung in der Zeit „den Kalteskrieg“ übergegangen und auf seinem Stand nach diesen Krieg – auf der Reduzierung des militären Verbrauchs, der militären Produktion und den internationalen Transfer der Waffen, was in der Krise die militären Industrie viele Länder geführt hat. Der Art für den Ausgang aus der Krise der militären Industrie nach „den Kalteskrieg“, nach dem Autor, ist die Konversion der Teil der militären Industrie, die Konzentration und die Zentralisation der Charteka in dem Sektor der militären Industrie, die Integration der militären und zivile Industrie, die Multinationalisierung der militären Erzeugers, die Bewerbung des Anhaltes in der Unterstützung und die Hilfe des Staates und das Vergrössen den Export der Mitteln der Waffen und die militäre Ausrüstung. Alle diese Frage analysiert der Autor und er bekräftigt den Beispielen aus den Einzelstaaten. Im Versuch, dass er die Richtungen der weiteren Entwicklung den militären Wirtschaft sieht, sieht er stufenweise nominell vor und das reale Vergrössen der militären Ausgaben in der Welt und die Stabilisation der militären Produktion. Auch sieht die Fortsetzung des Anheben den Trend der Konzentration, der Multinationalisierung, der Privation vor und die Zusammenfassen der militäre und zivile Produktion. Er betont ein schwere Lage kleine und wenige Entwickeltesländer wegen alle grösse Kosten der Entwicklung und die Produktion der Mittel der Kriegstechnik nd einige internationale Verheltnisse.

## Das mögliche Projekt der militären Etat bis 2000. Jahre und seine Verteilung auf der Grundbestimmung

Mr Mirko Ivančević

Der Autor im Artikel zeigt, dass in den Bedingungen der Ungewissheiten und die Zerstörungen der ekonomischen und politischen Verbindungen mit dem Umgebung und der Welt alein experte Prognose über die Wirtschaftsentwicklung das Land bis 2000. Jahre bestet. In der Verbindung

damit ist die Ungewissheit, wieviel wird das Finanzmittel in der kommende Periode das Heer Jugoslawien verfügen, beziehungsweise, in welchen Rahmen wird der militäre Etat bewegt werden.

Einer von der Bedingungen für die Wirtschaftserholung und die Stabilisation der ekonimschen Politik ist das Verminden des Öffentlichsverbrauch bis 2000. Jahre bis der Beteiligung der militären Etat im Gesellschaftsprodukt soll in dieser Period auf 4,2% abfällen. Der reale militär Etat in diesem Fall hätte bis 2000. Jahre beläufig konstante Wert 740 Miliona Dollar jährlich, was für das Heer von 80.000 Mänschen bedeutet 9.250 Dollar nach dem Soldat, was ist zwischen wenigster durchschnitt in Europa, so da die Siecherliche sogar unumgängliche Mittel für die Entwicklung und die Ausrüstung des Heeres nicht bezorgt werden können. Die Lösung dieses Problem ist das Vermindern des Zahlstandes des Heeres wie und in der Rationalisation bestehende extensive Organisation und die Infrastruktur.

---

## Die Probleme der Adaptierungen des Wirtschaftssystems des Jugoslawien der Verlangen der Verteidigung

---

Doc. dr Radovan Ilić, Oberst

---

Im Artikell wird die Adaptierung des Wirtschaftssystems des Jugoslawien auf dem Verlngen der Verteidigung betrachtet, und das seine Grundelemente. Im Hinblick auf ausnahmsweise einige Problematik des Wirtschaftssystems und die Verteidigung hat der Autor seine Betrachtung auf der Industrie, der Ackerbau und den Verkehr begrenzt, die er betrachtet, dass sie einen strategischen Charakter für die Verteidigung des Landes haben. Im Artikll wird die Stärkung die Verteidigungsfähigkeit des Landes betont (nach materiellen Möglichkeiten), wie eine der Grundaufgabe und die Ziele der ekonomischen Entwicklung des Landes im Ganze. Der Autor betont, dass in der Verwirklichung diese Aufgabe und die Ziele besonders weitgehende Befähigung der Wirtschaftstätigkeit ist, auch besonders die Industrie, die Ackerbau und das Verkehr für die Funktion im Krieg.

Die wirtschaft – systematische Veränderungen haben den Charakter und das Niveau der Veränderungen in allen Segmenten der Gesellschaft bestimmt, auch und in dem Gebit der Verteidigung. Bei der Betrachtung diesen Einfluss soll im Hinblick auf der Tatsache nehmen, dass die radikale Transformation des Wirtschaftssystems und seine Grundelemente in der Bedingungen tiefe ekonomische Kriese verrichtet wird, was diese Transformation schwer gemacht wird, und die Adaptierng auf dem Verlangen der Verteidigung macht schwer, einig und langsam. Von andere Seite, das Verteidigungssystem verwirklicht seine Funktion. Er garantiert breite Vorbedingungen für die Entwicklung der Wirtschaftstätigkeiten, die einen strategischen Charackter für die Verteidigung haben.

# Der Einfluss der physikalischen Fähigkeiten auf dem militärischen Befähigung

Dr Nedeljko Rodić

Die physikalische Vorbereitung der Soldaten war immer sehr ausgeprägt in dem Rahmen der Kampfausbildung. Nach dem Bewältigen der Grundelementen wird weiteres Vorbereiten für die Verteidigung des Landes durch das Vergrössern die Effekten diese Elemente verrichtet. Das ist möglich, wenn erreicht wird und die Erhaltung optimales Niveau der gegründeten physikalischen Fähigkeiten, angemessenen Notwendigkeiten der Bewältigen alle Schwierigkeiten und die Anstrengungen in dem Prozess der Ausbildung und die Schulung, beziehungsweise, erfolgreiche Verrichtung der Kampfhandlungen und die Behandlungen, was der Grundziel der physikalischen Ausbildung ist. Die Begründung des Einflusses der physikalischen Fähigkeiten auf dem militärischen Befähigung ist der Vorrecht die Aufgabe der militären Lehre.

## Die wissenschaftliche Gründung des Systems der militärischen Lehre

Mr Jan Marček, Oberstleutnant und mr Mitar Kovač, Major

In den wissenschaftlichen und fachlichen Kreise im Heer bestehen verschiedene Meinungen über das System der militärischen Lehre und das Kriterium der Klasifikation, wie und über seine Stelle in der wissenschaftlichen Gabierte und den Lehren in der Gesellschaft. Gelegentlich dieses Betrachtung wird sehr oft die Frage der wissenschaftlichen Gründung der Kriegskunst aufgestellt, seine System, seine Stelle in dem System der militären Lehre, die Beziehung wissenschaftlichen und fachlichen in der Kriegskunst und die Verwendung ihres Resultates der Forschung.

In der Arbeit hah einen Versuch gemacht, dass auf methodologisches korrekte Art angeführte Fragen um das Schaffen der Voraussetzungen für den Effekt der Funktion der wissenschaftlichen Tätigkeit im Heer antwortet. Das System der militären Lehre macht das funktionale Wissenschaftlichessystem mit dem verschieden Stufen der ineren Diferezierung und die Integrationstheorie, die Disziplin und die Lehre.

Wir werden logische und methodologisches Vorschriften der Kvalifikation beachten, das System der militären Lehre kann nach einigem Kriterium der Angehörigkeit die Mutterlehre der bestimmten Wissenschaftlichegebiete in der Gesellschaft klasifiziert werden. Damit wird mittelbar die Stelle der militärwissenschaftlichen Disziplin in den Lehren in der Gesellschaft bestimmt, wie und die Angehörigkeit des System der militären Lehre die multidisziplinen Lehre in der Gesellschaft.

Die Kriegskunst (Polemistik) ist die Fundamentierung und verwendbare Lehre im Beginn das Niveau der Ausbau. Ihr System ist nicht wissenschaftliche Gründung, was ihre mangelhafte Verbindung verursacht, wie mit anderen militärwissenschaftlichen Disziplin, so und mit der Wissenschaft in

der Gesellschaft. Eine von den möglichen Lösungen dieses Problem ist ihr Einreihen im Gebiet der multidisziplinen Lehre, weil sie der Grund für die Integration der Theorie und die militärwissenschaftliche Disziplin ist.

## Die Kontroverse des Zusammenstosses der niedrigen Intensität

Mr Dušan Višnjić, Oberst

Die Eigenzeit ist in den Vereinten Staaten bis der Doktrinneuheit gekommen, die „der Zusammenstoss der niedrigen Intensität“ genannt wird. Diese doktrinäre Neuheit, obwohl die stürmische Polemik in dortigen, vor allem der militären Öffentlichkeit hervorgerufen hat, hat auf unserem doktrinären Boden mit der Begeisterung genommen. Der Autor im Artikell strebt, die Unbesändigkeit des tüchtigen Grundes für das Annehmen dieses dubiosen doktrinären Fremdwortes zu beweisen. Er behaupt, dass wir viele Haussanordnungen haben, mit wem klären soll und deshalb wir brauchen nicht solche zuzetzlichen Ballast.

Die amerikanische Doktrinär sind, nach der Meinung des Autors, um die zuverlässige Herrschaft, in dem Suchen für die neue „Methode“ gekommen, und sogar bis „dem Zusammenstoss“ wie die Methode, was es auf erstem Blick nicht logisch macht. Es wird der Eindruck gemacht, dass diese doktrinär Dokument genommen hat, nicht die Macht des Argument, sondern das Argument der Macht. Anstatt unseres doktrinären Annehmen „des Zusammenstosses der niedrigen Intensität“ verztzt der Autor für die Diskussion über die Bedarf um die kopernikanische Umwendung in der Meinung diese scheinbare konträre Begrieffe „der Krieg“ und „der Friede“ und die neue Sehen des Standes der Welt wie der Stand und der Krieg und der Friede, und auch nicht der Krieg nicht der Friede. Der Autor betrachte, dass unungänglich ganz eine neue Klasifikation der Kriegen, weil die Kriterium der bisherigen Klasifikation recht lange her übergegangen sind. Für manche Autor, und „der Zusammenstos der niedrigen Intensität“ ist der Krieg, nach die Frage, ob ist der Krieg oder etwas anders, „etwas zwieschen“. Es kann zuverlässig auf dem Grund der doktrinären Art der Meinung antwortet werden. Dafür hat das Problem „des Zussamenstsos der niedrigen Intensitat“ im diesen Artikll aus mehrren Ecken das Sehen betrachtet.

## Die Konservative und dialektische Meinung in der Theorie der Kriegskunst

Mr Radivoj Ninić, Oberst

Die unentwickelte (aber volle Domination) herrschende (doktrinär) Meinung auf den wissenschaftlichen Gründugen in der Theorie der Kriegskunst hat eine tiefe Unstimmigkeit der militären Theoretiker gebracht (die Theoretikerlehre, der Theoretikerdogmatik und der Theoretikerdoktrinär). Die Ursachen sind vor allem in dem ungenügenden Einsatz der Schaffer der doktrinären Dokumenten in der progressiven Entwicklung der militären Meinung. Deshalb befinden wir uns in der grosse theoretischen Leere der

Gelegenheit das Verstandnis und die Erklärung der gesellschaftlichen Erscheinungen.

Der Autor ist die Führung der Wille für das Erkenntnis der wissenschaftlichen Wahrheit der tüchtigen Meinungen über die gesellschaftliche Erscheinungen für die Eroberung der Neus und der Fortschritt. Auch der Autor betont das Verlangen für die radikale Veränderungen in der bisherigen Art der Meinung.

## Die Erfahrungen aus der lokalen Kriegen über die Vorbereitung und der Einsatz der Panzer und der mehanisierten Einheiten

Dr Milinko Stišović, Oberst

Der Artikell hat auf der mehrjährigen Erforschung des Inhaltes der Vorbereitung und der mehanisierten Einheiten in der lokalen Kriegen entworfen. Diesem Problem hat den Autor stufenweise und sistematisch beitreten. Er hat analytisch-synthetische Methode benutzt, neben notwendige Niveau der Generalisation, und ist er die Lehre gekommen, die in unseren doktrinären und strategischen Lösungen verwendet werden können.

Durch die theoretische Bestimmung der lokalen Kriegen hat den Autor die mögliche Definition „der lokalen Kriegen“ gegeben und hat er auf der grossen Bedeutung und die Role der Panzer und der mahanisierten Einheiten gezeigt, wie der Träger der Kampfwirkungen in der lokalen Zusammenstossen. Vor allem wird in dem Artikll die bedeutenste Charakteristik und die Merkmale der lokalen Kriegen genant, neben die Betonen der grossen Warcheit, dass sie sich in der Zukunft ereignen.

Der Autor hat komplex am wichtigste Erfahrungen aus dem Inhaltes der Vorberitigung der Panzer und der mehanisierten Einheiten in den lokalen Kriegen analisiert und hat er auf der operativ-strategischen Lehren gezeigt, die für unsere Panzer und mehanisierte Einheiten ausgeprägt sein können. Deshalb ist das Schwerpunkt auf der Organization und der Mobilmachung der Kommando und die Einheiten, die Informirierung und die psychologisch-propagandistische und die materiel-gesundheitliche Vorberreitungen.

Der Autor hält auch dem Problem des effektiven Einzätzes der Panzer und der mehanisierten in den Kampfwirkungen auf, wobei er mehrdimensionale Methode und die Behandlungen der Einsätze sieht, wie die Panzer und die mehanisierte Einheiten, so und die Kräfte der Feurunterstützung, die Schutz und die Sicherungen. Die Probleme wurden im Hinblick auf einige und verschiedene operativ-strategische, taktisch-tehnologische, räumliche und zeitliche Bedingungen analisirt, in den die lokale Kriegen geführt haben.

## Matija Ban – Der erste serbischer Militärtheoretiker

Božidar Jovović

Der typische Repräsentant der manirliche latinischen Schule, Matija Ban hat in der serbische staatlichen Politik die Feinheit und die Beharrlic-

hkeit der Diplomatie eingenommen. Gebildet und eingeweicht in der Erfahrung des Lebens, hat er schnell die Neugier einfache und wissende belgradisches Mittel herrangezogen. Sein grosse schriftstellerische Arbeit war die beliebte Lektüre den zweiten halb 19. Jahrhundert gewesen, bekant es und den anderen Kulturen. Sie haben ihn „serbischen Schekspier“ genannt. Erlich und zugetan den serbischen Herrscher hat er viele diplomatische und staatliche Aufgabe gemacht, besonders in der Lösung damals sehr aktuelle „Ostfrage“. In den vornehmen belgradischen Familien war Matija Ban gern sichtlichen Gast und der begehrten Erzieher der jungen Generation.

Matija Ban hat serbische staatliche Politik seinem Wiessen und Können verschuldet, dass sich er den diplomatischen Mittel für die Interesse des Serbien ausgekämpft hat und dass er ihr viele Verbündete dem Öffnen Europa anschliesst. Er war der echte Phantast im Versuch, dass die südslawiesche staatliche Gemeinschaft verwirklicht wird. Er war Kenner und der geschickte Organisator in der Bewegung der befreidenden Streben zwieschen den jugoslawieschen Völker. Auch war er der aufrichtige Anhänger Garaschinov „Natschartanie“ und sein der beharliche Propagandist und der Erklärer. Er hat sich geschickt der rusieschen Politik nach Serbien entgegengesetzt, und hat er gestrebt, dass ausgeprägt und starker „grossen Beschützer“ verpflichtet.

Er hat im viellen Wissen hingewiesen, und hat er nicht in der begrifflichen Theorie der Kriegskunst diese Zeit entbehert. Der erste hat im Serbien die Schriften über die Theorie der Kriegslehre angekündigt und hat er die Frage des Öffnens die militäre Schule bewegt. Seine Bekenner haben nicht ihm die achtungsvolle Achtung gewiehen, obwohl sie lange Wege gegangen sind, den er gefahren ist. Er war konservativ nach der Natur und der Ausbildung, und hat er schnell der Schritt mit der Generation verloren, die er geschaffen hat. Auf seinem Banovac, ehemalige Knotenpunkte der belgradische intelektuele und künstlerische Elite, ist er die Alte gestorben und der Vergessenheit. Ban hat gezittert, von allen was die Neue und die Revolution gewesen ist, und hat er sich bald Karađorđević, bald Obrenović zugewendet, und hat er in ihren Macht die Unterstützung für die Bewahrung stabilisierende Beziehungen und die Gewohnheten gesucht. Auf diesem Weg hat seine aufklärerische Kienfackel erlösch. Die österreichische Kanonen haben 1914. Jahre sein Banovac zerstört, und mit ihm die Andenken auf seinem Herrn gestorben hat. Matija Ban verdient seinem Tat, dass wir ihn im Andenken herbeirufen und mit dem verdienstlichen Achtung erinnern.



## Актуальные факторы осуществления политики силы

Проф. д-р Радомир М. Милашинович

В статье исследуются относительно новые факторы, все сильнее влияющие на международное содружество, как агенты осуществления внешней политики государства и его стратегических целей. Автор подчеркивает преступнические характеристики деятельности указанных факторов, при помощи которой вызываются желаемые эффекты, в первую очередь путем оформления мирового общественного мнения по отношению к стране, народу или региону, подвергнутым нападению. Этим создаются благоприятные условия, обстоятельства и возможности для вмешательства во внутреннюю жизнь определенной страны. В качестве самых трагических примеров такой практики приводятся события в предшествующей Югославии, но и примеры, имевшие место в других странах.

Автор приводит конкретные примеры военных событий в районах недостаточно развитых стран, на основании которых можно понять, какие факторы и силы являются инициаторами или прямыми возбудителями многих кровавых столкновений в мире. Он особое внимание уделяет политике наиболее развитых стран и их поведению в мировых делах, оказавшему решающее влияние на позицию большинства стран и состояние в них, а также многочисленным проблемам во всех сферах общественно-политической и хозяйственной жизни.

## Мировой рынок вооружения и военного оборудования

Канд. наук Йован Матович, генерал-подполковник в отставке

В первой главе делается обзор экспорта вооружения и военного оборудования в мире в 1950–1990 гг. В указанном периоде экспортировалось оружие, стоимость которого превышает 1000 миллиардов долларов. В этот же период из предшествующей Югославии экспортировалось оружие, стоимость которого составляет 14 миллиардов долларов.

Состояние на мировом рынке оружия после 1990 года дается во второй главе. Война в Персидском заливе и региональные столкновения (в 1993 году их было 35) разжигали прежние военные очаги на Среднем Востоке, Балканах, Кавказе, восточной Азии, Африке и южной Азии, что обусловило увеличение производства оружия и его экспорт в эти районы.

В третьей главе дается оценка возможностей экспорта вооружения в регионы мира. Военно-промышленный комплекс направляет изготовленное оружие к большим очагам войны и богатым странам, которые имеют возможности дорогое и современное оружие принять и оплатить. Такая политика ускоряет неустойчивость во всем мире, так что производство и экспорт вооружения необходимо сокращать, если желается безопасность в мире.

## Тенденции развития военной экономики в мире

Д-р Тодор Миркович

В рассмотрении тенденций развития военной экономики в мире автор исходит из объяснения понятия военной экономики, как части общественной экономики, а потом рассматривает ее развитие в периоде „холодной войны“ и ее состояние после этой войны – сокращение военного потребления, военного производства и международного оборота вооружения, что привело в кризис военные промышленности многих стран.

Выход из кризиса военной промышленности после „холодной войны“, по мнению автора, заключается в конверсии части военной промышленности, концентрации и централизации картелей в секторе военной промышленности, интеграции военной и гражданской промышленности, мультинационализации военных производителей, обеспечении опоры и поддержки государства и в увеличении экспорта вооружения и военного оборудования. Все указанные вопросы автор подвергает анализу и подкрепляет примерами из некоторых стран.

Пытаясь рассмотреть направления дальнейшего развития военной экономики, автор предусматривает постепенное номинальное и реальное увеличение военных расходов в мире и стабилизацию военного производства, причем будут продолжаться тенденции концентрации, мультинационализации, приватизации и объединения военного и гражданского производств. Одновременно, он подчеркивает что позиция малых и недостаточно развитых стран становится тяжелой по причине все увеличивающихся расходов, связанных с разработками и производством средств военной техники, и сложных международных условий.

## Возможная проекция военных бюджетов до 2000 года и их распределение по основным назначениям

Канд. наук Мирко Иванчевич

Автор в статье указывает, что в условиях неизвестности и порванных связей с окружением и миром существуют только экспертные прогнозы экономического развития страны до 2000 г. В этой связи неизвестно и какими финансовыми средствами в очередном периоде будет располагать Войска Югославии, т. е., в каких рамках будет двигаться часть бюджета.

Одним из условий экономического выздоровления и стабилизационной экономической политики является сокращение общественного потребления до 2000 года до 42% общественного продукта. В согласии с этим, участие военного бюджета в общественном продукте в этом периоде должно сократиться до 4,2%. Реальный военный бюджет в таком случае обладал бы до 2000 г. приблизительно постоянной суммой – 740 миллионов долларов ежегодно, что для армии в 80000 человек составляет 9250 долларов по солдату, а такая сумма относится к самым маленьким в Европе, так что нельзя обеспечить ни самые необходимые средства для развития и оснащения Войска. Решение этой проблемы заключается в сокращении численности Войска, а также в рационализации экстенсивной организации и разветвленной инфраструктуры.

## Проблемы приспособления хозяйственной системы Югославии к требованиям обороны

Доц. д-р Радован Илич, полковник

В статье рассматриваются проблемы приспособления хозяйственной системы Югославии к требованиям обороны, а именно ее основных элементов. Учитывая исключительную сложность проблематики хозяйственной системы и обороны, автор свои рассмотрения ограничил на промышленность, сельское хозяйство и транспорт, считая, что они имеют стратегическое значение для обороны страны. В статье подчеркивается укрепление обороноспособности страны (в согласии с материальными возможностями), как одно из основных задач и целей экономического развития страны в целом. В связи с этим подчеркивается, что в осуществлении этих задач и целей особое значение имеет подготовка хозяйственных деятельностей, в частности промышленности, сельского хозяйства и транспорта, к функционированию в войне.

Хозяйственно-системные изменения определяют характер и уровень изменений во всех сегментах общества, включая и в области обороны. При рассмотрении этого влияния надо учитывать факт, что радикальная трансформация хозяйственной системы и ее основных элементов совершается в условиях глубокого экономического кризиса, который эту трансформацию осложняет, а приспособление и адаптацию к требованиям обороны замедляет и отягощает. С другой стороны, система обороны, выполняя свою функцию, гарантирует, что будут обеспечены широчайшие предварительные условия для развития хозяйственных деятельностей, обладающих стратегическим значением для обороны.

## Влияние физических способностей на солдатскую подготовленность

Д-р Неделько Родич

Физическая подготовка солдат всегда имела важное значение в рамках боевого обучения. После овладения основными элементами

обучения, дельнейшая подготовка к обороне страны проводится через повышение эффективности этих элементов. Это возможно только тогда, если достигается и поддерживается оптимальный уровень основных физических способностей, необходимый для преодоления всех затруднений и напряжений в процессе обучения и подготовки, т. е. для успешного выполнения боевых приемов и поступков, что и является основной целью физической подготовки. Определение влияния физических оспособностей на солдатскую подготовленность является приоритетной задачей военной науки.

## Научная обоснованность системы военных наук

Канд. наук Ян Марчек, подполковник, и канд. наук Митар Ковач, майор

В кругах ученых и специалистов в Войске существуют различные мнения о системности военной науки и критериях классификации, а также о ее месте в научных областях и науках в обществе. При этих рассмотрениях весьма часто ставится вопрос о научной обоснованности военного искусства (полемистики), его системности, его месте в системе военных наук, отношении к другим научным областям и наукам в обществе, соотношении научного и специального в военном искусстве и применении результатов его исследований.

У работе делается попытка при помощи методологически правильного способа ответить на указанные вопросы, с целью создания предпосылок для более эффективного функционирования научной деятельности в Войске. Система военных наук составляет функциональную научную систему с различными степенями внутренней дифференциации и интеграции теорий, дисциплин и наук. При уважении логических и методологических правил клссификации, систему военных наук можно классифицировать на основании единого критерия принадлежности основных наук к определенным научным областям в обществе. Этим косвенно определяется место военно-научных дисциплин среди наук в обществе, а также принадлежность системы военных наук к мультидисциплинарным наукам в обществе.

Военное искусство (полемистика) является фундаментальной и прикладной наукой на начальном уровне построенности. Его системность не является научно обоснованной, что обуславливает его недостаточну связь, как с остальными военно-научными дисциплинами, так и с науками в обществе. Одно из возможных решений этой проблемы заключается в его присоединении к области мультидисциплинарных наук, ибо это является основной для интеграции теорий и военно-научных дисциплин.

# Противоположности так называемых столкновений низкой интенсивности

Канд. наук Душан Вишнич, полковник

В свое время в Америке появилась доктринальная новизна, называемая „столкновение низкой интенсивности“. Это доктринальное новшество, вызвавшее бурные полемики в тамошней, прежде всего военной общественности, было на нашей доктринальной почве, никто не знает почему и как, почти безоговорочно, можно сказать с вострогом принято. Автор в статье старается доказать отсутствие хороших причин для принятия этого сомнительного иностранного слова, утверждая, что у нас имеется множество собственных определений, с которыми мы должны справиться, так что никакой дополнительный балласт нам не нужен.

Американские доктринеры, по мнению автора, с целью обеспечения более надежного властвования, в поиске за новыми „методами“, подошли и к „столкновениям“, как к методу, что уже на первый взгляд не кажется логичным. Создается впечатление, что этот субдоктринальный документ принят не силой аргументов, а аргументом силы. Вместо нашего доктринального принятия „столкновений низкой интенсивности“, автор предлагает прению о необходимости коперникского поворота в размышлении об этих на вид противоположенных понятиях „война“ и „мир“ и о новом понимании состояния в мире, как состояния и войны и мира, и ни войны ни мира. В связи с этим автор считает необходимым сделать совсем новую классификацию войн, ибо существующие критерии давно превзойдены. Для некоторых авторов и „столкновение низкой интенсивности“ – война, и поэтому на вопрос война ли это или что-то другое, „что-то посередине“, нельзя надежно ответить на основании узкого доктринального способа мышления. Поэтому проблема „столкновений низкой интенсивности“ в предлагаемой статье рассматривается с нескольких точек зрения.

## Консервативное и диалектическое мышление в теории военного искусства

Канд. наук Радивой Нинич, полковник

Неразвитость (но полное господство) доминирующей (доктринальной) мысли на научных основах в теории военного искусства привела к глубокому расхождению военных теоретиков (теоретиков науки, тактиков догматиков и теоретиков доктринеров). Причины заключаются, кроме остального, в недостаточном (даже в никаком) привлечении авторов доктринальных документов к прогрессивному развитию военной мысли. Поэтому мы находимся в большой теоретической (мысленной) пустоте при понимании и толковании общественных явлений. Руководясь волей к сознанию научной истины при помощи правильного мышления об общественных явлениях, к осовению нового и прогрессивного, автором статьи подчеркивается требование проведения радикальных изменений в существующем способе мышления.

# Локальные войны и опыт подготовки и привлечения бронетанковых и механизированных войск

Д-р Милинко Стишович, полковник

Статья основывается на многолетнем исследовании содержания подготовок и привлечения бронетанковых и механизированных войск (БТМВ) в локальных войнах. К этой проблеме автор подошел систематически, используя аналитическо-синтетический метод, обеспечивая при этом необходимый уровень обобщения, и сделав выводы, которые, после пересмотра, можно будет применять в наших доктринальных и стратегических решениях.

Теоретически рассматривая локальных войны, автор дал возможное определение „локальной войны“ и указал на повышенное значение и роль БТМВ, как носителей боевых действий в локальных столкновениях. Кроме этого, в статье приводятся важнейшие характеристики и признаки локальных войн, причем подчеркивается вероятность их возникновения и впрямь.

Автором комплексно анализируется важнейший опыт, связанный с содержанием подготовок БТМВ в локальных войнах, и указывается на оперативно-стратегические выводы, которые могут иметь значение для наших бронетанковых и механизированных войск. При этом главное внимание уделяется организации и вооружению БТМВ, мобилизации командований и частей, информированию и психологическо-пропагандисткой активности, подготовке командований и частей и материально-здравоохранительным подготовкам.

Автор в работе также занимается проблемами эффективного привлечения БТМВ в боевых действиях, причем всесторонне рассматривает методы и приемы действия (привлечения), как БТМВ, так и сил огневой поддержки, прикрытия и обеспечения. При анализе проблем учитывались сложные и отличающиеся оперативно-стратегические, тактико-технологические, пространственные и временные условия, в которых велись локальные войны.

## Матия Бан – Первый сербский военный теоретик

Божидар Йовович

Типичный представитель изысканной латинской школы, Матия Бан внес в сербскую государственную политику изящество и упорство дипломатии. Будучи образованным и богатым жизненным опытом, он быстро привлек внимание простой и любознательной белградской среды. Его объемистая литературная работа была излюбленным материалом для чтения во второй половине XIX века, известным и в других культурах. Его называли „сербским Шекспиром“. Характеризуясь честью и преданностью сербским властелинам, он выполнял многочисленные дипломатические и государственные задачи, в частности при решении в то время весьма актуального „восточного вопроса“. В отменных белградских семьях он был любимым гостем и желательным воспитателем молодого поколения.

Матия Бан обязал сербскую государственную политику своими знаниями и умениями бороться дипломатическими средствами за интересы Сербии и обеспечить ей многочисленные союзники вдоль всей Европы. Он был настоящим энтузиастом в своих попытках создать южнославянское государственное содружество. Знаток, умело побуждавший освободительные стремления среди южнославянских народов, он был искренним сторонником „Начертания“ Гарашанина и его упорным пропагандистом и толкователем. Ловко сопротивлялся российской политике к Сербии, стараясь навязать „великой защитнице“ более значительные и прочные обязанности.

Владея многочисленными знаниями, он не испытывал недостаток ни в понимании теории военного искусства своего времени. Он первым в Сербии опубликовал произведения о теории ведения войны и поднял вопрос о создании военных школ. Его последователи, хотя долгое время ходили по дорогам, по которым он двигался, не посвятили ему должное внимание. Будучи консервативным по своей природе и воспитанию, он быстро начал отставать за поколением, которое сам создавал. В его Бановаце, где в свое время собиралась белградская интеллектуальная и художественная элита, он умер, состаревшимся и забытым. Опасаясь всего нового и революционного, он переходил то в сторону Карагеоргиевичев, то Обреновичей, ища в их власти опоры для сохранения установившихся отношений и обычаев. На этом пути и потух его просветительский факел. Австрийские пушки в 1914 году разрушили его Бановац, и как будто с ним умерла и память о его владельце. Своим делом Матия Бан заслуживает, чтобы мы о нем и в настоящее время помнили и отдавали ему должное.

Ликовно-графички уредник  
*Божидар Мркоња*

Језички редактор  
*Нада Драгишић*

Преводиоци:

на енглески  
*Душан Исаковић*

на француски  
*Милан В. Петковић*

на немачки  
*Раде Катић*

на руски  
*Зоран Стевановић*

Коректор  
*Бојана Узелац*

Тираж 2.000 примерака

---

Штампа: ВОЈНА ШТАМПАРИЈА – БЕОГРАД, Генерала Жданова 40 б

---

На основу мишљења Министарства за науку и технологију Републике Србије, бр. 413-00-222/95-0101, од 19. 06. 1995. године, часопис је ослобођен пореза на промет.